Jonas Jablonskis

(RYGIŠKIŲ JONO, psud.)

LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA.

ETIMOLOGIJA

VIDURINĖMS MOKSLO ĮSTAIGOMS.

ANTRASIS LEIDIMAS.

„ŠVYTURIO“ BENDROVĖS LEIDINYS

KAUNAS :—: 1922 :—: VILNIUS

Otto v. Mauderodės spaustuvė, Tilžėje.

Prakalba.

Čia leidžiu lietuvių rašomosios kalbos gramatiką, skiriamą Lietuvos mokyklai. Lietuvių kalbos tarmes tiek teliečiu, kiek jos išeina aikštėn rašomojoje mūsų šių dienų kalboje.

Šią gramatiką skaitys, tikiuosi, pirmiausia patys kalbos mókytojai. Ją mokytojai, ką-ne-ką atmetę ar pridėję, vartos šiuo tarpu mokyklai arba savo reikalui. Ją skaitys, gali būt, ir šiaip žmonės, kuriems rūpi kalbos dalykas, einamas dabar vidurinėje mokykloje.

Žmogus, kurs visai dar nėra ėjęs gramatikos, pradėti iš šio darbo kalbos mokslą, man rodosi, negalės. Aš turiu galvoje daugiausia žmones, kurie yra jau kiek ėję kalbos mokslą arba jį su tam tikru mokytoju tebeeina mokykloje.

Kalbos metodikos prašau iš manęs nereikalauti. Iš to, jog tam tikroje gramatikos vietoje, išskaitęs visas kalbos dalis, imu kalbėti plačiau apie daiktavardį, tenesprendie skaitytojas (mokytojas), jog mokykloje mokinys, mano nuomone, ir kalbos moksle turi išmokti pirmiau, kiek yra kalbos dalių ir kuriais jos vardais, ir tada tik pradėti atskirąsias kalbos dalis eiti. Po tam tikrų taisyklių duodu vieną kitą žiupsnelį kalbos pavyzdžių. Mokytojas tenesiimie tos tvarkos sau mokymo pavyzdžiu. Kaip kada reikia eiti vienas kitas kalbos mokslo dalykas vidurinėje mokykloje, apie tai nuspręs jau pats mokytojas, turėdamas prieš akis savo mokinius ir gimtosios kalbos metodikos reikalavimus. Man rūpi, šiaip ar taip, daugiausia praktikos reikalas: turime mokyti mokykloje ne tiek gramatikos terminų ir įvairių kalbos páiniavų, kiek gyvųjų kalbos dalykų, reikalingų kultūringo lietuvio gyvenimui, jo darbui Lietuvos visuomenėje.

Gramatikoje nagrinėti duodu daug pavyzdžių. Imu juos iš šnekamosios ir rašomosios mūsų kalbos. Ką-ne-ką dedu betgi, tų pavyzdžių tarpe, ir iš senovinių mūsų raštų.

Šis leidimas kiek skiriasi nuo pirmojo: stengiausi vieną kitą mažmožį tiksliau nusakyti ir išvengti tų klaidų, kurios buvo

įsibrovusios į pirmąjį leidimą. Čia duodu kiek pavyzdžių ir mūsų kalbos linksnių mokslui.

Kadangi su etimologija vidurinėje mokykloje yra einama bent kiek ir sintaksės mokslo, — mokiniai, prieš stodami į vidurinę mokyklą, yra jau įgiję kiek supratimo apie kalbos sintaksę mažojoje mokykloje, — tad rašinio gale duotas čia ir sintaksės mažmožis. Ir pačiame etimologijos moksle operuoju kiek sintaksės terminais — naudojuosi jais ir tada, kada kalbu vadovėlyje apie pačius etimologijos dalykus; savo rašinyje, skiriamame etimologijos mokslui, nukalbu kartais neiškentęs ir apie vieną kitą sintaksės dalyką... Kituose leidimuose, jei teks leisti šitas rašinys ir toliau, turėsiu, gal būt, kai ką šituo atžvilgiu ir pakeisti: tada bus, tikiuos, labiau nusistojęs einamo skyrium mokykloje sintaksės vadovėlio turinys.

Šitam vadovėliui yra paimta rašyba, kurios laikydavosi mūsų Mokslo Draugija, ėmusi leisti karo metu Vilniuje pirmuosius vadovėlius mūsų mokyklai. Radęs Lietuvoje tą rašybą, priėmiau ją ir savo vadovėliui, atsisakęs tuo būdu nuo vieno kito savos rašybos mažmožio. Tos pat rašybos laikaus ir šitam leidimui.

Gramatikos reikalui naudojausi: 1) P. Kriaušaičio ir kun. Kaz. Jauniaus *Lietuvių kalbos gramatikomis* (Tilžė, 1901 m., ir Petrapilis, 1911 m.) ir 2) naujaisiais rusų kalbos vadovėliais, N. Kulmano ir D. Ovsianiko-Kulikovskio parašytais prieš karą rusų mokyklai.

Gramatikai pavyzdžiai imami, kaip jau pasakyta, iš šnekamosios mūsų kalbos ir iš mūsų raštų. Tik vietomis pažymima tekste, iš kur eina tie pavyzdžiai: *Rr.* (paimta iš senovės raštų), *Pr.* (iš prūsų kalbos), *Dn.* (iš Kr. Duonelaičio raštų), *Žt.* (iš žemaičių kalbos ir Žemaitės raštų), *Dk. p.* (iš S. Daukanto pasakų), *Val.* (iš M. Valančiaus raštų), *Rt., Lz.* (iš mūsų rytų aukštaičių kalbos, iš Lazūnų parapijos, Ašmenos apskrityje), *Kr.* (iš V. Krėvės raštų).

R. J.

Gramatikos dalykas. Raidės ir garsai.

§ 1. Kalba, žodis, garsas. Savo mintis, jausmus, norus kalba išsakome.

Kalba susidaro iš žodžių, žodžiai iš garsų.

§ 2. Gramatika. Kalbos mokslas vadinasi **gramatika.**

Toji gramatikos dalis, kuri tiria kalbos garsus ir žodžius, vadinasi **etimologija.** Toji dalis, kuri aiškina, kaip kada telkiasi atskiri kalbos žodžiai sakiniuose, vadinasi **sintaksė.**

Pirmąją gramatikos dalį dažnai skáidom į a) garsų mokslą (fonetiką), b) žodžių kilmės mokslą, jų sudėtį (etimologiją) ir c) žodžių lyčių mokslą (morfologiją). Čia to skáidymo nebus.

§ 3. Raidės. a) Mūsų kalbos garsus **raidėmis** parašome. Taigi raidės yra garsų rašmens.

Raidžių lietuvių kalbos garsams vartojame dabar 30.

b) Visos raidės, draugėn suimtos, vadinasi **abėcėlė,** arba **raidynas.**

Raidyno rašmens eina po vienas kito tam tikra tvarka. Šit lietuvių kalbos raidžių eilė: **a, ą, b, c, č, d, e, ę, ė, g, i, į, y, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, ų, ū, v, z, ž.**

Turim įsidėmėti, kaip eina iš eilės po viena kitos raidės. To nežinant, sunku būtų naudotis žodynais, rodyklėmis ir kitais tokiais raštų dalykais.

Be tų raidžių, mūsų vartojamos svetimiems žodžiams dar **f, h, ch.** Jos eina: **f** po **ė, h** ir **ch** po **g.**

§ 4. Didžiosios ir mažosios raidės. Raidės vartojamos **didžiosios** ir **mažosios.**

Didžiosios raidės visada rašomos žodžio pradžioje:

1) pirmajame rašinio žodyje;

2) pirmajame žodyje po taško;

3) žmonių varduose, pavardėse ir pravardėse: *Jonas, Simanas, Ona, Vytautas, Jonelis, Antanėlis, Kastulis, Marytė, Daukantas, Daukša, Aleksandras Didysis, Žemaitė, Šatrijos Ragana* (rašytojų slapyvardžiai), *Raudonbarzdis* (pravardė);

4) planetų, žvaigždžių, pasaulio dalių, žemių, valstybių, miestų, kaimų (sodžių), jūrų (marių), upių, kalnų, gatvių, įstaigų, rašinių, laikraščių ir kitų tokių dalykų varduose ir įvardijimuose: *Jupiteris* daug didesnis už *Žemę, Saulė* kur kas didesnė už *Mėnulį*[1]); *Amerika, Lietuva, Lenkai (Lenkų* žemė), *Prūsai, Rusija (Rusai, Rusų* žemė), *Vilnius, Kaunas, Barzdai, Pakalniškiai (Barzdų, Pakalniškių* kaimas), *Baltijos* jūra, *Baltoji* jūra, *Nemunas, Neris, Panerių* kalnai, *Alpiai, Kailiadirbių* gatvė, *Didžioji* gatvė, *Valstybės Taryba, „Saulės“* draugija, Daukanto *„Būdas“, „Aušros“* laikraštis ir tt.;

5) trijų Dievo asmenų ir Dievo Motinos varduose ir švenčių pavadinimuose: *Dievas, Dievas Tėvas, Dievas Sūnus, Dvasia Šventoji, Viešpats, Išganytojas, Trejybė Švenčiausioji, Sekminės, Petrinės* ir tt.;

6) žodžiuose *Sveikas, Tamsta, Jūs,* kalbant laiške apie tuos, kuriems laiškas rašomas: „Kad *Sveikas* žinotum; ir mums *Sveiko* gerovė rūpi; vakar ir aš *Tamstą, Jus* (kalbant apie vieną asmenį) mačiau . . .“

§ 5. Skirtumas tarp garso ir raidės. Garsą ir raidę turime griežtai skirti: garsą girdime tariant, raidę matome parašytą arba išspausdintą.

a) Žodyje kartais raidžių esti ne tiek, kiek garsų: žodyje *džiūsta,* pavyzdžiui, raidžių yra visas septynetas — *d, ž, i, ū, s, t, a,* bet garsų tik šešetas (raidės *i* čia skyrium netariame, jos tariant negirdime). Žodyje *sučiupo* yra septynios raidės, girdime ir garsus septynis: *č* tariama kaip du sudurtiniu garsu (kaip *tš,* plg. *dž* žodyje *džiūsta),* bet rašmuo *i,* kaip ir žodyje *džiūsta,* atskiro garso čia nereiškia.

b) Ta pati raidė, apkitus žodžiui arba ir tame pačiame žodyje, tariama yra ne visada vienaip: pav., žodyje *bėgti* raidė *g* tariama kaip *k,* bet žodyje *bėgo* — kaip *g;* žodyje *skelbti* raidė *b* tariama kaip *p,* bet žodyje *skelbė* — kaip *b;* žodyje *baubti*

[1]) Rašoma dabar ir — *žemė, mėnulis, saulė.*

pirmoji *b* tariama kaip *b*, antroji — kaip *p; žodyje* *iškošdavo* pirmoji *š* tariama kaip *š*, antroji — kaip *ž*.

c) Vienodi garsai žymimi kartais nevienodomis raidėmis: pavyzdžiui, žodžiuose *sekti* ir *segti* prieš *t* girdėti garsas *k*, bet pirmajame žodyje rašome raidę *k*, antrajame — *g;* tą pat turime žodžiuose *rūkti* ir *rūgti*, *ruoštas* (ruoša) ir *ruožtas* (ruožas)...

§ 6. Balsiai, dvibalsiai ir priebalsiai. Garsams tarti naudojamės šiais kalbos padárgais:

1) gomuriu su gérklomis, iš kurių balsas eina;

2) burnos vidumi su lūpomis, dantimis, liežuviu ir gomuriu;

3) nosies vidumi.

Mūsų kalbos garsai skiriasi į **balsius, dvibalsius** ir **priebalsius.**

Balsių garsai ištariami visu balsu, išžiota burna (a, e, o...).

Dvibalsiai yra sudurtiniai balsių garsai. Jie tariami vienu atveju, kaip vienas sudurtinis garsas (*ai*, *au*...).

Priebalsiai vadinasi tokie garsai, kuriems tarti reikia dėstyti lankstyti įvairūs kalbos padárgai (pavyzdžiui, lūpos tarp savęs, liežuvis su dantimis arba su įvairiomis gomurio vietomis).

Lietuvių kalboje balsių garsams reikšti yra 12 raidžių:

a, ą, e, ę, ė, i, į, y, o, u, ų, ū (grąžtas, tęsėme, grįžti, pyko, skundas, skųsti, džiūti).

Dvibalsių yra šešetas:

ai, au, ei, ui, ie, uo (baimė, saikas, raugas, laukas, seilės, keistas, zuiti, siena, šienas, puodas, kuodas).

Yra ir kitų dvibalsių, bet apie juos tolėliau kalbame (žiūr. § 9, c ir § 11, d).

Priebalsiams reikšti turime dabar 18 raidžių:

b, c, č, d, g, j, k, l, m, n, p, r, s, š, t, v, z, ž (barškėti, snausti...).

§ 7. Ilgieji ir trumpieji balsiai. Vieni mūsų kalbos balsiai tariami trumpai, kiti — tęsiamai, ilgiau.

a) Trumpiesiems balsiams reikšti yra šios balsės[1]: *a, e, i, u (kas, šaka, nešu, neš, visi, tiks, suku, suks).*

---

[1]) **Balsės** ir **priebalsės** yra tam tikros raidės; **balsiai** ir **priebalsiai** yra tam tikri garsai.

Bet *a*, *e* su kirčiu, ne žodžio gale, tariami paprastai tęstinai arba bent pratęsiamai (r*a*šo, t*a*šė, v*e*dė, r*a*tas, r*e*tas).

Balsiai *i*, *u* tariami trumpai, netęsiamai (su kirčiu ir be kirčio): *visas*, *kitas*, *buvimas*, *suku*, *suka*.

b) Ilgiesiems balsiams reikšti vartojamos šios balsės: *ė*, *y*, *o*, *ū* (*bėgu*, *rėtis*, *vyras*, *dykas*, *šonas*, *žodis*, *dūmai*, *rūkti*). Ilgieji balsiai su kirčiu ir be kirčio (*vyras* ir *vyrutis*, *žodis* ir *žodelis*, *dūmai* ir *dūmučiai*) tariami yra rašomojoje kalboje tęsiamai.

c) Balsės *ą*, *ę*, *į*, *ų* (nosinės balsės) rašomojoje kalboje vartojamos irgi ilgiesiems balsiams reikšti. Vietomis jos tariamos, kaip senovėje, dažnai ir pro nosį (arba su *n*). Mūsų tarmėse jos ir kitaip tariamos. Pavyzdžiai: *ąsa*, *kęsti*, *drįsti*, *skųsti*, *tą beržą* kirto, *pelę* mačiau, *šį medį* kirsim, *šią eglę* perkam, *medų* valgom, čia nėra *vantų*, iš *tų šiaudų* nebus *grūdų*.

§ 8. **Kietieji ir minkštieji garsai.** Mūsų kalbos priebalsiai gali būti kieti arba minkšti.

a) Prieš *e*, *ę*, *ė*, *i*, *į*, *y* priebalsiai tariami yra minkštai: *geras*, *keras*, *retas*, *gręžti*, *skęsti*, *tėkšti*, *sėti*, *visas*, *kitas*, *kibiras*, *grįžti*, *lįsti*, *grynas*, *šykštus*, *vyras*, *žymus*.

b) Priebalsiai prieš *a*, *ą*, *o*, *u*, *ų*, *ū* tariami kartais kietai, kartais minkštai.

Žodžių *garsas*, *laimė*, *laikas*, *vaikas*, *kąsti*, *ropė*, *šonas*, *suktas*, *tų grūdų*, *rūkti*, *pūsti* priebalsiai *d*, *g*, *k*, *l*, *n*, *p*, *r*, *s*, *š*, *t*, *v* prieš *a*, *ą*, *o*, *u*, *ų*, *ū* tariami yra kietai.

Jei prieš *a*, *ą*, *o*, *u*, *ų*, *ū* priebalsiai tariami minkštai, tad rašoma po jų dar *i* prieš patį balsį: *kiautas*, *šiaudas*, *šią*, *šio*, *šių*, *siūti*, *siuvo*, *siųsti*, *peiliai*, *žodžiai* . . .

Yra žodžių, kur priebalsis ir žodžio gale tariamas vietomis minkštai: *del* (dėliai), *man* (mani, manie), *daryt* (daryti, darytie, darytienai) . . .

Apskritai, žodžio gale priebalsiai tariami kietai (*kas*, *iš*, *juk*, *visaip*, *bet* . . .).

c) Žodžiuose *biaurus*, *piauti*, *spiauti* (ir *biurti*, *piūvis*, *piaulai*, *spiūvis*, *spiaudalai* . . .) po minkštųjų pirmųjų priebalsių (po *b*, *p*) girdėti dar *j*; minkštumo žymele (*i*) čia, žodžio šaknyje, ir tą *j* pažymime.[1]) Taip pat rašom ir žodžius: *labiau*, daug

[1]) Nesimokę šitaip rašyti žmonės kartais parašo ir *bijaurus*, *pijauti*, *spijauti*. Yra žmonių, kurie rašmeniu *j* čia drauge ir priebalsio minkštumą pažymi: *bjaurus*, *pjauti*, *spjauti*.

upių, iš *paupių*, *šlapių* . . . (žodyje *labiau* po minkštojo *b* tariame dažniausiai ir *j*; kituose po minkštųjų *p* garsą *j* ne visi lietuviai ištaria).

Pažymėjimai. 1) Žodžiuose: *kiautas*, *siųsti* ir t. t. rašmuo *i* po *k*, *s* rašomas ne balsiui reikšti, bet priebalsio minkštumui žymėti.

2) Balsiai irgi skiriami: vieni *(a, ą, o, u, ų, ū)* yra **platieji** balsiai, kiti *(e, ę, ė, i, į, y)* — **siaurieji.** Priebalsio minkštumą prieš plačiuosius balsius žymime dabar rašmeniu *i*; prieš siauruosius balsius to priebalsių minkštumo niekuo nežymime (prieš tuos balsius priebalsiai rašomojoje kalboje tariami visada minkštai).

§ 9. **Priebalsių skyriai.** Ne visi priebalsiai yra vienais padárgais tariami: vieniems taryti žymiai lūpomis naudojamės, kitiems gomuriu su gérklomis ir tt.

Del šito ir kitų dalykų iš priebalsių tarpo gramatikos moksle išskiriami dažniausiai šie (kietieji ir minkštieji): *p*, *b* — **lūpiniai,** *t*, *d* (ir *s*, *z*, *š*, *ž*) — **dantiniai,** *k*, *g* — **gomuriniai.** Priebalsius *s*, *z*, *š*, *ž*, skirdami nuo kitų dantinių, vadinam ir **gomurio dantiniais.**

Gomurio dantinius toliau skirstydami gauname: *s*, *z* — **sargiuosius** ir *š*, *ž* — **žvarbiuosius.**

a) Priebalsiai *c* ir *č* yra sudurtiniai garsai (= *ts* ir *tš*); juodu, kaip ir *dž*, skirtinu yra, žinoma, į dantinių arba gomurio dantinių eilę.

b) Pasakytieji priebalsiai skardumo ne visi vienodi. Šituo atžvilgiu skiriami: *b*, *g*, *d*, *z*, *ž* — **skardieji** ir *p*, *k*, *t*, *s*, *š* (su *c*, *č*) — **duslieji** priebalsiai.

c) Priebalsiai *l*, *m*, *n*, *r* vadinami dažnai **pusbalsiais:** dvibalsiams antruosius balsius jie atstoja. Dvibalsiuose (prieš priebalsį ir žodžio gale) jie tariami ir tęsiamai *(kampas, gandas, paršas, velka, vilkas).* Pavyzdžiai: *varna*, *vargas*, *pirmas*, *pirštas*, *šaltas*, *šiltas*, *oran*, *šalin*, *del*, *jam*, *geram*, *man*, *dar*, *dabar* . . .

§ 10. **Skiemuo.** Žodžio dalis, kuri ištariama vienu atveju arba vienu kartu, yra jo **skiemuo.** Kiek yra žodyje balsių arba dvibalsių, tiek yra jo skiemenų. Pavyzdžiai: *kas*, *ši-tas*, *ka-sa*, *ra-ša-las*, *lai-min-gas*, *var-guo-lis*, *žvir-blis* . . .

§ **11. Kirtis.** Jei žodyje yra du arba daugiau skiemenų, tad aiškiai girdime, jog vienas skiemuo yra tariamas didesniu arba tvirtesniu balsu. Tas balso pakėlimas, tariant žodį, yra jo **kirtis.** Pavyzdžiui, žodyje *rašau* kirtis krinta ant skiemens *šau*, žodyje *rašo* — ant skiemens *ra*, žodyje *ūkininkas* — ant *ū*, žodyje *kalbininkas* — ant *nin*.

Kirtį gali turėti ir vieno skiemens žodis: *kas, kur, kaip, kam* ... Kirčiams žymėti žodynuose ir gramatikose vartojame kelis ženklelius.

a) Trumpiesiems balsiams, jei krinta ant jų kirtis, vartojame paprastai \ : *kàs, balà, lazdà, šakà, pàmetė, kàsti, mèsti, išmès, lìzdas, pasìmetė, pìktas, sùktas, sūnùs* — ir sakome: čia ant tam tikrų skiemenų, ant jų balsių, **kairinį** kirtį dedame.

b) Ilgiesiems skiemenims, jų balsiams arba dvibalsiams, jei krinta ant jų kirtis, vartojame dažnai **dešininį** kirtį ′: *báimė, šáukštas, séilės, síetas* (tánkinis rėtis), *rúožas, rúožtas, sė́kla, dróžti, drožinė́ti, rū́gti, rū́šis, skų́sti, výrai* ... Šitą kirtį vartojame **tvirtapradžiui** balsio arba dvibalsio ilgumui pažymėti.

c) Ant ilgųjų skiemenų, kirčiui žymėti, dedam ir **riestinį** kirtį: *bal̃gti, paũkštis, reĩkalas, siẽtas (saĩtas), ruõšti, ruõštas, ė̃dalas, rõgės, pỹkti, rū̃kti, sių̃sti* ... Šitą kirtį vartojame **tvirtagaliui** dvibalsio arba balsio ilgumui pažymėti.

d) Balsiai *a, e, i, u* su *l, m, n, r* prieš priebalsį arba žodžio gale yra irgi dvibalsiai (mišrieji, negryniej)). Dvibalsių *a, e* su *l, m, n, r* tvirtapradį ilgumą žymime dešininiu kirčiu; tvirtagalį jų ilgumą žymime riestiniu kirčiu. Dvibalsių *il, im, in, ir, ul, um, ùn, ur* tvirtapradį ilgumą žymime kairiniu kirčiu, tvirtagalį riestiniu. Pavyzdžiai: a) *várna, lángas, báltas, jám, mán, pémpė, sémti, pìrmas, pìnti, skìnti, tìltas, skùndžiau, kùrti* ir b) *var̃nas* (juodvarnis), *ram̃stis, kal̃tė* (kaltybė), *lañkas, rem̃ti, šveñtas, ver̃kti, pir̃štas, šuñta, šaliñ, viduñ* (eik *vidùñ*, į vidų).

e) Nežinant kirčio, kartais nenumanu, ką žodis reiškia, pavyzdžiui: *aušti* (viralas *áušta*, aušra *aũšta*), *balnas* (*bálnas* jautis, arklio *bal̃nas*), *kartis* (*kártis* ir šienui vežti reikalinga; pipirų *kar̃tis*), *merkia* (akį *mérkia*, linus *mer̃kia*), *namo* (eik *namõ*, *nãmo* stogas), *gyvis, sūris* (kas to *gývio gỹvis*, kas to *sū́rio sū̃ris!*)...

ė) Kirčiui žymėti paprastuosiuose tekstuose vartojame dažniausiai tiktai du ženkleliu — dešininį ir kairinį: *namó, námo. áudra, sáko, šakà, vìsas, visàs* ...

Atskirųjų raidžių vartojimas.

§ **12. e ir a.** Kur prieš žodžio galūnę arba žodžio viduryje iš raidžių *d, t* gauname *dž, č,* ten rašome po minkštųjų *dž* įr *č* ne *e,* bet *a.* Rašome: ji *audžia, siaučia* (plg. *audė, siautė*). Pagal *audžia, siaučia* rašome ir *šaukia, verpia* (plg. *bėga, meta, veda*). Rašydami *baudžiava* (*a* prieš *v*), rašom ir *ganiava, kuriava, mezliava, rinkliava, vėliava.* Del tos pačios priežasties rašome: *jaučiai, jaučiams, žodžiai, žodžiams, svečias, svečiai, svečiams, pradžia, apačia, pradžiai, apačiai, marčiai* ir *vėjas, vėjai, vėjams, peiliai, peiliams, pirkia, pirkiai, viešnia, viešniai...* (plg. *langai, langams, troba, trobai*...).

§ **13. y ir i, ū ir u, ė ir ie, o ir uo.** Be kirčio rašomos tos balsės ir dvibalsės, kurios rašomos ir su kirčiu. Rašome: *vyras, pyko, sykis, skystas* ir *vyresnis, pykau, pykimas, sykelis, sykutis, skystesnis, skystimas; dūmai, rūkas, rūko* ir *dūmelis, rūkelis, rūkyti; rėtis, rėžis, šėkas* ir *rėtelis, rėtukas, rėželis, šėkelis; pienas, siena, sviestas, šienas* ir *pienelis, pienutis, sienelė, sviestelis, šienelis, šienauti; storas, tvora* ir *storesnis, tvorelė; puodas, ruožas* ir *puodelis, ruoželis.*

Čia reikėtų įsidėmėti rašybos reikalui (pradžiai) ir šie dalykai: *viena pirtis* ir *trys pirtys, ilga šaknis, ilgos šaknys; gardus medus, geras sūnus* ir *gardūs pietūs,* gardu, kaip *devyni medūs,* jų geri *sūnūs; ardyti, barstyti, skaityti, šaudyti, varstyti* ir *ardymas, barstymas, skaitymas, šaudymas, varstymas* . . .

§ **14. ą, ę ir a, e.** Nosines balses *ą, ę* su kirčiu ir be kirčio tariame rašomojoje kalboje tęsiamai. Rašome: *trys ąsos* ir *viena ąsa, grąžtas* ir *grąžtelis; drąsūs sūnūs* ir *drąsus sūnus, šąla* ir *šąlu, gręžia, tęsia* ir *gręžiu, tęsiu* . . .

Balsiai *a* ir *e,* jei nekrinta ant jų kirtis, yra tariami trumpai, netęsiamai: plg. k*a*su, s*a*kau, m*e*tu, v*e*džiau ir k*a*sa, k*a*sė, s*a*ko, m*e*ta, m*e*tė, v*e*dė . . .

§ **15. į, ų ir y, ū.** Nosines *į* ir *ų* žodžio viduryje tariame dažniausiai kaip *y* ir *ū;* jas rašome ten, kur jos kaitaliojasi su *ą, ę, an, en, in, un.* Taigi rašome: *įlįsti* — lenda, lindo, landyti; *drįsti, grįžti* — dręsu (drįstu), drąsus, gręžti, grąžinti, grąžyti; *siųsti, skųsti, siųsiu, skųsiu* — siunčiu, siuntinys, skundžiu, skundas, skundikas.

§ 16. Nosinės balsės žodžio gale. Žodžio gale nosinės *ą, ę, į, ų* tariamos irgi tęsiamai. Jos rašomos tam tikrose įsidėmėtinose žodžio lyčių galūnėse. Rašome:

1. Diena *dieną* moko. 2. Aklas *aklą* netoli tenuves. 3. Katė *pelę* gaudo. 4. Grąžtu *skylę* gręžia. 5. *Vagį į sieną* kala. 6. Man *galvą, širdį* sopa. 7. Iš *tų šiaudų* nebus *grūdų*. 8. Be *tavęs* čia nieko nebus. 9. Ir *manęs* jie laukė. 10. Ji iš *savęs* gyvena. 11. *Pirtį* kuria, kad šilta *būtų*. 12. Kad *atsikeltų, dangų paremtų*. 13. Vakaro *sulaukę* visi išėjo *gultų* (gulti). 14. Veršiu *nebliovęs,* jaučiu nebaubsi. 15. Jis sakosi daug *žinąs*. 16. Jie sakosi daug *žiną*. 17. Jis sakėsi *ateisiąs*. 18. Jie sakėsi *ateisią*. 19. Jis sakosi *turįs* (jie sakosi *turį*) ir *pinigų*.

§ 17. Žodelis *į* ir žodžio dalelės (priešdėliai) *į-, są-*. Žodelį *į* rašome visada vienaip. Rašome: *į* ežerą (ing ežerą, int ežerą), *į* pirtį, *į* trobą, *į* vidų. Taip rašome tą žodelį ir sudėdami su kitu žodžiu arba su kita žodžio dalimi. Rašome: *įsakyti, įvažiuoti, įarti, įkalti, įsakymas, įstatymas, įvažiavimas, įarimas, įkalimas.* Kai kuriuose žodžiuose to priešdėlio *(į)* vietoje rašome betgi *in, im* — taip, kaip tuos žodžius tariame rašomojoje kalboje: *indas, indėlis, inkilas, intakas, intapas, imbuvys, impilas.*

Priešdėlis *są-* skyrium nesakomas. Čia balsę *ą,* kaip ir paprastai nosines balses (žodžio viduryje), rašome prieš *j, l, m, n, r, s, š, v, ž.* Rašome: *sąjunga, sąlažybos, sąmatas, sąnarys, sąrova, sąspara, sąšlavos, sąvarža, sąžinė.* Prieš kitus priebalsius tą *są-* tariam ir rašom kitaip — rašom taip, kaip tariam: *sandėlis, sangrėbos, sánkalba, sántarvė, sámprotauti, sambrėškis.*

§ 18. *ie* ir *uo* žodžio pradžioje. Sudėtinės balsės (dvibalsės) *ie* ir *uo* žodžio pradžioje rašomos be *j* ir be *v.* Rašome: *ieškoti* (ir *suieškoti, išieškoti), iešmas, ieva, uodas, uodega, uoga, uoslė, uošvis.* Šios rūšies žodžius tariame dažnai su *j* ir su *v* žodžio pradžioje.

Tiktai žodžiuose *jie, jiems* rašom tą pat *j,* kurią rašom ir kitose tų žodžių lytyse *(jų, juos, jais . . .).*

§ 19. **Priebalsė** *j*. Priebalsę *j* rašome tarp balsių ir žodžio pradžioje prieš balsę arba dvibalsę. Žodžiai, susidarę iš dviejų dalių, ir čia rašomi yra taip, kaip rašomos ir tariamos atskirosios jų dalys. Rašome: *jauja, jaukus, sauja, juosta, joti, joju, jojimas; apjoti, apjuosti, atjoti; jamjam, geramjam, šykščiamjam* (ir *jajam, gerajam, šykščiajam).*

Jei žodyje, susidariusiame iš kelių dalių, antrojoje dalyje visai negirdėti garso *j*, tad raidės *j*, žinoma, nerašome. Rašome: *geriemsiems, geriesiems, geraisiais, gerosios.* Čia žodžiai yra susidarę iš trumpesnių — iš *geriems* ir *jiems, gerais* ir *jais, geros* ir *jos.*

Rašome *jamjam, geramjam, šykščiamjam, geriemsiems* arba *jajam, gerajam, šykščiajam, geriesiems* (ir be *m* prieš *j, s),* nes taip ir tariame rašomojoje kalboje.

§ 20. **Priebalsės** *j* **ir** *v* **žodžio gale.** Jei žodžio balsis gale netariamas, jei to balsio nerašome, tad garsai *j* ir *v*, kurie buvo prieš tą balsį atsiradę pačiame žodžio gale, yra tariami kaip *i* ir *u*. Rašome sutrumpėjusiame žodyje paprastai tą patį garsą, kurį ir nesutrumpėjusiame girdime. Yra rašoma: a) *lovoje, troboje, šalyje, paupyje, sudievu (su Dievu), aluje, viduje;* b) *lovoj, troboj, šalyj, paupyj, sudiev, aluj, viduj* arba c), kaip daugelyje vietų yra sakoma, *lovo, trobo, šaly, paupy, sudie.* Lytys *lovo, trobo* rašomos retai. Rašome paprastai: *troboj, aluj, šaly.*

Žodžio galūnės gale, kur girdime paprastai vien *i* ir *u*, rašome ką girdime. Rašome: *aplinkui, ilgainiui, paskui, sau, tau* (iš *tavi, savi).*

§ 21. **k** ir **g, p** ir **b, s** ir **z, š** ir **ž.** Šitas priebalses prieš viena kitą (gomurines prieš lūpines ir dantines, lūpines prieš gomurines ir tt.) rašome tokias, kokios jos pasirodo prieš balses. Rašome: *bėgti* (bėgu), *segti* (segu), *sekti* (seku), *sukti, suktas* (suku), *drėbti* (drėbė), *kepti* (kepu), *mėžti* (mėžiu), *zirzti* (zirzė), *veisti* (veisė), *ošti, lūžti* (ošė, lūžo), *sukdamas, bėgdamas, tepdamas* (suka, bėga, tepa) . . .[1])

---

[1]) Kiti rašybos dalykai išdėstyti toliau, su kalbos dalių mokslu. Tiktai išėję visas kalbos dalis kaip reikiant, galime mokamai ir taisyklingai rašyti visokius mūsų kalbos žodžius. Rašybos dalykai skyrium išdėstyti rašybos vadovėliuose.

Kalbos dalys.

§ **22.** Visus mūsų kalbos žodžius skiriam į kelis didelius skyrius, kuriuos **kalbos dalimis** vadiname.

Lietuvių kalboje yra **devynios** kalbos dalys: 1) **daiktavardis,** 2) **būdvardis,** 3) **skaitvardis,** 4) **įvardis,** 5) **veiksmažodis,** 6) **prieveiksmis,** 7) **prielinksnis,** 8) **jungtukas,** 9) **jaustukas.**

Daiktavardis.

§ **23. Daiktavardis** yra kalbos dalis, kuri kaitoma linksniais ir skaičiais ir yra vienos kurios giminės, arba gimties: vyriškosios, moteriškosios arba bendrosios.

Daiktavardis daikto vardą reiškia.

Daiktu gramatikoje eina visa, ką daiktu galvojam, apie ką galim pasakyti: jis, ji, jie, jos, tas, šitas, ta, šita, tie, šitie, tos, šitos, geras daiktas, negeras daiktas, lengvas daiktas, sunkus daiktas. *Velnias, rūstybė, netvarka* gramatikoje eina daiktais, nes galim sakyti, jog visi „jie" yra „negeri daiktai".

Daiktavardžių pavyzdžiai: *Kaunas, troba, trobesys, tvora, medis, katinas, voras, būtybė, oras, mokslas, protas, puskepalis, pusbernis; šimtinė, trečdalis, ketvirtis, pusė; gerumas, rauplėtumas, kantrybė, dorybė; skalbimas, skaitymas, buvimas, puvimas, šienautė, važiuotė, eisena, rašysena . . .*

§ **24. Daiktavardžiai tikriniai ir bendriniai.** Daiktavardžių skiriame pirmiausia dvi rūši — tikrinius ir bendrinius.

Tikriniai yra tie vardai, kurie duodami vienam kuriam daiktui, išskiriamam iš kitų panašių į jį daiktų.

Tikrinių daiktavardžių pirmoji raidė rašoma didžiulė: *Lietuva, Vilnius, Nemunas, Antanas* (žr. § 4).

Bendriniai yra tie vardai, kurie duodami ne vienam kuriam išskiriamajam, bet kiekvienam tam tikros rūšies daiktui: *žemė, kraštas, jūra, miestas, upė, žmogus, paukštis, miškas, medis, eglynas, eglė, širdis, protas.*

§ **25. Daiktavardžiai mažybiniai ir maloniniai.** Kalboje yra daiktavardžių, kuriais žymime ypačiai mažybę, mažutėlius daiktus. **Mažybinių** daiktavardžių ir lytis skirtinga, kitokia:

balselis, lapelis, vanagėlis, paršiukas, žąsiukas, Jonukas, žąsytis, vištytis, vaikytis, mergytė, Onytė . . .

Daiktavardžiai, kuriais, kalbėdami apie daiktą, ir savo meilę malonę jam pažymime, vadinasi **malóniniai**. Ir šie daiktavardžiai kuo-ne-kuo skiriasi nuo kitų: *Dievulis, Dievulėlis, Kastutis, Kastuliukas, motulė, sesiulė, vaikutis, močiutė, sesutė, Onutė, kunigužis, bernužis, bernužėlis, mergužėlė, tėvelėlis, vaikelaitis*. . .

Sakytojas savo malonę, kalbėdamas apie daiktą, gali ir mažybiniais daiktavardžiais išreikšti: *dobilėlis*, rūtų *vainikėlis, bernelis, mergelė, seserėlė, senelis, senelė, bernytis, mergytė, sesytė, tėvukas, tėčiukas, tėtukas*. . .

Tarp vienų ir antrų griežto skirtumo žodžio galūnėse nėra.

§ **26. Skaičiai.** Daiktavardžių yra trys skaičiai: **vienaskaita, dviskaita** ir **daugiskaita.**

Kalbant apie vieną kurį daiktą, vartojama vienaskaita *(langas, obuolys, akis, troba)*; kalbant apie kelis daiktus arba daugybę daiktų, vartojama daugiskaita *(langai, obuoliai, akys, trobos)*; kalbėdami apie du daiktu, žmonės vietomis dviskaita tebesinaudoja *(langu, obuoliu, aki, trobi)*.

Ne visi daiktavardžiai tris turi skaičius: kai kurie vartojami tiktai vienaskaitoje, kiti — tiktai daugiskaitoje, pavyzdžiui: *varis, senatvė, kantrybė, grožis, plotis, protingumas* nevartojami, rodos, daugiskaitoje ir dviskaitoje; *žirklės, įkurtuvės, išleistuvės, vestuvės, kailiniai, marškiniai* ir tt. neturi vienaskaitos ir dviskaitos. Kalbėdami apie „žirkles, įkurtuves. . .“, mes paprastai nekalbame apie kelis atskiruosius vienos rūšies daiktus; čia daugiskaita vieną atskirąjį daiktą dažnai žymime.

§ **27. Linksniai.** Daiktavardžiai, kai turime jais į tam tikrus klausimus atsakyti, kaito savo galūnes vienaskaitoje, daugiskaitoje ir dviskaitoje, pavyzdžiui: 1) *kas* eina? — vaik*as*, vaik*ai*, (du) vaik*u*; *kas* čia matyti? — vaik*as*, lauk*as*, mišk*as*, vaik*ai*, lauk*ai*, mišk*ai*, (du) vaik*u*, lauk*u*, mišk*u*; 2) *kieno* čia kepurė? — vaik*o*, vaik*ų*; *ko* čia nėra? — vaik*o*, vaik*ų*, lauk*o*, lauk*ų*, mišk*o*, mišk*ų*; 3) *kam* čia pienelis? — vaik*ui*, vaik*ams*, (dviem) vaik*am*; 4) *ką* čia matom? — vaik*ą*, vaik*us*, (du) vaik*u*; mišk*ą*, lauk*ą*, mišk*us* . . .; 5) *kuo* džiaugiamės, rūpinamės? — vaik*u*, mišk*u*, vaik*ais*, mišk*ais*; 6) *kame* gano gyvulius? — lauk*e*, mišk*e*, lauk*uose*, mišk*uose*. . .

Tos lytys, kuriomis atsakome daiktavardžiu į šituos klausimus, vadinasi **linksniai.** Taigi daiktavardžius kaitome linksniais — **linksniuojame.**

Yra šeši linksniai: 1) **vardininkas** atsako į klausimą — *kas?* 2) **kilmininkas** atsako į klausimą — *kieno? ko?* 3) **naudininkas** — *kam?* 4) **galininkas** — *ką?* 5) **įnaginінkas** — *kuo?* 6) **vietininkas** — *kame? kurioje vietoje (kur)?* Jie vadinami ir trumpiau: **vardinis, kilminis, naudinis, galinis, įnaginis, vietinis.**

Pažymėjimas. Šitais linksniais atsakome ir į kitus klausimus:

Žiemą (kada, kuomet?) čia šalta. *Vasarą* (kada?) daug kas *į laukus* (kur?) išvažinėsime. *Apypiete, išvakaromis, pietumis* (kada, kuriuo metu?) brolis atėjo. *Vakare* (kada, kuriuo metu?) ir vištos nutyla. *Ant kalno* (kame, kur?) karklai siūbavo.

§ 28. Mūsų kalboje, be šitų (§ 27), yra ir kitų linksnių. Pasakyme: „Tylėk, *varle!*" žodis *varle* yra **šauksmininko** lytis, kuria neatsakome į klausimą, tik kreipiamės į kitą asmenį arba daiktą. Gramatika ir šitą lytį įtraukia į linksnių tarpą.

Kiti pavyzdžiai:

1) Oi tu, *Dieve, Dievulėli!* Ką aš padariau! 2) *Ieva, Ieva,* neganyk po pievą! 3) *Vėžy,* kur tavo akys? 4) *Širdele,* padirbėk už mane. 5) *Vaikai,* kam vis vėpsot taip!

§ 29. Be paprastojo vietininko, lietuvių kalboje buvo vartojami senovėje dar keli kiti tos rūšies linksniai; vietomis (rytuose) jie ir dabar tebevartojami linksnių reikalui. Jų liekanų ir raštuose teberandame.

1) Vakar buvau *miške, girioje.* 2) *Kalne* rugelius pioviau. 3) Važiuok *kalnan.* 4) Rytoj važiuosiu *miškan.* 5) Eikit *vidun, šalin, laukan, trobon, paupin, laukuosna, trobosna, šalysna (laukuosen, trobosen, šalysen).* 6) Dalgė (dalgis) *pievon,* žiburys *sienon.* 7) Šuns balsas *dangun* neina. 8. Nugrimzdo *galan* (į dugną). 9) Mano tėvelis jau *Dieviep* (pas Dievą). *Lz.* 10. Vakar buvau *kunigiep. Lz.* 11. Jėzus parodės (pasirodė) Marijai Magdalenai *grabiep. Rr.* 12. *Juosemp* visus savus gyvulius radau. *Lz.* 13. Ko *žmonėsemp* negausi,

tatai gali per maldą įgyti. *Rr.* 14) Elgeta gulėjo *vartuosemp. Rr.* 15) Petras jau *Dievop* nuėjo (= numirė). *Lz.* 16) Brolis *kunigop* išvažiavo. *Lz.* 17) Jau viskas eina *galop. Rt.* 18) Paliekmi tą pasaulį ir eimi *Tėvop. Rr.* 19) Negalime ateit *Viešpatiesp Dievop. Rr.* 20) Pridėjo galą vinies *rankosp. Rr.* 21) Ir tarė Jėzus *žydump. Rr.*

Mūsų kalboje yra buvę ir vietomis tebėra k e t u r i v i e t i n i n k a i: 1) **esamasis vidaus** *(miške, troboje, paupyje, miškuose),* 2) **einamasis vidaus** *(miškan, trobon, miškuosna, trobosna),* 3) **esamasis pašalio** *(Dieviep, kunigiep, žmonėsemp),* 4) **einamasis pašalio** *(Dievop, kunigop, žydump).*

Iš keturių tų vietininkų du (abu pašalio linksniu) tebėr išlikusiu sveiku tiktai kai kur Lietuvos rytuose; kitu du (abu vidaus) ir dabar tebėr vartojamu Lietuvoje, nors einamasis vidaus vietininkas yra tiktai rytų aukštaičių plačiai sakomas.

§ **30. Daiktavardžių giminė.** Kiekvienas daiktavardis vienos katros giminės tegali būti: **vyriškosios** *(žmogus, vanagas, protas, naktibalda, priešgina, vėpla)* arba **moteriškosios** *(žmona, pempė, išmintis, naktibalda, priešgina, vėpla).*

Kai kurie daiktavardžiai, vadinasi, esti kartais vyriškosios, kartais moteriškosios giminės *(naktibalda).* Išskirdami iš kitų, jiems duoda ir **bendrosios** giminės žodžių vardą.

Kad lengviau būtų reikiant nuspręsti, kuris daiktavardis katros yra giminės, įprasta dėti prie jų žodžiai: *tas, ta (jis, ji).* Jei galime pridėti *tas,* tad daiktavardis bus vyriškosios giminės; jei *ta* — moteriškosios: *(tas) vanagas, sviedinys, akmuo* — vyriškosios giminės; *(ta) pelėda, plunksna, krósnis, apskritis, pušnis* — moteriškosios giminės, *(tas, ta) naktibalda, nenuorama, vėpla* — kartais vyriškosios, kartais moteriškosios giminės.

Prie daugiskaitos daiktavardžių, norint patirti, kurios jie yra giminės, dedami žodžiai *tie, tos.* Pavyzdžiai: *vartai, marškiniai, vagys (tie), šukos, replės, žirklės (tos).*

Daiktavardžių linksniavimas.

§ **31.** Daiktavardžiai linksniuojami taip, kaip rodo šio skyriaus pavyzdžiai (žr. §§ 32—39). Jie linksniuojami ne visi vienaip, jų yra kelios **linksniuotės.**

Iš vietininkų čia keliamas yra pavyzdžiuose aikštėn tiktai vienas, esamasis vidaus, kurs vartojamas visuose mūsų šių dienų raštuose. Kiti vietininkai pavyzdžiuose neduodami.

Pirmosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 32. Vienaskaita. 1. *Vard.*: káulas, vyras, tiltas; lángas, bérnas, vaĩkas, rą̃stas, rãtas; vėjas, jautis, žaltỹs, vėžys, gaidys, svečias (svetys).

2. *Kilm.*: kaulo, vyro, tilto; lango, berno, vaiko, rąsto, rato; vėjo, jáučio, žálčio, vėžio, gaĩdžio, svečio.

3. *Naud.*: kaului, vyrui, tiltui; langui, bernui, vaikui, rąstui, ratui; vėjui, jaučiui, žalčiui, vėžiui, gaidžiui, svečiui.

4. *Gal.*: kaulą, vyrą, tiltą; langą, berną, vaiką, rąstą, ratą; vėją, jautį, žáltį, vėžį, gaĩdį, svečią.

5. *Įnag.*: káulu, vyru, tiltu; langu, bérnu, vaikù, rąstù, ratù; vė́ju, jáučiu, žálčiu, vė́žiu, gaidžiù, svečiù.

6. *Viet.*: káule, vyre, tilte; langè, berne, vaikè, rąstè, ratè; vėjyje, jautyje, žaltyjè, vėžyjè, gaidyjè, svetyjè.

7. *Šauksm.*: kaule, vyre, tilte; lánge, berne, vaĩke, rą̃ste, rãte; vėji, jauti, žaltỹ, vėžỹ, gaidỹ, svetỹ.

Daugiskaita. 1. káulai, výrai, tiltai; langaĩ, bernaĩ, vaikaĩ, rą̃stai, rãtai; vė́jai, jáučiai, žalčiaĩ, vėžiaĩ, gaidžiaĩ, svečiaĩ.

2. kaulų, výrų, tiltų; langų̃, bernų̃, vaikų̃, rą̃stų, rãtų; vė́jų, jáučių, žalčių̃, vėžių̃, gaidžių̃, svečių̃.

3. kaulams, vyrams, tiltams; langáms, bernáms, vaikáms, rą̃stams, rãtams; vėjams, jaučiams, žalčiáms, vėžiáms, gaidžiáms, svečiáms.

4. kaulus, vyrus, tiltus; lángus, bérnus, vaikùs, rąstùs, ratùs; vė́jus, jáučius, žálčius, vė́žius, gaidžiùs, svečiùs.

5. káulais, výrais, tìltais; langaĩs, bernaĩs, vaikaĩs, rą̃stais, rãtais; vė́jais, jáučiais, žalčiaĩs, vėžiaĩs, gaidžiaĩs, svečiaĩs.

6. káuluose, vyruose, tiltuose; languosè, bernuosè, vaikuosè, rą̃stuose, rãtuose; vė́juose, jáučiuose, žalčiuosè, vėžiuosè, gaidžiuosè, svečiuosè.

7. — kaip vardininkas, bet dažniausiai: vaĩkai, beĩnai.

Dviskaita. 1, 4, 7 (du) káulu, vyru, tiltu; lángu, bérnu, vaikù, rąstù, ratù; vėju, jaučiu, žálčiu, vė́žiu, gaidžiù, svečiù.

3. (dviem) káulam, vyram, tiltam; langám, bernám, vaikám, rą̃stam, rãtam; vėjam, jaučiam, žalčiám, vėžiám, gaidžiám, svečiám.

2, 5, 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 33. a) Dviskaitos įnagininkas *výram, vaikam̃, svečiam̃* šnekamojoje kalboje ir raštuose labai retai bevartojamas; jį, kaip ir kelis kitus dviskaitos linksnius, atstoja, kaip mūsų pažymėta, daugiskaitos linksniai. Kitų dviskaitos linksnių vietoje *(du vyru . . .)* sakomi ir daugiskaitos linksniai *(dù vyrai . . .)*.

Dviskaitos naudininkas *(vyram, svečiam . . .)* vartojamas vietomis ir daugiskaitai: Lietuvos rytuose yra sakoma — *trim vyram, visiem svečiam;* taip yra kartais ir rašoma.

b) Šalia *elnias, svečias, brolis, žvirblis; jautis* sakoma yra ir *elnis, svetys, brolys, žvirblys, jaučias.* Šalia *artojas, malėjas, piovėjas, mókytojas* (mokìntojas), sakoma vietomis ir *artojis, malėjis, piovėjis, mókytojis.*

c) Šalia lyčių *artojo, mokytojo . . .* (kilm.), sakoma vietomis ir *artojaus, mokytojaus.*

d) Vietininkai sakomi ir trumpesni: *gaidy, vėžy, svety, vėjy* (gaidyj, vėžyj, svetyj, vėjyj) ir *výruos . . . gaidžiuõs . . . vėjuos.*

e) Šalia *tėve, berne, broli* (šauksm.), sakome ir *tėvai, bérnai, brolaũ (bróliau).* Tikrinių daiktavardžių *(Petras, Antanas . . .)* šauksmininkas paprastai turi galūnę — *ai (Petrai, Antanai . . .).*

ė) Mūsų išlinksniuota čia pavyzdžiams daug daiktavardžių tiktai del jų kirčių skirtumų; linksnių lytys skiriasi nuo viena kitos dažnai ir kirčiais . . . Tie skirtumai yra įsidėmėtini.

§ 34. **Daiktavardžiai sangrąžiniai.** Kaip šalia žodžių *melsti, slapstyti, varžyti* kalboje yra ir *melstis, slapstytis, varžytis,* taip ir šalia daiktavardžių *meldimas, slapstymas, varžymas* turime kalboje žodžius *meldimasis, slapstymasis, varžymasis.* Šitie daiktavardžiai susidaro iš dviejų žodžių — iš paprastesniųjų (meld*imas*, varž*ymas*...) ir neskiriamojo sángrąžinio žodelyčio *si (s).* Jų, tų sángrąžinių daiktavardžių, linksniuojama tiktai pirmoji, paprastesnioji dalis. Jų vienaskaita tėra vartojama.

1. *Bučiavimasis* dabar ir gydytojų ginamas. 2. Jo ir *meldimasis* būdavo nepaprastas. 3. Jų ir *elgimasis* (su darbo žmonėmis) nėra girtinas. 4. Ir aš negiriu to *varžymosi.* 5. Už *pešimąsi* ir barti jisai gavo. 6. Tą *varžymąsi* ir jie niekina. 7. Vienu *varžymusi (varžymuosi)* nieko neveiksit. 8. Vienu *sielojimusi (sielojimuosi)* motinos neatgydysi. 9. Vienu *slapstymusi* nieko nepeši. 10. Taip, tu, mačiau, ir į krūtinę

mušeisi, jam ką sakydamas; bet tuo *mušimusi* vis delto niekam nieko, man rodosi, neišrodei.

Šios rūšies žodžiai retai tėra linksniuojami. Dažniausiai jų vardininkas tėra sakomas. Kitiems linksniams jų vietoje vartojami dažniausiai paprastieji (*mušimo, varžymo*...), ne sangrąžiniai daiktavardžiai. Žemaičiai ir kurie-ne-kurie rytų aukštaičiai jų vietoje vartoja nelinksniuojamuosius žodžius: *elgìmos, meldìmos, slãpstymos*...

Žodžius *pasimatymas, apsivilkimas* (su *si* žodžio viduje) ir kitus tokius sángrąžinius daiktavardžius linksniuojame lygiai taip, kaip ir paprastuosius *pamatymas, apvilkimas: pasimatymo, apsivilkimo, pasimatymui,* ir tt.

Antrosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ **35.** Vienaskaita. 1. várna, trobà, bandà, rankà, balà, vištà; valdžià, galià; martì; láimė, žvãkė, katẽ.

2. várnos, trobõs, bandõs, rañkos, bãlos, vìštos; valdžiõs, gãlios; marčiõs; láimės, žvãkės, katẽs.

3. várnai, tróbai, bañdai, rañkai, bãlai, vìštai; valdžiai, gãliai; marčiai; láimei, žvãkei, kãtei.

4. várną, tróbą, bañdą, rañką, bãlą, vìštą; valdžią, gãlią; marčią; láimę, žvãkę, kãtę.

5. várna, tróba, bandà, rankà, balà, vištà; valdžià, galià; marčià; láime, žvakè, katè.

6. várnoje, trobojè, bandojè, rañkoje, bãloje, vìštoje; valdžiojè, gãlioje; marčiojè; láimėje, žvãkėje, katėjè.

7. várna, tróba, bañda, rañka, bãla, vìšta; valdžia, gãlia; marčia; láime, žvãke, kãte.

Daugiskaita. 1 ir 7. várnos, tróbos, bañdos, rañkos, bãlos, vìštos; valdžios, gãlios; marčios; láimės, žvãkės, kãtės.

2. várnų, trobų̃, bandų̃, rañkų, bãlų, vìštų; valdžių̃, gãlių; marčių̃; láimių, žvãkių, kačių̃.

3. várnoms, trobóms, bandóms, rañkoms, bãloms, vìštoms; valdžióms, gãlioms; marčióms; láimėms, žvãkėms, katėms.

4. várnas, tróbas, bandàs, rankàs, balàs, vištàs; valdžiàs, galiàs; marčiàs; láimes, žvakès, katès.

5. várnomis, trobomìs, bandomìs, rañkomis, bãlomis, vìštomis; valdžiomìs, gãliomis; marčiomìs; láimėmis, žvãkėmis, katėmìs.

6. várnose, trobosè, bandosè, rañkose, bãlose, vìštose; valdžiosè, gãliose; marčiosè; láimėse, žvãkėse, katėsè.

D v i s k a i t a. 1, 4, 7. (dvi) várni, tróbi, bandì, rankì, balì, vištì; valdì, galì; martì; láimi, žvakì, katì.

3. (dviem) várnom, trobóm, bandóm, rañkom, bãlom, vìštom; valdžióm, gãliom; marčióm; láimėm, žvãkėm, katė́m.

5. (dviem) várnom, trobõm, bandõm, rañkom, bãlom, vìštom; valdžiõm, gãliom; marčiõm; láimėm, žvãkėm, katė̃m.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ **36.** a) Dviskaitos linksnius, kaip ir kitose linksniuotėse, dažnai atstoja daugiskaitos lytys.

Dviskaitos naudininkas ir įnagininkas Lietuvos rytuose vartojami daugiskaitos vietoje (žr. § 33, a).

b) Vietininkas, kaip ir pirmosios linksniuotės, sakomas ir trumpesnis: *varnoj, valdžioj, laimėj... (várno, trobõ, laimė...)* ir kada-ne-kada *varnos, trobõs, valdžiõs* (dgsk.)... Vietomis yra sakoma ir *trobóse, bandóse, valdžióse, marčióse, katė́se.*

c) Šalia lyčių *varnomis, valdžiomìs...* (dg. įnag.), sakoma rašoma dažnai ir *varnoms, valdžiõms...*

d) Senovės kalboje buvo ir lyčių — *trobomus, rankomus, varnomus, katėmus, vyramus, vaikamus, svečiamus...* (dg. naud.); bet rašomojoje kalboje tos lytys nebevartojamos — šitoje ir kitose linksniuotėse.

Trečiosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ **37.** V i e n a s k a i t a. 1. kártis, pìntis, širdìs, pirtìs, akìs, vinìs, ugnìs, vagìs; anglìs, usnìs.

2. kárties, pìnties, širdiẽs, pirtiẽs, akies, vinies, ugnies, vagies; añglies, ùsnies.

3. kárčiai, pìnčiai, šìrdžiai, pir̃čiai, ãkiai, viniai, ugniai, vãgiui; añgliai, ùsniai.

4. kartį, pintį, šìrdį, pir̃tį, akį, vinį, ugnį, vagį; añglį, ùsnį.

5. kartimi, pintimi, širdimì, pirtimì, akimi, vinimi, ugnimi, vagimi; añglimi, ùsnimi.

6. kartyje, pintyje, širdyjè, pirtyjè, akyjè, vinyje, ugnyje, vagyje; añglyje, ùsnyje.

7. kartie, pintie, širdiẽ, pirtiẽ, akie, vinie, ugnie, vagie; añglie, ùsnie.

D a u g i s k a i t a. 1 ir 7. kartys, pintys, šìrdys, pir̃tys, akys, vinys, ugnys, vagys; añglys, ùsnys.

2. karčių, pinčių, širdžių̃, pirčių̃, akių̃, vinių, ugnių, vagių; añglių, ùsnių.

3. kartims, pintims, širdìms, pirtims, akims, vinims, ugnims, vagims; añglims, ùsnims.

4. kartis, pintis, šìrdis, pirtìs, akìs, vinis, ugnis, vagis; anglìs, usnìs.

5. kartimis, pintimis, širdimìs, pirtimìs, akimìs, vinimis, ugnimis, vagimis; añglimis, ùsnimis.

6. kartyse, pintyse, širdysè, pirtysè, akysè, vinysè, ugnysè, vagysè; añglyse, ùsnyse.

D v i s k a i t a. 1, 4, 7. (dvi) karti, pinti, šìrdi, pirtì, akì, vinì, ugnì, (du) vagiu, (dvi) anglì, usnì.

3. (dviem) kartim, pintim, širdìm, pirtìm, akìm, vinim, ugnim, vagim; añglim, ùsnim.

5. (dviẽm) kartim, pintim, širdim̃, pirtim̃, akim̃, vinim̃, ugnim̃, vagim̃; añglim, ùsnim.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 38. a) Dviskaitos lytys ir čia vartojamos retai. Naudininkas (su įnagìninku) tarmėse vartojamas ir daugiskaitos reikalui (žr. §§ 33, a ir 36, a).

b) Šalia *ugnìs* sakoma yra (rytuose) ir *ùgnė*. Ir apskritai, kai kurie šitos linksniuotės žodžiai arba eina ir kitų linksniuočių pavyzdžiais, arba turi vieną kitą linksnį iš kitų linksniuočių. Taip antai, rašome paprastai: *anglìs*, *añglies*, *añglys*, *añglių*, bet yra drauge ir *añglis*, *añglio* (žr. § 32). Sakome ir rašome paprastai: *ántis*, *dalìs*, *dantìs*, *debesìs*, *grýtis (krýtis)*, *kártis*, *obelìs*, *rūšìs*, *tóšis*, bet kalbos tarmėse yra ir *antė*, *dantỹs*, *dalià*, *grýtė (krytė)*, *debesỹs*, *obelẽ*, *kartė*, *rūšė*, *tošė* (taip vienas kitas ir parašo). Sakome paprastai: *pats* (vyras), *viešpats*, *Viešpats (Viešpatis)*, *paties*, *patimi*, *pãtys*, *Viešpaties*, bet toliau — *Viešpačiui* (naud.), *viešpačiai* (vard.). Sakome paprastai: *dantis*, *debesis*, *dùrys*, *geležìs*, *krūtìs*, *naktis*, *obelis*, *šaknis*, *žąsis*, *žuvìs*, bet dažniausiai sákome ir rašome: *dantų̃*, *debesų̃*, *dùrų*, *geležų̃*, *krūtų̃*, *naktų̃*, *obelų̃*, *šaknų̃*, *žąsų̃*, *žuvų̃*; rašome kartais iš senovės ir — *dañtes*, *dùres* (dantys, durys), *óbels* (ir *óbeles*, óbelys), *obels* (ir *obelès*, obeliẽs), *žvėrų̃* (žvėrių), *žvėres* (žvėrys).

c) Naudininko lytys *kárčiai, ãkiai* ir tt. eina čia iš antrosios linksniuotės. Žemaičiuose ir vietomis rytų aukštaičiuose šitas linksnis turi iš senovės ir savą galūnę — *i* arba *ie: kárti, ãki, vãgi (Rt.),* ir *kártie, ãkie, vãgie (Žt.)* . . .

d) Šalia lyčių *kartimi, pintimi, širdimi, pirtimi, akimi* . . . įnagininkui sakoma ir trumpiau: *kartim, pintim, širdim̃, pirtim̃, akim̃, vinim̃, ugnim̃, vagim, angl̃im, ùsnim.* Šitų galūnių vietoje trečiosios linksniuotės žodžiai gauna kalboje ir raštuose dažnai ir kitą galūnę, iš kitų linksniuočių: sakoma ir — *kárčia, pìnčia, šìrdžia, pirčià, akià, vinià, ugnià, vagiù, anglià, usnià.*

e) Vienaskaitos vietininkui vartojamos ir trumpesnės lytys: rašoma sakoma ir — *kárty, pinty, širdỹ, pirtỹ, aky, viny, ugny, vagy, angly, ùsny* (ir *kartyj* . . . *ùsnyj*). Žemaičių tarmėse sakoma trumpai: *kartė, pintė, širdė* ir tt. (iš antrosios linksniuotės).

ė) Šalia *kártyse, pintyse, širdyse* . . . *ùsnyse* sakoma rašoma iš tarmių ir: *kártys, pintys, širdýs* . . . *usnys (Rt.), kartise, pintise, širdise, akisè, vagisè* . . . *usnise.*

f) Iš paprastųjų lyčių *kartimis, pintimis, širdimis* . . . (įnag.) vartojamos ir trumpesnės lytys: *kartims, pintims, širdim̃s* . . . *ùsnims.*

Ketvirtosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 39. Vienaskaita. 1. sūnùs, lietùs (lytùs), viršùs, medùs; spiẽčius, vaisius, kur̃pius, puõdžius, rãčius.

2. sūnaũs, lietaũs, viršaũs (vir̃šaus), medaũs; spiẽčiaus, vaĩsiaus, kur̃piaus, puõdžiaus, rãčiaus.

3. sū́nui, líetui, vir̃šui, mẽdui; spiẽčiui, vaĩsiui, kur̃piui, puõdžiui, rãčiui.

4. sū́nų, lietų, vir̃šų, mẽdų; spiečių, vaĩsių, kur̃pių, puõdžių, rãčių.

5. sūnumì, lietumi, viršumì (vir̃šumi), medumi; spiẽčiumi, vaĩsiumi, kur̃piumi, puõdžiumi, rãčiumi.

6. sūnujè, lietujè, viršujè (vir̃šuje), medujè; spiẽčiuje, vaĩsiuje, kur̃piuje, puõdžiuje, rãčiuje.

7. sūnaũ, lietaũ, viršau, medaũ; spiẽčiau, vaĩsiau, kur̃piau, puõdžiau, rãčiau.

Daugiskaita. 1 ir 7. sū́nūs, líetūs, piẽtūs, vir̃šūs, mẽdūs; spiẽčiai, vaĩsiai, kur̃piai, puõdžiai, rãčiai.

2. sūnų̃, lietų̃, pietų̃, viršų̃, medų̃; spiẽčių, vaĩsių, kur̃pių, puõdžių, rãčių.

3. sūnùms, lietùms, pietùms, viršùms, medùms; spiečiams, vaisiams, kur̃piams, puõdžiams, rãčiams.

4. sū́nus, líetus, pietùs, viršùs, medùs; spiečiùs, vaisiùs, kurpiùs, puodžiùs, račiùs.

5. sūnumìs, lietumìs, pietumìs, viršumìs, medumìs; spiẽčiais, vaĩsiais, kur̃piais, puõdžiais, rãčiais.

6. sūnūse, lietūsè, pietūse, viršūse, medūse; spiẽčiuose, vaisiuose, kurpiuose, puodžiuose, račiuose.

Dviskaita. 1, 4, 7. (du) sū́nu, líetu, viršù, medù; spiečiù, vaisiù, kurpiù, puodžiù, račiù.

3. (dvíem) sūnùm, lietùm, viršùm, medùm; spiẽčiam, vaĩsiam, kur̃piam, puõdžiam, rãčiam.

5. (dviẽm) sūnum̃, lietum̃, viršum̃, medum̃; spiečiais, vaĩsiais, kur̃piais, puodžiais, račiais.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ **40.** a) Yra sakoma *skaĩčius, spiẽčius* ir *(Rt.) skaičiùs, spiečiùs, skaičiaũs, skaĩčiui* . . . Žodžių *kur̃pius, puõdžius, rãčius* kirtis beveik visur vienodas. Šalia *žmogùs, -gaũs, žmõgui* sakoma ir *žmõgus, -gaus, -gui.* Šalia daugiskaitos *žmõnės, žmonių̃* yra rašoma iš tarmių ir *žmónes, žmónys, -nių̃*... Žodžiai, kurių prieš galūnę *us* yra minkštas priebalsis, daugiskaitą rašomoje kalboje darosi iš pirmosios linksniuotės *(spiečiai, vaisiai . . .).*

Žemaičių tarmėje visa šitos linksniuotės daugiskaita galūnes gauna iš pirmosios linksniuotės: *sūnaĩ* (sūnūs), *pietai* (pietūs), nors ir jie sako tam tikram reikalui (aplinkybei) — *pietumìs* („atėjo *pietumis*“), *viršumìs, krỹžiumis* („bėga *viršumìs*, guli *krỹžiumis*“). Kartais ir rašoma — *sūnai, pietai (Žt.).*

b) Šalia lyčių *sūnumi . . . vaisiumi . . . sūnumis, lietumis, viršumis, medumis* sakoma rašoma ir trumpiau: *sūnum̃ . . . vaisium . . . sūnum̃s, lietum̃s, viršum̃s, medum̃s.*

c) Šalia *sūnuje . . vaisiuje . . .* sakoma ir trumpiau: *sūnuj . . . vaisiuj . . .* Vietomis tariama ir *sūnūje . . . vaisiūje . . .*

d) Šalia *sūnūse, lietūse, pietūse, viršūse, medūse* sakoma rašoma ir *sūnuse, lietuse, pietuse, viršuse, meduse* arba (iš pirmosios linksniuotės) *sūnuose, lietuose, pietuose, viršuose, meduose.*

Penktosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ **41.** Vienaskaita. 1. akmuõ, piemuõ, ruduõ, šuõ, sesuõ; duktẽ; mėnuo.

2. akmeñs, piemeñs, rudeñs, šuñs, seseȓs; dukteȓs; mėnesio.

3. ãkmeniui, píemeniui, rùdeniui, šuniui, sẽseriai; dukteriai; mėnesiui.

4. ãkmenį, píemenį, rudenį, šunį, seserį; dukterį; mėnesį.

5. akmeniu, piemeniu, rudeniu, šunim̃ (šuniù), sẽseria; dùkteria; mėnesiu.

6. akmenyjè, piemenyje, rùdenyje, šunyjè, seseryje; dukteryje; mėnesyje.

7. akmeniẽ, piemeniẽ, rudeniẽ, šuniẽ, seseriẽ; dukterie; mėnesi.

Daugiskaita. 1 ir 7. ãkmens, píemens, rùdens, šunes, sesers; dukters; mėnesiai.

2. akmenų̃, piemenų̃, rudenų̃, šunų̃, seserų; dukterų̃; mėnesių (mėnesų).

3. akmenìms, piemenims, rudenims, šunims, seserims; dukterims; mėnesiams.

4. ãkmenis, píemenis, rudenis, šunìs, sẽseris; dùkteris; mėnesius.

5. akmenimìs, piemenimis, rudenimis, šunimis, seserimis; dukterimis; mėnesiais.

6. akmenysè, piemenyse, rudenyse, šunyse, seseryse; dukteryse; mėnesiuose.

Dviskaita. 1, 4 ir 7. (du) ãkmeniu, piemeniu, rudeniu, šuniù, (dvi) sẽseri; dukteri; (du) mėnesiu.

3. (dvíem) akmenìm, piemenìm, rudenìm, šunìm, seserim; dukterim; mėnesiam.

5. (dviẽm) akmenim̃, piemenim̃, rudenim̃, šunim̃, seserim̃; dukterim̃; mėnesiais.

2 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ **42.** a) Visi šitos linksniuotės žodžiai daug ką imasi dabar iš kitų pavyzdžių. Čia ir del dviskaitos tiek tegalim pasakyti, kiek pasakyta del jos kitose vietose. Šios linksniuotės dviskaitos lytis daugiskaitos lytys dabar dažnai atstoja. Jos, kaip ir ketvirtosios linksniuotės, pavyzdžių yra, be šitų, ne daugiausia: *želmuõ*, *vanduõ*, *dėmuõ*, *skiemuõ*, *tešmuõ*, *mẽtmens*, *sėmens* . . .

b) Žodis *mėnuo* linksniuojamas ir kitaip: *mėnesies*, *mėnesimi*, *mėnesys* (vard.), *mėnesis* (gal.), *mėnesims*, *mėnesimis*, *mėnesyse* (iš trečiosios linksniuotės). Šalia *mėnuo* yra sakoma rašoma ir *mėnesis* (vard.).

c) Lytys *akmeñs*, *dukters*, *piemens*, *rudens*, *sesers*, *šuñs* (kilm.) ir *ãkmens*, *dùkters*, *piemens*, *rudens*, *sẽsers* yra susidariusios iš tebevartojamų vietomis senesniųjų lyčių: a) *akmenès*, *dukterès*, *piemenès*, *rudenès*, *seserès*, *šunès* (kilm.) ir b) *ãkmenes*, *dùkteres*, *píemenes*, *rùdenes*, *sẽseres* (vard.).

Tų žodžių kilmininkas gaunamas dažnai ir iš kitų linksniuočių: sakoma rašoma ir *akmenio*, *piemenio*, *rudenio*, *šunio* (iš 1-sios linksniuotės), *piemenies*, *šunies* (iš 3-sios linksniuotės). Daugiskaitos vardininkui dažnai vartojamos lytys *akmenys*, *dukterys*, *piemenys*, *rudenys*, *seserys*, *šunys* (iš 3-osios linksniuotės).

d) Senovėje naudininkui buvo sakoma: *àkmeni*, *dukteri*, *piemeni*, *rudeni*, *seseri*, *šùni*. Taip tebėr sakoma vietomis rytų aukštaičiuose; iš tų lyčių šių dienų rašomojoje kalboje yra jau trumpesnių — *ãkmen*, *dukter*, *piemen*, *rùden*, *seser*, *šùn*. Žemaičiai naudininkui irgi senovės lytį tebesako: *ãkmenie*, *dùkterie*, *píemenie*, *rùdenie*, *sẽserie*, *šùnie*. Rašome dažniausiai: *akmeniui*, *dukteriai*, *piemeniui* . . . (iš 1-sios ir 2-sios linksn.).

e) Šalia lyčių *ãkmeniu*, *dukteria* . . . (iš 1-osios ir 2-osios linksniuočių) įnagininkui ir kitos lytys vartojamos: *akmenimì*, *dukterimì* (*akmenim̃*, *dukterim̃*).

ė) Šalia lyčių *akmenyjè*, *dukteryjè* . . . yra sakoma rašoma, žinoma, ir *akmenỹ*, *dukterỹ* . . . (*akmenyj*, *dukteryj* . . .).

f) Šalia lyčių *akmenimìs*, *dukterimis* . . . ir *akmenysè*, *dukterysè* . . . sakoma rašoma ir *akmenim̃s*, *dukterim̃s* . . . *akmenise*, *dukterise* . . . ir *akmenýse*, *dukterýse* . . .

g) Šauksmininkai *akmeniẽ*, *dukteriẽ*, *seseriẽ*, *piemeniẽ*, *šuniẽ* bus gauti iš trečiosios linksniuotės. Tam linksniui vartojamos čia betgi dažnai ir vardininko lytys (*piemuo*, *sesuo* . . .).

Būdvardis.

§ **43.** **Būdvardis** yra kalbos dalis, kaitoma giminėmis, skaičiais ir linksniais.

Būdvardžiais atsakome paprastai į klausimus *koks*, *kurs*, *katras?* Jais reiškiame, koks yra kalbamasis daiktas, pažymime jo savumą, ypatumą, būdą, pavyzdžiui: *geras* žmogus, *gera* žmona,

saldus medus, *gardi* duona, *geležinis* árklas, *„kanapinė* uodega"; *baltasis* dobilas, *raudonieji* dobilai, *senoji* močiutė. Juos deriname su daiktavardžiais — g i m i n e, s k a i č i u m ir l i n k s n i u.

§ **44.** Būdvardžius del sudėties ir galūnių skiriame pirmiausia į d v i d a l i. Būdvardžiai *geras, saldus..., gera, saldi...* aiškiai skiriasi nuo *geràsis, saldùsis..., geróji, saldžióji...* Turime būdvardžių **paprastųjų** *(geras, saldus)* ir **įvardžiuotinių** *(gerasis, saldusis)*. Įvardžiúotiniai būdvardžiai sudurti iš paprastojo būdvardžio ir įvardžio *jis, ji (geràsis, gẽrojo* = geras + jis, gero + jo...).

§ **45. Bevardė giminė.** Būdvardžiai, be vyriškosios ir moteriškosios giminės, turi ir **bevardę** giminę. Bendrosios giminės jų nėra.

1. Čia *sveĩka* gyventi. 2. Čia *gẽra* gulėti. 3. *Sunkù* būti pas anytėlę. 4. Kaip man *liñksma*, kaip man *gẽra* pas močiutę būti. 5. Rytoj bus *šìlta*, vakar buvo *šáltа*. 6. Man čia *klaidù*. 7. Vakar man buvo labai *negẽra*. 8. Kas tau *negẽra*, ir kitam nedaryk. 9. Kas *raudóna*, tai *gražù;* kas *saldù*, tai *gardù*. 10. *Mãža* duonos beturiu, — kas bus? 11. Čia *platù* vietos. 12. Čia vaikų *nebrangù*. 13. Taip *trum̃pa* dienõs, — kada beskaitysi. 14. Dabar *ìlga* dienos. 15. Taip *gilù* sniego, kur beišbrisi. 16. *Dvìlinka* netrūksta. 17. Iš ko *pìkta* gimsta pasaulyje? 18. Iš čion jau plūsta *visa gẽra*. *Br.* 19. Pienas *sveika* gerti. 20. Jiems malkos *nebrangu*. 21. *Nelýgu* teisybė: kitų teisybės ir pasakomis eina. 22. Man *nemíela* auksas sidabras, tik man *míela* tėvas močiutė. 23. *Míela* brolis, *míela* sesuo, savi nasrai dar mieliau. 24. Siūloma prekė *nebrangu*. 25. *Júoda bálta* ėda. 26. Esu jau ir *šìlta* ir *šálta* matęs. 27. Upėje *gilù* radęs nebrisk. 28. Iš *sẽna* gimsta *jáuna*.

§ **46. Būdvardžių laipsniavimas.** Būdvardžiais pažymime daikto ypatingumą. Bet tas ypatingumas ne visada yra lygus: vienas daiktas gali jo turėti d a u g i a u už kitą, kitas daiktas gali jo turėti d a u g i a u s i a, kito daikto ypatingumas pasakomas n e l y g i n a m a i su tokiu pat kito daikto ypatingumu.

Būdvardis gali savo galūnėmis tris ypatingumo laipsnius žymėti: **nelyginamąjį** (geras, senas, platus), **aukštesnįjį** (geresnis, senesnis, platesnis) ir **aukščiausiąjį** (geriausias, seniausias, plačiausias).

Aukštesniojo laipsnio galūnės yra *-esnis, -esnė.* Aukščiausiojo laipsnio lytis turi po minkštųjų priebalsių ir po *j* galūnes *-ausias, -ausia (-ausis, -ausi).* Pavyzdžiai: *geresnis* mokinys, *geresnė* mokinė, *graudesnis* pamokslas, *platesnė* upė, *statesnis* krantas; *geriausias* mokinys, *geriausia* mokinė, *graudžiausias, naujausias* pamokslas, *plačiausia* upė, *stačiausias* krantas (ir *geriausis, -si, graudžiausis, plačiausi, stačiausis . . .).*

§ **47.** a) Aukštesnįjį būdvardžių laipsnį sudaro ir galūnė *-ėlesnis:* „Jis *didėlesnis, gerėlesnis* (= kiek didesnis, kiek geresnis) už tave."

Yra sakoma, jog šita galūnė **aukštėlesnįjį** būdvardžio laipsnį sudaro (žr. § 49, b).

b) Aukščiausiasis būdvardžių laipsnis ir kitaip susidaro.

> 1. Jis *visų (visu) geriausias* mokinys. 2. Pasiėmė *visų (visu) didžiausią* obuolį. 3. Šitas obuolaitis bus *gražių gražiausias, mažių mažiausias, gerių geriausias (mažų mažiausias, gerų geriausius), gardžių gardžiausias.* 4. Šitas arklys bus *visų gerasis, visų mažasis (visu gerasis . . .), kuo geriausias, kuo mažiausias (ko geriausias, ko mažiausias).* 5. Išsirinko *patį didįjį* arklį. 6. Čia bus *pats gerasis, pats tikrasis* šautuvas.

Šitas aukščiausiasis laipsnis ir savo reikšme kiek skiriasi nuo paprastojo (žr. § 46). Čia turime *„visų aukštąjį,"* arba *„visų aukščiausiąjį"*, būdvardžio laipsnį.

§ **48.** Mūsų kalboje laipsniuojami ne tiktai būdvardžiai. Laipsniuojami ir kurie-ne-kurie kiti kalbos žodžiai. Yra sakoma:

> 1. Jis *vyresnis* už mane. 2. Jonas buvo *vyriausias* jo sūnus. 3. Jis čia *visų vyriausias* valdovas. 4. Jis ir už tave buvo *ponesnis.* 5. Jis didelis sukčius (labai suktas): jis ir už sukčių *suktesnis,* ir už šunį *šunesnis.* 6. Jis čia *visų mylimiausias* žmogus; jis čia ir už tave *mylimesnis.* 7. *Paskučiausias* atėjo Antanas. 8. *Paskesnieji* nieko nelaimėjo. 9. Kas *pirmesnis,* tas *geresnis.* 10. Aš būsiu *pirmiausias.*

Laipsniuojami kalboje ne visi būdvardžiai. Būdvardžiai *geras*, *šakotas* („ąžuolas *šakotesnis* už vinkšną; šitas medis čia visų *šakočiausias*") ir kiti toki laipsniuojami; bet *medinis*, *rytmetinis*, *vakarinis*, *vakarykščias* ... — nelaipsniuojami.

Laipsniuojamieji žodžiai ne visi yra vienos rūšies: Tarp nelaipsniuojamųjų žodžių yra nemaža ir būdvardžių.

§ 49. **Būdvardžiai mažybiniai ir maloniniai.** a) Kalbėdami apie bet kokį daikto ypatingumą, apie jo savumą, dažnai dar pažymime būdvardžio galūne, jog tas daiktas yra arba labai mažas, arba del ko labai malonus, arba jog tas daikto ypatingumas, jo skirtingumas, yra mažas, nežymus arba labai žymus (žodžio galūnėmis dažnai reiškiame paties ypatingumo mažumą, žymumą). Yra sakoma:

1. Ji buvo dar visai *mažytė*. 2. Jis buvo tuomet dar visai *mažutis*, *mažutėlis*. 3. Būk *gerutis*. 4. Stok *didutis*. 5. Rado ir vaikelį *mažtitelaitį*. 6. Ją dar *mažėlėlę* parsivežėm iš miesto. 7. Drabužis buvo dar *naujiñtelis (naujutėlis*, *naujintėlis)*. 8. Buvo jau *gerókas*. 9. Ir siena buvo *juosvà*.

Ir būdvardžių yra **mažybinių** ir **maloninių**.

b) Būdvardžio aukštesnysis laipsnis gali ir skirtumą mažėlėlį reikšti (žr. § 47, a). Yra sakoma:

1. Jis buvo *gudrėlèsnis* už mane. 2. Kalne du medeliu augo: vienas buvo aukštumo sulig manim, antras *mažėlèsnis*... 3. Jonas buvo *senėlesnis* už mane. 4. Keturios mergaitės tenai tarškėjo; viena, už kitas *aukštėlesnė*, buvo ne tokia tarški, kaip kitos. 5. Šitie krantai bus *statėlesni* (už anuos).

Būdvardžių linksniavimas.

§ 50. Būdvardžiai: a) *šaltas*, *šiltas*, *pėsčias (pėkščias)*, *stačias*, *geresnis*, *geriausias*, *didis*, *didelis*; b) *drąsus*, *lygus*, *skaudus*, *status;* c) *medinis*, *miežienis (miežinis)*, *apysenis*, *pójuodis (pojuodỹs)* yra linksniuojami ne visi vienaip.

a) Būdvardžių moteriškoji giminė linksniuojama visa daiktavardiškai. Tos giminės būdvardžius šiaip linksniuojame: 1) *šaltà*, *stačià*, *didelė*, *didi (didė)*, *geresnė (geresni)*, *geriausia*, *skaudi*, *stati*, *apysenė;* 2) *šaltõs*, *stačiõs*, *didelės*, *didžios (didės)*, *geresnės*

(geresnios), geriausios, skaudžios, stačios, medinės, apysenės; 3) *šáltai, stãčiai, didelei, didžiai (didei), geresnei (geresniai), geriausiai, skaūdžiai, stãčiai, medinei, apysenei* ir tt. (žr. § 35).

b) Bevardė būdvardžių giminė dažniausiai nelinksniuojama. Jos vienaskaita tėra sakoma ir rašoma (žr. § 44).

c) Kalbėdami apie būdvardžių linksniavimą, turėsime čia galvoje tiktai vyriškosios giminės būdvardžius.

Būdvardžių šauksmininkas niekuo nesiskiria nuo vardininko. Jis čia į kitų linksnių eilę nė nededamas.

Pirmosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 51. Vienaskaita. 1. šáltas, stačias, geriáusias, geresnis, didis.

2. šalto, stačio, geriausio, geresnio, didžio.
3. *šaltám, stačiám, geriáusiam, geresniám, didžiám.*
4. šaltą, stačią, geriausią, geresnį, didį.
5. šáltu, stačiù, geriáusiu, geresniù, didžiù.
6. *šaltamè, stačiame, geriáusiame, geresniamè, didžiame.*

Daugiskaita. 1. *šaltì, stati, geriáusi, geresni, didi.*
2. šaltų, stačių, geriáusių, geresnių, didžių.
3. *šaltíems, statiems, geriáusiems, geresníems, didiems.*
4. šáltus, stačiùs, geriáusius, geresniùs, didžius.
5. šaltais, stačiais, geriáusiais, geresniais, didžiais.
6. šaltuosè, stačiuose, geriáusiuose, geresniuose, didžiuose.

Dviskaita. 1 ir 4. šáltu, stačiù, geriáusiu, geresniù, didžiu.
3. *šaltíem, statiem, geriausiem, geresniem, didiem*
2, 5 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 52. a) Kalbant apie būdvardžių dviskaitos linksnius skyrium, reikėtų pasakyti ir vėl tas pat, kas jau pažymėta del daiktavardžių dviskaitos linksniavimo.

Gramatikose ir šiaipjau raštuose vartojamas kartais dviskaitos ir įnagininkas *(šaltiẽm . . . didiẽm)*, bet vartojamas labai retai, ir todel jo čia į dviskaitos linksnių eilę nededame.

b) Šalia lyčių *geram, šaltam, stačiam . . . didžiam* (naud.), Lietuvos rytuose yra vietomis tebesakoma ir *gerãmui, šaltãmui, stačiãmui... didžiãmui.* Senovės raštuose šitos lytys *(geramui...)* buvo ir labai plačiai rašomos.

c) Šalia lyčių *gerame, šaltame... didžiame* ir *geruose, šaltuose... didžiuose* (viet.), yra sakomos rašomos ir trumpesnės lytys: *geram̃, šaltam̃... didžiam̃* ir *geruõs, šaltuõs... didžiuõs.*

d) Šalia lyčių *geriems, šaltiems... didiems*, senovės raštuose randame rašyta labai plačiai *geriemus, šaltiemus... didiemus.*

Rytų aukštaičiai sako ne *geriems, šaltiems... didiems*, bet *geriem, šaltiem... didiem* (dg. naud.). Jų šios lytys imamos daugiskaitai iš dviskaitos. Vienas kitas dabar ir raštuose taip reiškia daugiskaitos naudininką.

e) Pirmosios linksniuotės pavyzdžiais linksniuojami toki laipsniuojamieji būdvardžiai, kaip antai: *šiltas, šlapias, stačias, šiltesnis, šilčiausias... didis, didelis* (visų laipsnių lytys).

Antrosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ 53. Vienaskaita. 1. lýgus, brangùs, skaudùs, statùs.
2. lýgaus, brangaũs, skaudaũs, stataũs.
3. lýgiam, brangiám, skaudžiám, stačiám.
4. lygų, brángų, skaũdų, stãtų.
5. lygiu, brángiu, skaudžiù, stačiù (lygumi...).
6. lýgiame, brangiamè, skaudžiamè, stačiamè.
Daugiskaita. 1. lygūs, brángūs, skaũdūs, stãtūs.
2. lýgių, brangių̃, skaudžių̃, stačių̃.
3. lýgiems, brangíems, skaudíems, statíems.
4. lýgius, brángius, skaudžiùs, stačiùs.
5. lýgiais, brangiaĩs, skaudžiaĩs, stačiaĩs.
6. lýgiuose, brangiuosè, skaudžiuosè, stačiuosè.
Dviskaita. 1 ir 4. lýgiu, brángiu, skaudžiù, stačiù.
3. lýgiem, brangíem, skaudiem, statiem.
2, 5 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ 54. a) Keli šių būdvardžių linksniai *(lygus, lygaus, lygų, lygūs)* eina ketvirtąja daiktavardžių linksniuote. Ja tebeeina raštuose (iš rytų tarmių) dažnai ir vienaskaitos įnagininkas *(lýgumi lýgum, skaudum̃...).*

Kiti šių būdvardžių linksniai *(skaudžiam, skaudžiu, skaudžiame, skaudžių...)* sudaromi taip, kaip būdvardžio *stačias* linksniai (žr. § 51).

Žemaičiai šitų būdvardžių linksniuotės vardininką beturi: kiti jų linksniai eina čia būdvardžių *šlapias, stačias* keliu.

b) Linksnių galūnės ir čia, kaip ir kitur, dažnai trumpinamos. Šalia *lýgumi*, *lýgiame*, *lýgiuose* sakoma rašoma ir trumpiau: *lygum (lygiu)*, *lýgiam*, *lýgiuos*... Senovės ilgosios lytys: *lygiamui*, *lygiemus* (naud.) nebevartojamos.

c) Del dviskaitos linksnių turėtume pasakyti vėl tą, kas pirmiau del to skaičiaus pažymėta. Senojo įnagininko *(lýgiem*, *skaudiẽm*, *statiẽm)* vietoje sakomos rašomos yra dažniausiai daugiskaitos lytys: (dviem) *lygiais* vyrais, *skaudžiais* vytiniais, *stačiais* kalnais.

Trečiosios linksniuotės pavyzdžiai.

§ **55.** Vienaskaita. 1. medìnis, miežiẽnis, apýsenis, pójuodis.

2. medinio, miežienio, apysenio, pojuodžio.
3. mediniam, miežieniam, apyseniam, pojuodžiam.
4. medinį, miežienį, apysenį, pojuodį.
5. mediniù, miežieniù, apýseniu, pójuodžiu.
6. medìniame, miežieniame, apyseniame, pojuodžiame.

Daugiskaita. 1. mediniai, miežieniai, apyseniai, pojuodžiai.

2. medinių, miežienių, apysenių, pojuodžių.
3. mediniams, miežieniams, apyseniams, pojuodžiams.
4. mediniùs, miežieniùs, apýsenius, pójuodžius.
5. mediniais, miežieniais, apyseniais, pojuodžiais.
6. mediniuose, miežieniuose, apyseniuose, pojuodžiuose.

Dviskaita. 1 ir 4. mediniù, miežieniù, apýseniu, pójuodžiu.

3. mediniam, miežieniam, apyseniam, pojuodžiam.
2, 5 ir 6 — kaip daugiskaitoje.

§ **56.** a) Šalia *mediniam*... *pojuodžiam* (vn. naud.) ir *mediniame*... *pojuodžiame* (vn. viet.), sakoma rašoma labai dažnai ir *mediniui*... *pojuodžiui* (naud.), *medinyje*... *pojuodyje*, *mediny*... *pojuody*, *mediniam*... *pojuodžiam* (viet.).

b) Kiti trečiosios būdvardžių linksniuotės pavyzdžiai: *pósūris (posūrỹs)*, *apskritainis*, *apvalainis*, *avižienis* (avižinis), *gerutis*, *jaunutis*, *greitakojis*, *ketvirtainis*, *rūkštinis* (rūkštūdinis), *saldinis* (saldūdinis), *šeštainis* ...

Visi šitų būdvardžių pavyzdžiai eina dažnai ir pirmąja daiktavardžių linksniuote (žr. § 32). Kai kurie šios rūšies žodžiai (*sausainis*, *trumpakõjis*, *sausarañkis*, *begėdis*, *besmegẽnis* . . .) ir kalboje eina dažniausiai daiktavardžiais. Jų ir šauksmininkas sakomas dažniausiai daiktavardiškai: *apskritaini*, *begėdi*, *geruti*, *sausaranki* . . .

Įvardžiuotinių būdvardžių linksniavimas.

§ 57. Šie būdvardžiai yra sudurti iš paprastojo būdvardžio ir įvardžio *jis*, *is* (žr. § 44) arba tvirtinamosios vardininko linksnio dalelės *ai*; *senàsis*, *didỹsis*, *vyresnỹsis*, *gražùsis* — *senoji*, *didžioji*, *vyresnioji*, *gražioji*, arba *sẽnasai*, *dìdžiasai*, *dìdisai*, *grãžiasai* — *senója*, *didžioja*, *vyresnioja*, *gražioja*.

Būdvardžius *medinis*, *paskutinis* ir kitus panašius į juos vartojame dažniausiai nesudurtus, be įvardžio. Yra sakoma rašoma: *medinóji (laukinė)* antis, *paskutinysis (paskutinis)* žmogus, *paskutinóji* artinasi, *paskutinioji (paskutinė)* moteriškė, *ruginė*, *kvietinė (rugienė, kvietienė)* duona, *geležinis* tiltas.

§ 58. Šitų būdvardžių moteriškoji giminė (*baltoji, didžioji*...) negali eiti, žinoma, daiktavardžių pavyzdžiais. Ir ją čia duodame su kitomis būdvardžių lytimis:

Vienaskaita.

1.	baltàsis	baltóji	didỹsis	didžióji
2.	báltojo	baltõsios	dìdžiojo	didžiõsios
3.	baltájam	báltajai	didžiájam	dìdžiajai
4.	báltąjį	báltąją	dìdįjį	dìdžiąją
5.	baltúoju	baltąja	didžiúoju	didžiąja
6.	baltãjame	baltõjoje	didžiãjame	didžiõjoje

1.	gražùsis	gražióji
2.	grãžiojo	gražiõsios
3.	gražiájam	grãžiajai
4.	grãžųjį	grãžiąją
5.	gražiúoju	gražiąja
6.	gražiãjame	gražiõjoje

Daugiskaita.

1.	baltiéji	báltosios	didíeji	dìdžiosios
2.	baltų̃jų		didžių̃jų	
3.	baltíesiems	baltósioms	didíesiems	didžiósioms
4.	baltúosius	baltą́sias	didžiúosius	didžią́sias
5.	baltaĩsiais	baltõsiomis	didžiaisiais	didžiosiomis
6.	baltuõsiuose	baltõsiose	didžiuõsiuose	didžiõsiose

1.	gražieji	grãžiosios
2.	gražiųjų	
3.	gražíesiems	gražiósioms
4.	gražiúosius	gražią́sias
5.	gražiaĩsiais	gražiõsiomis
6.	gražiuõsiuose	gražiõsiose

Dviskaita.

1 ir 4.	baltúoju	baltieji	didžiúoju	didieji
3.	baltíejiem	baltójom	didíejiem	didžiójom
5.	(baltiẽjiem)	baltõjom	(didiẽjiem)	didžiõjom

1 ir 4.	gražiúoju	gražíeji
3.	gražíejiem	gražiójom
5.	(gražiẽjiem)	gražiõjom

§ 59. a) Dviskaitos lytis čia, kaip ir kitur, atstoja dažniausiai daugiskaitos lytys. Įnagininkui vartojamos beveik visada daugiskaitos lytys: *baltaisiais, didžiaisiais, gražiaisiais.* Šalia lyčių *baltõjom, didžiõjom, gražiõjom* (įnag.) plačiai vartojamos ir daugiskaitos lytys — *baltõsiomis, didžiosiomis, gražiõsiomis* (ryt. *baltõsiom* . . .).

b) Yra dažnai rašoma: *baltámjam, didžiámjam, gražiámjam* (vn. naud.) ir kartais *báltaijai, dìdžiaijai, grãžiaijai* (vn. naud.). Raštuose labiau įsigalėjusios betgi trumpesniosios lytys: *baltájam, báltajai* ir tt.

c) Rašomos ilgesniosios lytys ir kitiems linksniams: *baltam̃jame, didžiam̃jame* (vn. viet.), *baltíemsiems, baltómsioms* (dg. naud.), *baltõmsiomis, didžiõmsiomis* (dg. įnag.), *baltíemjiem, baltomjom* (dv. naud. ir kartais įnag.).

d) Yra tariama vietomis: *baltósias, didžiósias* . . . ir *baltáisias, didžiáisias*... (moter. g. dg. galin.). Labiau įsigalėjęs betgi tarimas ir rašymas: *baltą́sias, didžią́sias* (šalia *baltósias, didžiosias)* . . .

e) Šalia lyčių *baltieji, didieji*..., raštuose atsitinka ir vartojamų vietomis lyčių: *baltíejei, didíejei*, kur galūnė *jei* (= *jai*) eina iš daiktavardžių (plg. *vėjai, svečiai, žodžiai*).

ė) Kalboje yra dažnai sakoma ir raštuose įprasta vartoti trumposios lytys: *baltuõsiuos, didžiuõsiuos* (dg. viet.), *baltãjam, baltamjam, baltõjoj* (vn. viet.), *baltõsioms, baltõmsioms* (dg. įnag.), kur mūsų rašoma pavyzdžiuose — *baltuõsiuose, baltãjame, baltõjoje, baltõsiomis*.

f) Tarmėse ir kartais rašomojoje kalboje yra vartojamos ir lytys: *baltuosiuos, didžiuosiuos* (dg. galin.), kur rašome pavyzdžiuose — *baltuosius, didžiuosius*.

§ 60. Įvardžiuotinių būdvardžių pavyzdžiai.

a) 1. Ir šimtą *raudonųjų* gavo. 2. Sūnaiti mano, *jaunasis* mano, nepulk į vargus jaunas būdamas. 3. *Ankstybasis* dantis rakinėja, *vėlybasis* akis krapštinėja. 4. Didžių vagių niekas nekušina, *mažuosius* karsto. 5. *Jauniesiems* dabar visi seniai besmegeniai. 6. Kol *riebusis* sulys, tai *liesasis* padvės (nusprogs). 7. Tiek didis, tiek mažas... duok man *didįjį*. 8. Iš tų pačių ir *šventieji* randasi. 9. Ir *šventojo* (šventuolėlio) nagai į save riesti. 10. Kaip *senieji* švilpė, taip *jaunieji* šoko. 11. Laukėm jų *vyresniojo* pasirodant. 12. Čia bus ir tavo *geroji*.

b) 1. Išlėkė iš lizdo *paskutinieji* kregždės vaikai. 2. *Ankstyboji* varna dantis rakinėja, *vėlyboji* varna akis krapštinėja. 3. Dabar ir *baltųjų* žirnių, *b.* dobilų, *rudųjų* žirnių, *raudonųjų* dobilų turėsime. 4. *Báltasai* miškas žiemą miega. *Rt.* 5. *Žalióji* giria (žálgiris) žiemą vasarą žaliuoja. 6. *Šventąsias* dienas švęsk. 7. Eik, sesele, į rūtų darželį, pasižiūrėk *žaliųjų* rūtelių. 8. *Basosios* mergaitės vos nepralenkia ir *važiuotuosius*. 9. Ko verki, sesele *jaunoji*? 10. Pelėda neišperi vanagėlio *raibojo*. 11. Aleksandras *Didysis* buvo Makedonių karalius. 12. Jaunius *drūktasis (drūtasis)* kitaip galvoja; Adomas *Júodasai* kiek kitaip rašo. 13. O kad mes važiavom pro žalią girelę, sukukavo *raiboji* gegelė. 14. Vaikeli *brangusis*, svetima žemelė tavo kaulus apraus. 15. *Ramioji (lėtoji)* kiaulė gilią šaknį knisa.

c) 1. Dabar karvių *pats pieningasis* laikas. 2. Rugiams sėti dabar *pats gerasis* laikas. 3. Čia mūsų *patys gerieji (visų gerieji)* rugiai. 4. Čia mūsų *visų prastieji* rugeliai.

Dalyvių linksniavimas.

§ 61. Panašiai į būdvardžius linksniuojami ir vadinamieji **dalyviai.**

Dalyviai, kaip matysime ir toliau, yra tam tikri būdvardžiai. Jų pavyzdžiai: *sukąs, sukanti, mylįs, mylinti, rãšąs, rašanti; sukęs, mylėjęs, rašęs, sukusi, mylėjusi, rašiusi; sukdavęs, mylėdavęs, rašydavęs, sukdavusi, mylėdavusi, rašydavusi; suksiąs, mylėsiąs, rašysiąs, suksianti, mylėsianti, rašysianti; sukamas, mylimas, rašomas, -ma; suktas, mylėtas, rašytas, -ta.*

Vienaskaita. 2. sukančio, mylinčio, rašančio, sukančios, mylinčios, rašančios, sukusio, mylėjusio, rašiusio, sukusios, mylėjusios, rašiusios; sukdavusio ... sukdavusios; suksiančio ... suksiančios.

3. sukančiam, -čiai, sukusiam, -siai, suksiančiam, -čiai ...

4. sukantį, -čią, sukusį, -sią, suksiantį, -čią ...

5. sukančiu, -čia, sukusiu, -sia, suksiančiu, -čia ...

6. sukančiame, -čioje, sukusiame, -sioje, suksiančiame, -čioje.

Daugiskaita. 1. suką̃, mylį̃, rãšą, sùkančios, mýlinčios, rãšančios; sukę, sukdavę, suksią ..., sukusios, sukdavusios, suksiančios ...

2. sukančių, mylinčių, rašančių, sukusių, mylėjusių, rašiusių, sukdavusių, suksiančių ...

3. sukantiems, mylintiems, rašantiems, -čioms, sukusiems, mylėjusiems, rašiusiems, -sioms, suksiantiems ..., -čioms.

4. sukančius, -čias ..., sukusius, -sias ..., suksiančius, -čias ...

5. sukančiais, -čiomis, sukusiais, -siomis, suksiančiais, -čiomis ...

6. sukančiuose, -čiose, sukusiuose, -siose, suksiančiuose, -čiose ...

Dviskaita. 1 ir 4. sukančiu, -ti, sukusiu, -si, sukdavusiu, -si, suksiančiu, -ti ...

3. sukantiem, -čiom, sukusiem, -siom, suksiantiem, -čiom ...

. . . .

§ **62.** a) Daugiskaitos moteriškosios giminės vardininkas sakomas dvejaip — *sukančios, sukusios, suksiančios* ir *suką, sukę, suksią*. Bevardės dalyvių giminės lytys *(suką, sukę, sukdavę, suksią)*, vadinasi, vartojamos ne tiktai bevardės ir vyriškosios giminės reikalui; jas rašome dažnai, iš rytų aukštaičių tarmės, ir moteriškosios giminės vardininkui.

b) Dalyviai *sukamas, rašomas, suktas ... rašytas* linksniuojami kaip paprastieji būdvardžiai.

§ **63. Įvardžiuotiniai dalyviai.** Kalboje vartojami ir dalyviai įvardžiuotiniai: *sukantysis, mylintysis, rašantysis, -čioji, sukusysis, mylėjusysis, rašiusysis, -sioji, suksiantysis, -čioji; mylimasis, būtasis.*

Vienaskaita. 2. sukančiojo, -sios, sukusiojo, -sios, suksiančiojo, -sios.

3. sukančiajam, sukusiajam, suksiančiajam, -jai.

4. sukantįjį, -čiąją, sukusįjį, -siąją, suksiantįjį, -čiąją.

5. sukančiuoju, -čiąja, sukusiuoju, -siąja, suksiančiuoju, -čiąja.

6. sukančiajame, -čiojoje, sukusiajame, -siojoje, suksiančiajame, -čiojoje...

Daugiskaita. 1. sukantieji, mylintieji, rašantieji, -čiosios, sukusieji, mylėjusieji, rašiusieji, -siosios, suksiantieji, -čiosios.

2. sukančiųjų, sukusiųjų, suksiančiųjų.

3. sukantiesiems, -čiosioms, sukusiesiems, -siosioms, suksiantiesiems, -čiosioms...

4. sukančiuosius, -čiąsias, sukusiuosius, -siąsias, suksiančiuosius, -čiąsias...

5. sukančiaisiais, -čiosiomis, sukusiaisiais, -siosiomis, suksiančiaisiais, -čiosiomis...

6. sukančiuosiuose, -čiosiose, sukusiuosiuose, -siosiose, suksiančiuosiuose, -čiosiose...

Dviskaita. 1 ir 4. sukančiuoju, sukantieji, sukusiuoju, -sięji, suksiančiuoju, -tieji...

3. sukantiejiem, -čiojom, sukusiejiem, -siojom, suksiantiejiem, -čiojom . . . .

§ 64. a) Greta lyčių *sukančiajam, sukantiesiems, sukančiosioms*... vartojamos raštuose ir lytys: *sukančiamjam* (v. naud.), *sukantiemsiems, sukančiomsioms* (d. naud.), *sukantiemjiem, -čiomjom, sukusiemjiem, -siomjom* (dv. naud.), *sukančiosias, sukusiosias* (d. mot. g. gal.).

b) Šalia lyčių *sukantysis, perkantysis, sukusysis*... vartojamos kartais ir lytys *sukantỹs, perkantỹs, sùkusis*.

c) Dalyviai: *sukamasis (sukamasai), mylimasis (mylimasai), rašomasis (rašomasai), -moji* ir *suktasis (suktasai), mylėtasis (mylėtasai), rašytasis (rašytasai), -toji* linksniuojami visai taip pat, kaip ir kiti įvardžiuotiniai būdvardžiai (§§ 57-59).

§ 65. Dalyvių pavyzdžiai. 1. *Augąs* šuo rajus. 2. *Augą* šunes rajūs. 3. Eina *gaunąs*, eina *negaunąs*. 4. Alkaną papenėk, *trokštantį* pagirdyk. 5. Niekas jai nieko apie jos brolius, juodvarniais *lakstančius*, nepasako. 6. Mėšlas bus *varvąs*, bus arkliams sunku. 7. Jie sakosi daug *matę* vakar. 8. Dabar visa (viskas) *prapuolę*... tik kelios kreivos, *nuskurdę* (nuskurdusios) pušelytės liko. *Rt.* 9. Jaunas *buvęs* tur pasenti. 10. Vasarą *nedirbę*, žiemą kuo misit? 11. Jie tenai kaip jaučiai *dirbdavę*. 12. Jų buvo kumelė kumelinga ir karvė *turėsianti* (veršinga). 13. Jie výlėsi daug *laimėsią* tenai. 14. Kailis *iškáištas* minkštesnis. 15. Čia laikom ir jaučius *ariamus*. 16. Jei negausiu *norimųjų*, palauksiu *priaugančiųjų*. 17. Šventasis naktį tris valandas temiegojo, *likusįjį* laiką klūpojo ir meldėsi. 18. Vieni arė, kiti sėjo, ir sunku pasakyti, katrie — *ariantieji* ar *sėjantieji* — labiau savo darbu džiaugėsi. 19. Iš tų pačių šventieji, iš tų pačių *prakeiktieji*. 20. Pirkčiau, tik neturiu tų *perkamųjų* 21. Gi vaikeliai mano *mylimieji*, ką jie beveikia? 22. Čia buvo jų *sėdimasai* laukas (sėdybos, sodybos). 23. Senoji óda, *vadinamoji* žalčio išnara, pasilieka prie medžio. 24. Senovėje kilties šeimų atstovai, *vadinamieji* šeimininkai, rinkdavęsi kuopon ir tarydavęsi apie bendruosius kilties reikalus. 25. Aš *nulytoji*, aš *nusnigtoji*, aš motutės *išbartoji*. 26. *Penėtąjį* jautį parduok ar piauk. 27. Čia *rūgusis*

pienas stovėjo. 28. *Prisiekusis (prisaikintasis)* advokatas jį gynė.

§ 66. **Dalyviai sangrąžiniai.** Dalyviai, suaugę su sángrąžos žodelyčiu *si*, yra linksniuojami kaip paprastieji dalyviai (plg. § 34). Jei žodelytis *si* yra dalyvio gale, žodis linksniuojamas paprastai be tos dalelytės (toji dalelytė esti labai dažnai tiktai vardininko linksnyje); jei dalelytė *si* yra žodžio viduryje, dalyvis linksniuojamas su ja, kaip paprastasis.

1. Rytoj jie ir su kitais *matysiąsi*. 2. Ir dabar daug kas *rašąsi* į blaivybę. 3. Tuo jis visada *giriąsis*, tuo niekumet *nesigiriąs*. 4. Ir jie, sako, *nesikenčią* dabar, *mylįsi*. 5. Ir tuodu ratu, sako, *sukančiuosi (sukąsi)*; ir tuodu ratu sako sukantis. 6. Ko jis verkiąs, ko ji *juokiantis?* 7. Ar jos *matančiosi*, ar jos *susižinančios?* 8. Ko jiedvi *nesimylinti*, ko *barantisi?* 9. Kieno čia *juokiamasi, juoktasi?* 10. Šita karvė jos *atsivesta*. 11. Su *verkiančiais* verk, su *juokiančiais* juokis, ir būsi visiems geras. 12. *Verkiančius* nurámdyk, *juokiančiais* pasidžiauk, ir būsi visų mylimas — ir *verkiančių* ir *juokiančių*. 13. Jonaĩ pykstasi, Antanaĩ plūstasi. Vakar mačiau ir vienus ir antrus — ir *pykstančius* ir *plūstančius*. 14. Su *juokiančiais* juokis, bet su *giriančiais* (su tais, kurie giriasi) nesigirk. 15. Ji du vyru turėjusi. Pirmasis vis *juokdavęsis*. Antrasis pradžioje irgi *juokdavęsis*, paskum ėmęs staiga bartis ir *bardavęsis* be galo. Numiręs jau ir antrasis. Dabar ji žmonelė nieko nesakanti nei apie *juokdavusįjį*, nei apie *bardavusįjį*.

Sangrąžos dalelytė *si* žodžio gale kitiems linksniams, be vardininko, kad ir rašoma kartais raštuose, yra betgi ne visai paprastas kalbos dalykas. Sángrąžiniai dalyviai su dalelyte *si* žodžio gale — įvairiems linksniams reikšti — šnekamojoje kalboje yra, reik sakyti, beveik nevartojami.

Skaitvardis.

§ 67. Žodžius, kuriais pasakome skaičiaus vardą arba skaičiaus einamąją eilę, vadiname **skaitvardžiais.**

Skaičiai: *vienas, du, trys, keturi...*

Skaičiaus eilė: *pirmas, antras, trečias, ketvirtas...*

Skaitvardis yra kaitomoji kalbos dalis, kuria atsakome klausiami: a) kiek yra kurių daiktų arba keli yra tie daiktai ir b) kelintas yra iš eilės kalbamasis daiktas? Skaitvardžius skiriame, vadinasi, **kiekinius** ir **kelintinius.**

Savo linksnių galūnėmis skaitvardžiai panašūs arba į daiktavardžius arba į būdvardžius. Į tuos kalbos žodžius jie panašūs ir savo réikšme.

§ 68. Kalboje ir raštuose vartojami šie skaitvardžiai (kiekiniai ir kelintiniai):

1.	vienas, vienà	pirmas, pirmà
2.	du, dvi (abu, abi)	antras, antrà
3.	trys	trečias, trečia
4.	keturi, keturios	ketvirtas, -ta
5.	penki, penkios	penktas, -ta
6.	šeši, šešios	šeštas, -ta
7.	septyni, septynios	septintas, -ta, sekmas, -ma
8.	aštuoni, aštuonios	aštuntas, -ta, ašmas, -ma
9.	devyni, devynios	devintas, -ta
10.	dešimtis, dešimt	dešimtas, -ta
11.	vienuolika	vienuoliktas, -ta
12.	dvylika	dvyliktas, -ta
13.	trylika	tryliktas, -ta
14.	keturiolika	keturioliktas, -ta
15.	penkiolika	penkioliktas, -ta
16.	šešiolika	šešioliktas, -ta
17.	septyniolika	septynioliktas, -ta
18.	aštuoniolika	aštuonioliktas, -ta
19.	devyniolika	devynioliktas, -ta
20.	dvi dešimti, dvidešimt	dvidešimtas, -ta
21.	dvidešimt vienas	dvidešimt pirmas, -ma
30.	trys dešimtys, trisdešimt	trisdešimtas, -ta

40.	keturios dešimtys, keturiasdešimt	keturiasdešimtas, keturios dešimtas
50.	penkios dešimtys, penkiasdešimt	penkiasdešimtas, penkios dešimtas
60.	šešios dešimtys, šešiasdešimt	šešiasdešimtas, šešios dešimtas
70.	septynios dešimtys, septyniasdešimt	septyniasdešimtas, septynios dešimtas
80.	aštuonios dęšimtys, aštuoniasdešimt	aštuoniasdešimtas, aštuonios dešimtas
90.	devynios dešimtys, devyniasdešimt	devyniasdešimtas, -nios dešimtas
100.	šimtas	šimtas, šimta
200.	du šimtu	du šimtas, du šimtà
300.	trys šimtai	trys šim̃tas
400.	keturi šimtai	keturi šim̃tas
1000.	tūkstantis, -čio ir -ties	tūkstantas, -ta
2000.	du tūkstančiu, dvi t-ti	du (dvi) tūkstantas
3000.	trys tūkstančiai, -tys	trys tūkstantas
4000.	keturi tūkstančiai, -rios t-tys...	keturi (-rios) tūkstantas...
1000000.	tūkstantis tūkstančių, milijonas	milijonas, -na (tūkstančių tūkstantas).

§ 69. Kai kurie skaitvardžiai ir kitaip yra sakomi rašomi: *dujen, dujenai, dvijen, dvijenai* (2), *dešim̃s* (10); *vienuolektiñtas, dvylektiñtas... devyniolektiñtas* ir *vienuolìkis, dvylìkis... devyniolìkis* (= vienuoliktas...); *dvi dešimtas, trys dešimtas...*

Žemaičiai sako: *vieniuoleka, dvyleka... devynioleka* ir *vieniuolektas, dvylektas... devyniolektas.*

§ 70. Sudurtiniai skaitvardžiai. Keli pavyzdžiai:

25.	dvi dešimti (dvidešimt) penki	dvi dešimti (dvidešimt) penktas
56.	penkios dešimtys (penkiasdešimt) šeši	penkios dešimtys (penkiasdešimt) šeštas
367.	trys šimtai šešios dešimtys (šešiasdešimt) septyni	trys šimtai šešios dešimtys (šešiasdešimt) septintas (sekmas)

8792. aštuoni tūkstančiai (aštuonios tūkstantys) septyni šimtai devynios dešimtys (devyniasdešimt) du (ir du)	aštuoni tūkstančiai (aštuonios tūkstantys) septyni šimtai devynios dešimtys (devyniasdešimt) antras.

Skaitvardžių sudurtinių kelintinių tiktai paskutinis žodis pasakomas kelintinis.

§ **71. Skaitvardžiai kuopiniai** ir **dauginiai.** Be tų žodžių, kurie čia pažymėti (§ 68), skaitvardžiais eina ir kiti kalbos žodžiai vartojami daiktų skaičiui žymėti: a) *dvejetas* (ir žem. *dvéitas), abejetas, trejetas, ketvertas, penketas, šešetas, septynetas, aštuonetas, devynetas* ir b) *vieni* (vieneri), *dveji (abeji), treji, ketveri, penkeri, šešeri, septyneri, aštuoneri, devyneri* (ir *vieneli, penkeli... devyneli).* Keli pavyzdžiai: *ketvertas* arklių auga; *penketą* rublių vis laimėsi; *treji* metai; *penkeri* marškiniai; *dvejos* žirklės.

Skirdami juos nuo kitų skaitvardžių, vienus (a) vadiname **kúopiniais** arba **draugìniais,** antruosius (b) — **daũginiais.** Pirmaisiais žymime ir įvairių — dažnai nevienos rūšies, nevienos lyties — daiktų kuopą arba tiktai apytikrį vienos rūšies daiktų skaičių; antruosius (b) vartojame skaitydami tokius daiktus, kurių vardai daugiskaitos lytis teturi.

§ **72.** Žodžiai: *vieneriopas, vienodas, vienoks, vienlinkas, dvilinkas, trilinkas, dvejopas, šimteriopas, dvigubas, trigubas, mitulys, dveigys, treigys* ir kiti toki nėra skaitvardžiai. Jiems reikia paprastu „būdvardžių“ vardu tenkintis. Jais nepažymime nei paties daiktų skaičiaus, nei skaičiaus eilės; jais neatsakome į klausimus — *kiek, keli, keleri, kelintas?*

Skaitvardžių linksniavimas.

§ **73.** Kiekiniai skaitvardžiai vieni linksniuojami kaip būdvardžiai, kiti — kaip daiktavardžiai.

a) *Vìenas, viena* linksniuojamas visai taip pat, kaip būdvardžiai *geras, minkštas, gera, minkšta* (žr. § 51): *vienas, vieno, vienám... vienì, vienų, vieniems...* ir *vienà, vienõs, víenai... víenos, vienų̃, vienóms...*

b) Skaitvardžiai *du, dvi* ir *abu, abi* linksniuojami savotiškai: 1) *dvìejų* (žem. *dvijų̃); 2) dvíem* (žem. *dùm, dvìm) — dviem vyram (moterim),* žem. *dum vyrum, dvim* moterim; 3) *dviẽm* (žem. *dum̃.*

dvim̃ — „su *dum̃* vyrum, su *dvim̃* moterim"); 4) *dviẽjuose, dviẽjose (dviejuose* puoduose, *dviejose* trobose; žem. *dvijųsè, dvijosè).*

Nuo lyčių *dviejuose, dviejose* skirtini yra žodžiai *dviese, dviejaus, dviejau,* kurie vartojami dabar kalboje nebe linksniui: plg. „(jie) *dviese (dviejaus, dviejau)* atėjo".

c) Kaip *du, dvi* linksniuojame ir *abu, (abudu, abuodu), abi (abidvi, abiedvi): abiejų (abiedviejų), abiem (abiemdviem, abiedviem), abiejuose, abiejose (abiedviejuose, abiedviejose).*

d) Skaitvardis *trys* linksniuojamas beveik visas daiktavardiškai: *trijų, trìms, tris, trimìs, trijuosè, trijosè.*

Žodis *trise (trisu),* kaip ir *dviese,* vartojamas dabar paprastai nebe vietininko linksniui reikšti: plg. „jie *trisu, trise* rugius kulia".

e) Skaitvardžiai: *keturi, keturios, penki, penkios... devyni, devynios* linksniuojami kaip paprastieji būdvardžiai: *keturių, keturiems, keturioms, keturiais, keturiomis...* Tik jų galininkas (vyr. g.) sakomas ir rašomas dvejaip: *keturis, penkis... devynis* (plg. *tris*) ir *keturius, penkius... devynius* (plg. *stačius, šlapius).*

Žodžiai: *keturiesu, penkiesu... devyniesu* (žem.) ir *keturiese, penkiese... devyniese* sakomi rašomi dabar nebe vietininko linksniui reikšti (jie yra senoviniai šių skaitvardžių linksniai, bet eina dabar tam tikrais prieveiksmiais): plg. „jie *keturiesu, keturiese* rugius kulia; mes *aštuoniese, aštuoniesu* linus miname".

ė) Skaitvardžiai: *dešimtis, tūkstantis, milijonas* ir kiti toki linksniuojami kaip *pirtis, naktis, rąstas.* Yra sakoma rašoma: keli *šim̃tai (šimtaĩ),* kelios *dešimtys,* keli *tūkstančiai* (kelios *tūkstantys),* be *dešimties,* kelių *dešimčių,* kelių *šimtų,* kelių *tūkstančių* ir tt. Kaip daiktavardžiai linksniuojami ir *vienetas, dvejetas, trejetas... devynetas:* trys *vienetai,* keturi *devynetai,* trijų *vienetų,* keturių *devynetų...*

Žodis *dešimtis* tariamas rašomas vietomis iš senovės ir kitaip: *dešim̃s, dešimtų̃* (kaip dantis, *dantų)...*

f) Kalboje ir raštuose vartojami dažnai ir sustrukinti skaitvardžių žodžiai: *dešimt, dvidešimt, trisdešimt* ir tt. Šie skaitvardžiai yra nelinksniuojami.

g) Skaitvardžiai: *vienuolika, dvylika ... devyniolika* yra linksniuojami kaip daiktavardžiai *varna, duona: vienuolikos, vienuolikai, devyniolikos, devyniolikai* ir tt. Tik jų galininko galūnė rašomojoje kalboje yra tariama ir rašoma iš senovės dažnai

(arba dažniausiai) be ilgojo (be nosinio) balsio: plg. „matau *dvylika, devyniolika* vyrų".

h) Žodžiai *dveji, treji*... *devyneri* linksniuojami kaip *keturi*... *devyni*. Jų ir galininkas tariamas rašomojoje kalboje paprastai su *u* galūnėje: plg. „turiu *trejus* markšinius, *dvejus* tūbus..." (plg. e).

i) Kelintiniai skaitvardžiai: *pirmas, antras, trečias* ir tt. yra linksniuojami kaip paprastieji būdvardžiai. Iš jų *pirmas*, rodydamas ne tiktai skaičiaus eilę, bet ir šiaipjau daikto ypatumą, savumą, yra ir laipsniuojamas. Yra sakoma: „Kas *pirmesnis*, tas geresnis; jis *pirmiausias, pirmučiausias* atėjo (plg. *paskutinis, pirmutinis, paskesnis, paskiausias, paskučiausias)*".

y) Šalia žodžių: *pirmas, antras, trečias*... yra vartojami reikalui ir įvardžiuotiniai skaitvardžiai: *pirmasis, antrasis, trečiasis (tretysis), šimtasis, tūkstantasis (t-tysis), pìrmasai, añtrasai, trẽčiasai* ir tt. Įvardžiuotiniai kelintiniai linksniuojami kaip įvardžiuotiniai būdvardžiai.

j) Skaitvardžių kelintinių sudurtinių linksniuojamas tiktai paskutinis skaitvardis. Yra sakoma rašoma: „Dabar eina tūkstantis devyni šimtai *aštuonioliktieji* metai; tūkstantis devyni šimtai *aštuonioliktais* metais buvo labai daug atmintinų Lietuvai dalykų".

k) Kiekiniai skaitvardžiai sudurtiniai, kurie sudaryti iš sveikųjų, nesustrukintų atskirųjų skaitvardžių, yra linksniuojami visi, ne tiktai paskutinis jų skaitvardis. Gali būti sakoma ir rašoma: „Atjojo *trys šimtai* kareivių; kovoje žuvo *devyni šimtai devynios dešimtys devyni* kareiviai; dabar trūksta *trijų šimtų* kareivių; reikės duonos *devyniems šimtams devynioms dešimtims devyniems* kareiviams; mačiau vakar *tris šimtus penkias dešimtis* kareivių..."

l) Žodžiai *pusantro, -ros, pustrečio, -os*... nelinksniuojami... Žodžiai *pusė, trečdalis, ketvirtis* linksniuojami kaip paprastieji daiktavardžiai (jie ir neskiriami nuo daiktavardžių).

§ **74. Įvairių skaitvardžių pavyzdžiai.** 1. Saldu kaip *du* medu; gardu kaip *devyni* medūs. 2. Buvo *devyni* broliai ir jų sesuo Elenytė. 3. Gi žiūriu žiūriu — *devyni* vilkai *vieną* bitę bepiauną! 4. *Du* galu ir galas (šakės, trys galai). 5. *Du* ratu pagiryje stovi (ausys). 6. Kaulo burna, mėsos barzda, *du* kartu

gimsta, *vieną* kartą miršta, ir velnio nebijo (gaidys). 7. *Penki* tvartai, *vienos* durys (pirštinė). 8. Rytoj *penkiomis* gali ateiti, būsime namie. 9. Ar esi skaitęs *dvylikos* brolių, juodvarniais laksčiusių, pasaką? 10. Ant ir atjoja *šimtas* brolelių, *keturi šimtai* žirgų kojelių. 11. Metuose yra *trys šimtai šešios dešimtys* ir *penkios* dienos. 12. Saulelė tarė ir mėnulėlis: „Mes jums padėsim brolio gedėti: *devynis* rytus nepatekėsim, o šį *dešimtą* rūkeliu kilsim.“ 13. *Du* bėga, *du* gena (veja), *du* spokso, *du* kiokso, *du* riokso, *vienuoliktasis* pliekia (jautis). 14. *Du* žinda, *trečiasis* vypso. 15. Čia nė vienas nenorim būti *pirmasis*. 16. Vyresnysis brolis paėmė namus, *antrasis* — klėtį, o kvailiui davė gurbelį su veršeliu. 17. 0,01 (0,03) yra *viena šimtoji (trys šimtosios)*. 18. 0,001 (0,005) yra *viena tūkstantoji (penkios tūkstantosios)*. 19. To nė *šimto* dalies (nė 0,01) jis nemoka. 20. Čia jau nebe *pirmas*, čia — *tūkstantas* sykis. Jau nebe *dešimtą*, jau *šimtą* kartą jis taip padaro. 21. Jo *dvejetas* vaikų auga. 22. Jis laiko *penketą* arklių. 23. Jis dabar *ketvertu* arklių važinėja. 24. Jų yra *šešetas* vaikų. 25. Jis išbuvęs tenai *trejetą* dienų. 26. Jis *dvejus* namus turi. 27. Jis *trejus* marškinius teturi. 28. Aš čia jau *ketveri* metai gyvenu. 29. Toje vietoje jis *dvejus* metus išgyveno. 30. Jie *šešeriais* ratais (*šešiais* vežimais) išvažiavo į girią. 31. Vakar *dvejas* žirkles turėjai, — kur jas dėjai? 32. Turiu *pusantro* svaro druskos. 33. Buvo tenai *pusantro* svaro. 34. Su ta (tuo, tais) *pustrečio* svaro kaip tu čia dabar versiesi?

Įvardis.

§ 75. Įvardis yra žodis, kuriuo pasivaduojame kalboje daiktavardį, būdvardį arba skaitvardį.

1. Rudenį prasideda atšoliai. Jaučia *tatai* dvisparniai. Artinasi paskutinės *jų* dienos. Rudenį artinantis jaučia ir kregždės. Dar prieš Žolinę pradeda *jos* rinktis į būrelius ir taisytis į kelionę. Ne baisus *joms* mažas šaltelis, bet *tas* šaltelis mažina *joms* peną.

2. Dar dešimtį dienų Lietuvoje gyvensiu. *Tas kelias* dienas ketinu *savo* tėviškėje išbūti. 3. *Keli* buvo tenai vyrai? — Trys tebuvo. 4. *Visokių* čia medžių yra — ir didelių ir mažų.

Įvardžiais čia eina žodžiai: *tatai, jų, jos, joms, tas, keliàs, savo, keli, visokių.* Jie atstoja vieni daiktavardžius *(tatai, jų, jos, joms),* kiti — būdvardžius ir būdvardžius su daiktavardžiais *(tas, savo, visokių),* kiti — skaitvardžius *(kelias, keli).*

Dažniausiai yra sakomi šie įvardžiai: *aš, tu, jis, savęs, mano, tavo, savo, mūsų, jūsų, manas, tavas, savas, šis, šitas, tas, anas, kitas, toks, kitoks, šioks, kas, koks, kuris, katras, keli, keliolika, keleriopas, kurie-ne-kurie, kai kurie, niekas, joks, visas, visoks, pats, kiekvienas, kažin kas, kas norint, bet kas . . .*

§ 76. Įvardžių pavyzdžiai. a) 1. *Aš* ne gegelė girioj kukuoti. 2. *Tu* tik dulkė prieš *jį*. 3. *Jis* milžinas prieš *mane*. 4. Brolis Elenytei sako: „Paieškok *man* galvą." 5. Ir *manimi jie* skundžiasi. 6. *Mes* darbą dirbam. 7. Ir *tu* meski niekus dirbęs. 8. Ir *jūs,* girdėjau, ketinat mėšlą vežti. 9. Be *tavęs jie* negalės apsidirbti. 10. Ar bus *jūsų* žmonės?

b) 1. *Jis* nė *savęs* nesigaili. 2. Rugius dabar *savimi* vežti turėsiu. 3. *Jie* ir *save* niekina. 4. Ir *jis* nenorės *sau* pakenkti. 5. *Aš* tik žiūriu ties *savim.* 6. *Ką* gera *sveikas, tamsta (tu)* dirbi? 7. Ir *jo* nagai *į save* riesti. 8. Jau iš *savęs ji* gyveno.

c) 1. Kur *tavo* devyni sūneliai, ten *mano* devyni broleliai. 2. Gerbk *savo* tėvą ir *savo* motiną. 3. *Mano* daržely augo rūtelės, *tavo* daržely auga dageliai. 4. Pasakyk ir *savo* broliui, jog *aš* rytoj išvažiuoju. 5. Kur *mūsų* vyrai nusmuko? 6. Jei *tavas* buvo, galėjai nebeduoti. 7. Jei *manąjį* pavogs, rėkte rėksiu. 8. Jie *savi* žmonės, susitaikins. 9. Kur *tavasis, tavoji* dingo? 10. Ką *taviškis* sako? 11. Ar nežinai, kur dabar *mūsiškis?* 12. Paskum ir *saviškį* išleido į darbą.

d) 1. Duok man *aną, šito* nenoriu. 2. Kiškis sako: „Elenyte, neik! *Šitoj* upė krauju verda, *anoj* pienu teka." 3. Kodel *tu,* brolau, *toks* nuliūdęs? 4. Turėdamas *tokį* darbininką, galėtum tik džiaugtis.

5. Linus *šie* metai kada minsit? *Rt.* 6. *Šitokį* nupirk. 7. *Anokį* (tokį, kaip anas) prisiaugink bent vieną (arklį), ir nebereikės nuolat dejuoti. 8. *Anoks* čia darbininkas, — tik lovoj tvarsytis! 9. Sakė *mane šiokį*, sakė *mane tokį*. 10. Ir *man toksai* (arklys) tiktų. 11. *Ką šisai* dirba? 12. Su *tiekuo* gyvulių sunku bus išsiversti. 13. *Tiekas* dukteris turėdama galėtum ir pasilsėti. *Žt.*

e) 1. Gera prekė *pati save* giria. 2. Kiškis geniui atsakė: „Kur *aš* nebūsiu nuliūdęs: *manęs niekas* nebijo, o *aš* turiu *visų* bijoti." 3. *Mes niekas to* nežinom. 4. Iš namų *nieku* būdu neisiu. 5. *To jis nieku* gyvu nedarysiąs. 6. Su *niekuo jis* nebešneka. 7. Jis *niekuo* nesirūpina. 8. *Niekam* nesakyk. 9. *Jie kiekvienas* (aliai vienas) dabar taip sako. 10. Nešk *ją* ten, kur *joks* žvėris neužeina. 11. *Jis* ir be *kokios (jokios)* priežasties moka juoktis. 12. *Jų viskas* sudegę, sušelpkit *juos*. 13. Jis vis kilpas *kitam* spéndžia. 14. Čia reikia *kitokio* darbininko. 15. *Tūlas* (dažnas) taip pasako. 16. Ir *aš* esu gavęs iš *jo tūleriopų* daiktų. 17. Į prekymetį suvažiuoja *visokių* žmonių. 18. Gerumo *jie vienodi*. 19. Ir *man tokį pat* nupirk rėtį. 20. *Tas jau (tas pats)* žmogus ir vakar buvo atėjęs. 21. Ir rytoj, žiūrėk, *tas pats* atvažiuos pirklys. 22. Juodu *vienas antro* bijo, *vienas antram* neištiki, *vienas antru* nepasikliauja (nepasitiki). 23. Jie *vienas kito (kits kito)* bijo, *vienas kitam (kits kitam)* neištiki, *vienas kitu* nepasikliauja (nepasitiki).

f) 1. *Kas* darbus dirbs, kad visi snopsosim, rankas sudėję? 2. *Kas* čia atsitiko? 3. *Ko* meto (*ką* beveikia) ligonis? 4. *Kuo* jis vardu? 5. *Kuo (kuriuo)* metu jis čia vakar buvo? 6. *Kas* jo pečiai! 7. *Kas mūs* dvaro gražumas! 8. *Kieno* (keno, kano) duoną valgai? 9. *Kieno* čia būta, išjota? 10. *Ko* čia būta (druskos)? 11. *Kuris* dabar metas? 12. Pasakyk, kad esi gudrus, *kurio* dabar meto (pusryčių, pietų . . .) skambina? 13. *Katras judu* kaltesnis, *tu* ar Jonas? 14. *Katra* būsita namie rytoj? 15. *Kiekuo jis* tau skalnas? 16. *Kiekas jo* turtas buvo, o dabar veizdėk — *koks! Žt.* 17. *Koks* dabar oras? 18. *Jų kokie* vaikai, ar

žinai? *Bt.* 19. *Keli jūs* čia būsit rytoj? 20. *Keleri tavo* marškiniai? 21. *Kelerius* metus ištarnavai mieste? 22. *Kelinta* dabar valanda? 23. *Keleriopos* gali būti žmogaus nuodėmės?

g) 1. *Kas*, veža, *tą* ir plaka. 2. *Kas* pirmas į maišą, *tas* paskiau iš maišo. 3. *Kas kitam* kilpas spendžia, *tas pats*, įkliūva. 4. *Kas* būtų žvieję, būtų sužvieję (mane) per margą lydekėlę. 5. Ne *visa* auksas, *kas* auksu žiba. 6. *Koks* artojas, *toks* ir arklas. 7. Būk *toks*, *koks* nori *kitiems* rodytis, ir geras būsi žmogus. 8. *Kokia* galva, *toks* ir protas. 9. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. 10. *Kurs* vogs, nepralobs; *kurs* ars, nepavargs. 11. *Aš* nesutinku su *tais*, *kurie* biaurisi pele. 12. *Katras* pirmas pribėgsiva, *tatram* (tam) ir teks lazda. *Žt.* 13. Nelaimingas *tas* vaikytis, *kurs* tėvo motinos nebetenka.

h) 1. Ar *ką* pasiėmei pietums? 2. *Kitą* kartą čia gyvenęs vienas žmogelis, pavarde Perkūnas. 3. *Kas* tėvą, motiną myli, *tas kurią* dieną ir savo artimą mylės. 4. Eidamas pasiimk *kokią* lazdą šunims atsiginti. 5. Ir norėjo, kad tik prieitų *kokį* žmogų. 6. Vakar buvo atėję *keli* žmonės. 7. Ir vėl turėsim *kelias* dienas, *keliolika* dienų dirbti. 8. *Mane* jau *kelintas* veda iš kelio, bet *aš* vis delto *savu* eisiu keliu. 9. Pajutęs *ką kurį* pikta padarius, turėjo tuojau sudrausti. 10. Pasakykit ir *mums ką nors* gera. 11. Išlįskit *bent vienas*, broliukai. 12. *Ką-ne-ką* ir *mes* jau mokam. 13. *Ko-ne-ko* ir *mes* išmokom, čia gyvendami. 14. *Šį tą* ir *jie* paplepa dabar. 15. *Šiokių tokių* ir arklių turėsim. 16. *Kurie-ne-kurie* visaip nupasakoja. 17. Vakar čia buvo *kažin kas* atėjęs — tavęs kláusė. 18. Dabar ir *mes kai kas* imam abejoti. 19. *Bet ką* išgirdęs, *jis* tuoj vežimą priskaldo. 20. Duok *man* lazdą. — *Kokią?* — *Bet kokią.* — *Kurią?* — *Bet kurią.*

§ **77.** a) Įvardžius *aš, tu, jis, ji, mes, jūs, jie, jos, sveikas, tamsta* vadiname **asmeniniais** (pronomina personalia), nes jais asmenį pažymime — pirmąjį *(aš, mes)*, kuriuo sakytojas

pats save pasako, antrąjį *(tu, jūs)*, kur sakytojas pasako tą asmenį, į kurį kreipiasi, ir trečiąjį *(jis, ji, jie, jos)*, kur pasakome tą asmenį arba tą daiktą, apie kurį ką sakome.

Ir kiti įvardžiai dažnai tam tikrais vardais pažymimi. Yra skiriama:

b) **Sángrąžinis** įvardis (pronomen reflexivum) — *savęs, sau*...

Sángrąžinis žodelytis *si* („pa*si*rodyti") atskiruoju žodžiu nevartojamas; jį įvardžiu, žinoma, nelaikome.

c) **Savybiniai** įvardžiai (pr. possessiva) — *sãvas, tãvas, mãnas, savasis, tavasis, manasis, saviškis, taviškis, maniškis, mūsiškis, jūsiškis.*

Savybiniais įvardžiais eina ir kilmininkai *màno, tàvo, sàvo.*

d) **Parodomieji** įvardžiai (pr. demonstrativa) — *šis, šisai, šitas, šitasai, tas, tatras, tasai, anas, ans, anasai, ansai, šioks, šitoks, anoks, toks, toksai.*

e) Nuo parodomųjų įvardžių, prasmės atžvilgiu, kiek skiriasi žodžiai *pats, tas pats, toks pat, tas jañ* (tas pats), *tūlas, tūleriopas, kiekvienas, aliai vienas, visas, viskas* (visa kas), *niekas, nė vienas, joks, koks* („be *jokio* turto, be *kokiõs* priežasties, be *jokio* pasigailėjimo"), *kitas, kitoks, vienoks, visoks, vienodas*... Šituos įvardžius, skirdami nuo parodomųjų, vadinsime **pažymimaisiais:** juos tarydami ne tiek daiktą žodžiu parodome, kiek pažymime tą, ką paprastai tam tikrais žodžiais reiškiame (pr. definita).

Į šitų įvardžių eilę skiriami dažnai ir sudurtiniai pasakymai *vienas antrą, vienas antro... vienas kitą, kits kitą...*

f) **Klausiamieji** įvardžiai (pr. interrogativa) — *kas? kuris? katras? koks (kokis)? keli? keleri? kelintas? kiekas? keleriopas?*

g) **Sántykiniai** įvardžiai (pr. relativa) — *kas, kuris, katras, koks (kokis).* Jais neklausiame (plg. *f*). Kalboje jie sántykiuoja dažnai su parodomaisiais arba pažymimaisiais įvardžiais.

h) **Nežymimieji** įvardžiai (pr. indefinita) — *kas, kas nors, kas norint, bet kas, bet koks, keli, keliolika, kuris, katras, kasne-kas, kažin kas, šis tas, šioks toks, kai kas, kai kurs, kurs-ne-kurs, kitas, vienas...*

Nežymimųjų įvardžių prasmę įgyja, tarp ko kita, skaitvardis *vienas* ir klausiamieji įvardžiai, jei nieko griežta jais nepažymime arba jei šiek tiek tenurodome jais daiktą, daiktų skaičių, jų ypatybę.

Įvardžių linksniavimas.

§ 78. Aš, tu, savęs. Sángrąžinis įvardis vardininko lyties neturi; jo vienaskaitos linksniai vartojami ir daugiskaitai ir dviskaitai. Šituos įvardžiuś linksniuojame labai nepaprastai. Jų, kaip ir kitų įvardžių, šauksmininkų nėra; šauksmininkais čia eina vardininkų lytys.

A. 1. *aš*, *tu*; 2. *manęs*, *tavęs*, *savęs* (manę, tavę, savę); 3. *man*, *tau*, *sau;* 4. *mane*, *tave*, *save;* 5. *manimi*, *tavimi*, *savimi* (manim, tavim, savim); 6. *manyje*, *tavyje*, *savyje* (many, tavy, savy; *manimp*, *manip*, *savip . . .)*.

B. 1. *mes*, *jūs;* 2. *mūsų*, *jūsų* (mūs, jūs); 3. *mùms*, *jùms;* 4. *mus*, *jus;* 5. *mumis*, *jumis* (mum̃s, jum̃s); 6. *mumyse*, *jumyse*, *mumise*, *jumise* (mūsyjè, jūsyjè).

C. 1 ir 4. *mudu*, *mudvi*, *judu*, *judvi;* 2. *mudviejų*, *judviejų;* 3 ir 5. *mudviem*, *judviem;* 6. *mudviese*, *judviese* (mudviejuose, judviejuose).

a) Kur sakome ir rašome *mudu*, *mudvi*, žemaičiai sako *vedu*, *vedvi;* taip yra rašoma kartais ir raštų kalboje.

b) Rytų aukštaičiai, šalia *aš*, *tu*, sako ir *àšen*, *àšenai*, *tùjen*, *tùjenai;* taip yra rašoma dažnai ir mūsų raštuose.

c) Kilmininką *mudviejų*, *judviejų* vietomis atstoja lytys *mùma* (*mùma* sūnelis) ir *jùma* (*juma* sūnelis). Kur rašome paprastai *mudviejų*, *mudviem* ir *judviejų*, *judviem*, žemaičiai sako *vèdums*, *vèdvims*, *vèdum*, *vèdvim* ir *jùdums*, *judvims*, *jùdum*, *jùdvim*.

č) Naudininkų *man*, *tau*, *sau* vietoje vartojamos raštuose iš žmonių kalbos ir ilgesnės lytys *mani*, *tavi*, *savi* (manie, tavie, savie, manei . . .).

d) Šalia lyčių *mus*, *jus*, raštuose daugiskaitos galininkui vartojamos kartais ir lytys *mumis*, *jumis* (mums, jums).

e) Daugiskaitos naudininkui vietomis (rytuose) sakomos lytys *mùm*, *jùm;* dviskaitos naudininkui tose vietose sakoma *mumdviem*, *jumdviem* (mum dviem, jum dviem).

ė) Lytims *jūs* (vard.), *mūsų*, *jūsų* (kilm.) atstoti, žemaičiai turi vietomis lytis *jum̃s* (vard.), *junsų* ir *mūsa*, *jūsa* (= „mūso, jūso“, plg. *mano*, *tavo*, žem. *„mana*, *muna*, *tava“)*.

§ 79. Šis, ši, jis, ji, tas, ta, šitas, šita. Tuos įvardžius šiaip linksniuojame:

Vienaskaita. 2. šio, šios, jo, jos, to, tos, šito, šitos; 3. šiám, šiaĩ, jam, jai, tam, taĩ . . .

4. šį, šią, jį, ją, tą . . .
5. šiuõ, šia, juo, ja, tuo, ta . . .
6. šime ir šiame, šioje, jame, joje, tame, toje . . .
Daugiskaita. 1. šie, šios, jie, jos, tie, tos, šitie . .
2. šių, jų, tų, šitų . . .
3. šiems, šióms, jiems, joms, tiems, toms . . .
4. šiuõs, šias, juos, jas, tuos, tas . . .
5. šiais, šiomis (šiõms), jais (jõms), tais, tomis (tõms) . . .
6. šiuosè, šiose, juose, jose, tuose, tose . . .
Dviskaita. 1 ir 4. šiuodu, šiedvi, juodu, jiedvi, tuodu, tiedvi . . .
2. šių̃ dviejų, jų dviejų, tų dviejų . . .
3. šíem dviem, šióm dviem (ir šiedviem, šiodviem) . . .
5. šiẽm dviem, šiõm dviem (šiẽdviem. šiõdviem) . . .
6. šiuodviese, šiedviese, juodviese, jiedviese, tuodviese, tiedviese ir šiuose dviese, šiose dviese . . .

a) Bevardei giminei vartojamos čia lytys *tai* (tas), *tat (tatai)*.

b) Lytys *šiai, jai, tai* (naud.), *šiuo, šia, juo, ja, tuo, ta, šituo, šita* (įnag.), *šiuos, šias, juos, jas, tuos, tas* (gal.) vietomis yra tariamos kitaip: *jái, šiái, tái* (naud.), *šiúo, júo, túo, tą́, šią́, ją́* (įnag.), *šiúos, júos, túos* (žem. *šius, tus*), *šią́s, ją́s, tą́s, šiáis, jáis, táis, šiós, jos, tos* (gal.).

c) Šalia *šiuo, juo, tuo,* rašoma yra iš tarmių kartais ir *šiuomi, juomi, tuomi (šiuom, juom, tuom)* . . .

§ **80. Kas, niekas, katras, tatras, kuris (kurs).** Šitie įvardžiai linksniuojami kaip *tas, jis, šis.*

a) Žodis *kas* vieno skaičiaus lytis teturi: *ko, kam, ką, kuo, kame.* Jo kilmininkui tam tikram (savybės) reikalui vartojama kalboje lytis *kieno (keno, kano).*

b) Kaip *kas* linksniuojamas *niekas*: *nieko, niekeno, niekieno* . . . *niekuo* ir *nieku.* Žodis *niekas* yra ir daiktavardis . . . Būdamas daiktavardis, jis linksniuojamas, kaip kiti tos rūšies daiktavardžiai: „tam *niekui* (niekniekiui, niekšui), *tiems niekams* nesakyk; su tuo *nieku* neprasidėk; tie *niẽkai* suėjo, tų *niekų* priėjo . . .“ Šalia *niekas* (aukšt.) yra rašoma kartais iš žemaičių tarmės ir *nêkas.*

c) Kaip *kas* linksniuojamas ir *viskas* (visa kas): *visko, viskam* . . .

d) Kaip *niekas* linksniuojami ir *kiekas*, *tiekas*. Šiuodu žodžiu turi ir moteriškosios giminės daugiskaitos lytis: *kieku*, *su tieku*, *su tiekuõ*, *tiekus* vyrus, *tiekas* moteris... Šitų dviejų įvardžių vietoje kalboje ir raštuose yra paprastai vartojami įsigalėję kalboje nelinksniuojamieji žodžiai *kiek*, *tiek*.

§ 81. **Koks, toks (kokis, tokis), kokia, tokia** ir **šioks, anoks, kitoks, joks (nė joks), visoks...** Atskirieji jų linksniai: kóks (kõks), kókio, kokiám, kókį (kokį̃), kokiu, kókiamè, kóki (kokiẽ), kókių, kokiems, kokius, kokiais, kokiuose, kokiu (kokiu du), kokíem dviem, kokiẽm dviem; kókia, kókios, kokiai, kókią (kokią̃); kokia, kókiojè, kokios, kokių, kokióms, kokias, kokiomis, kokiose; koki, koki dvi, kokióm dviem, kokiõm dviem.

Yra sakoma rašoma iš rytų aukštaičių tarmės ir *kokiuo* (įnag.), *kokiuos* (gal.). Kirčiai dedami ir kitaip: *kõks*, *kókis*, *kokìs* (vard.), *kokiõs* (m. vien. kìlm.), *kokių̃* (dg. kilm.).

Lygiai taip pat linksniuojami ir įvardžiai *joks*, *šioks*, *toks*. Taip linksniuojami ir įvardžiai *anoks*, *kitoks*, *visoks*, tik šie žodžiai kaitomi dažniausiai kaip paprastieji būdvardžiai: *anókio*, *anókiam*, *anokiu*, *visokiu*, *visoki* (dg. vard.)... Žodžių galūnės kirčių čia paprastai neturi.

§ 82. **Kitas, visas, tūlas, kiekvienas, tūleriopas, visokeriopas...** yra linksniuojami griežtai kaip būdvardžiai *plikas*, *kietas*, *drūtas*, *šakotas* ir skaitvardis *vienas*: *kiti*, *visi*, *kiekvieni*, *kitu*, *visu*, *kiekvienu*, *tūleriópam*, *tūleriópi*...

§ 83. **Pats, pati** — yra įvardis („jis *pats* žino, ji *pati* sako“) ir daiktavardis („ką beveikia tavo *pati*, tavo *pats?*“). Šitas žodis ir linksniuojamas mišrai:

V i e n a s k a i t a. 1. pats, pati; 2. paties, pačios; 3. pačiam, pačiai; 4. patį, pačią; 5. pačiu, patimi (patim), pačia; 6. pačiame, patime (patim̃), pačioje (pačioj).

D a u g i s k a i t a. 1. patys, pačios; 2. pačių; 3. patiems, patims, pačioms; 4. pačius, pačias; 5. pačiais, patimis, pačiomis (pačiom̃s); 6. pačiuose, pačiose.

D v i s k a i t a. 1. ir 4. pačiu du (pačiu), pati dvi; 2. pačių dviejų; 3. patim dviem, patiem dviem, pačiom dviem (patiem, patim, pačiom); 5. patim̃ dviem, patiẽm dviem, pačiom dviem (patim, patiem, pačiom).

Būdamas daiktavardžiu, *pats* gali turėti ir kelias skirtinas lytis: šauksm. *patiẽ*, įnag. *patimi (patim)*, viet. *patyje (patỹ)*, dg. naud. *patims*, įnag. *patimis* ir viet. *patyse*. Įvardžiui dažniau vartojamos kitos lytys: *pačiu, pačiame, patiems, pačiais, pačiuose*. Daiktavardžio *pati* šauksmininkas yra *pãčia*.

Įvardis *pats* daugiskaitos vardininkui, šalia lyties *patys*, turi ir lytį *pãts* (iš 5-sios daiktavardžių linksniuotės, iš *pãtes)*.

§ 84. **Bet kas, bet koks, kas-ne-kas, koks-ne-koks, kažin kas, kažkas, kana kas, kaži koks, nę kas, ne koks (nekas, nekoks), kai kas, kai kurs, kitkas (kita kas).** Jų linksniuojama, žinoma, tiktai linksniuojamoji dalis: *bet ko, bet kam, kažin ko, kurie-ne-kurie, kam-ne-kam* ir tt.

§ 85. **Šisai, šioji, jisai, jinai, jìji (jijė), tasai, šitasai, toji (toj), šitoji (šitoj), anasis (anasai), anoji (anoj), kursai (kurisai), toksai, koksai.** Čia yra vadinamieji įvardžiuotiniai, arba rūšiniai, įvardžiai. Vartojami jie raštuose retokai. Linksniuojami kaip būdvardžiai *didysis* (didžiasai), *senasis* (senasai), skiriasi nuo jų kartais šiek tiek tiktai kirčiu: *tuõju, šiẽji, tiẽji, tuõsius*...

§ 86. **Bevardė giminė.** Be lyčių *tat, tatai, tai* (žr. § 79), bevardė giminė vartojama ir kai kurių kitų įvardžių. Yra sakoma:

> 1. Mes *vìsa* suimsim. 2. Jų *vìsa* prapuolė. 3. Dabar bus *kas kìta*. 4. Jei *sãva* turi, vis geriau. 5. Kas ne *sãva*, neglemžk. 6. Kas raudona, *tai* (tas, *tat*) gražu. 7. Ir aš *tai (tat, tą, tatai*) žinau. 8. Kam *tat (tai*, tas) nebrangu.

Linksnių pavyzdžiai.

Žodžiai, apie kuriuos ligi šiol kalbėjome (§§ 23—86), yra linksniuojamosios kalbos dalys. Tie žodžiai kaitomi, kaip matėm, tūleriopai, bet visi jie ir linksniuojami — kaitomi ir linksniais.

Kada yra kurios linksnių lytys vartojamos kalboje, turi šiuo tarpu parodyti ir duodami žemiau pavyzdžiai. Bet tais pavyzdžiais išrodomi čia tiktai didieji, gal būt dažnesnieji, linksnių reikšmės skirtumai.

§ **87. Vardininkas.** I. 1. *Aušra* aušo, *tamsa* temo, *lietus* lijo. 2. *Vargai* šakojo, *vargai* lapojo, *vargai* vartus kilnojo. 3. Kas bus, *šienas (javai)* lyja? 4. Kiek moka (kaip brangus) *šitas arklys? Laikas* moka, ne *prekė*. 5. *Kelias* bėga, reik greičiau į girią važiuoti. 6. Jau ir *Šv. Petras* (Šv. Petro diena) ateina. 7. Ateis *rudenėlis, šaltasis laikelis*, tada graudžiai verks mūsų *brolelis*. 8. Rytoj *tėvas* veizdės bites, bus *bičiuliai*. 9. *Jie* nė *vienas* to nežinojo. 10. *Mes* tiktai *kelintas* galime naudotis žmonių pažangos dovanomis (vaisiais). 11. Iš ko *pikta* gimsta pasaulyje? 12. *Jaunas buvęs* tur pasenti. 13. Jo *sprandas* nusisukta. 14. *Darbas* jo mokėta (mokama) dirbti. 15. *Stambūs daiktai* ir iš tolo matyti. 16. Ir *trobos* buvo matyti. 17. *Kas* čia girdėti?

18. Kad būtum tuomet čia gyvenęs, ir mane būtų *kas pamokąs* buvęs. *Žt.* 19. Dabar nėra *kas padedąs* (nėra žmogaus padėti). *Žt.* 20. Bus *kas išrenkąs* (bus tam žmonių). *Žt.* 21. Ar nėra kame jo *brolis sergąs? Žt. (Dk. p.)*. 22. Žiūrėjau, ar jau nė *vienas* neatsiras *pažįstąs* mane. *Žt. (Dk. p.)*. 23. Nėr *kas padedąs*, negut Tu, Viešpatie Dieve. *Vål.*

24. Ar yra tenai *kas* darbą d i r b a (ar yra tam žmogus)? *Rt.* 25. Nėra *kas* k u l i a (nėra žmogaus kulti). *Rt.* 26. Nėr *kas* p a l i e k a prie to vaikelio. *Rt.* 27. Mirga žiba vaško žvakelės, tiktai nėra *kas* m e l d ž i a s i. 28. Nėra *kas* v a l g a i (nėra valgytojo). *Rt.* 29. Atsiras *kas* d ã r a i. *Rt.* 30. Nėra *kas* p i a u n ą̃ (nėr ko piauti — nėra žolės), nėra *kas* d ã r ą. *Rt.*

31. Aš *ne antelė* girioj kukuoti. 32. Jis buvo *daržininkas* (turėjo daržą, daržo darbą dirbo). 33. Aš būsiu *kunigas* (žemės nedirbsiu, kunigo darbą gyvendamas dirbsiu). 34. Aš būsiu *vežėjas*. 35. Jis bus *sukčius, vagis*. 36. Jis buvo mūsų draugijos *narys*. 37. Šių dienų pasakos kitą kartą buvo *didžiausia teisybė*. 38. Petras buvo *geras darbininkas, geras žmogus*. 39. Kad būtų gimęs (dabar, šią valandėlę), būtų *galvažudys* buvęs. 40. Jis, dar *vaikas* būdamas, pamokslus piemenims sakydavo. 41. Būdamas dienos *paukštis, žmogus* naktį nerimsta.

42. Sėsk, būsi *svečias*. 43. Rytoj vaidinsią „Ameriką pirtyje". Ar nežinai, kas bus *Bekampis, Vincas...?* 44. Kam jis ilgais apsitaisęs? — Nori *kunigas* būti (nori, kad kiti jį kunigu laikytų, nori rodytis kunigas esąs).

45. Šitas medis v a d i n a s i *ąžuolas*. 46. Arklys (buvęs juo pavirtęs žmogus) vėl *žmogus* a t v i r t o. *Rt.* 47. Prastai ją gydė:

gydytojas buvo parvežtas vietinis šunkarys, *bobutė* (priėmėja) buvo parvežta toji pat ragana.

II. 1. Jis man *geras* buvo. 2. Jie visada būdavo *teisingi.* 3. Mano draugas užsirašęs *pirmutinis* (kalbėti). 4. Jis turėtų eiti *pirmutinis.* 5. Tu eik *pirmas (antras...).* 6. Jis nori rodytis *teisingas.* 7. Tie keliai jam rodydavęsi *pavirkūs* (patogūs) ir *tinkami.* 8. Būk *koks* nori rodytis, ir *geras* būsi *žmogus.* 9. Jis rodės tikrą teisybę *sākąs. Val.* 10. Tu dar *nesenas* atrodai. 11. Jis ir vėl rados *sunkus.* 12. Sausroje molis darosi *kietas* (kietėja). 13. Brolis tapo (rados) *lobingas.* 14. Ar rūpinsiesi manim, kai užaugsi ir tapsi *stiprus?* 15. Puolęs į klaną, *sausas* nekelsi (nesikelsi). 16. Ko jis bėga *tekinas?* 17. Stok *didutis.* 18. Ir jis užaugo, rodosi, *sveikas.* Jis buvo *laimingas: sveikas* augo, *turtingas* karšo... *Laukas* gimęs *laukas* ir dvės. Jau kas *koks* gimė, tas *toks* ir sprogs. 19. Bėk iš čia, jei nori *sveikas* išlikti. 20. Mėšlai vakar liko *nekapstyti.* 21. Draugas puolė žemėn ir apsimetė *negyvas.* 22. Brolis atsigulė ir apsimetė *miegąs.* 23. Katė šlaistos — nori *paglostoma. Žt.* 24. Šuo ir *kariamas* pa-pranta. 25. Ji sakosi daug *žinanti.* 26. Jis tariasi gerai *darąs.* 27. Senelė gyniojos *nemirsianti.* 28. Jis dėjosi *ne-mātąs.* 29. Dėkis (būkis) nieko *nenusimānąs.* Ir sesuo dėjosi *nuliūdusi.* 30. Tu, Ona, būkis *nejuntanti. Žt.*

III. 1. *Šie metai* (šiemet, šįmet) māža tebus šieno. 2. Tas svečias (pavasaris) lankosi *kas metai,* ir vis tuo pačiu metu. 3. Juodu *kas vieni metai* augindavos du paršiuku. *Kr.* 4. *Kas viena vasara* Lapinas ganė gyvulius. *Kr.* 5. Jau *trečia diena* lyja. 6. Brolis jau *visi metai* serga. 7. Tu, rodos, gyvenai čia *trìji metai* atgal (prieš trejus metus, už trejų metų). 8. Kelias buvo neilgas, ėjo per mišką, *keli varstai. Kr.* 9. Augau Kubiliuose, *trys varstai* nuo Naumiesčio. 10. Jis ir dabar gy-vena ne toliau kaip *penki varstai* nuo miesto. 11. Garliava yra netoli, tiktai *aštuoni varstai* nuo Kauno. 12. O ant atjoja šimtas brolelių, *keturi šimtai* žirgų kojelių. 13. Kas *šakytėlė,* tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį. *Rt.*

§ 88. **Kilmininkas.** I. 1. Vedžiau *tėvo močiutės* dukrelę. 2. *Kieno* tu sūnus? 3. *Jo tėvo* šitas vaikas. 4. *Jų* gimė aną dieną sūnus. 5. Tą naktį namų *šeimininkės* gimęs vaikelis.

6. Šitas arklys — *mano sūnaus.* 7. *Vyresniojo brolio* buvo didelė šeima, *jaunesniojo* žmona ir vaikai jau buvo mirę.

8. Penki yra aviliai, *kiekvieno* vis kiti bičiuliai. 9. Kiaule, kiaule, kam tu *šeimininkės* tešlą surijai? 10. Laimingi tėvai, *kurių* auga tokie geri vaikai. 11. *Jo* buvo tuomet ir šitas daržas. 12. *Jo* gera atmintis, galva. *Lazdos* du galu. *Kieno* burna karti, tam ir medus nesaldus. 13. Ar jūs žiūrit ar nežiūrit, aš *jūsų* nebūsiu. 14. Mergele mano, ar būsi tu *mano?* 15. Tai eisiu namo, tai būsiu aš *jo* (artojo). 16. Jau rugius piovė *mūsų kaimynų*. 17. Vakar *Vilko* buvo jau su žiburiu šituo laiku. 18. *Vilkaičių* dar neskuba rugių piauti.

II. 1. Ką beveikia *Raseinių* Magdė su *Telšių* Pliumpiu? 2. *Būgnų* Antaną dabar Aišbė kartais pavaduoja. 3. Jis *miesto* žmogus. *Kiemo* berneliai. *Oro* paukščiai...

4. Čia dorais ir mokytais *darbo* žmonėmis turime tapti (pavirsti). 5. Ką *mokslo* žmonės sako? Jis buvo žinomas *darbo*, *mokslo* žmogus. 6. Rytoj, nepamiršk, *melų* diena. 7. *Širdies* meilė yra geriausia mokytoja. 8. Pasakyk man, *širdies* berneli (mergele)... 9. Jis mano *krikštų* sūnus, mano *širdies* bernelis... 10. Jie *mokslo* draugai. 11. Ir prilygau *vargo* bernelį. 12. Vedė *vargo* mergelę. 13. Oi, Dievuli, ką aš padariau, kad aš parvedžiau *valios* mergelę! *Valios* mergelė darbo nedirbo. 14. Eik nestovėjęs, *tinginių* panti! 15. Jiems ir *mokslo (kalbos)* dalykai rūpi.

16. Tėvas nukals *vario* tiltelį. 17. Pirko *aukso* žiedelį, pynė *rūtų* vainikėlį. 18. Pynė (segė) vainikėlį *žaliųjų rūtelių*. 19. Kamšas kimšo mūsų *baltųjų brolelių* (daugybė jų žuvo, priešai kamšas jų kimšo). 20. Dabar jam gyvai reikalinga ir *pinigų* pašalpa. 21. *Akmens* kojos, *medžio* liemuo, *stiklo* akys, *šiaudų* kepurė; *kaulo* burna, *mėsos* barzda...; *lino* šerdis, *taukų* drabužis, *sidabro* galva; *kiaunės* (= kiaunenos) kepurėlė, *gaidžio* sruba, *pieno* sruba, *kraujo* puta... 22. Jie *linų* prekybą varo, *linų* prekyba verčiasi...

23. Tas *linų* mynimas ilgai neišėjo jam iš galvos. 24. Yr svirnely trys dukrelės, *plonų drobių* audėjėlės, *žalių šilkų* sukėjėlės, *našlaitėlių* dengėjėlės. 25. Ir jis pats rado čia sau mokytoją — tik ne *dvasios*, bet *kūno*. 26. Bus ir *dantų* griežimo tenai. 27. Verkdama ėmė pasakoti *šios dienos* atsitikimą. 28. Kuo baigėsi tas *Kauno* važiavimas (važiavimas į Kauną)? 29. Aną dieną jis lipo per tvorą; nuo to *tvoros* lipimo jo kelnės nukentėjo. 30. Pagiedok man *Šv. Jono* giesmę. 31. *Dvylikos brolių*

pasaka visiems, matyti, patiko. 32. Ar tebemoki *gaidžio mįslę?*)*. 33. Ar turi kiek *Dievo* baimės *(Dievo* meilės)? 34. Gramatika yra *kalbos* mokslas, teologija yra *Dievo* mokslas.

III. 1. Ar esi kuomet buvęs *Vilniaus* mieste, *Palangos* miestelyje? 2. *Trýškių (Skăpiškio)* nedidelis miestas. 3. *Vištyčio* ežeras (Vištytis), *Meištų* kaimas (Meištai), *Rudžių* kaimas (Rudžiai), *Steigvilių* sodžius (Steigviliai), *Tarpučių* dvaras (Tarpučiai)... 4. *„Saulės"* draugija („Saulė"), *„Švyturio"* bendrovė („Švyturys")... Ar buvai vakar *„Saulės"* draugijoje, *„Švyturio"* bendrovėje („Saulėje", „Švyturyje")? 5. *Eglės* medis man patinka — jis žaliuoja visados. 6. Taip ir jo *tėvo* nabašninkas (nabaštikas, velionis) nušnekėdavo. 7. *Uodo* nabagas (vargšas) krito sykį iš ąžuolo ir sprandą nusisuko. 8. *Girtybės* nuodėmė yra labai sunki. 9. Čia, vadinas, ir *kilmininko* linksniui daug bus duota kalbos pavyzdžių.

IV. 1. *Senų* senovėje buvę kitaip. 2. Čia jų *šventų* šventybė, neliesk. 3. *Sveikų* sveikas (sveikutėlis, sveikái sveikas, sveikut sveikas...), rodosi, išvažiavo vaikas, o dabar — žiūrėk! *Žt.* 4. Jo *visų* visi (visiteli) žąsyčiai išnyko. *Žt.* 5. Jam ir obuolį *gražių* gražiausią parinko. 6. Argi per *amžių* amžius taip bus? 7. Ji, užuot dirbusi, per *dienų* dienas šoko, tinginiavo. 8. Aš padainuosiu *dainų* dainelę... 9. *Namų* namučiai, norint po smilga. 10. Ji *namų* namininkė, *darbų* darbininkė. 11. Taip *vyrų* vyras temoka pasielgti. 12. Prieš akis tebestovėjo *kalnų* kalneliai. 13. Visur *klanų* klanai telkšojo.

V. 1. Šitas arklys *mano, mano tėvo* pirktas. 2. Dreba *vėjo* papūstas lapelis. 3. Ragana, *baimės* pagauta, pradėjo prašytis. 4. Buvo ir jo tėvas, *vargo* suspaustas *(bėdos* prispaustas, *ligos* suimtas) senelis. 5. Nunešk mano merguželei *aukso* lietą žiedužėlį. 6. Segė *rūtų* pintą vainikėlį. 7. Atvažiavo *mėšlo* vežtais ratais. 8. Duona verkia *tinginio* valgoma. 9. Žagarės miestelis buvęs tada beveik *vienų žydų* gyvenamas. 10. Drebulė, *mažiausio vėjelio* pučiama, tuoj ima drebėti. 11. Jei taip gyvensite, *visų vėjų* pučiami būsite. 12. Ir ėmė rėkti *keršto* šaukiamu balsu. 13. Menturis yra *tyrės* maišomas šakotas pagalys. 14. Apžiūrėjau ir *rugių* sėjamą lauką. 15. Buvo jau *pietų* valgomas, *mišių* laikomas metas.

---

*) „Kaulo burna, mėsos barzda, du kartu gimsta..."

16. *Kieno* čia būta? — Čia *tų vyrų* stovėta. 17. *Ko* čia būta? — *Ugnies (gaisro).* 18. Iš kur *jo* ateita? 19. Čia *paukščio* tupėta. 20. Mat, ir *jų* laikoma arklys, ir *jų* norima gyventi.

VI. 1. Jis buvo *didelio darbo* žmogus. 2. Jis labai *geros širdies.* 3. Šitas žmogelis pats *mažo turto.* 4. Jų arkliai *ilgų gáršvų,* greiti. 5. Tas buvo *skaistaus veido, plačių pečių ir krūtinės.* 6. Tas arklys buvo *kietų nasrų.* 7. Jis labai *sunkios galvos, žemų akių* (žemažiūris). 8. Petras buvo *visų galų* žmogus. 9. Visi jie *vieno galo* (vienodi). 10. Jis *geros galvos, geros atminties.* 11. Matau, *kokio* tu *didelio mokslo.* 12. Man patinka *tvirto būdo* žmonės. 13. Aš esu *Švėkšnos kilimo.* 14. Iš milijono žėmės rutulių susidarytų vos vienas *saulės meto* rutulys. 15. Lietuvoje yra ir *lenkų kilmės* (l. tautybės) žmonių. 16. *Ko meto* ligonis (ką beveikia, ar eina geryn)? 17. Ir jis buvo *mažos sveikatos.* 18. *Kelintų (kelerių)* ji *metų?* 19. Tuoj nusileidęs pirmasis brolis ir vedąsis *trejų metų* sūnelį; nusileidęs antrasis ir nešąsis sūnelį *antrų metų.* 20. Ožkelis *trijų dienų* žilas.

VII. 1. *Gerumo* jis geras, bet visai negudrus. 2. Aš dabar tokia pat *didumo,* kaip kitos eglės. 3. Vaisiai, *didumo* sulíg gálva, krenta iš medžio su triukšmu. 4. Ar iš tolo esi *kilimo?* 5. Jis buvo vókietis (vokietys) *kilimo.* 6. *Kilimo* ar iš tolo esi? 7. *Kilimo* aš iš Švėkšnos (nuo Švėkšnos). 8. Ar jie lietuviai? — Taip, *tautybės* jie lietuviai, bet kas iš to! 9. *Skaičiaus* jų buvo penki šimtai. *Žt.*

VIII. 1. Pūrą *rugių* gavau. 2. Krūva *žmonių* stovėjo. 3. Kas pripenės tokią aibę *svečių!* 4. Buvo daug *žmonių,* maža *maisto,* gilu *sniego,* platu *vietos.* 5. Čia *vaikų* nebrangu. 6. Kas tau *darbo,* ko lendi?! 7. Kiek *žmogaus,* tiek ir *proto.* 8. Priėjo pilnas kiemas *žmonių.* 9. Bus jau visą puodynę priverkus *ašarų!* 10. Tenai buvo *aukso, sidabro* ir *kitų daiktų* apstas. *Rr.* 11. Tiek čia *to* mūsų *šieno!...* Visos dienos *piovimo* vos vieną vežimą parsivežėm žiemos pašarui į daržinę.

IX. 1. Raganėlė kasė duobę, pylė pilną *žarijėlių.* 2. Raganėlė pylė duobę *žarijėlių.* 3. *Ko* čia pili tą maišą? 4. Lapinas ėmė kimšti pypkę *tabako. Kr.* 5. Maišą pripylė *rugių* ir atidavė. Kibirą pripylė *vandens.* Tą ąsotį *vandens* prisipylė. 6. Tą maišą paskum *šiaudų* prikimšo. 7. *Žalių žievelių* prisilupom, *skanių šakelių* prisilaužėm, *gardžių lapelių* prisiskabėm (pietums, pokyliui, puotai). 8. Pro urvą prilindo *pelių.* 9. Neik, *vievesų*

(vilvasų) prilįsi. 10. Troba priėjo *žmonių*. Troba *dūmų* priėjo (prismilko). 11. Duobė pribėgo *vandens*. 12. Tuomet ir tu buvai jų *dvasios* prisigėręs (prigėręs), jų *raugo* prirūgęs, primirkęs. 13. Prisprogo (privalgė, priėdė, pririjo) *lašinių* ir išėjo.

X. 1. Ar čia bus rytoj *žmonių?* 2. Toje kuopoje būsią ir šiaipjau *žmonių*. 3. Yra *žmonių*, nėra žmogaus. 4. Į mūsų riksmą atbėgo *žmonių* su šunimis. 5. Ar esi matęs *lätvių?* 6. Dabar bent *žmonių* pamatys. 7. Rytoj bus *svečių; svečių* atvažiuoja, apsišluokit. 8. Žiūrėk, *svečių* ateina. 9. Valdovas turėjo ir pats *vaikų*. 10. Turėsime *garsių vyrų*, kuriais stebėsis visas pasaulis. 11. Miške *vilkų* yra. 12. Ir be žydų miškus kirstų, kad tik žmonės *pinigų* turėtų. *Kr.* 13. Imk pušies šaką ir marių putos saują, tai tu parneši savo anytėlei žiemužės *šėko*, vasaružės *sniego*. 14. *Pieno palieto* visos katės laižo. 15. Duok man *druskos, duonos, tos ugnies*... 16. Duok man *peilio* (neilgam, tuoj sugrąžinsiu). 17. Papylė *deguto*, ir prilipo jos kojos. 18. Šitame sąsiuvinyje yra mūsų minties *darbų, visokių rašinių*. 19. Dievas davė dantis, Dievas duos ir *duonos*. 20. Senelis, pakramtęs *duonelės*, nuėjo toliau. 21. Patėvis paskynė *obuolių* Onelei. 22. Ar turi *skolų, skolos?* 23. Ar visur yra *laikraščių* pirkti? 24. Su juo geriausia turėti *reikalų*. 25. Žinau ir *tokių atsitikimų*. 26. Ar jau ir *karščio* buvo? ar jau ir *karščio* turėjo (karščiavo) ligonis? 27. Rytoj bus *lytaus;* rytoj, gal būt, Dievas duos *lytaus*. 28. Žiūrėk, ir tau bus *bėdos*. Duok Dieve *bėdos*, o *pinigų* bus. 29. Ar tu turi *proto?* 30. *Proto (mokslo, talento)* jis turi. 31. Ir mes turim *vilties*, kad jis sugrįš. 32. Ar tu turi *apetito*, ar yra *apetito (noro* valgyti)? 33. Turėk ir *gėdos, sąžinės*. 34. Buvo ir *pavojaus;* ir aš esu matęs *pavojaus*. 35. Jis rūpinasi įgyti žmonių *užuojautos* mūsų draugijai. 36. Ten tave išvysti ir mes, rasit, turėsim *garbės*. 37. Ir man teko *laimės* matyti Rimšos „Kova;"- ir aš turėjau tą dieną *laimės* matyti Rìmšos „Kovą;" ir man teko *tos laimės, gárbės*. 38. Jūs, vėjeliai, ir patys su mumis kalbatės, kai turim *noro*, jūsų dvelkiami, pašlamėti. 39. Valgyk, kad yra *noro*. 40. Onelė pavalgydavo *pusryčių* ir bėgdavo į lauką. 41. Tik turėk *drąsos*. 42. Tuomet jie visur turėję *įtakos*. 43. Buvo *prógos* ir su juo pasikalbėti. 44. Vakar buvo *prógos* (v. turėjau *prógos*) ir į Vilnių nuvažiuoti. 45. *Didelio* (d. čia mán) *daikto!*

XI. 1. Atsiųsk *vaikų* kurį. 2. Ar *jų* kas ateis? 3. Ir *jų* kas nors turėjo pasirodyti? 4. *Jų* keli sveikas akeles išsi-

badė. *Dn.* 5. Baltakis *darbininkų* turėjo vieną posūnį ir du savo sūnu. 6. Močiute mano, širdele mano, katrą man duosi *šitų margų skrynelių?* 7. Kalvilis *visų obuolių* geriausias? *Rt.* 8. Žydų žemė yra *visų kitų žemių* geriausia ir riebiausia buvusi. *Rr.* 9. Ji (liepa) viena išsišakojusi, *visų medžių* aukščiausia. *Kr.* 10. Lapinas buvo *visų* to kaimo *senelių* seniausias. *Kr.*

XII. 1. Kaimynas buvo *kirvio* atėjęs. 2. Gulbė išėjo *vandens.* 3. Tarnas sakosi *kitų daiktų* antrą kartą ateisiąs. 4. Ar *jų* (= jų parsivesti...) kas ateis? 5. Oi siuntė, siuntė mane anytėlė žiemužės *šėko,* vasaružės *sniego.* 6. *Kurių* tu čia *galų (balų)* lendi į tą marmalynę? 7. *Kurių galų* jie čia kišasi (lenda)? 8. Vyrai, eikit *pietų.* Vyrai jau *pietų* pareina. 9. Tamsta dabar turi likti *pietų.* 10. Piemuo parėjo *atóstogų. Rt.* 11. Piemenį *atóstogų* išleidė. *Rt.* 12. Einame namo, *Kalėdų.* 13. Buvo beeinąs *pogulio, posėdžio;* tuoj eisiu *posėdžio;* šaukia jį *posėdžio;* jie *posėdžio* renkasi. 14. Prigulė *apypietės, perpietės; pogulio* atsigulė. 15. Arklius *nakties* (naktigonėn) išjojo. 16. Jis išvažiavo *revizijos.* 17. Jie netrukus ir *vasaros* išvažiuosią. 18. Priimkit *naktigulto* (naktigultan). 19. *Ko* dabar skambina? — *Pietų.* 20. *Ko* čia toji kumelė stovi? 21. *Ko* tu čia stovi (stūksai, žiopsai, žiūri, lauki...)! 22. Eime (kirskim) *lažybų.* 23. Katytė staiga pervirto *kūlio. Rt.* 24. *Kurio meto, ko* jie čia dabar tave sveikina? — *N. metų, vardadienio* (vardinių). 25. *Ko* jie iš tavęs nori? 26. Ligonis prašėsi (šaukėsi) *daktaro, kunigo.* 27. Senis (ligonis) jau *kunigo* prašo (prašo, kad kunigą parvežtų). 28. Prašiau *arklio, žmogaus* (pr., kad duotų arklį, žmogų). 29. Kolomanas paprašė kurpių *rašalo* ir *plunksnos.* 30. Ar prašei jį *arklio?* 31. Ar *Jono* klausiate? 32. Mieste ar tebeklausia *avižų (linų, vištų, paršų...)?* 33. Ar *peilio* ieškai? 34. Nueik į girią, paieškok *grėbliakočių (grėblakočių).* 35. Ar paieškai kada *kiškių* (ar paieškai kada galvą) vaikams? 36. Aviną duotas, dar *gaidžio* geidžia. 37. Graibos kaip girtas *tvoros.* 38. Žvengė žirgas *avižėlių,* verkė mergelė rūtų *vainikėlio.* 39. Apivarus paleidęs *kliáučių* ieško. 40. Laukia kaip gervė *giedros.* 41. Pro stiklo langą *aušros* žiūrėjau (veizdėjau, laukiau). 42. Dejuoja ir dejuoja, kaip karvelis *vaikų!* 43. Motinėlė *sūnaus* visą amželį gedėjo (buvo pasigedusi).

44. *Ko* liūdi, berneli...? *To* liūdžiu, putinėli, *to* liūdžiu... 45. Lakštingalėli, *ko* nečiulbėjai anksti rytelį?

XIII. 1. Visur mums trūksta *kultūringų* darbo *žmonių*. 2. Pritrūkau *pinigų*. 3. Jiems *drąsos* stinga. 4. Ir aš pristigau *kantrybės*. 5. Dabar jūsų *pagálbos* privalome. 6. *Duonos* stoka buvo; tūlas stokójo *duonos*, buvo *duonos* pristõkęs. *Pr.* 7. Kam *jo* reikia? 8. Ir mums prireikė *tavęs*. 9. Jie buvo *arklių* reikalingi (jiems reikėjo *arklių*). 10. Nėr man *tėvelio* dalelei skirti. 11. *Jo* nebuvo girdėti. 12. *Smulkių daiktų* iš tolo nematyti.

XIV. 1. Nevesk *ožio* į daržą — ir pats įkops. 2. Nė arklys *arklio* nekaso dykai. 3. Negirk *dienos* be vakaro. 4. Aklam *kelio* neparodysi. 5. Neapleisk *kelio* del takelio. 6. Neišlaidyk *strypų*, *šunų* nepraėjęs. *Žt.* 7. Per trejus metus nei *galvos* šukuosi, nei *burnos* prausi, ir *nagų* nešluostysi. *Žt.* 8. Nė sóros *grūdo* dar burnoj neturėjau. 9. Su medžiu lygus, niekad *saulės* nemato. 10. Aš čia nė *vienos dienos* nebūčiau (neišbūčiau). 11. Jis nė *sykio* nesuklupo.

XV. 1. Mėnuo *saulužės* atsiskyrė. *Pr. (Rr.).* *Vilko* bebėĝinėdamas užbėgsi lokį. *Pr.*

2. *Šitų lašinių* turėsiu ir aš kiek atsipiauti. 3. *Duonos* ir man riekutę atriekit. 4. *Visų medžių* rasa krito ant mano žirgelio. 5. Aš jums nedovanosiu, kas *tėvo* paliko. *Žt.*

6. Bijokis *Dievo;* bijok tu *Dievo!* 7. Dabar aš *jo* vengiu. 8. Jie ir *tavęs* prisidingi (prisibijo, pribijo). *Kruvino* alvienas baidos. 9. Ar klausai *jo?* 10. Ar bent vaikai priklauso *tavęs* (ar kiek klauso tavęs)? 11. Aš paklusau *raganėlės*. 12. *Akių* pasiklausk, ir atrasi. 13. *Mėšlo* lenkis ne del baimės, del smarvės. 14. Sergėkis *jo*. 15. *Jo* turėsi dabar saugotis, sergėtis. 16. Saugokis *jų!* 17. Gaila (gailu) *jo*. 18. Ar *jo* gailiesi? *Tó* ir jie gailėjosi; pasigailėk *mūsų;* aš *tavęs* gailiuosi. 19. *Dabar* turėsi pats savo *darbo* gėdėtis (gėdytis). 20. Ar tu *jo* žiūrėsi? 21. Ir *jo* žiūrėk (turėk ir jį galvoje). 22. Pažiūrėk *arklių* (pažiūrėk, kad kas arklių nepavogtų, kad arkliai nenueitų kur į javus). 23. Pažiūrėk *akių* (pažiūrėk, kas joms kenkia, pagydyk). 24. Kur važiuodamas, laikykis *kelio*. 25. Tūrėkis kaip utis *kailinių*, ir gali be baimės gyventi. *Žt.* 26. Sėdi *sienos* atsišliejęs ir klausosi. *Rt.* 27. Remkis

stalo, š l i e k i s *sienos;* a t s i r e m i a, a t s i š l i e j a, p a s i r e m i a *lentos, sienos, tvoros. Rt.*

§ **89. Naudininkas.** I. 1. Nei pats valgo nei *kitam* duoda. 2. Aš *jam* kalną pyliau, jis *man* duobę kasa. 3. Žmonės kalbėjo, kad *tam žemaičiui* aitvaras visko prinešąs. 4. Ko *sau* nenori, ir *kitam* nelinkėk. 5. *Kam* tarnauji (loji), to ir duoną valgyk. 6. Nerodyk *vilkui* kelio. 7. Aš *jai* kepurę kėliau, ji *man* nė žodelio. 8. Kas *jai* segė rūtų vainikėlį? 9. Boliukas vieną draugą stūmė į klaną, *kitam* kepurę numetė per tvorą. 10. Taip jie tik *mums* daro. 11. Kuo aš *jam* kenkiu? 12. Virė *šeimynai* — išvirė *šuniui.*

II. 1. *Kam* jį skirsi? 2. Šitą sąsiuvinį nusipirkau lietuvių *kalbai, matematikai.* 3. *Kam* čia rašai laišką, ar *sūnui?* 4. Šitą barą suariau *rugiams.* 5. Kiekviena pušis savo *šilui* ošia. 6. Saulė *visiems* šviečia. 7. *Pykstančiam* nėra dalies. 8. *Vagiui* viena nuodėmė, o kam pavogė (*tam,* kam pavogė) — šimtas. 9. *Vãgi (vagiui, Žt. vãgie)* sprunkant yr vienas kelias, *ieškančiam* — daug.

III. 1. Pasilik ir *vakarienei,* visko nevalgyk. 2. Parsinešiau kelis' svarus mėsos *pietums.* 3. Šitą gabalėlį įsidėk *priešpiečiams.* 4. Drabužį ir *išeigai* pasisiūdinau. 5. Avis laikom *vilnai* ir *mėsai.* 6. Avių kitur žmonės ir *šilimai* laikosi žiemą trobose. 7. Papiaukit vištą kur riebią *srubai. Žt.* Beširdė šeimininkė liepė mane (gaidį) *srubai* papiauti. 8. Nepasakė tikslo, *kuriam* rašo (nepasakė, *kuriam tikslui* rašo). 9. Taip pats Dievas, mus (lapes) leisdamas, įtaisė — *tam,* kad šunes negalėtų visų lapių išgaudyti. 10. *Kam* tu jam rašai (dirbi)? 11. Esąs ir kryžius pastatytas jo darbų *atminimui* (j o d a r b a m s a t m i n t i). 12. Duok ir man šį tą *atminimui* (zum Andenken). 13. Vežė *trobai* — privežė *pirkiai.* 14. Jo *kiaulei* (jam už kiaulę, jo kiaulei įgyti), *gerai kiaulei* duoda dabar 50 rublių, ir dar neima (jis, žmogus)!*). 15. Kiek moka dabar rugių *pūrui* (*rugiams* už pūrą)? *Rt.* 16. *Trims* (t r e j e t u i, t r e j e t u k u i) teatsakė; rašė *penketukui (penkiems)* — parašė *dvejetui (dviem).*

17. *Kalboms, mokslui* jų sūnus labai g a b u s. 18. Be galo jis g o d u s *pinigams* (p--ms rinkti). 19. Kiaulės r e i k a l i n g o s ir *šeriams.*

---

*) Tas žmonių kalbos pavyzdys girdėtas Lietuvos rytuose *(Rt.)* prieš didįjį pasaulio karą.

IV. 1. *Neilgam* šun dešra po kaklu. 2. Brolis išmoko ir *alkanai dienai,* ką pelnęs, taupyti. 3. Iš klėties pakulų *nakčiai* verpt atsineškit. 4. Skilandį palik (laikyk) *vasarai.* 5. Duoną taupyk *rytojui,* ne darbą. 6. Ar jau *rytojui* mokais? 7. Šituos kiaušinius *Velykoms* laikome. 8. Žiūrėk, kad bent *Sekminėms, Šv. Onai* (tai šventei) pasiūtum. 9. Ar pasiūsi kelnes *Šv. Petrui* (tai šventei)? 10. Dėjo *amžiams* — sudėjo *prekymečiui.*

V. 1. Dabar *jai* vienas sūnus beliko. 2. Mat, kaip *jam* nutiko! 3. Kas *jam* atsitiko? 4. Vakar, girdėjau, *tau* nelaimė atsitikus. 5. Pati nežinau, kas *man* darosi. 6. Vienas kosti, *kitam* kraujas iš nosies bėga. Vieną avį kerpant, *kitai* kinkos dreba. 7. *Man* lyg neapykantos jausmas kyla tuomet prieš jį širdyje. 8. Mane net gėda ima, kad *man* širdyje galėjo tokių jausmų kilti. 9. Vieną kartą *Antanui* pašoko apmaudas. 10. *Jam* ant galvos gražūs garbiniai pūpso. 11. Šitas jo pasielgimas ir *man* krito į akį. 12. Tas pasakymas ir *tau* dingtelėjo, pastebėjau, į galvą. 13. Tik lept, ir nukrito lapelis *katiniukui* ant uodegytės. 14. *Ladukui* nuriedėjo ašara iš šalčio ar iš gailesio. 15. *Vienam kaimynui* šienas ir javai žuvę. 16. *Jam* dukrytė vakar atsirado (gimė). 17. *Man* septynios stirnenos medaus į vandenį įkrito ir pasileido. 18. Jau ir *jam* dygsta ragai. 19. Kai sprogo ugnies sprogulė į mane, ir išdegė *man* kuproje drevę. 20. *Jam* arklį vakar pavogė.

21. Pavasarį mūsų *javams* kaži kas pakenkė. 22. Tinka kaip *šun* balnas. 23. Bene *Jonui* darbas rūpi? 24. *Visiems* reikia dirbti. 25. *Pačiam* tenka skursti. 26. Vakar ėmė *jam* galvą skaudėti. 27. *Kam* ką skauda, tas tuo ir skundžias. 28. *Kam* neskaudu, *tam* negraudu. 29. *Visiems* maloni ši Dievo saulaitė. 30. Čia *jam* gera gulėti. 31. *Ožkelei* linksma miške. 32. Ne visa *žmogui* naudinga, kas *vilkui* žalinga. 33. Neapsakomas džiaugsmas *ožkelei,* nurūkus į mišką. 34. Ir *mums* dabar vargas (bėda). 35. *Kam* bažnyčia arti, *tam* dangus toli.

VI. 1. Dar *man* buvo trys stirnenos pilnos medaus. 2. *Man* dalgelė vieno plieno. 3. Žmonių mergelės atnešė pietelius, o *manai* (mano mergelei, man) nėra nė pusrytėlio. 4. Oi, nėra, nėra *man* motinėlės! 5. Dar *jai* reikalų yra dešimtimis mieste. 6. Ir *tau* dabar bus rūpesčio. 7. *Liežuviui* dveji vartai. 8. Kas *tau* yra, ko tu dejuoji?

VII. 1. *Dievui* visi žmonės lygūs. 2. Kieno burna karti, *tam* ir medus nesaldus. 3. *Girtiems* ir ožkos kaustytos. 4. Kiti *jai* jau numirę (neberūpi). 5. Dabar *jaunuomenei* visi seniai besmegeniai. 6. *Man* jis kvailys, ir tiek! 7. Abu sūnu *man* lygiu. 8. Kas *vienam* nesutinka su logika, tas *kitam* kartais rodosi visai taisyklinga, loginga. 9. *Man* nei smirdi nei kvepia. 10. *Seniams* dabar nė paukštyčiai nebegieda (taip jiems rodos, jie negirdi). 11. Ir *man* dabar nei gaidžiai gieda, nei šunes loja, kokia čia gadynė! (kurčio senio pasakymas.) 12. Kai išleido jį mėšlo kratyti, tai *jam* ir vėjas griežė šakėse 13. Lauke griežė *jam* kietis, sodelyje net vyšnios drebėjo.

14. Ar aš *tau* tarnas (bernas)? 15. Kas tu *jam (man),* ar tu *jam* ponas?! 16. Kas aš *tau?!*

VIII. 1. Gerai, aš *tau* nuvažiuosiu. 2. Ar tu čia *man* dar gulėsi?! Kelkis! 3. Aš *jam* nerašysiu, kad ir kažin kaip jis prašytų.

4. Palauk, dar tu *man* tinginiausi, neklausysi! 5. Tai tu *man* taip tingėk (neklausyk)! 6. Tai tu *man* taip supyk *žmogui!* 7. Tai tu *man* taip *jam* (ir tu man taip) būk kvailam!

§ **90. Galininkas.** I. 1. Posėdis *pobėgį* daro. 2. Kam jis *tą šokį* griežia šituo laiku? 3. Kaimynas jau *dantį* griežia ant manęs. 4. Jis *apmaudą* giežia. 5. Mažas keras *didį vežimą* verčia. 6. Gera motė vyrui *kelią* rodo. 7. Gera prekė pati *save* giria. 8. Svetimi dūmai *akis* graužia. 9. Dveigys *treigį* moko. *Kitą* pamokyti bet kas mokam. Moki *žodį* — žinai *kelią*. Ar moki šv. Jono *giesmę?* 10. Kartais ir karvė *kiškį* paveja. 11. *Alkaną* papenėk, *trokštantį* pagirdyk. 12. Gyvas būdamas *gyvus* penėjau, numiręs *gyvus* nešiojau (ąžuolas). 13. *Naują drabužį* ne tiek nešiosi, kiek *lopytą*. 14. Ar jau *pietus* verdat? 15. Kam tepi *sviestą* be reikalo? 16. Kam lieji *ugnį?* 17. Kam laistai *vandenį?* 18. Ji dabar *audimus, daržus* laisto. 19. Žmonės *juos* purvais meta (mėto, drabsto). 20. Prašiau ir *jį* ateiti. 21. Prašiau *tėvą,* kad ir *mane* leistų palakstyti. 22. Kláusiau ir *jį,* bet nieko neatsakė. 23. Rado *jį* bažnyčioje besėdintį viduryje daktarų, beklausantį jų ir beklausiantį *juos. Rr.* 24. Dabar pažiūrėk mano *avilį*. 25. Kada žiūrėsi mano *rašinį?* — Tavo *rašinį* rytoj težiūrėsiu. 26. Ar jau veizdėjai *vištą?*

27. Veizdėkit *kits kitą*, veizdėkit *vaikus*, aš viena negaliu sužinoti. *Žt.* 28. Paieškok man *galvą*. 29. Puodas *katilą* vainoja. 30. Atsivainokit *kojas rankeles*, ne *mane našlaitėlę*. 31. Jų vaikai mano *brolį* akmenimis laidė. 32. Vaikai ten *ją* spiaudo. 33. Kam dabar spiauni *mane?* 34. Šovė *kiškį* — nušovė *šerną*. 35. Priešai mūsų *brolius* šaudo — kaip mes galim tylėti, nuleidę rankas?! 36. Man *galvą* (*Žt.* galva) skauda. 37. Ko dejuoji, ar *galvą* skaustat (= tau skauda)? *Žt.*

II. 1. *Šieną* lyja, sulis, į daržinę vežkime. 2. Visi lietūs *mane* lyja, visi vėjai *mane* pučia, visi *mane* kliudo (visiems aš kliūvu). 3. Brisk dabar, klampok *tokį kelią!* Tėvas vakar *bites* kopinėjo. 4. Tikėkim stipriai *Kristų prisikėlusį*. *Rr.* 5. Ar jie *ką* tiki? — Tikiu *Dievą Tėvą Visagalį* (visa galintį). 6. Jis *kojas* šąla, nušalo. Nušalau *rankas*. 7. Šalna šalo, *žiedužius* nušalo. 8. Ar jau apšilai (sušilai) *rankas?* 9. Nutirpau *koją*, ir negaliu paeiti. 10. Vakar nusvilau *plaukus*, *pirštus* nudegiau. 11. *Kojas*, *galvą* pavargau. 12. *Rankas kojas* pailsau — kur beeisiu! 13. Taip nesėdėk — *kojas* pavargsi. 14. Merguželė jau užaugo *lygų liemenėlį*. 15. Arklys (upėje) jau *pilvą* šlapo. 16. Neik — *kojas* sušlapsi. 17. Buvau jau *kojas* sušlapęs, jau ir *rankas* šlapau. 18. Žmonės kitados *kinkas* drebėdami skaitydavo laikraščius. 19. Katiniukas, nuo kartelės šokdamas, *kojeles* išlūžo. 20. Vilkas, įlsdamas iš pakrosnio, *šonikaulius* sulūžo. 21. Lokys *nugarkaulį* perlūžo. 22. Buvo jau numiręs ir *uodegą* išniręs. *Žt.* 23. Kur dabar trūksi *sprandą?* 24. Kad jis *sprandą* kur nutrūktų! 25. Sūneli, kur *tave* (šįryt) aušra aušo, kur *tave* saulė tekėjo? 26. Karklai *upę* želia, baigia *upę* želti. 27. Tenai gyliai *arklius* puola. 28. Jie vėl pradėjo *lietuvius* pulti. 29. Dabar namų *apyvoką* eisiu. 30. Tupikio namuose ėjo *apyvoką* senelė. 31. *Ką* jūs dabar einate mokykloje? 32. Jie dabar *mokslą (sargybą, tarnybą, baudžiavą)* eina. 33. Žvirblaičiai *mokslus* eina. 34. Jis naktimis kaimo *sargybą* eina. 35. Moters dvarui *dienas* eidavo. 36. Mus ponai žiūrėjo, kad tik *kunigystą* (baudžiavą) eitūme. *Kr.* 37. *Kelintus metus* eini? 38. Kas josit šiandien *arklius* nakties? Vaikai *arklius* išjojo į ganyklą. 39. Jojau *lauką*, jojau *antrą*, niekur nieko neprijojau. 40. Tas griaumedis tuoj ir *mane* iš ten išjojo. 41. Kur važiuoji *arklius?* 42. Pri-

važiuok *arklius* arčia..u. Kažin kas mano *arklius* nuvažiavo. 43. Palauk, aš *tave* pa..ažinėsiu. 44. Kam dabar guli *pa-talus,* ne tau paklotus?! 45. Kiaulė *paršą* gula, ar nematai?! 46. Dvėsė *badą,* bet dirbti ..ėjo. 47. Atitiko kirvis *kotą*. 48. *Ką* ten šunes atloja? 49. Vargu beatnorės jie kuomet ...*udžiavą*. 50. Jis verktų ir verktų, visą amžį verktų, kad tik savo ...*motiną* galėtų atverkti! 51. Ar vienas atseksi *kelią?* 52. Ar a...siprašei *jį?* 53. *Ką* ten vakar išverkei (išprašei)? 54. *Ką* jis iš...stovėjo? 55. Aš tau *kojas* nusėdėjau, sau *ranką* nugulėja...u. 56. Kiaulė *paršą* nugulė. 57. Ji ir kiemo *tvorelę* parsto...ėjo (belauk-dama, berymodama). 58. Žvakutės *pačias šakeles* ...ridegė. 59. Ir jis pagaliau liepto *galą* priėjo (prilipo). 60. Siūlas kamuolio *galą* priseks. 61. Ir privažiavo *mišką*. 6... *Ką* tu čia subūsi? Mesk juos! 63. Ar *jį* kada sueini (sutin...ki)? 64. Kam sugulėjai *drabužį (patalus)?* 65. Suieškok m...an *peilį*. 66. Siūlu *kamuolį* suseksi. 67. Čia suvažinės *tav*... nestovėk. 68. *Mus* sulijo, susnigo. 69. Katilai atvirė i... užbėgo *ugnį*. 70. Ar *ką* užeini čionai?

71. Ilgai *kelią* keliavo, *karą* kariavo, *kovą* kovojo, *bylą* bylojo, *vargą* vargo, *siuvinį* siuvo, *ritinį* rito, *sviedinį* sviedė, *šokį* šoko, *griežinį* griežė...

III. 1. Te *(Žt.* tė*),* senutėli, duonos *gabalėlį*. 2. Pele, pele, te tau *kaulinį,* duok man geležinį! 3. Aš tavo *klumpę* takšt! 4. Aš *tą ritinį* kaukšt! 5. Aš tau *kepurę* švilpt! 6. Tegu (kad) *juos* bala!

IV. 1. Ir *šimtą* duotas klumpa. 2. *Avį* duotas — dar avino graibos. 3. Mūsų šunelis *bet ką* paduotas ėda. 4. Džiau-gias kaip *žirgą* dovanotas. 5. Į tą vietą galėjo tik *galą* daromi sprukti. Rėkia kaip *galą* daromas. 6. Ir jis džiaugės savo *kaltybę* atleistas. 7. Jis dabar ir *menknieki* primestas džiaugsis. 8. Blaškos it *dantį* geliamas. Kaip jis nerėks, taip *dantį* geliamas! 9. Šiuo tarpu jam nusileido ir Petras *širdį* sopamas. 10. *Širdį* suspaustas paklausė Kolomanas.

V. 1. Sakė *mane šiokį,* sakė *mane tokį*. 2. Kiti *jį šventą* turėjo. 3. *Lygius juos* mums padarei. *Rr.* 4. Šituos *vargus* ir jūs galit sau *lengvus* pasidaryti. 5. Padaryk *mane mokytą* ir *išmintingą,* aš *tave turtingą* padarysiu. 6. Ir mes matėm *jį* visų *mylimą*. 7. Ir išvydau savo *dukrelę besėdinčią*. 8. Užaugink

Jį (vaiką) *panašų* į šitą. 9. Ir atnešė *gyvą tą žvėrelį* karaliui. 10. *Lapę gyvą* sugavo. 11. *Šitą kalakutą* kepsim *sveiką* ar *sukapotą?* 12. *Gydytoją* parvežė jai *tą patį šunkarį* (žr. § 87, II, 47). 13. Bau tiki mano *atleidimą santį* (= esantį) Dievo *atleidimą? Rr.* (plg. II, 4, 5; I, 23).

VI. 1. *Dieną* kaulus nešioja, *naktį* žiopso. 2. Ji *dieną naktį* dirba. 3. *Žiemą* brolis, *vasarą* molis. 4. Kas žaliavo *žiemą vasarėlę?* 5. Gẽra tiems paukšteliams *rudenį* išskristi, kad *pavasarėlį* gali vėl sugrįžti. 6. Ateik *pavasarį* — ir gausi. 7. Nejok, berneli, *pavasarį;* atjok, berneli, *rudenėlį.* 8. *Sykį* ožkelė, žiūrėdama į mišką, ėmė ką galvoti. 9. *Tą kartą* nieko nesakė. 10. Ateik *kitą dieną.* 11. *Šventą dieną* gali pasilsėti. 12. Kas tėvą motiną myli, tas *kurią dieną* ir kitus mokės mylėti. 13. *Ryto metą* jau nebesikėlė senis. 14. Ateik *kitą vakarą, kitą rytą, trečią valandą.* 15. Taip, *šią gadynę* daug kas tik pasakomis eina.

16. Jis čia *tris dienas* dirbo, *visą vasarą* buvo. 17. Ne saulės *amžį* gyvensi. 18. *Tris mylias* važiavau. 19. Dar *ilgą galą* turėsi eiti. 20. Oi žirge, žirge, žirgeli mano, ar nuneši mane jauną per pusantros dienelės *šimtą mylelių?* 21. Kaip tu nueisi *tokį kelią* pėsčias? 22. Ar išbūsi čia *tris dienas?* 23. Tinginys *du kartu* dirba. 24. *Tris kartus* važinėjau. 25. Cibutė gal *dešimtį sykių* atmušė vilką.

VII. 1. Negirk *pradžią,* girk pabaigą. 2. Nei aš nulesiau kviečių *dirvelę,* nei aš pabaidžiau *bėrus žirgelius.* 3. Neraikyk *duoną!* 4. Nekirsk kirviu *akmenį,* nes kirvį atkirsi (atšipinsi)... 5. Nepažįsta nei *júoda* nei *bálta. Rt.* 6. *Naktį* to nedaryk. 7. Nereikia *šventą dieną* dirbti. 8. *Kitą kartą* taip nedaryk.

§ 91. Įnagininkas. I. 1. *Pirštu* nesitepk sviesto. 2. Jis *dantimis* griežė. 3. Miesto berneliai *dviem žagrelėm* aria — aruodai tušti; kiemo berneliai *viena žagre* aria — aruodėliai pilni. 4. Kliudė man *akmeniu* galvon. 5. *Šaukštu* upės neišsemsi. 6. *Dumplėmis* vėjo neatpūsi. 7. *Delnu* kūjo neatmuši. 8. Gerą paukštį *dviem kulkom* šauna. 9. Tinginys ir kelią *koja* rodo. *Kojomis* žemės neišgyvensi. *Kuo* jis gyvena? Ar žinai valstybę, kuri savo žmonių *girtybe* tegyvena? 10. Tuo pat *saiku* bus ir jums atseikėta. 11. Mano brolis tavo *arkliu* išjojo.

12. Reikėjo vežti *arkliais* arba *savimi,* jei neturėjai arklių. 13. Rugius jie *savim* (patys) veža — arklių neturi. *Žt.* 14. Aš visa tat *savim* esu ištyręs. 15. Girtas *penkiais šešiais.* 16. Jis ir *šešetu* gali važiuoti. 17. Daug *vežimu* (ratais) veža. 18. Plaukiau *garlaiviu.* 19. Važiuok *traukiniu.* 20. Rašyk man šituo *adrisu* (adresu). 21. *Tais pinigais* sunku dabar išmisti, išgyventi. 22. Liepė valdovas ir jį nubausti krašto *įstatymais.* 23. *Svetimu protu* netoli tenujosi. 24. *Piktumu* meilės neįgysi. 25. *Tokia* žmonių *neapykanta* netoli tu čia nuvažiuosi. 26. Jos dukrelė šilkų *skarele* ryšėjo, aukso *žiedeliu* movėjo (mūvėjo). 27. *Kuo* tu klojėsi naktį? 28. *Kuo* rytoj vilkėsi, segėsi? 29. Keturi ponaičiukai *viena kepure* dėvi (dyvi).

II. 1. Važiuok *keliu.* 2. Žiūrėk, kaip vanduo *keliu* kiurknoja. 3. Vilką minim, vilkas *keliu* bėga. 4. Važiavau *geležinkeliu.* 5. Iš po pusnyno pasileido *grioviu* vanduo. 6. Eik *vaga, pakluonėmis, patvoriu, pamiške, paupiu, pajūriu.* 7. Vilkai *palaukėmis* mėgsta vasarą slinkinėti. 8. Sielių (rąstų, sienojų) *Nerimį* del sausos vasaros neleidžia šiemet į Vilnių. 9. *Panemune* važiavau. 10. Brolis *lauku* mane lydėjo. 11. Katytė pradėjo šliaužti, vilkdama *žeme* savo kūnelį. 12. Saulė *žeme* ridinėja. 13. Kregždės tik skraido, tik laksto jo *viršum.* 14. Nevaikščiok *lytum* (ta vieta, kur lyja). 15. Boliukas *pusnynais, tvoromis* laipiojo. 16. Vanagas skrenda *patvoriais,* tarp medžių. 17. Lipinėja kaip ožkos *karklynais.* 18. Kada važiavau per lauką, *šalimis* jojo jauni broleliai. 19. Vanagas pasirodė iš anapus trobos ir pasuko *pakluonėmis.* 20. Ne vienas sakėsi matęs ir aitvarą lakstant *patrobiais.* 21. Dar tėvas negimęs, sūnus *padangėmis* laksto. 22. Ir čia *tarpais (dáiktais, rúožtais, vietomis)* lyja. 23. Žmonės *šalikele* ėjo. 24. Vandens srovelės bėga *šaligatviais.* 25. *Kalnais* lakiojau, dauboj nakvojau, žilvičių krūme lizdelį kroviau. 26. Eik čia nosies *tiesumu* — ir prieisi mūsų kroklį. 27. Jis buvo savo *tėvu* pasekęs. *Rt.*

III. 1. Vasarą saulė leidžiasi beveik visada *tuo pačiu metu.* 2. *Anuo metu* kalbėjo Jėzus . . . 3. Kur vakar buvai *šiuo metu?* 4. *Tais metais* buvo čia visur badas. 5. *Šiais laikais kitais metais* dygo jau žolelė. *Žt. Darbylaikiu (darbymečiu)* ir akmuo kruta. *Žt.* 6. Viskas reikia *laiku* daryti. 7. Reikėjo *lig laiku* (iš anksto) nuspręsti (pasakyti). *Žt.* 8. Tu turėjai *lig laiku* juodu suderinti. 9. *Vienu* akies *mirksniu* viskas nutyla. 10. Kur tu

dabar *nakčia* važiuosi? 11. *Kartais* ir vilkai moka pasirodyti meilūs. 12. Šiandien *protarpiais* tegaunu mokytis. 13. *Tuo tarpu* atėjo į jį seneliukas. *Rt.* 14. *Šiuo žygiu* to nepadarysiu. 15. *Ta próga* galėjai ir ligonį atlankyti. 16. Mes šiandien *gaigyste* (gaidykste, gaidžiagyste) kėlėmės. 17. Atėjo *pavakare, pietumis* (per pietus). 18. Ateik *perpiete* (apypiete). „Kad nori turėt lengvus drabužius, tai reik *jaunu mėnesiu* pasisiūdint." 19. *Rytais* jis anksti pakyla, *vakarais* tuoj gula. 20. Girtas penkiais šešiais, o *pagiriomis* nė vienais. 21. Jis ir *sekmadieniais* mokosi. 22. Kad būtų žmoniškiau su manim elgęsi, būčiau ten ir *metais* dirbusi. 23. Ateik *septyniomis*. 24. Traukinys iš čia išeina *aštuoniomis*. 25. Argi jūs išeisit *vienais metais* visą šitą vadovėlį? *Viena diena* nesuvažinėsi į Kauną. 26. *Tomis keliomis dienomis* jie gražiausiai išėjo savo mokslo abėcėlę. 27. *Keliais (trimis) atvejais* to nepadarysi. 28. *Tuo pasimatymu* (susitikimu) nesumečiau (nesusipratau) pakalbėti su juo.

IV. 1. *Kuo* jis sirgo? 2. Sirgo *gumbu*, sirgo (mirė) *šiltine, tymais, rauplėmis* . . . 3. Nesirk *neliga*. *Žt.* 4. Petras tuomet mano *liga* sirgo (sirgo *ta liga*, *kuria* aš sirgau, sergu; rūpinosi, sirgo *manimi*). *Žt.* 5. *Kitais* taip nesirk (nesirūpink). 6. Ne liga jį, vaikeli, į kapus nuvarė: jis *senatve* mirė tenai. 7. Jis *tinginiu* nepaeina. 8. *Kuo* tu dabar skundiesi? 9. Senelis, prieš mirdamas, dažnai *viduriais* skųsdavosi. 10. Taip šaukė, taip rėkė *kojomis, viduriais*. 11. Vakar ir dėdė skundėsi *tavim*. 12. Jis visą dieną *pilvu* rėkė. 13. Vakar klausau — senis šaukia rėkia (aimanuoja, dejuoja, skundžiasi) *viduriais*. 14. Parnešė vargšą namo išblyškusį, *skausmu* aičiojantį. 15. Vaikai, klausydami tos pasakos, *juokais* virto (alpo, leipo, nesitvėrė). 16. Mes *juokais* trūkome. 17. Visi pasileido *juokais*. 18. Jo motina *kuo* neapalpo (kuone apalpo) iš išgąsčio. 19. Klausė eglutė, *piktumu* nebesitverdama.

20. *Kuo* jį kaltina, įtaria? 21. *Kuo* jis nusidėjo? Jis *niekuo* nedėtas (nenusidėjęs), nekaltas. 22. *Tuo* nesirūpink. 23. Reikėjo ir *próga* (ir *juo)* pasinaudoti. 24. *Kuo* jūs abejojat? 25. Ir aš *juo* džiaugiausi. Jis savo *vaikais* nesidžiaugs. 26. *Kuo* tu juokiesi? Tu *juo* nesijuok. 27. *Manim* jie nepasitiki. *Juo* netikėk. Tikėk *manim* kaip senu žydu. Dievas savo stebuklus rodo tik tiems, kurie tiki *stebuklais*. *Tuo* jie ir tave įtikino. 28. Dabar *tavim* nebesikliausiu (nebesitikėsiu). 29. Visi stebėjosi

jo *išmintim* ir *atsakymais.* Nėr žinios, *kuo* čia labiau reik stebėtis, ar jų *nesąžiningumu* ar *kvailumu.* 30. Jie domisi *mokslu*, ūkio *dalykais.* Puikus buvo vaikas: visi *juo* gėrėjomės, džiaugėmės ir domėjomės... 31. Ir tavo *rauplėtumu* jis biaurisi. 32. *Juo* tu nesikratyk (nesibodėk, nesibaidyk, nesibaisėk). 33. Medžių šakos *obuoliais* lūžo. *Rt.* Šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos *žiedais* nulinkę. *Rt.* 34. Kiti raštai ir savo *antraštėmis* daug kam krinta į akį. 35. Visa draugija tiktai *juo* laikosi. 36. Ne *viena duona* žmogus gyvas. 37. Ne *viena žole* gyvulys laimingas.

38. Nubudo ir kiti *tuo triukšmu.* 39. *Kiekvienu atsitikimu* kreipkitės į jį. 40. Į Kauną jis *savo reikalais* išvažiavo. Ir jis čia *tuo reikalu* (*tuo tikslu*) sukinėjosi. 41. Ir jis pagaliau prasigyveno, bet ne *tavo dėka.* Rugių kirsti jis ir *savo dėka* (neprašomas) ateis. 42. Jam reikėtų, *mano nuomone* (*gálva, išmanymu, supratimu*), kitaip verstis. 43. Kiaulė ėmė ir čia, *savo papratimu,* žemę knisti. *Senu papratimu* taip darome. 44. Geriamą stiklelį *senu įpročiu* taure tebevadinam. *Žt.* 45. Tenai, valdovo *paliepimu,* pastatė žmonės ir šitą bokštą. 46. Jie Dievo žodį skelbia ne *savo prasimanymu,* bet Dievo *įsakymu.*

V. 1. Imk *drąsa. Dn.* 2. Jis man *balsu* ką pasakė. 3. Studentai stojo prieš teismą visi *sykiu* (*kartu*). 4. Taip tik *juokais* pasakė. 5. Plaukus kiti ir *pakópoms* kerpa. 6. Balsis *ū* eina dažnai *pakaitomis* su dvibalsiu *uo.* 7. Ar jie *geruoju* gyvena? 8. *Gerumu* su juo daug ką galėtum padaryti. 9. Paukščiai *būriu* lėkė. 10. Ir klaidžioja tokie paukščiai *mažais būreliais,* nežinomais keliais. 11. Visi jie *eilėmis* stovėjo. 12. Vaikai toliau gyvena *skyrium,* nebe su tėvais. 13. Malkos *krūvomis, ryšuliais* sukrautos. 14. Arklys *šuoliais* bėgo. 15. Važiavo *žingine.* 16. Mano vargelis *lapais* lapojo, *šakoms* šakojo. 17. Prakaitas nuo jo *lašais* varvėjo. 18. Pamažėliais, pro mažąsias durikes, pirštų *galeliais* įėjo patyliais. 19. Žmogus *vargais negalais* pagavo lapę. 20. Petras jo *vardu* man taip apreiškė. 21. Kas jį čia *vardu* vadina? 22. Visi *vienu balsu* jį išrinko. 23. Jis *nieku būdu* neišeis iš namų. 24. Taip gyventi *nieku gyvu* nebegaliu. 25. Sukliko *spiegiamu, skardžiu balsu* kregždė. 26. Medis *baltais žiedais* pražydo. 27. *Tokiais akiniais* tai gera būtų linai brukti (braukti)! 28. Žiemą *tokiais kailiniais* ir į girią galėtum drąsiai važiuoti. 29. *Raibomis*

plunksnomis geriausia slapstytis vanagui. 30. Vaikas *viena koja basa* nubėgo. 31. Žiūriu žiūriu — devynios stirnos *viena koja* bešokančios. 32. Jis *viena koja* šlubas. 33. Klausyk, tu šiandien, tur būt, ne *ta koja* iš lovos atsikėlei. 34. Jie čia *savo drabužiais* (savo drapana) dirba (tarnauja). 35. Griovius jie (grioviakasiai) *savo duona* kasa. 36. Ar *savo drabužiu, savo duona* čia būsi, tarnausi? 37. Jie vaikščiojo ne *savo švarkais*. 38. *Tokia uosle* gali ir šunim būti. 39. Jį teisia *uždaromis durimis*.

VI. 1. *Kuo* jie skiriasi? 2. *Kuo* jis geresnis už tave? 3. *Tuo atžvilgiu* jis nesiskiria nuo kitų. 4. Jo raštai ir kalbos *atžvilgiu* pakenčiami. 5. Petras buvo *dvejais* ar *trejais metais* vyresnis. 6. Jis bus *visa gálva* aukštesnis už savo žmonelę. 7. 100 (šimtą) sumažinę *penkiais vienetais*, gausime 95; sumažinę 100-tą *penkiais kartais*, gausime 20.

VII. 1. Medis, kur *baltais žiedais*, bus didesnis už aną. 2. Sužvingo žvingilas... sidabro *gálva*, kanapių *úodega*. 3. Turiu peiliuką *šviesiomis kriaunomis*. 4. Keletas vaikų *apdriskusiais švarkais* lakstė gatvėje. 5. Pamatė jį kartą prievaizdas bestovint *išsklaidytais plaukais* lauke. 6. Ne vieną ožką jis (vilkas) yra sudraskęs, dar *didesniais ragais* kaip tavo. 7. Įėjo vienas ponas *aukšta skrybėle*. 8. Aš ją mačiau *ta pačia skara*. 9. Apysaką *ta antrašte* daug kas skaitys; apysaka *ta antrašte* ir jie, žiūrėk, domėsis. 10. Arklys *keturioms kojomis* ir tai suklumpa. 11. Senė ožka buvo stambesnė ir *didesniais ragais*. 12. Senis — *juoda barzda*, aukštas, labai rimtas vyras. 13. Visi tie kareiviai *baltomis kepurėmis* buvo. 14. *Kuo* jis *vardu?* 15. Skirk sau bernelį, kur *raudonais veideliais*

VIII. A. 1. *Veršiu* nebliovęs, *jaučiu* nebaubsi. 2. Ne visa, kas *auksu* žiba, yra auksas. 3. Panašus buvo į uzarą, apsitaisiusį *kunigu*. 4. Čia samanos su bruknėmis *šileliu* užpluko. 5. Šitoj upė *pienu* teka, anoj *krauju* verda. 6. Juodvarniai tik sukranksėjo, nusileido ir suėjo *žmonėmis* į trobą. 7. Kitų teisybės ir *pasakomis* dabar eina. 8. Dvylika brolių dieną *juodvarniais* lakstė (lakiojo), naktį *žmonėmis* viename kalne gyveno. 9. *Veršiu* išėjo, *jaučiu* parėjo. 10. *Dainiais* ėjo, *dainiais* ir išėjo. 11. Žada, žada, *žadais* ir išeis. Vėjo vaikas *vėjais* eis. 12. Žodis *žvirbliu* išlekia, *jaučiu* sugrįžta. 13. *Mažu* gimė — *didžiu* augo. Dieve

duok *mažu* g i m t i, *didžiu* a u g t i. *Vilku* g i m ę s *vilku* ir s p r o g s. Kas g i m ę s *kovu*, tas kovas, kas *povu*, tas povas. 14. Mažas grūdelis *didžiu medžiu* u ž a u g a. 15. Skynimai baigia *mišku* a u g t i. 16. P a s ė j o *pipirais*, i š d y g o *skatikais*, p r a ž y d o *marčiomis*, i š k a r š o *mergomis* (grikiai). 17. N u v a ž i u o s i u *vėju* pakalniui.

B. 1. V e r č i a u *žmogum*, p a v i r t o *sukčium*. 2. Jie mane *nieku* v e r č i a; jie Dievą *nieku* l a i k o. 3. *Kuo* tu mane l a i k a i? 4. Kartais ir vilkai *lapėmis* i š v i r s t a. 5. Ožio *daržininku* niekas n e d ė s. 6. Nemoku rašyti, nemoku skaityti, mane *karalium* d a r o (deda, stato). 7. Tik be reikalo jie mūsų *karaliais* visur save r a š o (r a š o s i). 8. V e r s k i s *vilku*, v e r s k i s lokiu — kaip tiek, taip tiek. 9. *Didžiu* v e d a s, *šašu* d e d a s. 10. Aš *tavim* d ė t a s (tavo d ė t a s) taip nedaryčiau. 11. D ė d a m a s i s *tikru girtuokliu*, jis pradėjo juokus varinėti. 12. Pati *egle* t a p o. 13. Jie *juoku* n u l e i d ž i a tavo barnį. 14. Jo balsas (žodžiai) jau *kūnu* t a m p a. 15. Jį *paveikslu* i m k i s. 16. Vieną savo sūnų *vargoninku* tėvas i š l e i d ė (išmokydino). 17. Ir jo sūnus *kunigu* m o k o s. 18. Vienas vaikas m o k o s i *kunigu*, antras *račium*. 19. Pats jis, tur būt, *vagim* m o k o s. 20. Netrukus juos *kunigais* į š v e n t i n s i ą (į š v ę s i ą). 21. Jį čia *mokytoju* s k i r s i ą, *teisėju* i š r i n k s i ą. 22. Tur jis numirt, nėsa *sūnumi* Dievo d a r o s i. *Rr.* 23. Jis d a r ė s *numirėliu*. *Rr.*

C. 1. Kad būtų gimęs (dabar), b ū t ų *vyskupu* buvęs (būtų mokęsis kunigu ir paskum būtų vyskupu paskirtas ar išrinktas buvęs). 2. Aš b ū s i u *kunigu* (tos rūšies žmogum, kunigo tarnybą eisiu, kunigu versiuos, kunigausiu). 3. Tiek aš liepsiu taip daryti, kiek tu *kunigu* b ū s i. *Žt.* 4. Aš b ū s i u *mokytoju* (tarnausiu mokytoju, mokytojo pareigas eisiu, mokytoju versiuos). 5. Kada matei, kad ožys b ū t ų *daržininku? Žt.* 6. Tokia uosle ir *šunim* gali b ū t i. 7. Verši, verši, kuomet b ū s i *jaučiu? Val.* 8. Vilktakai b ū d a v ę tie patys ž m o n ė s . . . B ū d a m i *vilkais* (pasivertę vilkais), jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada b ū d a v ę *žmonėmis*, eidavę su kitais dirbti. Aš, *tavimi* b ū d a m a s, taip nedaryčiau. *Rt.*

IX. 1. Naumiesty kitą kartą buvo račius, *vardu* Pričkus. 2. Jis *vardu* Jonas. 3. Gyveno čia kitą kart toks žmogelis, *pavarde* Perkūnas. 4. Kitą kart viešpatavo graži ir išmintinga karalaitė, *pavarde* Tikroji Teisybė. 5. Ar esi skaitęs Žemaitės

apsakymėlį, *antrašte* „Rudens vakaras"? Tas apsakymėlis pirmiau buvęs *antrašte* „Piršlybos."

X. 1. Įnamė išėjo *vienu vaiku* nešina, *antru* vedina. *Žt.* 2. Ir motina atėjo *vaikais* vedina. 3. Atplaukė jau ir laivas *kariuomene* vežinas. 4. Kur jis nuėjo *šunimis* vedinas? 5. Nebeturiu kur palikti (vaiko), važiuosiu *vaiku* vežina. 6. Atvyko ir tėvas *sūnumi* vežinas. Žmogelis važiavo rugių *pūru* vežinas. 7. Piemuo eina *žąsimis* geninas. 8. Įėjo vaikas *virbu* velkinas. Žąsiukas ėjo *sparnu* velkinas. 9. Įėjo *pilvu* varinas, ridinas. *Žt.*

§ **92. Vietininkas.** I. 1. Ar daug yra *Lietuvoje* lietuvių? 2. Yra ir teisybė *pasauly,* tik kad akla. 3. Vargšas vienas kaip pirštas pasiliko *pasaulyje.* 4. *Žmonėse* to neišgirsi. Visaip esti *žmonėse.* 5. Onelė vėl gano *pūdyme.* 6. Birstant (byrant) *dirvoj,* birs ir *jaujoj.* 7. Kunigas ir *pabaly* sėdėdamas badu nemirs. 8. Dangaus *pakraštyje,* Jonienės *namuose,* sukliko gaidys. 9. *Vietoj* gulėdamas ir akmuo apželia. 10. Tėvelio *vietoje* patėvį Onelė turėjo. 11. Auksas ir *purve (pelenuose)* žiba. 12. Žmonės *gatvėse* kalbės apie tai. 13. Vaikas *ratuose* sėdėjo. 14. Žvirblaičiai maudosi *smėlyje,* straksi *kelyje.* 15. *Kelyje* nusmuko klumpė. 16. Aš tokio *kely* radęs neimčiau. 17. Varnas susikrovė sau jūros *saloje* lizdą. 18. *Upėje* maudosi, *upėje* ir skalbinius skalbia. 19. Vieni patarė pasilikti *laive.* 20. Kiaulė *lauke* dvokia, *stale* kvepia. 21. Ir gaidys savo *kieme* drąsus. 22. Du gaidžiu *vienam kieme* nesutinka. 23. Ožkelė gromuliuodavo, atsigulusi saulės *įkaitoje* (saulės *atkaitoje*). 24. Brangi žuvis nenardo visų *akivaizdoje.* 25. Nestovėk *lytuje, saulėje.* 26. *Stotyje* prisikimšę. 27. Vakar buvau *stoty* — brolio laukiau. 28. Jo sūnus buvo tuomet *trečiajame kurse.* 29. Vaikai atsisėdo *šaly* ant kito kelmo. *Rt.* 30. Naktį *lovoje* guliu. 31. Srėbk srubą, žuvį *gale* rasi. 32. *Ore* (*orie*) pavasaris. 33. Ką *danguj* beveikia mano tėveliai? 34. Diena graži, šilta, nė vieno debesėlio *danguje.* 35. Kaip *danguje,* taip ir *žemėje. Rr.* 36. *Juodoj žemėj* balta duona auga. 37. Šarka dar *medy,* jau iešmą drožia. 38. Vakar *medy* varnėno lizdą pastebėjau. 39. Sušlamo *medyje,* jau rūstaudami, lapai. 40. Ko tu glūdėjai *medyje?* 41. Jie čia *kalne* gyvena. 42. *Kalne* rugelių tu nerišì, šieno *lankelėj* tu negrėbsi. 43. Mano močiutė *aukštam kalnely, naujam grabely.* 44. Broliai

žmonėmis *viename kalne* gyvena. 45. Visi trys stovėjo to kalno *viršūnėje.* 46. Ėmė šiaudus šlavinėti *asloje.* 47. Per girią giružę saulė tekėjo, o mūsų brolelis *žirge* sėdėjo. 48. Kieno *suole* sėdi, to ir giesmę giedi. 49. Jei pinigų turėsi, *pačiame* Dievo *soste* sėdėsi. 50. Žilas plaukas *galvoje,* velnias *uodegoje.* 51. Kas tau *galvoj!* 52. Jo vardas buvo kiekvieno *lūpose.* 53. Mokinys ką *lentoj* rašė. 54. *Pirmutiniam puslapy* parašyta. 55. Prašo, kad *žemėlapyje* rastų miestą, vardu Peštą. 56. Atjok (berneli) rudenį, kai bus rugeliai *želmenyse,* žalios rūtos *garbiniuose.*

II. 1. Papartis (papartys) pražydo *nakties vidury,* našlaitėliai verkė *gaideliuose* (gaidykste...). 2. Saulė jau *dvylikoje* (pietuse). 3. Ir mes buvom *vestuvėse, pakastuvėse, šermenyse, pokylyje...* 4. Aną dieną buvau *šv. Petre (atlaiduose).* Loja kaip šuo *mėnesienoj.* 5. Laikas *darbymety* ir už prekę brangesnis. 6. *Darbymety* ir akmuo kruta. 7. *Prekymety* vakar nieko nelaimėjau. Kas *rugiapiūtėj* pavėsio ieško, tas žiemą prikentės alkio. 8. O kodel, del ko, jauna mergele, *jaunimėly* nebuvai? 9. Ar penėsi mane *senatvėje?* 10. *Senovėje* kitaip būdavo. 11. Jie *draugėj* (drauge) augo ir *draugėj* paseno. *Rt.* 12. Kalinys *dienoje* vieną kartą tegaudavo valgyti. 13. Jie *dienoje* (*dienos būvyje*) tris kartus valgo. 14. Laikraštis eisiąs tris kartus *savaitėje* (per savaitę). 15. „Vaivorykštė“ eisianti tuo tarpu keturis kartus *metuose* (per metus).

III. 1. Išėjo *laukan, miškan, oran.* 2. Nueik *krūman,* ir kai pamatysi atvarant *pievon* aveles, šok iš krūmo... 3. Iš tų padangių nusileiskime *žemėn.* 4. Ką žmogus *žemėn* meta, ponas *kišenėn* dedas. 5. Kartu vilkosi įlindusi jos *krūtinėn* strėlė. 6. Laumė Elenytę vadina kraujo *upėn* maudytis. 7. Akmuo *galan* (į dugną) skęsta. *Rt.* 8. Sumojo ranka senis mano *šalin.* *Kr.* 9. Sėskitės, *stalan* neša. 10. Pavasarį, kai išsiskirstys ledai, galėsit vėl pargrįžti *laivan.* 11. Žilė *galvon,* velnias *uodegon.* 12. Imk mano *galvon* (aš atsakau). 13. Statė *korton* savo gyvybę, savo turtą, savo laisvę. 14. Dalgelė *pievon,* žiburėlis *sienon.* 15. Nevaryk Dievo *medžian* (miškan) — paskum neparprašysi. 16. Nusikaltėlį *tieson* šaukė. Ir vėl gaus *tieson* eiti. 17. Elenytė nuvažiavo *ton pusėn,* iš kur girdėjo žvengimą. *Rt.* 18. Eik (mesk) *dešinėn, kairėn.* 19. Broliai išjojo *karan.* 20. Žvirblis tik dairosi į šalis, be negaus ką *nagan* imti. 21. Girininkas nuvažiavo į uošvį *viešnāgėn* (kieman, viešėti). *Kr.* 22. Ką

tu *tan žodin* (į tą žodį, į tai) tarei, atsakei? 23. *Tan žodin* tiek tetarė Jonas. *Rt.* 24. Laumės gaudo vaikus ir *balosna* murkdo. *Kr.* 25. Keleiviai subėgo *miškan*, rado tokią trobelę ir suėjo visi *jon.* 26. Eikit *paežerėn*, kad kuri karvė *avižosna* nenueitų. *Kr.* 27. Lapinas nulindo *krūmuosna.* *Kr.* 28. Laumė įsėdo Elenytės *ratuosna* (*ratuosen*). *Rt.* 29. Dabar laumės nebevilioja vaikų *pirtysna.* *Rt.* 30. *Pavakarėn* truputį atvėso. *Rt.*

IV. 1. Diena *vakarop*, metąi *galop.* 2. Buvo jau *rudeniop* (*rudenop*). 3. Brolis *kunigop* išvažiavo. *Lz.* 4. Petras jau *Dievop* nuėjo (= numirė). *Lz.*

V. 1. Vakar buvau *kunigiep.* *Lz.* 2. Tas vaikelis jau *Dieviep* (pas Dievą) *Lz.* *Rr.* (žr. § 29).

Veiksmažodis.

§ 93. Veiksmažodis yra kalbos dalis, kaitoma asmenimis, skaičiais ir laikais.

Veiksmažodis daikto veiksmą reiškia. Juo pasakome, ką daiktas veikia. Pavyzdžiai: mokytojas *moko;* visi *pluša dirba;* aš *rašau*, tu *skaitai;* jūs *dirbate*, mes *tinginiaujame.*

§ 94. Asmens, skaičiai, laikai. A. Asmenų yra trys: **pirmasis, antrasis** ir **trečiasis** (žiūr. § 77). Pavyzdžiui:

1) *aš* dirbu, guliu, rašau — *mes* dirbame, gulime, rašome;
2) *tu* dirbi, guli, rašai — *jūs* dirbate, gulite, rašote;
3) *jis (ji, jie, jos)* dirba, guli, rašo.

B. Ir veiksmažodžio yra trys skaičiai: **vienaskaita, daugiskaita** ir **dviskaita.** Pavyzdžiui:

aš dirbu, guliu, rašau; *mes* dirbame, gulime, rašome; *mudu, mudvi* dirbava, guliva, rašova . . .

Visų skaičių trečiasis asmuo yra vienodas: jis *dirba,* jie *dirba,* juodu *dirba* . . .

C. Laikų yra keturi: **esamasis, du būtuoju (kartinis** ir **dažninis)** ir **būsimasis.** Pavyzdžiai:

aš *dirbu, rašau* (dabar, šiuo tarpu);
aš *dirbau, rašiau* (pirmiau, vienu kuriuo tarpu, vieną kartą);
aš *dirbdavau, rašydavau* (pirmiau, dažnai, paprastai);
aš *dirbsiu, rašysiu* (vėliau, paskum).

§ 95. **Asmenavimas.** Veiksmažodžio asmenis, skaičius ir laikus reiškiame tam tikromis **galūnėmis.** Kitos kalbos dalys visų šitų dalykų savo galūnėmis neišreiškia.

Veiksmažodžio kaitymą asmenimis, skaičiais ir laikais vadinam ir tiesiog **asmenavimu**: kiekvienas veiksmažodis, kaitomas skaičiais ir laikais, yra kaitomas drauge ir asmenimis, turi tam tikrų galūnių ir asmenims reikšti.

Veiksmažodžiai asmenuojami, kaip jau galėjom pastebėti iš įrašytųjų pavyzdžių (§ 94), ne visi vienodai. Yra kelios jų **asmenuotės** (žiūr. § 97 . . .).

§ 96. **Bendratis.** Prieš kalbėdami apie atskirąsias veiksmažodžio asmenuotes, turime čia pat skyrium pažymėti vieną jo lytį — **bendratį.** Šitos lyties galūnė yra *ti* (t) arba *tis* (ties): *neš-ti, suk-ti, bėg-ti, vež-ti, judė-ti, mokė-ti, dary-ti, rašy-ti, šaudy-ti, varsty-ti, žiopso-ti, šienau-ti, juok-tis, suk-tis, rašy-tis, sergė-tis.* Ja pasakome tiktai veiksmą, bendrą veiksmo vardą, bet ja nepažymime nei asmens, nei skaičiaus, nei laiko.

Galūnė *ti* (*tis*) bendratyje eina tuojau po žodžio liemens, arba tarp tos galūnės ir veiksmažodžio liemens yra įsibrovęs dar tam tikras **jungiamasis** (jung. balsis): *neš-ti, raš-y-ti, narst-y-ti, krut-ė-ti* . . . Šitas jungiamasis, sudėtas su veiksmažodžio liemeniu, sudaro bendraties liemenį, kuris gali skirtis nuo esamojo arba būtojo laiko liemens: plg. *rašy-ti* ir *rašo, rašo-me, rašė, rašė-me; mylė-ti* ir *myli, myli-me, mylėjo-me* . . .

1. Véiku *pagadinti,* bet nevéiku *pataisyti.* 2. Leñgva *gerti,* bet sunkù *pagirioti.* 3. Ir *juoktis* ne visada yra sveĩka. 4. Jau namai *matyti.* 5. Šulinys *kasti* neleñgva. 6. Man atsitiko geras arklys *pirkti.* 7. Jam visi darbai tenka *dirbti.* 8. Jam rūpi darbas *dirbti,* ne *tinginiauti.* 9. Tau, žinoma, ropės beliks *graužti.* 10. Reikės *pradėt* šienas *piauti.* 11. Bepigu kiaulei: nei burna *prausti,* nei kojos *auti,* nei darbas *dirbti,* nei šaukštu *valgyti!* . . . 12. Pagaliau ir jie ėmė *mokytis.* 13. Rytoj gausit miškan *važiuoti.* 14. Knygas ne *plėšyti* rašo. 15. Samdė mane darbui *dirbti.*

§ **97. Asmenuotės.** Nusižiūrėję į esamojo laiko galūnes (*dirb-a* ir *mieg-ti*), galim sakyti, jog mūsų veiksmažodžio reikia skirti pirmiausia dvi asmenuoti — **liemeninė,** arba **balsinė,** ir **galūninė,** arba **priebalsinė.**

a) Galūninės asmenuotės veiksmažodžiai trečiajam asmeniui turi galūnę *-ti,* tariamą tuojau po veiksmažodžio šaknies. Pavyzdžiai: *es-ti, liek-ti, mieg-ti, niež-ti, serg-ti, snieg-ti*...

Šitos asmenuotės veiksmažodžiai turėdavo senovėje pirmajam esamojo laiko asmeniui galūnę *-mi,* antrajam — *-si.* Buvo sakoma: *es-mi, liek-mi, mieg-mì, es-i* (iš *es-si*), *liek-sì, mieg-sì.* Tos galūnės rašomojoje kalboje dabar lytyse *esmi, esi* tėra gyvos.

b) Šių dienų rašomojoje kalboje galūninės asmenuotės liekanas beturime. Jos vietoje įsigalėjusi yra dabar balsinė (be *t*), arba liemeninė, asmenuotė. Dabar yra sakoma ir rašoma dažniausiai: *esu* (šalia *esmi*), *linka, lieka* (šalia *liekti*), *sninga, sniega* (šalia *sniegti*). Todel šioje gramatikoje toliau yra kalbama smulkiau tiktai apie vadinamąją liemeninę mūsų veiksmažodžio asmenuotę.

§ **98. Liemeninės asmenuotės veiksmažodžiai** trečiojo asmens gale turi esamajam laikui ne galūnę *-ti* (su priebalsiu *t*), bet balsį, kurs, sudėtas su pirmąja žodžio dalimi, sudaro visą esamojo laiko liemenį ir, paimtas skyrium be tos didžiosios dalies, eina trečiojo asmens galūne. Trečiojo asmens lytis, einanti esamojo laiko liemeniu, atsikartoja ir keliose kitose to pat laiko lytyse. Pavyzdžiai: *neša, neša-me, neša-te; lydi, lydi-me, lydi-te; rašo, rašo-me, rašo-te*...

§ **99.** Liemeninės asmenuotės esamasis laikas ne visų veiksmažodžių kaitomas yra vienodai. Nusižiūrėję į tų veiksmažodžių esamojo laiko liemenis, į trečiojo asmens galūnes, galime skirti paprastųjų savo veiksmažodžių dabar tris asmenuotes.

a) **Pirmosios asmenuotės** veiksmažodžiai turi trečiajam asmeniui galūnę *-a* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio). Pavyzdžiai: *aug-a, jud-a, krut-a, ved-a, augin-a, krutin-a, kloj-a, stoj-a, audži-a, siauči-a, šauki-a, verpi-a.* Pirmojo jų asmens yra galūnė *-u* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio), antrojo — *-i: aug-u, aug-i, augin-u, augin-i, kloj-u, kloj-i, audži-u*.

aud-i, siauči-u, siaut-i, šauki-u, šauk-i. Kitoms esamojo laiko lytims sudaryti, prie trečiojo asmens, kurs yra drauge ir to laiko liemuo, pridedamos dar tam tikros asmenų ir skaičių galūnės: *auga — auga-me, auga-te, auga-va, auga-ta; stoja, audžia, siaučia — stoja-me, audžia-me, siaučia-me, stoja-te, audžia-te, siaučia-te, stoja-va, audžia-va, siaučia-va, stoja-ta, audžia-ta, siaučia-ta.*

b) **Antrosios asmenuotės** trečiojo asmens galūnė yra *-i:* (jis, jie, juodu, jiedvi) *gul-i, lyd-i, myl-i, stov-i, veizd-i.* Pirmojo asmens čia yra galūnė *-u* (po minkštojo priebalsio), antrojo — *-i: guli-u, gul-i, lydži-u, lyd-i, véizdži-u, véizd-i...* Pridėję prie trečiojo asmens tam tikras galūnes, gauname kitas esamojo laiko lytis: *guli, lydi, veizdi — guli-me, lydi-me, veizdi-me, guli-te, lydi-te, veizdi-te, guli-va, lydi-va, veizdi-va, guli-ta, lydi-ta, veizdi-ta.* Visų šitų veiksmažodžių bendratis, prieš savo galūnę *-ti,* turi po veiksmažodžio šaknies jungiamąjį balsį *-ė: gul-ė-ti, lyd-ė-ti, veizd-ė-ti...* Pirmosios asmenuotės veiksmažodžiai to jungiamojo daugumas neturi.

c) **Trečiosios asmenuotės** trečiojo asmens gale yra balsis *-o;* iš to esamojo liemens balsio ir paprastųjų to laiko galūnių (*-u, -i*) susidaro jų pirmojo ir antrojo asmens galūnės *-au, -ai: rašo, rašau, rašai; šaudo, šaudau, šaudai; barsto, barstau, barstai; ieško, ieškau, ieškai; žiopso, žiopsau, žiopsai.* Kitoms esamojo laiko lytims daryti čia, kaip ir kitur, pridedamos prie trečiojo asmens tiktai tam tikros galūnės: *rašo-me, rašo-te, rašo-va, rašo-ta, barsto-me, ieško-me, žiopso-me...* Daugiskaitoje čia, kaip ir kitur, galūnės ir trumpinamos: *rašom, rašot, ieškom, ieškot...* (kaip *nešam, nešat, gulim, gulit...).*

§ 100. a) Mūsų skiriamos trys veiksmažodžių asmenuotės tiktai del esamojo laiko galūnių skirtumų. Bet būtasis kar̃tinis laikas sudaromas irgi ne vienodai: *bėg-o, kil-o, šil-o, kloj-o, judėj-o* ir *neš-ė, aud-ė, siaut-ė, raš-ė, barst-ė; bėgau, bėgai, bėgome, bėgote, bėgova, bėgota; klojau, klojai, klojome, klojote, klojova, klojota; nešiau, nešei, nešėme; audžiau, audei, audėme; siaučiau, siautei, siautėme; rašiau, rašei, rašėme; barsčiau, barstei, barstėme.*

Būtojo kar̃tinio trečiojo asmens gali būti galūnė *-o* arba *-ė.* Pagal tą eina čia ir kiti skirtumai.

b) Būtojo dažninio lytys visų veiksmažodžių sudaromos vienodai. Prie bendraties liemens čia pridedamos galūnės *-davau, -davai, -davo* ir tt.: *bėg-ti, veis-ti, aus-ti, mes-ti, rašy-ti, barsty-ti,* — *bėg-davau, veis-davau, aus-davau, mes-davau, rašy-davau, barsty-davau; bėg-davai, -vo, -vome, -vote, -vova, -vota...*

c) Būsimojo laiko trečiasis asmuo turi galūnę *-s* (jau be balsio *-i*). Visas tas laikas asmenuojamas kaip esamojo laiko lytys *lydi, lydžiu, lydime...* (tiktai neturi *-i* trečiojo asmens galūnėje). Galūnės *-siu, -si, -s, -si-me...*, darant to laiko lytis, pridedamos čia prie bendraties liemens: *bėg-ti, klo-ti, rašy-ti* — *bėg-siu, klo-siu, rašy-siu, bėg-si, bėg-s...; bėg-si-me, klo-si-me, klo-si-te, klo-si-va, klo-si-ta* ir tt.

Veiksmažodžių asmenavimas.

§ 101. Mūsų veiksmažodžių skiriame keturis laikus — 1) **esamąjį**, 2) **būtąjį kartinį**, 3) **būtąjį dažninį** ir 4) **būsimąjį**:

1)	a.	dirbu,	audžiu,	lydžiu,	rašau
		dirbi,	audi,	lydi,	rašai
		dirba,	audžia,	lydi,	rašo
	b.	dirbame,	audžiame,	lydime,	rašome
		dirbate,	audžiate,	lydite,	rašote
	c.	dirbava,	audžiava,	lydiva,	rašova
		dirbata,	audžiata,	lydita,	rašota.
2)	a.	dirbau,	audžiau,	lydėjau,	rašiau
		dirbai,	audei,	lydėjai,	rašei
		dirbo,	audė,	lydėjo,	rašė
	b.	dirbome,	audėme,	lydėjome,	rašėme
		dirbote,	audėte,	lydėjote,	rašėte
	c.	dirbova,	audėva,	lydėjova,	rašėva
		dirbota,	audėta,	lydėjota,	rašėta.
3)	a.	dirbdavau,	ausdavau,	lydėdavau,	rašydavau
		dirbdavai,	ausdavai,	lydėdavai,	rašydavai
		dirbdavo,	ausdavo,	lydėdavo,	rašydavo
	b.	dirbdavome,	ausdavome,	lydėdavome,	rašydavome
		dirbdavote,	ausdavote,	lydėdavote,	rašydavote

c.	dirbdavova,	ausdavova,	lydėdavova,	rašydavova
	dirbdavota,	ausdavota,	lydėdavota,	rašydavota.
4) a.	dirbsiu,	ausiu,	lydėsiu,	rašysiu
	dirbsi,	ausi,	lydėsi,	rašysi
	dirbs,	aus,	lydės,	rašys
b.	dirbsime,	ausime,	lydėsime,	rašysime
	dirbsite,	ausite,	lydėsite,	rašysite
c.	dirbsiva,	ausiva,	lydėsiva,	rašysiva
	dirbsita,	ausita,	lydėsita,	rašysita.

Šitie keturi laikai yra **ištisiniai:** čia laiko lytį vienas ištisinis žodis sudaro — *dirbu, dirbau* ... Taigi čia duotas keturių **ištisinių laikų** asmenavimas.

§ **102.** a) Sakom ir rašom: *audžia, siaučia, audžiame, siaučiame, audžiu, siaučiu, lydžiu* (su *č, dž*), bet *audi, siauti, lydi* (su *d, t*). Priebalsius *d, t* prieš *i* tariame minkštai. Tuodu priebalsiu, būdamu prieš *i,* jei po to *i* eina balsiai *a, o, u,* pavirsta kalboje sudurtiniais priebalsiais *dž, č:* lytys *audžiu, audžia, lydžiu, medžio, medžiu, medžių, medžiams, stačioms* ... yra susidariusios kalboje iš senovinių lyčių „audiu, audia, lydiu, medio, mediu, medių, mediams, statioms (statiomus, statiomis)"...

b) Būsimojo laiko lytys *ausiu, siausiu, veisiu, zirsiu, mesiu, nešiu, mėšiu* yra susidariusios iš tam tikrų to laiko liemenų (su galo priebalsiais *s, š, z, ž, d, t*) ir laiko galūnių *-siu, -si, -s.* Priebalsiai *s, z* (ir *d, t*) prieš *s* netariami, jie čia išnyksta, jų čia ir nerašome; priebalsiai *š* ir *ž,* susidūrę su *s,* išvirsta su tuo *s* priebalsiu *š.* Tuo pat keliu yra atsiradę mūsų kalboje lyčių *grįšiu, laušiu, grįš, lauš, daušiu, dauš, duš, suduš* (iš netariamųjų „grįž-siu, lauž-siu, grįž-s, lauž-s, dauž-s, duž-s, suduž-s").

Sangrąžinis veiksmažodis.

§ **103.** Paprastieji veiksmažodžiai (§§ 101 ir 102), sutapę su nevartojamu skyrium sángrąžos žodelyčiu *si (s),* sudaro atskirą veiksmažodžių rūšį — veiksmažodžius **sángrąžinius:** *rašau-si, pa-si-rašau, skundžiuo-si, juokiuo-si, nu-si-juokia, rašyti-s, pa-si-rašyti, skųsti-s, juokti-s, nu-si-juokti.* Reiškia jie dažniausiai tokį daikto veiksmą, kurs į patį veiksnį yra šiaip ar taip gręžiamas arba jo yra sau pačiam veikiamas.

a) Veiksmažodžiai, kurie sangrąžos žodelytį *si* turi savo viduje, asmenuojami yra kaip paprastieji veiksmažodžiai: ***pasirašau, nusijuokiu, pasirašai, nusijuoki, pasirašysiu...***

b) Taip pat asmenuojami ir kiti sangrąžiniai veiksmažodžiai, tik jų galūnės, būdamos čia ne pačiame žodžio gale (prieš *si*, *s*), yra ilgėlesnės, kiek kitoniškos.

Asmenavimas. 1. ***Dìrbuosi***, sukúosi, áudžiuosi, verčiuosi, lydžiuosi, rašausi; ***dirbiesi***, sukiesi, audiesi, vertiesi, lydiesi, rašaisi; ***dirbasi***, sukasi, audžiasi, verčiasi, lydisi, rašosi; ***dirbamės***, sukamės, audžiamės, verčiamės, lydimės, rašomės; ***dirbatės***, sukatės, audžiatės, verčiatės, lyditės, rašotės; ***dirbavos***, sukavos, audžiavos, verčiavos, lydivos, rašovos; ***dirbatos***, sukatos, audžiatos, verčiatos, lyditos, rašotos.

2. ***Dìrbausi***, sukaũsi, áudžiausi, verčiausi, lydėjausi, rašiausi; ***dirbaisi***, sukaisi, audeisi, verteisi, lydėjaisi, rašeisi; ***dirbosi***, sukosi, audėsi, vertėsi, lydėjosi, rašėsi; ***dirbomės***, sukomės, audėmės, vertėmės, lydėjomės, rašėmės; ***dirbotės***, sukotės, audėtės, vertėtės, lydėjotės, rašėtės; ***dirbovos***, sukovos, audėvos, vertėvos, lydėjovos, rašėvos; ***dirbotos***, sukotos, audėtos, vertėtos, lydėjotos, rašėtos.

3. ***Dirbdavausi***, sukdavausi, ausdavausi, versdavausi, lydėdavausi, rašydavausi; ***dirbdavaisi***, sukdavaisi, ausdavaisi, versdavaisi, lydėdavaisi, rašydavaisi; ***dirbdavosi***, sukdavosi, ausdavosi, versdavosi, lydėdavosi, rašydavosi; ***dirbdavomės***, sukdavomės, ausdavomės, versdavomės, lydėdavomės, rašydavomės; ***dirbdavotės***, sukdavotės, ausdavotės, versdavotės, lydėdavotės, rašydavotės; ***dirbdavovos***, sukdavovos, ausdavovos, versdavovos, lydėdavovos, rašydavovos; ***dirbdavotos***, sukdavotos, ausdavotos, versdavotos, lydėdavotos, rašydavotos.

4. ***Dirbsiuosi***, suksiuosi, ausiuosi, versiuosi, lydėsiuosi, rašysiuosi; ***dirbsiesi***, suksiesi, ausiesi, versiesi, lydėsiesi, rašysiesi; ***dirbsis***, suksis, ausis, versis, lydėsis, rašysis; ***dirbsimės***, suksimės, ausimės, versimės, lydėsimės, rašysimės; ***dirbsitės***, suksitės, ausitės, versitės, lydėsitės, rašysitės; ***dirbsivos***, suksivos, ausivos, versivos, lydėsivos, rašysivos; ***dirbsitos***, suksitos, ausitos, versitos, lydėsitos, rašysitos.

§ 104. a) Daugiskaitos lytys ***dirbamės, dirbomės, dirbsimės, dirbsitės...*** tariamos vietomis ir šiaip: ***dirbamos, dirbomos, dirbsimos, dirbsitos.*** Taip yra kartais ir rašoma.

b) Veiksmažodis su priešdėliu, jei turi ir sangrąžos dalelytę *si*, turi ją paprastai žodžio viduje, tuojau po priešdėlio: *ap-si-versti, ap-si-sukti, į-si-sukti, nusiskųsti, nusiversti, pasirąšyti*... Toki sangrąžiniai veiksmažodžiai asmenuojami kaip paprastieji (dalelytė *si* pasiliekti žodžio viduje): *apsiverčiu, apsisuku, įsisuksim, nusiskundė, nusiskųs, nusiskųsite, pasirašau, pasirašysiu*...

1. Ko judu čia *mušatos?* 2. Labai jie *mylisi.* 3. Gyvena kaip broliai, *mylisi* kaip sesers. 4. Dabar juodu *mylisi* ir labai gražiai gyvena. 5. *Šnekas* kaip kiaulė su žąsia. 6. Kaip *kuliasi* rugiai? 7. Ar gerai *minasi* linai? 8. Jis *tariasi* daug mokąs. 9. Ir brolis juo *skundėsi.* 10 Jie čia trobelę *statėsi.* 11. *Lydėjomės* brolelį per lygų laukelį. 12. Ir prieš mane jis *slėpėsi* turįs pinigų. 13. Ir aš *mokysiuosi* amato. 14. Arklių kitiems neduos, sau *laikysis.* 15. Rytoj *ieškosiuos* berno. 16. Aš *būsiuos* (apsimetu...) nieko neįmanąs, dirbu ir į juos žiūriu. 17. Ir juodu kartais *káudavosi.* 18. Jis *duodas* prisikalbėti. 19. Ir šuo *nesiduoda, nesileidžia* mušamas. 20. Briedis *neprisileidžia* šunų (prie savęs). 21. Jis *prisileido* (prisileidė) ir žuvų į savo tvenkinį. 22. Savo brolelį aš čia *atsilydėjau.* 23. *Prisimylėję* visi *išsiskirstė.* 24. Jis ėmęs *išsišlavė* savo urvą, *išsibarstė* žolynais ir laukė svečių ateinant. 25. Kas nedaromas *pasidaro?*

§ 105. Šių dienų raštuose tebevartojami iš senovės ir iš kurių-ne-kurių šio laiko tarmių sangrąžiniams veiksmažodžiams kartais ir neskiriamieji „įvardžiai“ *mi, ti* (*m, t*).

1. Ko dejuoji, ar galvą *skaudat* (skauda tau)? 2. Ko susiraukei, ko vaipais, be ne (ar ne) dantį *skaudat, geliat?* 3. *Duosiem* (duosi man) duonos kąsnelį. 4. Dantį *svembiam*, dantį *geliam* (svembia man, gelia man). 5. Tylėk, vaikeli, tuoj duonelės *duosiuot* (duosiu tau). 6. Lokeli, lokeli, kam *suspaudeim* (suspaudei man) galvelę? 7. *Parodysiuot* (parodysiu tau), jei nori. *Rr.* 8. Paskum ir savo veidą *pamirodė* (parodė man). 9. Nóriegu (ar nori, jei nori), *patirodysiu* (parodysiu tau), jog tasai veikalas yr Dvasios Šventosios. *Rr.*

10. *Įmismeigė* (įsmeigė man) strėlę širdin. *Rr.* 11. Pamečiau žiedą po variniu tiltu, *atmirado* mėnuo, sugaišino saulė (rasa). *Pr. (Rr.).*

Šitų veiksmažodžių vietoje rašomojoje kalboje dabar vartojami dažniausiai paprastieji veiksmažodžiai (su įvardžiais *man*, *tau* ir be tų įvardžių).

Nuosakos.

§ 106. Veiksmažodžių lytimis, kurios čia aukščiau išdėtos (§§ 99—103), tiesiog pasakome, jog vienas kitas daiktas veikia, veikė, veikdavo ar veiks: tu *dirbi*, jūs *dirbote*, *dirbdavome*, jie *dirbs*, *gulės*... Čia yra veiksmažodžio **tiesióginė núosaka** (modus indicativus).

§ 107. Veiksmažodžio lytimis galime išreikšti ir veiksmą tiktai tariamą, tokį veiksmą, kurs gali, galėtų arba turėtų įvykti: *„dirbčiau*, kad *galėčiau;* prašiau, kad ir jis *ateitų*...“ Čia yra **tariamoji, arba galimoji, nuosaka** (m. coniunctivus).

Asmenavimas. 1. *Dirbčiau*, dirbčia, rašyčiau, rašyčia, juokčiausi, juokčiasi; 2. *dirbtumei*, dirbtumi, dirbtum (dirbtumbei), rašytumei... juoktumeisi; 3. *dirbtų*, rašytų, juoktųsi; 1. *dirbtume*, dirbtumėm, -mėme, dirbtumim, -mime (dirbtumbime)... juoktumės, juoktumėmės; 2. *dirbtumėte*, -mėt, dirbtutėt, dirbtumite, -mit, (dirbtumbite), juoktumėtės, juoktutės; 1. *dirbtuva*, dirbtumėva, dirbtumiva (dirbtumbiva), juoktuvos, juoktumėvos; 2. *dirbumėta*, dirbtuta (dirbtumbita), juoktumėtos, juoktutos (juoktumbitos).

Šios nuosakos lytims daryti, prie bendraties liemens pridedame galūnes: *-čiau*, *-čia*, *-tumei*, *-tum*..., *-tų* ir tt. Tuo būdu susidaro lytys: *dirb-čiau*, *rašy-čiau*, *dirb-čia*, *rašy-čia*, *mes-čiau*, *rašy-tumei*, *rašy-tum*, *rau-tum*, *mes-tum* ir tt.

a) Rašomojoje kalboje pirmasis asmuo gauna kartais galūnę *-čio*, *-čiosi* (iš žemaičių tarmės). Trečiojo asmens galūnė vietomis yra tariama *-tu (-t): dirbtu*, *dir̃bt*, *rañt*, *juoktusi*...

b) Rašoma kartais (iš rytinių aukštaičių tarmių): aš *dirbtáu*, *neštáu*, *juoktáus*, *šienáutau;* tu *dirbtái*, *neštái*, *juoktáis*, *šienáutai;* jis, jie *dirbtũ*, *neštũ*, *juoktũs*, *šienautū;* mes *dìrbtūme*, *nèštūme*, *juõktūmės*, *šienáutūme* (mes *dirbtūm*, *neštūm*, *šienáutūm*); jūs *dirbtūte*... (*dirbtũt*...), *juõktūtės*.

§ **108. Liepiamoji nuosaka.** Veiksmažodžio lytimis galime išreikšti ir pirmojo asmens (*aš*) įsakymą, paliepimą, prašymą, kad antrasis asmuo tą įsakymą vykdytų arba kad darytų, ką jam liepia arba ko iš jo prašo pirmasis asmuo: *rašyki, rašyk, dirbk, rašykite, dirbkite, rašykita, dirbkita, skųskis, skųskitės, skųskitos, nesiskųsk*...

Pirmasis asmuo, įsakydamas ką kitam ir ragindamas kitus arba kitą, šitos nuosakos lytimis gali pažymėti drauge ir pats su jais dirbsiąs tuo įsakymu: *rašykime, dirbkime, rašykiva, dirbkiva.*

Visos šitos veiksmažodžio lytys yra jo **liepiamoji nuosaka** (m. imperativus).

a) Šitoji nuosaka neturi nei pirmojo vienaskaitos, nei trečiojo, bendro visiems skaičiams, asmens.

b) Liepiamosios nuosakos lytims daryti, prie bendraties liemens pridedame galūnes *-ki, -kime, -kite* (*-k, -kim, -kit*), *-kiva, -kita: rašy-ki, rau-kime, skus-ki, skus-kime, rašy-kite, rašy-kiva, rašy-kita, skus-kiva, skus-kita* ir *skųskis, sukis, skųskimės, sukimės, skųskitės, sukitės, skųskivos, sukivos, skųskitos, sukitos.*

c) Rašome *suk, sukime, sprokite, sujunk, sujunkime, sek, sekime* (ne „sukk, sukkime, sprogkite, sujungk, sujungkime, sekk, segk, sekkime, segkime"): priebalsiai *k* ir *g* prieš *k* visai netariami, jie prieš *k* išnyksta, jų ir nerašome ištisiniuose žodžiuose.*)

§ **109. Geidžiamoji nuosaka.** Veiksmažodžio galūnėmis galime išreikšti ir pirmojo asmens (*aš*) geismą arba norą, kad ką darytų trečiasis asmuo arba kad kas darytųsi, kad būtų, įvyktų: *tesie* (*teesie*) kaip buvę; *tegulië, tedirbië, tevežië, teeinië* (*tegulÿ, tedirbÿ, tevežÿ, teeinÿ*)*; tesãkai, terãšai, tedãrai, tesižìnai*... Čia turime **geidžiamąją nuosaką** (m. optativus).

a) Mūsų raštuose šitos nuosakos trečiasis asmuo tėra paprastai vartojamas. Jos liemengalyje yra *-ie* (*-y*) arba *-ai;* žodžio pradžioje nuosakos reikalui sakomas dar priešdėlis *te.* Dvibalsį *ai* liemengalyje turi trečiosios asmenuotės veiksmažodžiai, kiti — *ie.*

b) Geidžiamosios nuosakos trečiasis asmuo turi ir **leidžiamosios nuosakos** (m. permissivus) reikšmės: lytys *teesie, tegulie, tedirbie, terašai, tesižinai* reiškia ir tiek, kiek pasakymai: „leidžiu,

---

*) Rašome ir *auklė, pakinklai, suvysiu, išvystu, veisime,* ne „augklė, pakin*k*klai, suvy*t*siu, išvy*d*stu, veissime": ištisiniame žodyje nerašome to garso, kurio, ką tarydami, *visai negirdime.*

nieko priešinga neturiu, sutinku, kad kas būtų, gulėtų, dirbtų, rašytų, žinotųsi“.

c) Geidžiamosios nuosakos vartojame kartais iš senovės, be trečiojo asmens, dar pirmąjį daugiskaitos ir antrąjį vienaskaitos ir daugiskaitos asmenis: *dăraime*, *răšaime*, *dărai*, *klaŭsai*, *mătai*, *răšai*, *dăraite*, *răšaite*, *dărait* (be priešdėlio *te*).

d) Geidžiamosios nuosakos reikšmės įgyja ir kitų nuosakų lytys: *tedirba*, *teneša*, *teveža*, *teeina*, *tegu* (*tegul*) *dirba*, *tegu neša*, *tegu veža*, *tegu sako* (tiesioginės nuosakos lytys su priešdėliu *te* arba su žodžiais *tegu*, *tegul*); *dirbam*, *nešam*, *rašom* (tiesioginės nuosakos pirmasis daugiskaitos asmuo be *e* žodžio gale); *darykime*, *rašykime*, *daryk*, *rašyk* (liepiamoji nuosaka); *kad* tu sveikas *būtum*, *kad* tu *surūgtum*, *suskrestum*, *sumólėtum*; kad jis sveikas *būtų*, kad galą *gautų*, *surūgtų*, *sumolėtų* (tariamoji nuosaka dažniausiai su žodeliu *kad*); *eimè*, *eivà* (senovės tiesioginė nuosaka, senovinių jos lyčių liekana).

§ **110. Nuosaka ir jos lytys.** Trumpai sakant, nuosaka yra tokios veiksmažodžio lytys, kuriomis išreiškiame: 1) patį daikto veikimą arba neveikimą ir 2) ne tiek veikimą arba neveikimą, kiek sakytojo reiškiamą šiokį ar tokį galvojimą ir norą del to veikimo arba neveikimo. Tomis lytimis išreiškiame 1) **tiesioginę nuosaką** ir 2) **nuosaką tariamąją, liepiamąją, geidžiamąją** (*rašome* ir *rašytume*, *rašykime*, *rašaime*).

Taip skiriame veiksmažodžio nuosakas del atskirų jo galūnių, susidarančių kalboje įvairiems veiksmo dalykams reikšti. Turėdami prieš akis sakinius: a) *būva* (*būna*), *tebūna*, *tegu būna*, b) kad čia man *būtų*, c) *būkim*, *būkit*, d) *teesie*, *tegulie*, *daraime*, *daraite*, — turėdami galvoje pačias veiksmažodžių lytis, išreikštas žodžių galūnėmis, — sakysime, jog čia yra keturios nuosakos — tiesioginė (a), tariamoji (b), liepiamoji (c) ir geidžiamoji (d), ir žinosime, jog vienós nuosakos lytys vartojamos kalboje dažnai ir kitós nuosakos reikalui.

§ **111. Nuosakų pavyzdžiai.** a) 1. Dabar jis nieko *nedirba*. 2. Ir mes maža *teturim* žemės. 3. Jam *nerūpėjo* žirgeliai šerti. 4. Ir jis daug *dirbdavo*. 5. Dabar ir mes *būsim* išmintingesni. 6. Mus Viešpatis *išmokė*, ko ir kuriuo būdu prašyti *turime*. *Rr*. 7. Dirbus dirbus, *reik* ir pasilsėti.

b) 1. Visi prašė jį *tylėtų* (kad *tylėtų*). 2. Prašiau ir man tą malonę *padarytum* (kad... *padarytum*). 3. Ir višta kasus žiūri, kad ką *iškastų*. 4. Kad švenčiamas *būtų* vardas Tavo! 5. Kad tokių žmonių bent dešimtis *būtų* Lietuvoje! 6. Kad tu *pavirstum* drebulėle, kad tu dieną naktį *drebėtum!* 7. Ir jam *būtų* malonu, kad tu *pasveiktum*. 8. Kas genio vaikus *žinotų*, kad pats *neklyksėtų*. 9. Oĩ *lėkčiau*, *lėkčiau*, kad *galėčiau*, gandro sparnus kad *turėčiau*.

c) 1. *Sėsk*, būsi svečias. 2. Tu, tėve, *būk* ir *supūk*, pats aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti. 3. *Prašyk*, *pulk* kojump. Rr. 4. *Pagiedokit* man šv. Jono giesmę. 5. *Važiuokiva* rytoj į mišką. 6. Tu *nusieiki* į pušynėlį, tu *nusilaužki* pušų šakelę. 7. Pasakė: „*Kapstykitės* visi mėšlai", — ir išsikapstė. „*Susiarkit* visos dirvos", — ir susiarė. „*Susiakėkit* visos dirvos", — ir susiakėjo. „*Pasisėkit* pūrai", — ir pasisėjo... „*Nusipiaukit* pūrai", — ir nusipiovė. „*Išsikulkit* pūrai", — išsikūlė pūrai... 8. *Būkis* (dėkis, apsimesk) nejuntąs, ir mes (nustos) tave varginę. 9. *Pamirodyk* (parodyk man) jo veidą. 10. *Duokim* (duok man) duonos kąsnelį. 11. Lokeli, lokeli, *suspauskim* (suspausk man) galvelę. 12. Dieve, *imkim* (imk mane) danguna savęspi. Rr.

d) 1. Lazda *teguliẽ*, neimk. 2. Eime, *tesižìnai*, su savo pupomis. 3. Vyrai šieną *tepiauniẽ*, o jūs mėžinį mėžkit. 4. *Dãraime* kaip reikia, ne kaip norime. 5. *Rašaite* dabar ir kitaip. 6. *Tenedãrai* to, tenežad kitam, ko negali padaryti. Rr. 7. *Teatsimainai*, idant nebūtų pražudytas. Rr. 8. Dievas tarė: „*Padãraime* žmogų." Rr. 9. Vesk bėrą žirgelį į pūdymėlį, mesk aukso žiedelį į rūdymėlį (rūdynėlį): *težvengie* žirgelis pūdymėlyje, *terūdijie* žiedelis rūdymėlyje.

Veiksmažodžių skyriai.

§ 112. Veiksmažodžiai asmenuojami ne visi vienaip. Esamojo laiko galūnių ir liemengalio atžvilgiu, kaip jau pažymėta, tris skiriame mūsų veiksmažodžių asmenuotes (*augti*, *lydėti*,

rašyti). Be to, žinome, jog veiksmažodžių paprastųjų, arba grynųjų, asmenavimas kiek skiriasi nuo sángrąžinių.

Bet yra ir kitų skirtumų. Taip antai, veiksmažodžiai *pykst-a*, *pyk-o*, *pyk-ti*, *tenk-a*, *tek-o*, *tek-ti*, *krutin-a*, *-o*, *-ti*, *nagrinėj-a*, *-o*, *nagrin-ė-ti* visi yra pirmosios asmenuotės, bet šitos jų lytys sudarytos ne vienaip: žodžių *pykst-a*, *tenk-a* esamojo laiko liemuo savo sudėtimi skiriasi nuo būtojo laiko (*pyk-o*, *tek-o*) liemens; žodžių *pykst-a*, *tenk-a* liemuo yra vienaskiemenis, žodžių *krutin-a*, *nagrinėj-a* liemuo — kelių skiemenų.

Kalbėdami apie veiksmažodžių skyrius, turėsime čia galvoje daugiausia **pirminius** veiksmažodžius — tuos, kurių visas esamojo laiko liemuo, atmetus patį liemengalį (trečiojo asmens galūnę *a*, *i*, *o*), yra vieno skiemens; del **antrinių** veiksmažodžių (*krutin-a*, *nagrinėj-a*) bus kalbama kiek vėliau.

Pirminiai veiksmažodžiai.

§ 113. Del liemenų skirtumo ir visós jų sudėties pirminius veiksmažodžius skáidome į kelis s k y r i u s. Skáidydami žymime jų tris lytis: a) e s a m o j o laiko trečiąjį asmenį, b) b ū t o j o (kar̃tinio) laiko trečiąjį asmenį ir c) b e n d r a t į. Mokėdami šitas lytis skirti, mokėsime iš jų ir kitas rasti.

Turėdami prieš akis įvairius pirmosios asmenuotės veiksmažodžius: 1. *auga*, *augo*, *augti; minta*, *mito*, *misti; gieda*, *giedojo*, *giedoti;* 2. *sega*, *segė*, *segti;* 3. *grindžia*, *grindo*, *grįsti;* 4. *šaukia*, *šaukė*, *šaukti*, — sakome pirmiausia, jog čia turime reikalo su k e l i a i s (4) tų veiksmažodžių skyriais. Taip sakydami, turime galvoje dviejų laikų liemengalius, jų skirtumus. Pirmojo skyriaus veiksmažodžiai (*augti*, *misti*, *giedoti . . .*) turi visi esamojo ir būtojo laikų liemengaliuose *a* ir *o*, — jie yra *vieno* skyriaus, bet patys jų tų dviejų laikų liemens yra sudaryti ne vienaip (plg. *aug-a*, *aug-o* ir *mint-a*, *mit-o . . .*); ne vienaip sudaryta ir jų bendratis (plg. *aug-ti* ir *gied-o-ti*). Žiūrėdami šituo ir kitais tokiais atžvilgiais į vieno skyriaus veiksmažodžius, sakysime, jog vienas veiksmažodžių skyrius gali ir pats kelių skilčių (A, B, C . .) būti.

P i r m a s i s s k y r i u s.

§ 114. Čionai skiriame žodžius, kurie esamojo laiko liemengalyje (prieš *a*) turi kietąjį priebalsį ir būtojo laiko liemengalyje — *o* (A — I).

A. Liemens balsis visur (visose trijose lytyse) yra vienoks:

auga, augo, augti	riša, rišo, rišti
bėga, bėgo, bėgti	rita, rito, risti
dirba, dirbo, dirbti	sėda, sėdo, sėsti
gnyba, gnybo, gnybti	siuva, siuvo, siūti
kanda, kando, kąsti	skuta, skuto, skusti
kiša, kišo, kišti	suka, suko, sukti
knisa, kniso, knisti	supa, supo, supti
lipa, lipo, lipti	šoka, šoko, šokti
lupa, lupo, lupti	žinda, žindo, žįsti
mýga, mygo, mygti	žnyba, žnybo, žnybti . . .

a) Šalia lyčių *kišo*, *kniso*, *lipo*, *lupo*, *rišo*, *rito*, *siuvo*, *skuto*, *suko*, *supo*, — nuo kitų šios vietos būtojo laiko lyčių skiria jas kirtis ir trumpas liemens balsis, — rašoma kartais iš rytų aukštaičių tarmės ir *kišę*, *knisė*... *supė*. Taip rašant, ir visas to laiko asmenavimas eina kitaip: *rišiau*, *rišei*, *rišė*, *rišėme* ir tt.

b) Šalia *žinda* (*in* prieš *d*) rašome *žįsti* (*į* prieš *s*); šalia *siūti* (*ū* prieš priebalsį) rašome *siuva*, *siuvo* (*uv* prieš balsį). Čia yra paprastas, bendras mūsų kalbos ir rašybos dalykas (plg. *būti* ir *buvimas*, *pūti* ir *puvimas*, *ryti* ir *rijimas*, *lįsti* ir *lindo*, *skęsti* ir *skendo* . . .): čia liemens balsis yra lyg vienoks.

B. Esamojo ir būtojo laiko liemens balsiai yra ne vieno laipsnio:

breda, brido, bristi	perša, piršo, piršti
kemša, kimšo, kimšti	renka, rinko, rinkti
kerpa, kirpo, kirpti	serga, sirgo, sirgti
kerta, kirto, kirsti	slenka, slinko, slinkti
kremta, krimto, krimsti	telpa, tilpo, tilpti
lenda, lindo, lįsti	trenka, trinko, trinkti,
lieka, liko, likti	veja, vijo, vyti
perka, pirko, pirkti	velka, vilko, vilkti . . .

a) Su lytimis *breda*, *lieka*, *telpa* rašomojoje kalboje vartojamos iš žmonių kalbos ir lytys *brenda*, *liekti* (*linka*), *tilpsta*.

C. Prieš liemengalio balsį išeina aikštėn šakninis *j*, kurio nėra liemens gale prieš priebalsį. Visų trijų lyčių šaknies balsis (*o*, *ė*) arba dvibalsis (*ie*) yra visai vienoks (plg. A, *b*).

boja, bojo, boti	ploja, plojo, ploti
joja, jojo, joti	roja, rojo, roti
kloja, klojo, kloti	sėja, sėjo, sėti
knoja, knojo, knoti	spėja, spėjo, spėti
loja, lojo, loti	stoja, stojo, stoti
moja, mojo, moti	tvoja, tvojo, tvoti

žioja, žiojo, žioti.

b)

glieja, gliejo, glieti	rieja, riejo, ríeti
grieja, griejo, grieti	sieja, siejo, sieti
liẽja, liejo, lieti	skrieja, skriejo, skriẽti
líeja, liejo, líeti	šlieja, šliejo, šlieti

žvieja, žviejo, žvieti.

Yra rašoma kartais iš žemaičių ir rytų aukštaičių tarmių ir „aš *gleju*, greju, leju, reju, seju, skreju, šleju, žveju“ (žr. *b*). Būtojo laiko lytis rytų aukštaičiai taria dažnai ir „lėjau, rėjau, šlėjau . . .“

D. Bendraties liemengalyje prieš galūnę *-ti* yra jungiamasis *ė* (prieš priebalsį), būtojo laiko liemengalyje yra *-ėj* (prieš balsį); esamojo laiko liemenyje to *ė* nėra:

bada, badėjo, badėti	moka, mokėjo, mokėti
bilda, bildėjo, bildėti	pleška, pleškėjo, pleškėti
buda, budėjo, budėti	skamba, skambėjo, skambėti
dera, derėjo, derėti	skauda, skaudėjo, skaudėti
dreba, drebėjo, drebėti	skuba, skubėjo, skubėti
juda, judėjo, judėti	sópa, sopėjo, sopėti
kaba, kabėjo, kabėti	šlama, šlamėjo, šlamėti
kalba, kalbėjo, kalbėti	šneka, šnekėjo, šnekėti
keta, ketėjo, ketėti	veša, vešėjo, vešėti
kruta, krutėjo, krutėti	žada, žadėjo, žadėti
maga, magėjo, magėti	žiba, žibėjo, žibėti . . .

Yra sakoma rašoma: „Čia *dera* (gerai auga) javai; jis arklį *dera,*“ bet raštuose kartais ir skiriama: „Čia *dera* javai; jis arklį *deri.*“ Šalia *skauda* rašoma kartais iš žemaičių tarmės ir *skausta* (*skaust*).

E. Bendraties liemengalyje prieš galūnę *-ti* yra jungiamasis *o* (prieš priebalsį), būtojo laiko liemengalyje — *-oj* (prieš balsį); to *o* esamojo laiko liemenyje nėra:

gieda, giedojo, giedoti	miega, miegojo, miegoti

rauda, raudojo, raudóti.

Šalia *miega* sakoma rašoma yra iš senovės ir *miegti;* šalia *gieda* sakoma vietomis ir *giesta* (plg. *skaustą*). Šalia *miegù, ráudu* senovės kalboje yra buvę ir *miegmì, rąumi,* — taip yra kartais ir dabar vieno kito rašoma (žr. § 112, D).

Ė. Šaknies gale yra *y* arba *ū* (prieš priebalsį). Būtojo laiko liemenyje prieš liemengalio balsį eina šakninis *j* (po *i*) ir *v* (po *u*), — plg. *siuvo, vijo* šalia *siūti, vyti;* esamojo laiko liemenyje *j* ir *v* eina po ilgojo šaknies balsio:

bliuva, bliuvo, bliūti	pyja, pijo, pyti
bū̃va, bùvo, būti	pūva, puvo, pūti
džiū̃va, džiuvo, džiūti	ryja, rijo, ryti
gyja, gijo, gyti	srūva, sruvo, srūti
griūva, griuvo, griūti	-ščiūva, ščiuvo, ščiūti
kliūva, kliuvo, kliūti	šlyja, šlijo, šlyti
lyja, lijo, lyti	žū̃va, žùvo, žūti...

Šalia lyčių *pra-, su-bliūva, -būva... -žūva* yra parašoma kartais iš tarmių ir *-bliūna, -būna... lyna, pūna* (žem.). Dažnai yra rašoma ir *džiūsta (džiūva), džiūvo, pūsta, žūsta* (žr. G).

F. Esamojo laiko liemenyje, pačiame šaknies viduryje, po trumpųjų balsių atsiranda nosinis priebalsis, kurio nėra bendratyje ir kitų laikų liemenyje, arba trumpieji balsiai ilgėja.

Nosinis priebalsis prieš *k, g, t, d* yra *n*, prieš *p, b* — *m*. Prieš kitus priebalsius *(l, m, r, s, š, z)* nosinis priebalsis rašomojoje kalboje dažniausiai išnyksta, pailginęs šaknies balsį — pavertęs *a, e* nosiniais (ilgaisiais) balsiais *(ą, ę)*, balsius *i, u* balsiais *y, ū* (rašomais iš *į, ų*):

a) anka, ako, akti	plunka, pluko, plukti
bunda, budo, busti	punta, puto, pusti
bunka, buko, bukti	senka, seko, sekti
džiunga, džiugo, džiugti	skanta, skato, skasti
genda, gedo, gesti	sklinda, sklido, sklisti
junda, judo, justi	smunka, smuko, smukti
junta, juto, justi	sninga, snigo, snigti
kanka, kako, kakti	švinta, švito, švisti
kinta, kito, kisti	tenka, teko, tekti
krinta, krito, kristi	tinka, tiko, tikti
minta, mito, misti	trunka, truko, trukti
plinta, plito, plisti	žlunga, žlugo, žlugti...

b)	drimba, dribo, dribti	-skumba, skubo, skubti
	dumba, dubo, dubti	-stemba, stebo, stebti
	glemba, glebo, glebti	stimpa, stipo, stipti
	kimba, kibo, kibti	šlampa, šlapo, šlapti
	klumpa, klupo, klupti	šlumba, šlubo, šlubti
	limpa, lipo, lipti	tampa, tapo, tapti...

c)	bąla, balo, balti	sąla, salo, salti
	-kęra, kero, kerti	šąla, šalo, šalti

-šląma, šlamo, šlamti...

d)	byra, biro, birti	spūra, spuro, spurti
	yra, iro, irti	svyla, svilo, svilti
	kyla, kilo, kilti	šyla, šilo, šilti
	skyla, skilo, skilti	žyla, žilo, žilti

-žiūra, žiuro, žiurti...

e)	bliūška, bliuško, bliukšti	pliūška, pliuško, pliukšti
	brūzda, bruzdo, bruzti	pūška, puško, pukšti
	dryska, drisko, driksti	ryzga, rizgo, rigzti
	myzga, mizgo, migzti	tyška, tiško, tikšti

tryška, triško, trikšti...

ė) Lytys *birsta*, *kilsta*, *šilsta* ir tt. (šalia lyčių *byra*, *kyla*, *šyla*...) vartojamos dažnokai (iš žemaičių tarmės) ir raštuose. Sakoma rašoma ir *trýkšta*, *tryško* (šalia *tryška*, *triško*).

f) Šalia lyčių *krinta*, *sninga* sakoma iš tarmių ir *krenta* (ryt.), kartais ir *krimta* (žem.), *sniegti*, *sniega*. Iš rytų aukštaičių kalbos raštuose vartojami ir žodžiai *skrenda*, *skrido*, *skristi*, *brenda*, *brido*, *bristi*.

g) Čia galėtume priskirti del esamojo laiko lyties ir antrinį veiksmažodį *žabąla*, *žabalo*, *žabalti* (plg. *c*).

G. Esamajame laike, liemens gale, prieš *a* yra priesaga *-st-*, kurios nėra kitų laikų liemenyse. Liemens balsis ilgas, nosinis arba dvibalsis.

Esamojo laiko liemengalyje prieš priesagą yra priebalsiai: a) *k*, *g*, *p*, *b*, *l*, *m*, *n*, *r* arba b) *t*, *d*, *s*, *š*, *ž*, *šk*:

a)	álksta, álko, álkti (*k*)	rūksta, rūko, rūkti
	brinksta, brinko, brinkti	švinksta, švinko, švinkti
	linksta, linko, linkti	trūksta, trūko, trūkti
	pyksta, pyko, pykti	tvinksta, tvinko, tvinkti

vyksta, vyko, vykti
bringsta (brangsta), -go, -gti (*g*)
dingsta, dingo, dingti
dygsta, dygo, dygti
lygsta, lygo, lygti
mėgsta, mėgo, mėgti
rūgsta, rūgo, rūgti
slūgsta, slūgo, slūgti
smurgsta, smurgo, smurgti
stingsta, stingo, stingti
vargsta, vargo, vargti
alpsta, alpo, alpti (*p*)
klimpsta, klimpo, klimpti
krypsta, krypo, krypti
sirpsta, sirpo, sirpti
tarpsta, tarpo, tarpti
tirpsta, tirpo, tirpti
pra-lõbsta, -lobo, -lobti (*b*)
skóbsta, skobo, skobti
pa-milsta, -milo, -milti (*l*)
tõlsta, tolo, tolti
lìmsta, limo, limti (*m*)
rimsta, rimo, rimti
temsta, temo, temti
sensta, seno, senti (*n*)
tvinsta, tvino, tvinti
pa-žįsta (-žinsta), -žino, -žinti
at-kersta, -kero, -kerti (*r*)
skársta, skaro, skárti...

b) gel̃sta, gel̃to, gel̃sti (*t*)
kaista, kaito, kaisti
į-nir̃sta, -nir̃to, -nir̃sti
virsta, virto, virsti
výsta, vyto, vysti
bręsta, brendo, bręsti (*d*)
sklýsta, sklýdo, sklýsti (plg. sklinda, sklido, sklisti)
nu-si-bosta, -bodo, -bosti
iš-si-gąsta, -gando, -gąsti
iš-girsta, -girdo, -girsti
pra-gysta, -gydo, gysti
pa-kìrsta -kirdo, -kirsti
klysta, klydo, klysti
skýsta, skydo, skysti
spį̃sta, spiñdo, spįsti
skur̃sta, skurdo, skursti
iš-vysta, -vydo, -vysti
pra-žysta, -žydo, -žysti
drįsta (žm. dręsa), drįso, drįsti (*s*)
pa-ilsta, -ilso, -ilsti
lýsta, lýso, lysti
tįsta, tįso, tįsti
vėsta, vėso, vėsti
áušta, aušo, aušti (*š*)
aũšta, aušo, aušti
gaišta, gaišo, gaišti
pa-miršta, -miršo, -miršti
į-niršta, -niršo, -niršti
plyšta, plyšo, plyšti
gýžta, gyžo, gyžti (*ž*)
grįžta, grįžo, grįžti
at-lýžta, -lyžo, lyžti
lūžta, lūžo, lūžti
rýžtas, rýžos, rýžtis
pa-tilžta, tilžo, tilžti
brėkšta, brėško, brėkšti (*šk*)
rýkšta, ryško, rykšti
trýkšta, tryško, trykšti
trokšta, troško, trokšti...

I. Esamojo laiko liemenyje priesaga *-st-* sakoma ir kitos rūšies žodžių lytims. Yra sakoma rašoma ir *džiūsta*, *pūsta*, *kilsta*, *šilsta*... (žr. Ė, F, e).

J. Esamojo laiko liemenyje, šaknies viduryje, prieš priesagą *-st-* liemens balsai *a*, *e*, *i*, *u* virsta ilgaisiais: liemens balsiai *a*, *e* pavirsta „nosiniais" (ilgaisiais); trumpieji balsiai *i*, *u* pavirsta ilgaisiais *y*, *ū* (rašomais iš *į*, *ų*). Liemens gale yra priebalsiai *s*, *š*, *z*, *ž*:

a) gęsta, geso, gesti
glęžta, gležo, gležti
mąžta, mažo, mažti
šąšta, šašo, šašti
tęžta, tęžo, težti

b) dūžta, dužo, dužti
gyžta, gižo, gižti
gniūžta, gniužo, gniužti
grysta, griso, gristi
yžta, ižo, ižti
klyšta, klišo, klišti
myšta, mišo, mišti
nyžta, nižo, nižti
prūsta, pruso, prusti
sūsta, suso, susti
tyžta, tižo, tižti
ūžta, užo, užti
vỹsta, viso, visti
zyzta, zizo, zizti...

a) Šalia lyčių *sudūžta*, *sumyšta*, *vysta* rytų Lietuvoje sakomos vietomis lytys — *sudunža*, *suminša*, *vinsa*. Rašomojoje kalboje tos lytys retai tėra vartojamos. Šalia *gižti* yra vietomis (rytuose) ir *gyžti* (žr. G).

b) Lytys *gęsta*, *šąšta*, *mąžta*, *zyzta* yra susidariusios iš „gę-sta, šąš-sta, mąž-sta, zyz-sta" (plg. *lysta*, *aušta*, *lūžta*, žr. G, b).

Antrasis skyrius

§ 115. Veiksmažodžių liemengalyje (prieš *a*) yra kietas priebalsis, būtojo laiko liemengalyje yra *-ė*.

A. Liemens balsis visur (visose trijose lytyse) yra vienoks:

bara, barė, barti
dega, degė, degti
ėda, ėdė, ėsti
gula, gulė, gulti
lesa, lesė, lesti
mala, malė, malti
mezga, mezgė, megzti
muša, mušė, mušti
rezga, rezgė, regzti
sega, segė, segti
seka, sekė sekti
veda, vedė, vesti...

a) Šalia lyčių *barė*, *malė*, *mušė* rašoma kartais iš tarmių ir *baro*, *malo*, *mušo* (žem.) Būtajam laikui parašoma kartais ir *gulo* (ryt.).

B. Esamojo ir būtojo laiko liemens balsiai yra ne vieno laipsnio:

gema (ryt. ir *gimsta*), gimė, gimti
gena, ginė, ginti (bandą, galvijus *gena*)
mena, minė, minti (mįslę *mena*, to *ne-mena*, tą *at-mena*, *pa-mena*).

C. Būtojo laiko liemens balsis ilgas, esamojo — trumpas.

gina, gýnė, gìnti	pina, pynė, pinti
mina, mynė, minti	skina, skynė, skinti
pila, pylė, pilti	tina, tynė, tinti

trina, trynė, trinti.

a) Šalia *pila* rašoma iš rytų aukštaičių tarmės ir *pilia.*

b) Visų šitų *žodžių* kirtis vienodas.

D. Prieš esamojo liemengalio balsį yra *j* (būtajame laike to *j* nėra) Žodžio šaknyje (prieš galūnės priebalsį) yra *au* arba *uo;* būtojo laiko lytyse tuodu dvibalsiu duoda *ov*, kartais *av* (prieš balsį):

bliáuja, blióvė, bliáuti	mauja, movė, mauti
džiáuja, džióvė džiáuti	niaujasi, niovėsi, niautis
griauja, griovė, griauti	piauja, piovė, piauti
jauja, jovė, jauti	plauja, plovė, plauti
kauja, kovė, kauti	rauja, rovė, rauti
kliaujasi, kliovėsi, kliautis	spiauja, spiovė, spiauti
krauja, krovė, krauti	šauja, šovė, šauti
liauja, liovė, liauti	šluoja, šlãvė, šlúoti...

a) Parašoma iš tarmių dažnai ir *bliauna, džiauna... šauna* (ryt. ir žem.), kartais ir (aš) *šlavu* (žem.), *kavau, šavau* (ryt).

b) Šalia *plauja...* rytų aukštaičiai sako ir *pláudžia, plaudė, plausti.*

Trečiasis skyrius.

§ 116. Esamajame liemengalyje prieš *a* yra minkštas priebalsis, būtojo laiko liemengalyje yra *o.*

A. Liemuo yra visur vienaskiemenis:

grindžia, grindo, grįsti	kléidžia, kléido, kléisti
grūdžia, grūdo, grūsti	leidžia, leido, leisti.

a) Šalia *grūdžia, grindo, kleido, leido,* yra vartojama raštuose ir *grūda, grindė, kleidė, leidė* (ryt.).

B. Būtojo laiko liemengalyje yra *-ėj-* (prieš balsį), bendraties — *-ė-* (prieš priebalsį):

kenčia, kentėjo, kentėti	reikia, reikėjo, reikėti
kvepia, kvepėjo, kvepėti	skelia, skelėjo, skelėti.

Šitos esamojo laiko lytys susidaro ir iš veiksmažodžių *kęsti, kvėpti, reikti, skelti.* Rytuose yra sakoma ir *kvėpěti, kvěpti, -pějo (*plg. *niežěti, niěžti, -žějo).*

Ketvirtasis skyrius.

§ 117. Esamojo laiko liemengalyje yra *a* po minkštojo priebalsio, būtojo laiko liemengalyje — *ė*.

A. Liemens balsis visur ilgas, visų lyčių vienoks:

glóbia, globė, globti
{greĩbia, greibė, greibti
{griẽbia, griebė, griebti
gréndžia, grendė, gręsti
gręžia, gręžė, gręžti
grėbia, grėbė, grėbti
griaũdžia, griaũdė, griaũsti
griáudžia, griáudė, griáusti
gríežia, griežė, griežti
gróbia, grobė, grobti
gúodžia, guodė, guosti
keĩčia, keitė, keisti
kenčia, kentė, kęsti
liẽčia, lietė, liesti
pliekia, pliekė, pliekti
reikia, reikė, reikti
réiškia, reiškė, reikšti
rėžia, rėžė, rėžti
siaũdžia, siaudė, siausti
siaũčia, siautė, siausti
skaũdžia, skaudė, skausti
skélbia, skélbė, skélbti
skùndžia, skundė, skųsti
spréndžia, spréndė, spręsti
sténgia, stengė, stengti
svíedžia, sviedė, sviesti
svíegia, sviegė, sviegti
švilpia, švilpė, švilpti
tęsia, tęsė, tęsti
trėškia, trėškė, trėkšti
žáidžia, žáidė, žáisti
žeĩdžia, žeĩdė, žeĩsti...

Ši veiksmažodžių giminė yra labai gausinga.

B. Esamojo laiko ir bendraties liemens balsis trumpas, būtojo — ilgas, stipresnis:

bùria, búrė, bùrti
dumia, dūmė, dumti
gelia, gėlė, gelti
geria, gėrė, gerti
gilia, gylė, gilti
giria, gyrė, girti
grumia, grūmė, grumti
iria, yrė, irti
karia, korė, karti
kelia, kėlė, kelti
kulia, kūlė, kùlti
kuria, kūrė, kurti
lemia, lėmė, lémti
peria, pėrė, per̃ti
rẽmia, rẽmė, rem̃ti
sẽmia, sėmė, sémti
skelia, skėlė, skelti
skilia, skylė, skilti
spiria, spyrė, spirti
stumia, stūmė, stumti
sveria, svė̃rė, sver̃ti
šeria, šėrė, šerti
tiria, tyrė, tirti
tremia, trėmė, trémti
velia, vėlė, velti
vemia, vėmė, vemti
želia, žėlė, želti
žeria, žė̃rė, žer̃ti....

Tariama yra vietomis ir *tremti, trėmė, svérti, svėrė.*

C. Esamojo laiko liemens balsis trumpas, būtojo ir bendraties ilgas, stipresnis.

blãškia, blõškė, blõkšti	reškia, rėškė, rėkšti
drēbia, drēbė, drēbti	skečia, skėtė, skėsti
dreskia, drėskė, drėksti	slegia, slėgė, slėgti
dvesia, dvėsė, dvėsti	smagia, smogė, smogti
gresia, grėsė, grėsti	srebia, srėbė, srėbti
krečia, krėtė, krėsti	šlekia, šlėkė, šlėkti
kvepia, kvėpė, kvėpti	teškia, tėškė, tėkšti
lekia, lėkė, lėkti	tupia, tūpė, tūpti
plečia, plėtė, plėsti	vagia, vogė, vogti
pùčia, pū̃tė, pū̃sti	žlẽgia, žlẽgė, žlẽgti...

Šalia šitos vietos *kvepia, slegia, slẽgė, slẽgti, tupia* raštuose yra vartojamos iš kalbos ir lytys *kvẽpia, slėgia, slėgė, slėgti, tũpia.*

Penktasis skyrius.

§ **118.** Rašomojoje kalboje yra keliolika veiksmažodžių, kurie asmenuojami labai įvairiai. Tų veiksmažodžių atskirųjų laikų liemens skiriasi tarp savęs labai nepaprastai. Yra sakoma: turime veiksmažodžių **įvairialiemenių.**

A. Būti. Šito veiksmažodžio lytys sudaromos ne iš vienos šaknies: a) iš *bū-* (prieš priebalsius), *buv-, būv-, būn-* (prieš balsius), b) iš *es-* ir c) iš atskirojo žodžio *yra (yr).*

a) Be lyčių *būti, buvau, būvu* (*būnu),* įsidėmėtinos yra ypačiai esamojo laiko lytys: *esu (esmi), esi, esti, yra, esame, esate, esava, esata (esmè, este, esva, esta),* sakomos šalia lyčių *būvu, būnu, būvi, būni...*

b) Lytys *esmi, esti, esme, este, esva, esta* yra priebalsinės asmenuotės liekana. Iš tos liekanos šių dienų kalboje paprastai yra vartojama tiktai lytis *esti.* Lytys *es-u, es-a-me... es-a-ta* yra susidariusios liemeninės asmenuotės keliu (kaip *dirb-u, dirb-a-me...*). Lytis *esi* galėjo dvejaip susidaryti — iš *es-si* arba iš *es-i.*

c) Žodis *esti* neatstoja žodžio *yra*; žodis *būvu* neatstoja žodžio *esu,* — jų reikšmė skirtinga.

d) Šalia lyčių *esu, esi...* raštuose vartojamos ir lytys *ėsu, ėsi...*

B. **Dėti, deda, dėjo.** Čia turime du nepaprastu vieno veiksmažodžio liemeniu. Ir senovės kalboje yra buvę du atskiru liemeniu: *dė-ti*, aš *demi* (iš *ded-mi*), jis *des-ti* (iš *ded-ti*), mes *de-me*... Dabar rašome ir sakome paprastai — *dėti*, jis *deda*, aš *dedu*, *dėjau*, vartodami drauge ir senovinę lytį *destis (= dedasi:* „kas *destis*, visaip *destis"*).

C. **Duoti, duoda, davė.** Esamojo laiko liemuo yra *duod-a* (su dviem *d*). Lytis *davė* bus susidariusi kaip *šlavė.* Šalia to *davė* yra vietomis ir *devė.* Senovės kalboje esamajam laikui buvo vartojamos ir lytys: aš *duomi* (iš *duod-mi*), jis *duosti* (iš *duod-ti*), mes *duome*... (plg. B).

D. **Eiti, eina, ėjo; liekti, miegti...** Senovėje buvo sakoma: *eimi*, *eisi*, *eiti* (= einu, eini, eina), *eime*, *eiva* (einame, einava), *liekmi* (lieku, linku), *liekti* (lieka, linka), *miegmi* (miegu), *miegsi* (miegi), *miegti* (miega), *raumi* (raudu), *ráusti* (ráuda), *giesti* (gieda), *skausti* (skauda)...

Ėmus nykti priebalsinės asmenuotės lytims, iš jų vietomis susidarė ir šiokių lyčių: *eitu*, *liektu*, *miegtu* (einu, lieku, miegu), *ráumu*, *giestu*, jam *skausta*, jis *rauma*, *giesta* (raudu, giedu, jam skauda, jis rauda, gieda), tu *eitì*, mes *eitame*, tu *ráumi*, *raumame*... Iš *niež-ti*, *perš-ti*, *gies-ti* (žem. *„giest"*) radosi vietomis žodžių ir lyčių *nieštėti*, *perštėti* (= niežėti, peršėti), *giestu*, *giesta*, *giestame*...

Šalia *ėjo* kartais, iš žemaičių ir rytų aukštaičių tarmių, parašoma ir *ejo*. Rašome dabar paprastai: *eina*, *ėjo*, *eiti* (žr. § 97...).

E. **Auti, auna, avė; eiti, eina, ėjo (ejo); gauti, gauna, gavo.** Čia, esamojo laiko liemenyse, prieš pačią galūnę yra priebalsis *n*, kurio nėra kitų laikų liemenyse. Prieš tą *n* yra dvibalsis. Jų būtojo laiko liemuo sudaromas ne vienodai (plg. *avė*, *ėjo*, *gavo*). Vieno skyriaus, vienos skyriaus skiltelės, vadinasi, jie nesudaro.

Rašomojoje kalboje iš žemaičių (ir rytų aukštaičių) tarmės kartais vartojami ir kiti veiksmažodžiai su tuo *n*: *būna*, *grūna* (žr. § 114, Ė), *bliauna*, *kauna*, *liaunasi*... (žr. § 115, D).

G. **Imti, ima, ėmė.** Šalia lyčių *ima*, *ėmė* raštuose vartojamos iš šnekamosios tarmių kalbos kartais ir lytys *jema*, *jėmė.*

J. **Milžti, melžia, milžo.** Raštuose vartojama iš rytų aukštaičių tarmės ir *mélžti*, *mélžia*, *mélžė*, kartais ir *milžti*, *melža*, *milžo* (kaip *telpa*, *tilpo*, *tilpti*).

K. **Mirti, miršta, mirė.** Esamojo laiko liemuo po šaknies yra čia gavęs priesagą *st* visai nepaprastai. Kiti žodžiai, be *š* (*ž*) šaknies gale, esamojo laiko taip nesusidaro.

L. **Pulti, puola, puolė.** Šalia lyties *puolu* raštuose vartojamos iš žemaičių tarmės kartais ir lytys *pulu, pulnù*.

M. **Virti, verda, virė.** Žodis turi dvi reikšmi: „vakarienė *verda*, vakarienę *verda*“. Esamojo laiko priebalsis *d* yra čia tik to laiko liemenyje.

Šeštasis skyrius.

§ 119. Esamojo laiko liemengalyje yra *-i* (2-oji asmenuotė), būtojo laiko liemens gale yra *-ėj-* (prieš balsį), bendraties — *-ė-* (prieš priebalsį).

A. Bendraties galūnė *-ė-ti* eina tuojau po žodžio šaknies *(ãvi, avė́jo, avė́ti; čiáudi, čiáudėjo, -dėti...)*:

biaũrisi, biaurė́tis
dėmisi, dėmėtis
dingi, dingėti
dygi, dygėti
domisi, domėtis
druni, drunėti
džiovi, džiovėti
gali, galėti
gedi, gedėti
geni, genėti
gė́disi, gė́dėtis
gẽrisi, gėrė́tis
girdi, girdėti
glũdi, glū́dėti
grõžisi, grožėtis
guli, gulėti
il̃gisi, ilgėtis
ilsisi, ilsėtis
juosi (jūsi), -sėti
kaki, kakėti
kyši, kyšėti
kloji, klojėti
kósi (kosti), -sėti
kroši (krėši), -šėti
kruni, krunėti
at-si-kvõši, -šė́ti
laĩmi, laimė́ti
linki, linkėti
liūdi, liūdėti
lydi, lydėti
lyti, lytėti
mérdi, mérdėti
mini, minėti
mýli (mỹli), -lė́ti
mõvi (mũvi), -vėti
n i e ž t i, niežėti
nori, norėti
peni, penėti
peri, perėti
p e r š t i, peršėti
ravi, ravėti
regi, regėti
ryši, ryšėti
rūpi, rūpėti
žýdi (žỹdi), -dė́ti...
segi, segėti
sérgi (sergti, sergsta, sergėja), -gėti
sėdi, sėdėti
smirdi (smirda), -dėti
spindi, spindėti
stebi, stebėti
šỹkšti, -tė́ti
šlỹkštisi, -tė́tis
tesi, tesėti
tiki, tikėti
tingi, tingėti
tyli, tylėti
tupi, tupėti
turi, turėti
tūri, tūrėti
véizdi, veizdė́ti
viẽši, viešė́ti
vilki, vilkėti
pa-výdi, -dė́ti
žẽri, žėrėti
žiũri (žiū́ro), -rė́ti

a) Bendraties galūnė *-ėti* eina tuojau ir po to žodžio liemens, iš kurio yra susidaręs veiksmažodis: *dėm-ėtis, dom-ėtis, šlykšt-ėtis* (plg. *dėmė, šlykštus...)*.

b) Lyčių *„nieži, perši“* trečiajam asmeniui, rodosi, nėra, bet vis delto šituos žodžius skiriame čia į antrąją asmenuotę. Vietomis (rytuose) yra sakoma *niežtėti, perštėti* ir šalia jų trečias asmuo tariamas *niežti, peršti*.

c) Kalboje vartojami žodžiai *pa-ėjėti (pa-ystėti), pa-bėgėti, pa-lūkėti, pa-molėti, pa-nėšėti (pa-nyšėti), pa-orėti, pa-šokėti, pa-vėdėti, pa-vėžėti...* Ir iš jų trečiasis asmuo sudaromas dažnai su *-i* liemengalyje: *pamõli, panẽši, pavẽži...*

B. Šaknies gale prieš liemengalį *-i* esti priesaga *-s*, kartais *-v (cỹpsi, čỹpsi, -sẽjo, -sẽti; stóvi, -vẽjo, -vẽti...):*

dėvi, dėvėti	kriuksi, kriuksėti	spragsi, -sėti
dilgsi, dilgsėti	krùnksi, -sė́ti	spréngsi, -sėti
dingsi, dingsėti	linksi, linksėti	straksi, -sėti
dygsi, dygsėti	liúoksi, -sė́ti	šalvi, šalvėti
girgsi, girgsėti	mìrksi, mirksė́ti	žagsi, žagsėti
kar̃ksi, -sė́ti	plèkši, plekšė́ti	žlepsi, žlepsėti
kirksi, kirksėti	pókši, -šė́ti	žliugsi, žliugsėti
klyksi, klyksėti	spiñksi, -sė́ti	žvilgsi, žvilgsėti...

a) Žodžiai *plekšėti, pokšėti* yra susidarę iš **plešk-sėti, *pošk-sėti*.

Septintasis skyrius.

§ 120. Esamojo laiko liemengalyje yra *-o* (3-oji asmenuotė), būtojo — *-ė*, bendraties — *-y* (prieš *-ti)*.

A. Prieš esamojo ir būtojo laiko liemengalius yra tiktai veiksmažodžio šaknis, be kokios priesagos *(daro, darė, daryti; gráižo, gráižė, gráižyti...):*

bado, badyti	kaito, kaityti	máigo, -gyti
báldo, báldyti	kaso, kasyti	maišo (mišo), -šýti
braido, braidyti	láido, láidyti	mė́to, -tyti
daužo, daužyti	láigo, láigyti	migo (žem.), -gyti
geso, gesyti	lañdo, landýti	móko, -kyti
grándo, grándyti	lanko, lankyti	páiso, -syti
graso, grasyti	laso, lasyti	paĩso, -sýti
grąžo, grąžýti	laužo, laužyti	pašo, pašyti

plauko, plaukyti	rašo, rašyti	tráiško, -kyti
pliko, plikyti	rė́žo, -žyti	tráuko, -kyti
pluko (žem.), -kýti	sako, sakyti	tvìlko, -kyti
raito, raityti	slaũgo, slaugýti	valo, valyti
ráižo, -žyti	stabo (žem.), stabyti	pri-valo, -lýti
raško, raškyti	tapo, tapyti	var̃po, varpyti...

B. Prieš liemengalius po šaknies yra priesaga *-d-:*

ar-dą, ar-dyti	migdo, migdyti	šaldo, šaldyti
baido, baidyti	nardo, nardyti	šaudo, šaudyti
báldo, baldyti	plukdo, plukdyti	šildo, šildyti
gydo, gydyti	pūdo, pūdyti	trámdo, -dyti
grumdo, -dyti	pykdo, pykdyti	trikdo, trikdyti
gaudo, gaudyti	piudo, piudyti	tupdo, tupdyti
gimdo, gimdyti	rodo, rodyti	tvárdo, -dyti
jodo, jodyti	skaldo, skaldyti	tvindo, tvindyti
kárdo, -dyti	spiaudo, spiaudyti	virkdo, virkdyti
lámdo, lamdyti	stabdo, stabdyti	vykdo, vykdyti
lodo, lodyti	stumdo, stumdyti	žudo, žudyti...

a) Žodis *baldyti* yra dviejų reikšmių (žr. A). Yra sakoma: „Dabar sienas *bál-dysime (bãlinsime, báltinsime)*" ir „kam *bald-ai, nesibáld-yk*" (plg. *balti, bąla* ir *belsti, beldžia, bilda).*

b) Yra sakoma (rašoma) ir *piū́do, -dyti, pluko, plukýti, stabo, stabýti* (žem.), *žū́do, žū́dyti* (ryt.).

C. Prieš liemengalius yra priesaga *-st-:*

barsto, barstýti	krapšto, -týti	smaigsto, -styti
bastosi, bastytis	kráusto, -styti	svarsto, svarstyti
dáigsto, -styti	láisto, láistyti	šlaksto, šlakstýti
dañgsto, -stýti	laĩsto, laistýti	švaisto, švaistýti
drabsto, -stýti	laksto, lakstyti	táiksto, -styti
dursto, -styti	lanksto, lankstyti	tvársto, -styti
džiáusto, -styti	mąsto, mąstyti	valksto, valkstýti
glaĩsto, glaistýti	narsto, nárstyti	vársto, -styti
kálsto, kalstyti	pusto, pustyti	výsto, -styti
kársto, -styti	ramsto, ramstyti	žañgsto, -stýti
kapsto, -stýti	sagsto, sagstyti	žar̃sto, -stýti
káusto, -styti	samsto, sámstyti	žlãgsto, žlagstýti...

a) Zodžiai *krapštyti, mąstyti, švaistyti* yra susidarę iš *krąbžd-* (plg. *krabždėti*), *man-* (*man-yti*...), *švait-* (plg. *at-švai-tas, šviesti*) ir priesagos su galūne *-styti.*

Aštuntasis skyrius.

§ **121.** Esamojo laiko liemengalyje yra *-o,* būtojo — *-ojo,* bendraties — *-o.*

A. Prieš liemengalius yra tiktai veiksmažodžio šaknis, be kokios priesagos:

bijo, bijoti	klūpo, klūpoti	rymo, rymoti
ieško, ieškoti	kniūbo, kniūboti	sáugo, saugoti
kiūto, kiūtoti	knybo, knyboti	týso, týsoti
kybo, kyboti	lìndo, lìndoti	žino, žinoti...

a) Sakoma rašoma yra ir *sáugoja, -gojo, -goti* (žr. § 122).

B. Po šaknies prieš liemengalius yra priesaga *-s-:*

bar̃kšo, barkšóti	knybso, -sóti	snopso, snopsóti
drybso (dribso), -soti	kum̃pso, -sóti	spokso, spoksóti
dunkso, dunksóti	kūpso, kūpsoti	stūkso, stūksóti
guñkso, -sóti	purpso, -soti	šypso, šypsoti
karkso, kàrksóti	pūpso, pūpsoti	vėpso, vėpsoti
kėkso, kėksoti	rėpso, rėpsóti	vypso, vypsoti
kiokso, -soti	riõkso (rokso), -sóti	žiopso, žiopsoti
kniūbso, -sóti	smur̃gso, -sóti	žirgso, žirgsoti ...

a) Žodis *barkšo* susidaręs yra iš **baršk-so.*

Antriniai veiksmažodžiai.

Antrinių veiksmažodžių, neskaitant priešdėlių, yra daugiau kaip vienas skiemuo prieš esamojo laiko liemengalį.

§ **122.** A. Liemengaliuose yra *-oja, -ojo, -o* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio): *ãšar-oja, -ojo, -oti; šlubčiója, -čiójo, -čióti...*

balnoti	gainioti	láipioti	pláukioti
bėdoti	galvoti	lakioti	pijoti
byloti	grūmoti	landžioti	putoti
braidžioti	kapoti	lánkioti	ráišioti
dienoti	kartoti	lapoti	rasoti
dovanoti	kiloti	narplioti	skáinioti
dujoti	láidoti	páinioti	skeryčioti

skėtrioti	šalnoti	vainoti	vãsaroti
skrajoti	šarmoti	vaitoti	vilioti
stokoti	vadžioti	vajoti	žaboti
šakoti	vagoti	valioti	žiemoti...

a) Šios rūšies veiksmažodžiai susidaro iš daiktavardžių *(bėda, dovana, dujos, šakã, šalna, rasa, balnas...)*, iš pirminių veiksmažodžių *(pinti, skinti, vyti...)* ir iš šiaipjau žodžių. Šalia *lapoti* plačiai vartojama ir *lapuoti.*

B. Prieš liemengalius yra priesaga *-n- (sn, šn)*, kurios nėra tų veiksmažodžių pirmenose:

girkšnoti, kąsnoti, kilnoti, kramsnoti, kresnoti, lašnoti, lynoti, miknoti, plasnoti, rupšnoti...

§ **123.** A. Liemengaliuose yra *-uoj-a, -av-o, -uo* (po kietojo arba po minkštojo priebalsio):

aimanúoti	gaišuoti	kamuoti	raũdonuoti
bal̃tuoti	garuoti	laidúoti	važiuoti
bolúoti	juõduoti	meluoti	žaliuoti
dejuoti	juokuoti	plevėsuoti	žygiuoti...

B. Keliolika žodžių prieš liemengalius, be veiksmažodžio šaknies (arba šiaipjau žodžio liemens), turi dar priesagą *-ur:*

kiũturiuoti	lūkuriuoti	snūduriuoti
kỹburiuoti	plūduriuoti	vinguriuoti
knỹburiuoti	siũturiuoti	vyturiuoti
kūturiuoti	snyguriuoti	žyburiuoti...

Šitos rūšies žodžiai kartais rašomi (iš žemaičių tarmės) ir trumpiau: *kỹburti, lūkurti...*

§ **124.** Liemengalyje yra *-auja, -avo, -au (bliū́vauti, -auja, -avo; tarnáuti, -náuja, -nãvo...):*

badauti	kariauti	riešutauti	uogauti
bernauti	keliauti	rýkauti	vagiliauti
bičiuliauti	kiaušiniauti	rū́stauti	vergauti
bū́bauti	klýkauti	senauti	vėžiauti
čiùlbauti	mergauti	smárkauti	viešpatauti
draugauti	nerimauti	šienauti	vìrkauti
džiū́gauti	piemenauti	šū́kauti	výrauti
geidauti	ragauti	švìlpauti	žióvauti
jaunauti	rė́kauti	taurauti	žvirbliauti...

§ 125. Liemengalyje yra *-ija, -ijo, -y:*

akija, akýti	kirmija, kirmyti	rūdija, rūdyti
dalija, dalyti	korija, koryti	šaknija, šaknyti
dantija, dantyti	lỹkija, lỹkyti	vàksija, vaksyti
kaũlija, kaũlyti	pelija, pelyti	zaunija, zaunyti...

a) Aukštaičių tariama rašoma ir kitaip: a) *dalyja, dalijo, kirmyja, kirmijo...* (plg. *gyja, lyja, gijo, lijo*) ir b) *dalyja, dalyjo...* (kur *y* yra iš bendraties ir būsimojo laiko). Yra sakoma rašoma ir *dalina, dalinti,* vietomis *dãlo, dãlė, dalýti.* Šalia *kirmyti, pelyti...* sakoma vietomis *kirmėti, pelėti.*

§ 126. Liemengaliuose yra a) *-ėja, -ėjo, -ė (akėja, akėjo, akėti; áuklėja, -lėjo, -lėti...)* ir b) *-in-ėja, -in-ėjo, -in-ė- (knebinėja, knebinėjo, knebinėti):*

a) akmenėti	kérpėti	nértėti	siáutėti
biaurėti	kréitėti	at-si-péikėti	skéldėti
didėti	liesėti	pelėti	storėti
drūtėti	linksmėti	pléišėti	sveikėti
éižėti	lūžėti	retėti	sverdėti
gerėti	malonėti	riebėti	tobūlėti
glamonėti	mažėti	séilėti	velėti
jaunėti	mólėti	senėti	vértėti...
b) bėginėti	jodinėti	pirkinėti	stovinėti
bylinėti	kalinėti	rakinėti	šokinėti
darinėti	kamantinėti	rašinėti	šlavinėti
dėstinėti	kąpstinėti	ridinėti	tupinėti
dūlinėti	knisinėti	rėplinėti	vaikštinėti
ėdrinėti	krapštinėti	rodinėti	varlinėti
gyvatinėti	lauminėti	sėdinėti	važinėti
gulinėti	nagrinėti	siuntinėti	žioplinėti...

c) Žodžiai *kréitėti, pelėti, skéldėti, sverdėti* dažnai eina ir pirminiais veiksmažodžiais: jis *kréita, pela, skéldi, sveñdi (skélda, sveñda).*

§ 127. A. Liemengaliuose yra *-ina, -ino, -in- (gaivina, -vino, -vinti; páikina, -kino, -kinti...):*

baugìnti	grąžinti	mãsinti	šnekinti
bėgìnti	judinti	mìtinti	šokìnti
bogìnti	kabinti	mokinti	taikinti
bránginti	kaitinti	naikinti	tvìrkinti
džiovinti	kalbinti	niekinti	tvirtinti
džiuginti	kaltinti	piktinti	vaidinti
gadinti	ketinti	pykinti	váišinti
gaminti	krutinti	platinti	várginti
gañdinti	laipìnti	raginti	virinti
gerinti	lãkinti	rūpinti	vìrkinti
graudinti	lakìnti	saldinti	žadinti
grãžinti	maĩtinti	skubinti	žibinti...

B. Liemengaliuose yra *-d-ina*, *-d-ino*, *-d-in-:*

ėsdinti	kárdinti	rašýdinti	siũsdinti
gąsdinti	kurdinti	ráudinti	spáusdinti
im̃dinti	mušdinti	siaũsdinti	statydinti
káldinti	plakdinti	siũdinti	võgdinti...

§ **128.** Liemengaliuose yra *-ena, -eno, -en-:*

čiurlenti	kalenti	mekenti	sruventi
gabenti	kedenti	plekšenti	stekenti
gagenti	kutenti	plezdenti	šalenti
gyventi	kūrenti	pleventi	šalventi
graudenti	lukštenti	skardenti	verkšlenti...

§ **129.** Liemengaliuose yra *-tel-ti, -ter-ti* ir *-tel-ė-ti, -ter-ė-ti, -telia, -teria, -telėjo, -terėjo:*

barkštelia, -telėjo, -telė, -terėti
čiuptelia, -telėjo, -telėti, -telti
drikstelia, -telė, -telėjo, -telėti, -telti
grybštelia, -telėjo, -telėti, -telti
kepštelia, -lėjo, -telėti, -telti
kilstelia, -teria, -telti, -telėti, -terėti
kyštelia, -telėjo, -telti, -telėti
kveptelia, -teria, -telėjo, -telėti
linktelia, -teria, -telėjo, -telėti
luktelia, -teria, -telėti, -terėti
lyžtelia, -teria, -telėjo, -telėti

nikstelia, -teria, -telėjo, -terėjo, -telėti, -terėti
niuktelia, -teria, -telėjo, -terėjo, -telėti...
pykštelia, -teria, -telėjo...
pokštelia, -teria, -telėjo...
riktelia, -teria, -telėjo...
spustelia, -teria, -telti...
šūktelia, -teria...
švystelia, -teria...
trinktelia, -teria, -telti, -terti...
truktelia, -teria, truktelti...
žvilgtelia, -teria, terėti...

a) Kalboje ir raštuose šitų žodžių vartojame dvi lyti — trumpąją *(kilstelti)* ir ilgąją *(kilstelėti)*. Jie eina paprastai pirmąja asmenuote, nors kartais asmenuojami ir antrosios asmenuotės keliu: rytų aukštaičiai sako (ir rašo) vietomis — jie *trukteli, lyžteli.*

b) Šitiems žodžiams pradžią duoda tokie žodeliai, kaip antai: *kilst, lyžt, pykšt, pokšt, žvilgt...*

§ 130. Antrosios ir trečiosios asmenuotės antrinių veiksmažodžių beveik nėra. Yra sakoma vietomis: „Jie čia *viešnãgi* (viešì); tie nenaudėliai juos *žabáldo, apžabaldė* (plg. jie *žabąla, apžabãlo*, apanka, apako)". Tiesa, ir žodis *žabalti,* ir žodis *žabaldyti,* ir *viešnagėti* yra antriniai veiksmažodžiai, vienas pirmosios (žr. § 114, F, g), antras trečiosios, trečias antrosios asmenuotės, bet šitos rūšies žodžių kalboje yra labai maža; rašomojoje kalboje iškyla jie aikštėn labai retai.

Veiksmažodžių pavyzdžiai.

§ 131. 1. Ankštis (žirnius) *aižiau.* 2. *Išsiaižyk* (išsiižýk) žirnius (ankštis) ir valgyk. 3. Vaikus ne vieni tėvai *áuklėja.* 4. Kuo dabar *avėsi?* 5. Kam *badai?* 6. Ko jie dabar *bastosi* (klajoja)? 7. Ką čia *bedi* (smeigi)? 8. *Įbedė* baslį. 9. Su juo sunku *bylinėti.* 10. Taip ir kiti *bylójo.* 11. Veršiai *bliauja.* 12. Veršiu *nebliovęs,* jaučiu *nebaubsi.* 13. Ir veršiai *subliuvo.* 14. Ko čia dabar tas veršis *bliūvauja?* 15. Dienai *brėkštant* šilas nubunda. 16. Ar ilgai *budėsit* (būsit negulę, nemiegosit)? 17. Klausausi — jaučiai *būbauja.* 18. Aš dabar tenai *būvu* (gyvenu, laikausi). 19. Upeliai *čiurleno.* 20. Ar žinai, ką tas upelis

čiurlena? 21. Neturiu laiko — grėblį *dantiju.* 22. *Įdantyk* grėblį. 23. Ar *dėmisi* vaikas ką pasakomas? 24. *Įsidėmėk* gerai. 25. Šiandie gražiai *dienoja* (saulė šildo). 26. Ir vakar *dienojo.* 27. Saulė jau *įdienoja* (įšildo, pavasarį). 28. Dabar ir jis *dìngos* (tariasi), *dìngojos* (tarėsi) nebe dulkė *esąs.* 29. *Dìngojaus* neperjosiąs per jūrelę. 30. Širdy man *dingsė̃jo.* 31. *Diñgso* vis man širdy, galvoje. 32. Pamatysi, ir tau *dygė̃s.* 33. Kas čia *dỹgsi* man? 34. Akmenėlis *dygsėjo,* koją *diegė.* 35. Keturi ponaičiukai viena kepure *dyvi* (dėvi). *Rt.* 36. Jie ir mokslu *domisi.* 37. Tuo vaiku visi *domėjosi* ir stebėjosi. 38. Ar jau javus *dorojat* (valot, vokiat)? 39. *Apsidorokit,* svečių atvažiuoja. 40. *Nudorok* suolą (nuvalyk, atimk nereikalingus daiktus). *Rt.* 41. Mes jau šieną *sudorojom* (suvalėm). *Rt.* 42. Jie visi dabar *druni* (guli, kirmija). 43. Viršūnės dar žaliuoja, nors jau šakos *džiõvi. Rt.* 44. Kas ten *dunkso?* 45. Vis *dunkso* kas galvoje; žiūriu — *duñkso.* 46. Ko taip *džiūgauji?* 47. Medis nutašytas *éižėja* nuo saulės. 48. Obuolys kritęs sprogo ir *sueižėjo.* 49. Kailinių ir siūlės jau *érdėja.* 50. Rankovės *išérdėjo.* 51. Dabar visaip *esti* žmonėse. 52. Krembliai greitai auga, bet *esti* neilgai. 53. Ir jis čia dabar *esti* (būva, gyvena). 54. Kad žinotum, ir aš *esu* tinginys. 55. Ar žirgelį *ėdinaĩ?* 56. Kam *suė́sdinai* duoną?

§ **132.** 1. Kam jį *galioji?* 2. Ir šitam darbui (visiems galams) jį *įgaliojo.* 3. Jam kojas *gelia.* 4. Sodo medžius vakar visą dieną *genėjau.* 5. Krūmus *išgenėjo.* 6. *Pagenėk* medį. 7. Jų bitės *negilia.* 8. Ir jam bitė į kaktą *įgylė.* 9. Ar jau *išgijo* tėvelis? 10. Žiūrėk, ir mes žemės *įgysim.* 11. Ir tarė jam: „*Atgydyk* mano brolį". 12. Ir *atgydė* Jėzus numirėlį. 13. Pienas jau *gyžta, sugižo.* 14. Tešlą *glaisto.* 15. Kiaušių baltymais pyragus ji kepdama *glaistė.* 16. Krosnies skyles *glaisto.* 17. Sienas, kibirą *išglaistė.* 18. Atnešk molio — krosnies skylę *gliesiu.* 19. Sienos plyšį *gliejo* (tuomet). 20. Šlapias molis *gliejasi (glejasi)* prie ratų. 21. Plyta nuo vandens *glemba, išglėbo.* 22. Daržovių lapai, kai ima saulė kaitinti, *glemba, suglemba.* 23. Krembliai pasenę vieni tuoj *suglemba, suglebę* supūsta, kiti sudžiūsta ir sudžiūvę (sudžiuvę) ilgai stypso. 24. Ir lapai buvo *išglebę* nuo kaitros. 25. Ligonio ir kūnas jau *glęžta.* 26. Vaikelis visai *išgležo.* 27. Jis buvo visas *išgležęs,* kaip veršis tuoj turėtas. 28. Ir jis užpultas tuoj *sugniužo.* 29. Ji putas *graĩsto* (graibsto). 30. Grietinę, žuvį *grieja.* 31. Negalim jo *atgrasyti* nuo medžio-

klės, pypkės. 32. Ir motina *grasė* (grūmojo) pirštu. 33. Prisakė, *prigrasė*. 34. *Atgrėskit* žmones nuo tabako, girtybės — ir bus daug sveikesni. 35. Vakar ir aš jį *grėsiau* (nuo pypkės rūkymo), bet jis, biaurybė, vis dar *nesigresia* (nežada mesti rūkęs). 36. Žirgeliui jau ir kojos *atgriso* (nuo kieto kelio). 37. Ir aš jam, tur būt, *įgrystu, įgrisau*. 38. Visi juos *graudeno*, bet nedaug ką padarė. 39. *Nugrándyk* (*nugramdyk*), ir bus padoru. Kérpes *nugrandykit*. 40. Kerpę *gréndė* (nuo medžio). 41. Siaudžia *griaũdžia* širdis mano, baigias jaunos dienelės. *Rt*. 42. Miško balsų skyrium nežymu — tiktai širdį *griaũdžia*. *Rt*. 43. *Griáudžia* (perkūnas, griaustinis), bus lietaus. *Rt*. 44. Ko jie čion *griáujas?* 45. Kam *griaujat* pirtį? 46. *Griauja, atgriauja (griáudžia, atgriaudžia)*, langus užsidarinėkit. 47. Skylę *gręžia;* skyles *grąžo*. 48. Nusiminęs rankas *grąžė*. 49. Sėtinius *gráižė*. 50. *Griežė* jam votį. 51. *Grąžink* jį man. 52. Skalbinius *grumdo* geldoje. 53. Žmogų *sugrumdė*. 54. Ką tu čia taip *grumi?* 55. Kur čia dabar *grumiesi?* 56. Vyrai *susigrũmė*. 57. Juos visus *išguldė, suguldė*. 58. Ko čia *guli?* 59. Bepigu nedejuoti, kad yra kam *gúosti* (nuskųsti, raminti). 60. Ankštį *iežiau (eižiau)*, į ją ir žiūrėjau. 61. Ir žirniai išnokę po lietaus *yžta*. 62. Puodas *išižo*. 63. Kam *suim̃dinai* draugus? 64. *Irkit* laivą *(irkitės)* čionai. 65. Kur dabar *iriesi?* 66. Eime *pasiirstyti*. 67. Siūlė jau *ỹra (irsta)*. 68. Molis *ỹra, suiro*. 69. Dabar visi *suiško*, pirma niekas *neieškojo*. *Žt*. 70. Ir jis čia dabar *yrà*. 71. Jis *yra* didelis tinginys. 72. Jovalą *jauja (jauna)*. 73. Kam čia dabar *jauji* mano daiktus (patalą)? 74. *Sujauja* ką kiaulėms ir duoda. 75. Jie tik žmones *jáudina*. 76. Ir mūsų jaunuomenę gerokai *sujáudino* Rusų netvarka. Kitų kraštų ištaigos ir juos *sujáudino*. 77. Amerikiečių laiškai labai *sujáudino* mūsų vyrus, ir daug kas del tų laiškų eina dabar visokių laimių tenai ieškoti. 78. Jų vaikai *jáudos* (grumias, kulias, siaučia). Ko tu *jáudais* (pyksti, bariesi, draskaisi)? 79. Visi *jodo*, niekas nepašeria. 80. Visus, kas ją supykdo (supykina), ji tuoj pro duris *išjódo*. 81. Kur tu arklius *išjodei?* 82. Vaikai *jódosi*. 83. Vaikai, *nesijodykit!* 84. Jonas bėrį *išjojo* į dobilieną. 85. Kur *joji* arklius? 86. Ir jį vakar *išjojo* iš tenai. 87. Jis pats *jodė* ir vaikus *jõdino (jodìno)*. 88. *Pajodink* vaiką. 89. *Parjodink* ir jį iš miesto. 90. Visur *išjodinėjau*, niekur neradau. 91. *Išjodinėk* arklį, ir bus sveikas. 92. Kareivių *išjodinėtos* pievos (išvažinėti keliai), kur beaugs žolė (kur bebus lygūs keliai)! 93. Šitokiu diržu ir *juosėti (jūsėti)* drovėčiausi.

§ **133.** 1. Kas jam *káita*, kas jam *káitėjo* (kenkė, kliuvo) — ko jis ten negyveno? *Žt.* 2. *Káldino* man tiltelį per Nemunėlį. 3. *Nusikaldino* iš tavo žiedelio pentinėlius. 4. Ir Petras ką *kalinėjo.* 5. Ką čia *kalstai?* 6. Vagį į sieną *kala,* kartais ir *karia.* 7. Ir aš *sukoriau* keturis kartus (keturis kartus išvažiavau šieno ir keturis vežimus parvežiau). 8. Ko čia *kárstotės?* 9. Didžių vagių niekas nekušina, mažuosius *karsto.* 10. Niekas čia *nekárdo* (kliūčių nėra važiuojant). *Rt.* 11. Jie ir kelią *užkardė* (vestuvininkams). 12. Eik šalin, *nekárdyk* (skaitant, rašant...). 13. *Karo karo* karikas, tupi tupi tupikas; kad karikas *nekarotų,* nė tupikas netupėtų. 14. Kam *káuji* (kauni) jį? 15. Juodu *kaujasi, susikovė.* 16. *Nukovė* žvirblelį, nutrinkino. 17. Kam jis tokią daugybę žmonių *nukaudino?* 18. Arklius, arklį *kausto.* 19. *Pasikaustė* arklius ir išvažiavo. 20. *Pasikaustydino* arkliui koją ir išdrožė kieman. 21. Karklo žievė pavasarį *atkérsta* (*atkęra*), *atkero.* 22. *Iškeisk* man rublį. 23. *Pakeisk* vaiką. 24. Visaip juos *kaito.* 25. Ar jau *pakitėjo* sūnus? 26. Dabar viskas *kinta.* 27. Čia daug kas *apkito.* 28. Žmonės ir savo mišką *iškirto.* 29. Ponas ir tą miškelį *iškirsdino,* dabar pievas sausindina. 30. Kam *kléidi* tokį turtą? 31. *Nekléisk,* nes pats pritrūksi. 32. Statinės šulai *nesikliáuja.* 33. *Pasiklióvė* gerti ir geria. 34. Dabar tavim *nebesikliausiu* (nebesitikėsiu). 35. Linus, kai *atsiklojėja* (*atsiklõji*), minam. 36. Linai *tebesikloji* (tebesiklojėja); jau *atsiklojėjo.* 37. Kuo tu *klojësi* naktį? 38. Kam *knoji* žievę? 39. Pluta, žievė *knojas, atsiknoja.* 40. Ko jis dabar *kréitėja* (*kréita*)? 41. Senis *kriuna* (vis e-e-e, pakosinėja), *tebekriuna.* 42. Ko gi čia *kroši* (*krėši*) kaip viešnia? 43. Juodas varnas *krunktelėjo,* visa giria *linktelėjo.* 44. Dievas pasaulį *įkūrė.* 45. Ir jie žada čia *įsikurti.* 46. Pagiry laivą *kūriau;* pagiry ugnį *kūriau.* 47. Vyriausybė čia rusų būrelį *įkurdino.* 48. Dievas pirmuosius žmones buvo dausoje *įkurdinęs.* 49. Kam juos *kurstai?* 50. Kur *kūturiuoji* (*kiūturiuoji*), *kūturi* (slenki palengva)? 51. Erškėčio žiedai *kvepia.* 52. *Kvėpti* jam daug ką *kvepia* (*kvėpia*) motina, tik nieko gera *neįkvepia* (*neįkvėpia*). 53. Ir gėlės žiedas, ir alus pagaliau *išsikvepia.* 54. Žvirbliai kviečius *láido* (žemėn). 55. Vaikai akmenis *láido* (sváido). 56. Ir už mane jie *laidãvo.* 57. Kada jį *paláidojo?* 58. Ir žirgas žalioj pievoj *láigo.* 59. *Láigė* kaip veršelis, iš gardelio oran paleistas. 60. Ar *palãkinai* šunį? 61. Iš kur tą arklį *parlakinaĩ* (greitai parjojai, parvažiavai)? 62. Žolynus *láisto.* 63. Krosnį, aslą *laĩsto* (skystu moliu). 64. Kubilus *laĩsto*

(glaĩsto). 65. Jie čia varpą, žvakes liẽja. 66. Tau aukso žiedelį jau *lieja.* 67. Siaurusis lietutis rūtas *aplaistinėjo.* 68. Kam *lámdai* apikaklę, vaiką? 69. Laimė *lẽmė* saulužės dienaitę. *Pr.* 70. Tik ***nelemk.*** 71. Lendrė (lazda, šiaudas) *palìmo.* 72. Nuėjo tėvelis miežių *lankyti.* 73. Jis čia *nesìlanko.* 74. Po dvaružį vaikščiojau, žalias rūtas *lánkiojau.* 75. Kam *lankstai* medelius? 76. Aš tos lazdos *nesulenkiu;* ji *nelinksta.* 77. Svirno durys girgždėjo, mano širdis *linkėjo.* 78. Ir aš *linkė́čiau* tenai būti. 79. Ir jie daug gera man *linkėjo.* 80. Ką duosi vištoms *lesti?* 81. Ar jau *palesinai* vištas? 82. Kanapes *laso, išlaso.* 83. Aš gana rinkaus, aš gana *lasiaus* artojėlį bernelį. 84. Žemę tik *apleteno,* neišakėjo. 85. *Lỹkyk* (taupyk, tenkink) lašinius darbymečiui. 86. Jo *neliesk.* 87. Aš jo *nelytė́jau.* 88. Guli vilkas — *lysta* vilkas. 89. Žiūrėk — ir aš *nusilipiau* (*nusilipdžiau*) margą niekutį. 90. Voverėlė *liúoksi* (šokdama nuo šakutės ant šakutės). 91. Ir šituos žirnius galėtum *išlukštenti.* 92. *Luktelk.* 93. *Palūkėk.* 94. Ir jis *lūkuriavo.* 95. Ledai visur *lūžėjo,* eižėjo. 96. Ir tvoros čia *sulūžė́jo.* 97. *Palūžė́jau* šakelę, ir ėmė vysti jos lapai.

§ 134. 1. Jiems dabar ir tas durų varis *mãga.* 2. Jo kumelė visam kaimui *magėjo* (malonu buvo, visi jam pavydėjo). 3. Tu valgei, ir aš *pasimãginau.* 4. Vaikai sniegą *máigė;* sniego lustą *sumáigė.* 5. Obuoliai buvo *sumáigyti* (bevežant). 6. Šaudyklė *mýgo* pečius. 7. Jie ir tave juk *mãsino* (viliojo). 8. Vakar linus *mýnė.* 9. Mįsles *mąsto;* mįslę *mena.* 10. Ir *susimąstė* bernužėliai karelin jodami. 11. Vilką *minim,* vilkas keliu bėga. 12. Kas *mekena?* — Ėgi, mat, perkūno oželis. 13. Ligonis jau *mérdėjo.* 14. Kuo jis *mirė?* 15. Katromis kelnėmis (pirštinėmis) vakar *movėjai?* 16. Katruo žiedu (šituo ar anuo) jis dažniaũ *movi* (*mūvi*)? 17. Atasiuntė aukso žiedelį, dar ir *nemovėtą* (*nemūvėtą*). 18. Nieko nesako, tik *murmena.* 19. Uogas ***išnagrinėk, nunagrinėk.*** 20. Ką čia taip *nagrinėji?* 21. *Išnárstyk* (išnárdyk) pančius. 22. Kaip čia tos virvės *sunarstytos?* 23. Antys visur *išnardo* (išnarsto, išsinarsto). 24. *Išnardė* (išnarstė, išsinarstė) visi ančiukai, — kur besugaudysi. 25. *Įnerk* siūlą į adatą. 26. Jūrių neplauksiu, marelių *nenersiu.* 27. Nerinį *nėrė.* 28. Žmogus pasviro, laivelis *prinėrė* vandens ir apsivertė. 29. *Panėręs* (pasinėręs) plaukė. 30. Krito, *nuniro* sprandą ir numirė. 31. Žmogus gali ir pirštą *išnirti.* 32. Kai *pranyžta* — ilgai paskui *niežti.*

33. *Panižo* pirštą, ėmė tinti, iššoko spáugas (spuogas...) 34. Katinai *niáujasi.* 35. Ir jie *susinióvė.* 36. *Pasiniovėt* — ir gana. 37. Žiūriu — katinas, einu artyn — *nernena. Rt.* 38. Jis baisiai *nirsta, įnirto.* 39. Ko jis taip *nértėja (nérta)?* 40. Ar dar ilgai taip *nértėsi?* 41. Vakar jie miežius *paĩsė* (iškūlę šiaudus, miežių grūdus kūlė, kad nusimuštų akuotai). 42. Kanapes, sėmengalvius, miežius *paĩso.* 43. Aš čia nieko *nesupáisau.* 44. Vilką kojos *peni.* 45. Mes čia žąsis *penim.* 46. Kai žemė pavasarį *išpỹja,* keliai čia esti labai klampūs. 47. *Išpýdė* (paglosčiusi, patráiškiusi spenius) karvę ir pamilžo. 48. Móters, *pydydamos* karvę, sako kartais: *„Pijok, pijok,* karvele, *pijok!"* 49. Kiti nieko nedaro, kad karvė *pijotų.* 50. Pilotas Jėzų *nuplakdino.* 51. Ką čia *pláuji (plaudi)?* 52. Nojaus laivas ilgai *plūduriavo* vandenyne. 53. Žiūrėk, kaip *nupluko* (iškaito, išputojo) arklys. 54. Jis visas kraujais, ašaromis *papluko.* 55. Čia samanos su bruknėms šileliu *užpluko.* 56. Drabužis, skara *plūnka;* skara visai *nupluko.* 57. Pagaliau ir jis *plūsta.* 58. *Išpruso* vaikinas Amerikoj begyvendamas. 59. Ir tau galas liežuvio *pūška.* 60. Pyragas karštoj krosny *pūška.* 61. Kad tu *supukštum!* 62. Jo veidas *punta (išputo, suputo).* 63. Marti, *pasiráidžiusi (prisiráidžiusi,* pasikrovusi, pasidėjusi malkų...) krosnį, laukė svečių. 64. *Priríek, įriek* šakalių, kad išdžiūtų. 65. *Suriek* medžius į riekles, *įriek* medžius (sukrauk į riekles, kad išdžiūtų). 66. Pirtis buvo *pririeta* šakalių, malkų. 67. Vakar čia vilkas pasiutęs *apriejo* daug žmonių. 68. Vilkas pasiutęs kartais ir žmogų vieną kitą *aprieja (apireja).* 69. Jei šuo *apries* pasiutęs, daug bėdos pridirbs. 70. *Riejas* (tarp savęs), kaip šunes. 71. *Atriẽk* duonos. 72. *Suraikė* duoną ir išėjo. 73. Kam *rieti* lendrę? 74. Seselės kaspinėlius *raitė, nuraitė.* 75. *Neraitys* šilkų kaspinėlių. 76. *Raitos* kaip gyvatė. 77. Pusės metų mažiukėlis po žemelę *raitinėjos.* 78. Plonų drobelių *neráižysiu.* 79. *Surėžė* arkliui. 80. Eina žmogelis *pasiramstydamas.* 81. *Paremk* sieną. 82 Aš čia *nerimstu.* 83. Neverk, mergele, *rámdyk* savo širdelę. 84. *Nuramdė* sukilėlius. 85. Ko čia dabar *rýmai?* 86. Mes *nurýmojom, parrymojom* uosio tvorelę. 87. Obuolius *raško;* obuolį *reškia.* 88. Kas *nurėškė* žiedą? Kas *nuraškė* žiedus? 89. Ką čia *rezgat,* ką čia *mezgat?* 90. *Rizgo, rizgo* ir *surizgo, išrizgo.* 91. *Surazgytas* sumazgytas eina keliu baubdamas. 92. *Išriedėjo* (išrietėjo) iš kiaušinių viščiai. 93. Paukščiukai *surietėję* iš kiaušinio *išriẽda.* 94. Ka-

muolys (ašaros, ratai) *rieda*. 95. Viščiukas *rieta* kiaušinyje; *surietėjęs* kalasi, išsikala ir *išsirita (išrieda)*. 96. Buvo giedri, graži karšta diena — saulė žeme *ridinėjo*. 97. Skubõs darbą velnias *renka*. 98. Ji skarele *rỹši*. 99. Šluota *rýkšta*, *išrýško*. 100. Koja *rýšta*. 101. Arklys *aprýšo (apráišo*, apšlubo). 102. Ir jis *rýžos* važiuoti. 103. Aš eisiu ropių graužti, o tu — *rýžkis* (žinokis)! 104. Nereik vilkui kelio *rodyti*. 105. Aš tau *neroju* (nesuskumbu, tu greitesnis). 106. Avís, ožka šieną *rupšnoja*. 107. Avys dirvonuose *rupšnojo*. 108. Bene jam darbas *rũpi* dirbti? 109. Tu *nesirūpink* mano sunkiais darbeliais. 110. Ir mus jie *rūpino*, *aprūpino*. 111. *Apsirũtuliavo*, *apsirūtulo* (kuo, skara) ir išvažiavo.

§ 135. 1. Sula, miežiai jau *sąla*. 2. Jų ir duona *susalo* (savaime saldi pasidarė). 3. Kartais ir širdis *apsąla* (be galo gẽra, linksma, smagu, ramu pasidaro). 4. Jo marškiniai *įsalę* (primirkę prakaito, juodi nuo prakaito). 5. Kuo rytoj *segėsi?* 6. Kur tik klausai, vis linksma: *šlama*, ūžia, *siaũdžia*. *Rt*. 7. *Siaũdžia* trake bitinėlis. *Rt*. 8. *Siaudžia* gražiai miškas. *Rt*. 9. *Siautė* jam skarą. 10. *Apsiautė* jį skara; *nusiautė* jam skarą, drabužį. 11. Vaikai, *nesiaũskit!* 12. Ko taip *siáutėji?* 13. Kam dabar *saistai* vaiką? 14. Žmona lopšelį į medžio šakelę *pasiẽjo*. 15. *Pasiẽk* puodą. 16. Ar jį *pasieksi?* 17. Tėvai, *pasiūdink* vaikui drabužėlį. 18. Jonas riebią sriubą valgydamas *prasiũturiuoja* su šaukštu ir tik tuomet semia. 19. Skalbinius (dangovę, marškinius) išskalbę *siũturiuoja* (palengva per vandenį patrauko, kad nusiplautų išskalbtieji marškinių juodumynai ...). 20. Jo balselis visą sodą *skardeno*. *Rt*. 21. Kodel *nesiskardenai*, — būtume išgirdę. 22. Visi vyrai *suskato* dirbti. 23. *Paskãtink* ir juos dabar. 24. Kam ką *skauda*, tas tuo ir *skundžias*. 25. Iš adatos vežimą *priskaldo*. 26. Uolos visur *skéldėjo*, pléišėjo. 27. Kam *skéldini* medį? 28. Jis man kelias markes *skelia*, *skelėjo*. 29. Kam *skeli* pagalį? 30. Aš jam tris auksinus *įskilau*. *Pr*. 31. Dabar turėsim pinties, galėsim ir ugniės *įsiskilti*. 32. Be skìltuvo ugnies *neįskilsi*. 33. Ąžuolas *neskyla* (neskalus). 34. Akmuo, į vandenį įleistas, tuoj *skęsta*. 35. Kas išgráižo kelią, duobes išmuša, o mūsų gyvuliai *skéndėja (skendi)*. 36. Žiūrėk, kaip tas gyvulys *skéndi* (skendėja, iškyla ir vėl skęsta). 37. Mūsų gyvuliai čia *išskéndės* (po vienas kito galą gaus balose). 38. Blauzdos *su-*

skirdo. 39. Kiaulę *skeřdė.* 40. Paršus rudenį *išskardė.* 41. Žirgas žemę *skardė.* 42. Alus *skóbsta* (negardžiai rūgsta); alus *nuskóbo.* *Žt.* 43. Paukščiai *išskriejo* (išskrido) į pietus, šiltesnio oro ieškodami. 44. O ir įlėkiau, o ir *įskriejau* į močiutės sodelį. 45. Nei aš (strazdelis) ten lakiojau, nei ten *skrajojau.* 46. Kur dabar *skrajoji?* 47. *Skrajoja* kaip vaikas. 48. Jau ir čia vanagai *skraido.* 49. Rudenį paukščiai į dausas *skrenda, išskrenda.* 50. Yra visokių vabalų: vieni aukštyn *skrenda*, kiti mėšlan lenda. 51. Nelaimės *priskubina* senatvę. 52. *Paskubink* juos. 53. Ir jie *skubėjo* gelbėti. 54. *Suskubsi (suspėsi)*, nereik taip bėgti. 55. Ir jis *suskubo (suspėjo)* išsprukti. 56. Jei *nepaskubsim* po pastoge palįsti, tikrai gausim lytaus. *Žt.* 57. Jam koją *prislėgė.* 58. *Slėgia, paslėgia (slegia, paslegia)* sūrį. 59. Mes čia sūrį *slegiam (slėgiam).* 60. Kuo čia *prislėgei* puodą? 61. *Nusmùrgęs* (apsileidęs, nosį nuleidęs) vaikščioja. 62. *Nusmurgo* ir žmonės ir medžiai. 63. *Smuřgso*, it katinas užpeleny. *Žt.* 64. Ką čia *nuspréndėt?* 65. Šuo *spréngsi* ką kieta nurijęs. 66. Kelnės *spūra (atspūra, atspuro):* kraštai nusitrina, siūlai lenda . . . 67. Arklys *įspyrė.* 68. *Nesispárdyk.* 69. Spéigas *spìgino.* *Žt.* 70. Visiems į akis *spigino.* 71. Ir į jų langą saulė *įspiñdo.* 72. Griovelyčiais vanduo *sruveno* (pavasarį). 73. Akys ašaromis *pasruvo.* 74. Šituo paveikslu visi žmonės *stabėsi.* 75. Kam jį *stabdei?* 76. Ar vakar ką *pastebėjai* tenai? 77. Jo aš *nepastebėjau.* 78. Visi į mane *stebėjosi.* 79. Visi *stebėjosi* jo išmintingumu ir atsakymais. 80. Kuo čia dabar *nustebai?* 81. Žiūri·į visus *nustebęs* (į visus *stebisi).* 82. Jauteliai *stekeno.* *Pr.* 83. Arklį *nustekenęs,* metė ir darbą dirbęs. 84. Aš *neįsténgsiu* taip padaryti. 85. *Pasisténk* — ir išmoksi. 86 Gandrai, išsivedę vaikus, *stypinėjo* būriais po dirvonus. 87. Jau ir duonos *stokójame.* *Pr.* 88. *Pastūmėjau*, ir sugniužo. 89. Jau *sūsta* medis. 90. Ir tu *nususi* tenai. 91. Akmenaičius *sváido.* 92. Akmenėlį *svíedžiau* (ryt. ir *svíegiau*). *Nusvíedė* pėdą į šalį. 93. Kam *svíedi* (= tepi) ratus? *Pasviedžia* ratus ir važiuoja. 94. Onyte, tu *sverdì,* nugriūsi, sugriūsi. 95. Kam čia tą trobą *sveřdini?* 96. Jau *svyra, pasviro*, tuoj visai *nusvirs* . . . 97. Ką čia *sveri, svarstai?* 98. Pušys *svyravo (siūravo),* braškėjo. 99. Vargai *šakoja*, vargai lapoja, vargai vartus kilnoja. 100. Gražus oras, — *šalena (šalvena),* neleidžia, — važiuosim į girią. 101. Čia jų drabužiai *šalvi.* 102. Skalbiniai *iššalvėjo* (žiemą, ore), bus jau sausi. 103. Ei *šalo šalo* ir *pa-*

šalnojo daržo žalios rūtelės. 104. Rugiai, kviečiai *nušalnojo.* 105. Šią naktelę buvo šalnelė, visų mergelių žoleles *pašalnojo.* 106. Šonas *šyla,* šonas *šąla,* galva džiūsta, kojos pūsta. 107. Ugnelė, „pinigai" *šilẽno* (iš tolo buvo matyti degant, lyg blizgėjo, švietė). 108. Jie *šýlės* (stengės), kaip įmanydami, susekti vagį. *Žt.* 109. Langai *šarmojo, įšarmojo.* 110. Žiemą ir arklys *apšarmoja.* 111. Langai *šerkšnijo* (*šarmojo*). 112. Kam *nušáudinai* kiškį? 113. Ir moters *nuščiuvo* (nustojo) klegėjusios. *Žt.* 114. Visą žolyną *apšlakstė.* 115. *Įšlėk (įšlekia, įšlėkė)* ir man lašelį. 116. *Šlama* vėjo papūstas lapelis. 117. Balto miško lapeliai *šlamėjo.* 118. Ir žuvis *šlama* krepšy. 119. Visa *sušlamo,* sučilbo (sučiulbo), supyško. 120. Katė *šlaistos* — nori paglostoma. 121. Ko čia *šlaistaisi* (apie mane)? 122. *Atšliek* sieną — ir negrius. 123. Sėdi sienos *atsišliejęs* ir klausosi. *Rt.* 124. Ir šitą mažmožį galėjai *įšlieti* (įkišti, įterpti), *pašlieti* (pakišti). 125. Siena jau *šlyja,* buvo *pašlijusi.* 126. Mėsa čia ims *švinkti, pašvinks* (ims gesti, pasmirs...).

§ 136. 1. Jie mano bylą *tárdo.* 2. *Týrė, týrė,* bet vis delto *neištýrė.* 3. Ir aš čia dabar daug ką *patirsiu.* 4. Ką jis tan žodin (į tą) *tarė?* 5. Reikės *pasitaryti.* 6. Pradedam *tarstýtis,* kaip čia mes klėtį statysim. 7. Jis pats *tauráuja* ir viskas (gyvuliai, javai) jo *taurauja. Rt.* 8. Mėnuo ir saulę kartais *temdo.* 9. Vaikeli, kur tave vakar tamsa *temo,* kur tave šiandie saulė *tekėjo?* 10. Kūjeliu (plaktuku) dalgį (dalgę) *tina.* 11. Ar jau *ištýnei* dalgį? 12. Sniegas (kelias) jau *tyžta.* 13. Tešla *ištežo.* 14. Ir aš jį *trámdžiau,* kiek galėdamas. 15. *Sutremk* jį. 16. Kur juos *tremia, ištrėmė?* 17. Jau ir skaudėjimas *aptrimo.* 18. Moters avis prieš kirpdamos *trenka.* 19. Ir jam galvą *ištrinko.* 20. Vaikutis ranką *nutvìlko.* 21. Paršą *nutvìlkė* (karštu vandeniu). 22. Upė *tvinsta.* 23. Kam *tvindai* upę? 24. Dievas buvo kitados visą žmonių gyvenamąjį pasaulį *aptvindęs.* 25. Ar *turi* proto? 26. *Tūrėk, tūrėk* (laikyk)! *Žt.* 27. Rankoje lazdą *tūrėjo.* 28. Bepigu *nenutūrėti* replėmis karšta geležis. 29. Jie patys save *tvárdė.* 30. Jie savo geidulius *tvárdo.* 31. Žaizdą, pirštą *tvarsto, sutvarsto.* 32. Ranką *aptvarstė.* 33. Pats aš *tvėriau* daržužėlį. 34. *Sutverk* pirštą. 35. *Sutvers* broleliai darželį. 36. Tvorą *ištvėrė* (išardė). 37. Nebegaliu *tverti, nebesitveriu.* 38. Gi žiūriu žiūriu — *atūžia,* atšvilpia, atkaukia! 39. Bitys (avilyje) *suužo* (ėmė ūžti). 40. (Liepelė) *ūžavo* rytą vakarėlį, lig *išūžavo* devy-

nias šakas. 41. Ar esi matęs marias (jūres) *ūžaujančias?* 42. Ar jau *įvadelėjai (įvadžiójai)* arklius? 43. Kam *vadžioji (vadelėji)* arklius? 44. *Pavadžiok (pavedžiok)* kumelę. 45. Puodas katilą *vainoja,* abu labu tokiu. 46. Aš ir tau *išvanósiu* kailį (pirtyje...). 47. Ar *pavalgydinai* vaikelį (ligonį)? 48. Ar *valiósi* tokį galą šlubas nueiti? 49. Ar jį *valiotum?* 50. Pievoje vyrai *valiúoja, suvaliãvo.* 51. Vėjus sėsi — áudras *valysi.* 52. *Nuvalyk* pušnis. 53. Aš tavo pagálbos *privalaũ.* 54. Ir jis *privãlo, prisivalo* pinigų dabar. 55. Aš to *neprivalau* daryti. 56. Pelės duoną *išvaĩpė.* 57. Ar jau *įvarpei* apynius? 58. Jei tu mane (apynį) *nevarpysi,* aš vėjais lakstysiu. 59. Jei tu mane *įvarpysi,* spurgų daug turėsi. 60. Žemę *vaĩpo* (kad nebūtų susigulėjusi). 61. Pievas *ažvarpo (užvarpo,* smaigelius, šluoteles, draudykles įsmaigsto), kad žmonės nevaikščiotų. *Rt.* 62. Ką čia *verpi?* 63. Skrynią *várstysi,* drobes ráižysi. 64. Pirštą *privėrė.* 65. *Įverk* siūlą į adatą. 66. Kuolas *išvirto.* 67. Kirvio ašmenes *išvértėjo* (kaulus bekapojant). *Rt.* 68. Skietas (skieto dantes) audžiant *išvertėjo* (išsiklaipė). 69. Linai *suvertėję* (kai linai *suvertėja),* sunku rauti. 70. Ir jį *vẽdino* tenai. 71. Visi ją *vesdina* dabar. 72. *Veša* tenai (riebioj žemėje) miežiai ir kviečiai. 73. Dievas meluot ir *vilt (= vilti)* negali. *Rr.* 74. Norėjo *išvilti* arklį, bet aš nesidaviau apmauti (apgauti). 75. Ir jie *viliasi* daug laimėsią. 76. Ką tu iš jo *vilioji?* 77. Tik uodega *viskėjo.* 78. Šuo uodegą *vìskina.* 79. Kam *pavõgdinai* arklius? 80. Ko jūs taip *įzizot?* 81. Jų vaikai kai *įzyzta,* — nė galo nėra. 82. Pavasarį rugiai *žỹbso.* 83. Žiūrėk — ir ten ugnelė *žỹburiuoja.* 84. Visi *sužiuro.* 85. Rudenį pilnus aruodus *prižlagstė* Dievo dovanų (javų). 86. Kam čia *prižlėgei* (primetei šlapių, drėgnų daiktų) tą aruodą? 87. *Žlėgta* (sumušta, kur daug mėlynių) mėsa man neskani. 88. Kam *žlegi* mėsą? 89. Senelė *žlepsi* tik (nesukramto). 90. Kurpės prisemtos *žliugsi.* 91. Kito *nežudyk!* 92. Eime *žūtų (žūti, žuvauti, žvejoti).* 93. Ko čia tie vyrai (žūkliai) *žūkláuja?* 94. Ir ją *sužviejo* per lydekėlę.

Del veiksmažodžių reikšmės.

Veiksmažodžių priesagos, galūnės, visa jų sudėtis, šiokia ar tokia *(kalti, kalstyti, kalinėti...),* vis ką-ne-ką reiškia, turi tam tikros reikšmės kalboje. Antra vertus, ir veiksmas nelygu veiksmui: kiekvienu veiksmažodžiu daikto veiksmą reiškiame, bet toli gražu ne visais veiksmažodžiais daikto ir „darymą, darybą, darbą“ pažymime.

§ **137.** a) Sakome: ji *siuva*, *audžia*, (pietus) *verda*, (pieną) *šildo*, *šildosi*, *rašo*. Veiksmažodžiais čia pasakome ją ką *dirbant*, ką *darant*. Čia veiksmažodžiais daikto (jos) ir *darybą* pasakome.

b) Sakome: ji *guli*, *juokiasi*, *serga*, *miršta*, puodas *šyla*, *verda*. Čia veiksmažodžiais pasakome tiktai, ką ji veikia, ką čia puodas veikia (kas jam darosi). Ką tie daiktai *(ji, puodas)* dirba arba daro, — čia nepasakome. Čia veiksmažodžiais daikto darybos neišreiškiame.

Skiriame veiksmažodžius **darýbinius** ir **nedarýbinius.**

§ **138.** a) Sakome: dveigys *treigį moko;* Petras *rugius piauna;* vyrai *mėšlą mėžia*; ji *siuvinį siuva;* piemuo *bandą gano*. Čia prie veiksmažodžių yra ir gali būti **galininkas**, artimasis papildinys.

b) Sakome: jis čia *esti*, *juokiasi*, *guli*, *serga;* šonas *šyla*, šonas *šąla*. Taip sakant, prie veiksmažodžio nėra galininko, artimojo papildinio. Čia, ką reikšdami veiksmažodžiais, negalime nė klausti paprastai: *ką* jis čia esti, juokiasi, guli, *ką* čia šonas šyla, šąla?

Skiriame veiksmažodžius **galiniuotinius** ir veiksmažodžius **negaliniuotinius.**

c) Galiniuotiniais eina tiek darybiniai, tiek nedarybiniai veiksmažodžiai. Sakome lygiai: „jis *rašinį rašo*" ir „jis *vargą vargsta*, jam *dantį gelia*". Žodis rašyti yra veiksmažodis darybinis, *vargti (gelti)* — nedarybinis. Bet prie jų yra po galininką. Čia tuos sakinius galim išgirsti paklausę: *ką* jis rašo? *ką* jis vargsta? *ką* jam gelia?

§ **139.** Beveik visi mūsų veiksmažodžiai, tam tikra réikšme pavartoti, gali turėti kalboje ir galininką; kitais žodžiais sakant, mūsų veiksmažodžiai beveik visi gali eiti kalboje ir galiniuotiniais. Sakome: „mes *naktį miegame;* jis dabar *mokslą* eina; jis *sprandą* trūksta, *koją* nulūžo, *kojas* sušlapo; tenai *tave* aušra aušo..." Čia galininkai yra atsiradę kitais keliais: a) lytį *naktį* čia pasakome klausiami *kada*, *kuomet* (ne *ką*)? b) sakydami „eina", čia turime galvoje ne patį ėjimą, ne tam tikrą žmogaus kojų darbą, — čia veiksmažodžio yra ne visai sava reikšmė; c) čia galininkai *sprandą*, *koją*, *kojas*, *tave* lyg nėra artimieji, paprastieji sakinio papildiniai: veiksmažodžiai *trūksta*, *išlūžo*, *sušlapo*, *aušo* patys tų papildinių neprivalo savo reikšmei papildyti; papildiniais čia tik veiksmažodžių reikšmę susiauriname, tam tikrai ją nusakome,

naujos duodame veiksmažodžiams reikšmės; čia, tikrai sakant, mūsų lyg norima buvo pasakyti, jog *jo* (*jam*) sprandas trūksta, *jo (jam)* koja išlūžo, kojos sušlapo, jog ten aušrai auštant *tu* buvai...

Ne visi veiksmažodžiai, prie kurių vartojame galininką, patys jo ir privalo. Taigi ne visi veiksmažodžiai, su kuriais sakomas galininkas, yra galiniuotiniai.

Šito skyrelio veiksmažodžiai yra negaliniuotiniai

§ 140. a) ***belsti, gniaužti, griežti, gręžti, liežti, laužti, piešti, plaukti, rėkšti, traukti — minti, skelti, spirti, stumti, tirti*** ir b) ***baldyti, gniaužyti, gráižyti, grąžýti, laižyti, laužyti, paišyti, plaukyti, raškýti, traukyti — mindyti, skaldyti, spardyti, stumdyti, tárdyti.***

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a) pažymime veiksmą, kurs vienu pradėjimu arba vienu atveju atliekamas. Čia turime ištisą, vieno karto veiksmą.

Antraisiais (b) pažymime irgi vieno kurio tarpo veiksmą, bet tas veiksmas yra kartotinis, sudurtinis. Čia turime ištisą, keliais atvejais arba keliais kartais nuveikiamą veiksmą.

Skiriame veiksmažodžius **kar̃tinius** (a) **ir kartotinius,** arba **dažninius** (b).

§ 141. a) ***irti, ižti, kristi, lūžti, nirsti, mirti, siausti, skęsti, skilti, svirti, virsti*** ir b) ***érdėti, éižėti, kréitėti, lūžėti, nértėti, mérdėti, siáutėti, skéndėti, skéldėti, sverdė́ti, vértėti.***

Ir čia turime **kartinių** (a) ir **dažninių** (b) veiksmažodžių. Dažninis veiksmažodis ir čia reiškia ištisą, bet atsikartojamą, ne vieno karto veiksmą. Tik čia turime reikalo su veiksmažodžiais nedarybiniais.

Ir šitų, kaip ir anų (§ 140), veiksmažodžių šaknies priesaga yra be *d* ir (po *l, m, n, r)* su *d.*

§ 142. a) ***būbauti, čiulbauti, dūsauti, rėkauti, rýkauti, rūstauti, smárkauti, šūkauti, ūžauti*** ir b) ***lūkuriuoti, plūduriuoti, siūturiuoti.***

Šitos rūšies veiksmažodžiai, reikšmės atžvilgiu, yra irgi kartotiniai, dažniniai. Pirmaisiais pasakom veiksmą įsivarytinį,

įstangos kartotinį (plg. *nértėti, siáutėti...)*; antrieji reiškia veiksmą kartotinį, atliekamą neatsidėjus, nerimtai, bet kaip, palengva. Juos, išskirdami iš kitų veiksmažodžių, galėtume vadinti, jei būtų reikalo, a) **įstangos kartotiniais** ir b) **palengvos kartotiniais** veiksmažodžiais.

§ **143.** a) *gesti, plikti, tvilkti, migti, plukti (plaukti), stebti,* — *balti, gyti, irti, pūti, šalti, šilti, tvinti, pykti, tūpti, vykti* ir b) *gesyti, plikyti, tvilkyti, migyti* (žem.), *migdyti, plukyti* (žem.), *plukdyti, stabyti* (žem.), *stabdyti,* — *báldyti, gydyti, ardyti, pūdyti, šaldyti, šildyti, tvindyti, pykdyti, tupdyti, vykdyti.*

Kas kita yra *gesti, balti, pūti...* ir kas kita — *gesyti, baldyti, pūdyti...* Pirmieji žodžiai (a) yra nedarybiniai, saváiminiai veiksmažodžiai; antraisiais (b) pasisakome darą, kad pirmųjų savaiminis veiksmas įvyktų; *gesau, baldau, pūdau...* yra „darau, kad kas gestų (išgestų), baltų, pūtų..." Čia veiksmažodžių galūnėmis *(-yti, -dyti)* pasisakome esą kito, nedarybinio, veiksmo priežastis — pasisakome stengiąsi, kad tas nedarybinis veiksmas įvyktų (verba causativa activa).

Veiksmažodžiai *ardyti, baldyti, gesyti, pūdyti* (b)... prieš kitus (a) yra **priežastiniai**; žodžiai *irti, balti, gesti, pūti* (a)... prieš kitus (b) yra veiksmažodžiai **saváiminiai.** Veiksmai *irti, balti, gesti...*, kad ir saváime eina, bet priežastiniams yra lyg tam tikri jų dariniai.

c) Priežastinių veiksmažodžių prasmė ne visada reiškiama tam tikromis žodžio galūnėmis. Žodžiai: *beriu, keičiu, krečiu, kreipiu, laužiu, miešiu, šviečiu (šveičiu), verčiu* („darau, kad kas *birtų, kistų, kristų, kryptų, lūžtų, mištų, švistų, virstų"*) yra, tikrai sakant, veiksmažodžiai priežastiniai — žodžiams: *birti, kisti, kristi, krypti, lūžti, mišti, švisti, virsti,* tik jų priežastinumas nereiškiamas žodžio galūnėmis *-yti, -dyti.*

§ **144.** a) *austi, kalti, kauti, kurti, plakti, siūti, skelti, sverti, šauti, tverti, vesti, vogti* ir b) *áusdinti, kaldinti, kaudinti, kurdinti, plakdinti, siūdinti, skéldinti, svef̃dinti, šaudinti, tvérdinti, vesdinti, võgdinti.*

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a) pažymime, jog veikėjas pats ir visą veiksmą nuveikia, jog jis čia ir visą tam tikrą darbą nudirba; antraisiais (b) pasakome, jog veikėjas tiktai pasirūpina,

taip visa surikiuoja, padaro ar leidžia, kad veiksmas būtų kitų veikte nuveiktas, kad pats darbas būtų kitų ar kito padirbtas. Pasakymus: „*pasisiūdinau* drabužį, ponas *pasistatydino* tiltą" galėtume ir kitaip, turėdami laiko, išreikšti. Šitų pasakymų vietoje, turėdami laiko ir kantrybės, galėtume ir šiaip pasakyti: „pasirūpinau, kad man drabužis būtų pasiūtas; ponas pasirūpino, taip padarė, kad būtų jam tiltas pastatytas (ir taip gavo tiltą)".

Čia ir *austi*, *kalti*... ir *ausdinti*, *kaldinti*... yra veiksmažodžiai darybiniai; dirba ir tas, kas „audžia, kala", ir tas, kurs „ausdina, kaldina", tik — darbas darbui nelygu. Dar mažmožis: vieni ir antrieji veiksmažodžiai čia yra **galiniuotiniai.**

Sakoma yra šiaip: čia turime veiksmažodžių **parūpinamųjų** (b) ir **padaromųjų** (a): vienais pasakome, kas yra tiktai parūpinama, antraisiais — kas yra ir daryte padaroma.

Veiksmažodžius parūpinamuosius (v. curativa) vadina ir priežastiniais neveikiamaisiais (v. causativa passiva). Šie veiksmažodžiai padaromi, kaip jau pažymėta, tiktai iš **darybinių galiniuotinių.** Iš žodžių *eiti*, *važiuoti*, *bėgti*, *trūkti*, *būti* ir kitų tokių — jų nepadarysi.

§ 145. a) *gerinti*, *gražinti*, *grąžinti*, *judinti*, *juokinti* (*jukinti*), *kalbinti*, *kaitinti*, *krutinti*, *mokinti*, *pykinti*, *sukinti*, *šnekinti*, *vaidinti*, *váišinti*, *varginti*, *vedinti*, *vykinti*...

Šitais veiksmažodžiais pasisakome norį, darą, kad kas „gerėtų, gražėtų (eitų geryn, gražyn, būtų geras, gražus), grįžtų, judėtų, juoktųsi, kalbėtų, kaistų, krutėtų, mokėtų, vargtų"...

Šitie veiksmažodžiai susidarę yra dažniausiai iš negaliniuotinių veiksmažodžių, kurių liemengalyje yra priebalsis, arba iš tam tikrų būdvardžių...

b) Šios rūšies veiksmažodžiai (galūnė *-inti* eina ne po *l*, *m*, *n*, *r*) yra sakomi ir ten, kur paprastai vartojami veiksmažodžiai su galūne *-dinti* (§ 144). Žemaičiuose yra sakoma ir šiaip: „Vakar kailinius *aptráukinau*, lazdą *suláužinau*, skepetą *nupirkinau*, tiltą *padirbinau*, arklį *pavoginau;* Petras mišką *iškirtino*, javus *nuėdino*, plytas *išdegino*, vaiką *atvedino*, duoną *iškepino (= aptraukdinau*, *sulaužd‍inau*, *pavogdinau*, *iškirsdino*, *nuėsdino*, *išdegdino*, *atvesdino*, *iškepdino)*". Taigi žodžiai *iškepinti*, *išdeginti* vietomis yra dvejaip suprantami: padaryti, a) kad kas būtų kieno išdegta, iškepta ir b), kad kas (degamas, kepamas daiktas) degdamas, kepdamas išdegtų, iškeptų.

c) *Valgydinti, jodìnti (jõdinti)* yra „daryti, kad kas *valgytų (*valgydýtų), jodýtų*". Čia iš veiksmažodžių su galūne *-dyti* yra padaryti toki veiksmažodžiai, kaip *kalbinti, krutinti, varginti, vykinti* (žr. a). Jie nėra veiksmažodžiai parūpinamieji (žr. b ir § 144).

§ 146. *baldyti* ir *balinti, gesyti* ir *gesinti, gimdyti* ir *gaminti, grasyti* ir *grasinti, migyti (migdyti)* ir *mìginti, mókyti* ir *mokìnti, pykdyti* ir *pykinti, vykdyti* ir *vykinti, plikýti* ir *plikinti, taikyti* ir *taikinti*...

Rašomojoje kalboje šitie ir keli kiti veiksmažodžiai vartojami *mišrai.* Jie visi yra priežastiniai. Tarp jų gali būti (ar kartais pažymima jais) ir skirtumų. Sakoma yra: *mokau* (darau, kad kas išmoktų, pramoktų) ir *mokinu* (darau, kad kas mokėtų); *migdau, migau* (darau, kad kas migtų, užmigtų) ir *mìginu* (leidžiu miegoti)... Sakoma yra: „paršą *pliko,* ugnį *geso*", bet tam pačiam reikaluì vietomis yra sakoma dažnai ir „paršą *plikina,* ugnį *gesina*". Sakoma yra: „paršą *pliko, tvilko*", bet „vargai bėdos žmogų lig laiku *nuplìkino* (pliką padarė), *pražildė* (buvo jo pražilimo priežastis)". Skiriama kartais ir *plìkinti* nuo *plikìnti* (vargai žmogų *plìkina,* karštu vandeniu paršą *nuplikìno).* Žodžių *gìmdyti* (gimdýti) ir *gaminti,* nors juodu vieno kilimo, prasmė griežtai skiriasi: plg. „ji sūnų *pagimdė*" ir „ji pietus *pagamino*".

Rašomojoje kalboje dažniau, rodos, yra sakoma: „jis ugnį *geso, graso* man, vaikus *moko* (šalia *mokina),* vargai žmogų *pliko* (šalia *plìkina),* motina vaiką *migdo* (šalia *migo),* ilgai vaiką *migina* (daro, kad gerokai pasilsėtų), *taikina, baldo* (šalia *taiko, balina, baltina)*".

§ 147. a) *bėginėti, darinėti, jodinėti, kalinėti, kapstinėti, kopinėti, paukštinėti, pelinėti, ravinėti, rinkinėti, šlavinėti, šluostinėti, šniukštinėti, uostinėti, varlinėti, važinėti, žioplinėti* ir b) *bėgti, daryti, jodyti, kalti, kapstyti, kopti, paukščiauti, peliauti, ravėti, rinkti, šluoti, šluostyti, — uostyti, varliauti, važiuoti, —*...

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a) žymime dažniausiai tokius veiksmus, kurie itin dažnai atsitinka arba kiekvieną kartą neilgai tetrunka. Čia turime galvoje kartotinius veiksmus, susidarančius dažniausiai iš daugybės mažutyčių, smulkių veiksmelių. Sakydami *gyvatinėti, paukštinėti, pelinėti, varlinėti,* turime galvoje „*gyvatinėjamų, paukštinėjamų, pelinėjamų, varlinėjamų*" daiktų ir mažumą, smulkumą.

Čia yra dažniausiai veiksmažodžiai **kartotiniai mažybiniai**, arba **kartotiniai smulkminiai.**

Pažymėjimas. Žodžiai *gyvatinėti, paukštinėti, pelinėti, varlinėti* ir kiti toki reikėtų čia, tikrai sakant, statyti drauge su daiktavardžiais, iš kurių jie kilę, netiesiai su veiksmažodžiais *paukščiauti, peliauti*...

§ 148. a) *barstyti, džiaustyti, graibstyti, graistyti, grėbstyti, kapstyti, karstyti, kaupstyti, kaustyti, mąstyti, narstyti, piaustyti, pustyti, sagstyti, saistyti, svarstyti, šluostyti, tvarstyti, varstyti, žarstyti* ir b) *berti, džiauti, griebti, grieti, grėbti, kopti, karti, kaupti, kauti, minti (manyti), nerti, piauti, pūsti, segti, sieti, sverti, šluoti, tverti, verti, žerti.*

Ir čia turime kartotinių veiksmažodžių (a), sustatytų su paprastaisiais, nekartotiniais. Jų prasmė beveik nesiskiria nuo kitų kartotinių (plg. §§ 140, 141, 147). Prasme jie skiriasi griežčiau tiktai nuo kartotinių mažybinių.

Kur šalia *nárstyti, tvárstyti* vartojami veiksmažodžiai *nardyti, tvardyti,* ten jie įgyja kalboje ir naujos reikšmės. Žodis *kauti* kalboje ne visur yra vartojamas, ir žodis *kaustyti*, neturėdamas kalboje ten gyvo giminiečio, yra įgijęs jau kaip ir naujos reikšmės.

§ 149. Kuo skiriasi nuo kitų, reikšmės atžvilgiu, veiksmažodžiai: a) *kiaušiniauti, riešutauti, šienauti, uogauti, peliauti, paukščiauti;* b) *bernauti, mergauti, viešpatauti, sargauti, vergauti;* c) *gerėti, mažėti, senėti;* d) *mažti, senti, šilti, žilti;* e) *barkštelėti, taukštelėti* ir kiti toki, — čia lyg nepatogu dėstyti. Kiek plačiau pasikalbėjus apie kitų veiksmažodžių reikšmės skirtumus (§§ 137—148), jų reikšmė ir tos reikšmės skirtumai nesunku bus suvaikyti prireikus iš pačių kalbos tekstų.

Veiksmažodžio veikslai ir rūšys.

§ 150. Veikslai. Véikslai yra tam tikros veiksmažodžio lytys, kuriomis parodome veiksmą einant arba šiaip ar taip įvykus, pasibaigus.

Sakome: a) *berti, barstyti, bėgti, bėginėti, irti* („audeklas *iro*"), *erdėti, ardyti, lėkti, lakstyti, nešti, nešioti, rėkti, rėkauti, skęsti, skendėti, šilti, šildyti* ir b) *paberti, išberti, išbarstyti, nubėgti, pribėgti, išbėginėti, pabėginėti, iširti, suirti, išerdėti, suardyti,*

išlėkti, išlakstyti; atnešti, parnešti, sunešioti, išnešioti; išrėkti, parėkti, išrėkauti („nieko čia *neišrėkausi*"); *paskęsti, išskendėti; atšilti, sušilti, įšilti, prišildyti, sušildyti; čiuptelėti, glustelėti, riktelėti, žvilgterėti.*

Pirmaisiais veiksmažodžiais (a), jų lytimis, pasakome, jog e i n a, traukiasi tam tikras veiksmas; antraisiais (b), jų lytimis, pasakome tam tikro veiksmo į v y k į.

Taigi, skiriame pirmiausia du véikslu: a) veiksmo **eigos** (*bėgti, bėginėti, rašyti, skaityti...)* ir b) veiksmo **įvykio** (*pabėgti, subėginėti, pabėgėti, parašyti, suskaityti, riktelėti...).*

§ 151. a) Tuodu véikslu (§ 150) skiriame dar smulkiau. Eigos veikslo veiksmažodžiai vieni yra **kartiniai** (*bėgti, nešti, irti...),* kiti — **kartotiniai**, dažniniai. Vienais pasakome, jog veiksmas vienu atveju eina, antraisiais pasakome veiksmą ištisą, bet atsikartojamą, ne vienu kartu atliekamą (žr. §§ 140, 141, 142, 147, 148).

> 1. Ką tu čia *šauji?* Ką tu čia *šaudai?* Vakar visą dieną jis *šaudė.* 2. Arklys gražiai *bėga.* Kiškis pro šalį *bėgo.* Vaikas *bėginėja.* 3. Duris *daryk!* Kam duris *darinėji?* 4. Vakar gyvulys *skendo.* Kas vakar *skéndėjo?* 5. Duris *veria. Nevarstyk* durų. 6. Kas čia *šyla, šilo?* Ką čia *šildai, šaldai?* 7. Ką čia *tepi?* Ką čia *tapai?* 8. Ką čia *bedi, reški, smeigi?* Ką čia *badai, bastai* (*bakstai, bakštai*), *raškai, smaigai, smaigstai?* 9. Jis *deda, dėsto, dėlioja, dėstinėja.* 10. Ar jį *šaukei?* Ko čia *šūkauji?* 11. Ir aš *laukiu.* Ir Petras *lūkuriavo.*

b) Įvykio veikslo veiksmažodžiai vieni reiškia **akimirkos** veiksmą, tokį veiksmą, kurs paprastai vienu akies mirksniu, vienu matu yra nuveikiamas *(čiuptelėti, glustelėti, švystelėti, riktelėti, žnegtelėti, žvilgterėti);* kiti parodo, jog veiksmas arba prasideda (*prašnekti, pragysti, surikti, sužvingti, suskasti*) arba šiuo tuo baigiasi (*išmesti, išmėtyti, atidaryti, uždaryti, sunarplioti, išvarstyti, išdarinėti, atidarinėti, išskéndėti, išvértėti, suérdėti*); dar kiti rodo, jog veiksmas yra ir mažas, traukiasi neilgai ir neilgai traukęsis tuoj baigiasi (*pabėgėti, palūkėti, padirbėti, panėšėti*). Taigi, į vieną įvykio veikslą sueina kelios jo **skirtybės**:

1) **akimirkos** veikslas, 2) **pradžios** veikslas, 3) **galo** (pabaigos) veikslas, 4) **mažybės** veikslas.

§ **152.** *Išlupti, išlupinėti. Išmesti, išmėtyti. Sudėti, sudėstyti, sudėstinėti. Išlėkti, išlakstyti. Išjoti, išjodyti, išjodinėti. Išminti, išmindyti, išmindžioti. Suverti, suvarstyti. Parėkti, parėkauti.*

Visi šitie veiksmažodžiai yra įvykio veikslo, bet vienais reiškiame kartinio veiksmo įvykį, kitais pasakome tą pat kartotinio, dažninio veiksmo įvykį.

§ **153.** Įvykio veikslo veiksmažodžiai vartojami su **priešdėliais** (*pa*-daryti, *su*-daryti, *iš*-darinėti, *su*-varstyti, *iš*-mėtyti). Tiktai akimirkos veikslo žodžiai pasakomi visada be priešdėlių (barkštelėti, lyžtelėti, rikteleti, snustelėti...). Eigos veikslo žodžiai sakomi be priešdėlių (daryti, darinėti, mėtyti, varstyti).

§ **154.** Eigos veikslu pasakome tiktai einant tam tikrą veiksmą. Juo nepasakome, kuo tas veiksmas gali arba turi pasibaigti. Sakome: „jis *dėjo*, *dėjo*, bet nesudėjo; *rašyti* jis *rašė*, bet nieko neparašė; taip, daiktus jis *rašė*, bet... nesurašė; *rodė*, bet neparodė; *rodo*, bet neįrodo; jis ilgai *statė*, bet pastatyti nieko nepastatė..." Taigi, sakydami „duris *daryk*", mes nepasakom, kuo tas *darymas* turi baigtis, *ati*darymu ar *už*darymu. Sakome ne visai aiškiai „duris daryk" tada, kada sakomajam yra aišku, kaip jo „darymas" turi būti atliekamas, kuo turi tas „darymas" pasibaigti. Kada rūpi mums pats veiksmo, šiokio ar tokio, įvykis, kada pasakytojo eigos veikslo reikšmė gali būti sakomajam neaiški, kada patį įvykį teturim galvoj, tada sakome kitam įvykio veikslu, tiesiai: „*ati*daryk duris" arba „*už*daryk duris". Žmogus, kurs sako „*daryk* duris", visada jaučiasi būsiąs sakomojo kaip reikiant suprantamas, ir sakomasis visada daro ko prašomas arba ką liepiamas. Jei tuodu žodžiu pasakom, kada durys *už*darytos, tada žinom, sakytojas ir sakomasis, jog durys darant reikia *ati*daryti.

Pavyzdžiai. 1. Šitas skynimas, žiūrėk, ir vėl mišku *auga*. Skynimas baigia mišku *augti*. Tas skynimas jau mišku *užaugęs*. 2. Kam *auniesi*, ar eisi kur (plg. *apsiauti*)? Kam *auniesi*, ar jau gulsi (plg. *nusiauti*)? 3. Ožy, ožy, eiki trobos *degti*. Ožys

nėjo trobos *degti.* Kas čia *dega?* Troba *dega.* 4. Ji gijas *daro.* Ji gijas *nudarė.* Jis alų *daro.* Jis vakar alų *darė,* alaus *pasidarė.* Ką tu čia *darai?* — Aš nieko *nedarau* (plg. *padaryti*). Jis čia knygas *daro* (plg. *apdaryti*). Kam jis *darosi* (plg. *apsidaryti, apdaras*)? Nemoku rašyti, nemoku skaityti, mane karalium nor *daryti* (dėti, skirti, rinkti). Kam *darai* duris (steigies atidaryti, steigies uždaryti)? 5. Višta eina kiaušinio *dėti.* Višta kiaušinį *padėjo.* Jų vištos jau *deda.* *Dėk* daiktus. Aš jau *sudėjau* daiktus. Jį į kalėjimą dabar *deda, įdėjo.* Jį karalium *deda.* Kuo jis *dėtas?* Jis niekuo *nedėtas.* Dėmėn *dėkis, dėmėkis; dėkis* į galvą. *Įsidėk* (į galvą), *įsidėmėk* gerai. Kuo jis *nusidėjo?* Jis karalium *dedas.* 6. Kam (kuriam tikslui, kuriam reikalui) jį dabar *galioji?* Kam jį *įgaliojai?* Tave, girdėjau, ir vėl *išgalioję* („atėmę tau įgaliojimą"). 7. Kam *jodinėji* arklį? *Išjodinėk* arklį, ir bus sveikas. 8. *Jok* arklius (į lauką, namo). Jis arklius *išjojo, nujojo, parjojo.* 9. Jau griovį *kasa,* tuoj *iškas* (bus griovys). Jau griovį *kasa,* tuoj *užkas* (nebebus griovio). 10. Aš jai *kėliau* kepurėlę, ji man nė žodelio. 11. Kam *kinkai* arklius (darai, kad *iškinkytum* arba *pakinkytum*)? *Pakinkyk* arklius. Jau arklius *kinko,* tuoj *pakinkys* (*iškinkys*). 12. Ugnį *lieja.* Vilkas nėjo ugnies *lieti.* Jau varpą *lieja, nuliejo.* 13. Kam *mauniesi* pirštines? Bus šalta (būk su pirštinėmis). Ar nevažiuosi, kad jau pirštines *mauniesi* (nusimauni)? 14. Ir jis *metasi* (stengiasi apsimesti) sergąs. Kam *apsimeti, apsimetei* sergąs? 15. Tėvas vakar savo turtą sūnui *rašė.* Jis savo turtą *aprašė* sūnui. Aš čia savo daiktus *rašau.* Ar jau *surašei* savo daiktus? Jis dabar kopiją *rašo.* Jis baigia savo daiktus *rašyti.* Jis daiktus *surašė,* kopiją *išrašė.* 16. Jai vakar vainikėlį *segė* (prisegė). Jai vainiką jau *sega* (nusega). 17. *Siaučia* jam skarą (ant pečių, nuo pečių). *Apsiaučia, nusiaučia* kam skarą, skraistę (drabužį). Vaiką kuo *siaučia* (kad šilčiau būtų). Kuo jį *apsiautei?* Žiūrėk, jie žuvis *siaučia* (tuoj *apsiaus*) tinklu, tuoj gaudys. Vaikai, *nesiauskit* (nesikulkit, nesijodykit, nesiáutėkit). 18. Kam *vadelėji, vadžioji* arklius, ar kur važiuosi (plg. *įvadelėti, įvadžioti*)? Toliau jis niekur nebevažiuos, jau arklius *vadelėja, vadžioja* (tuoj *išvadelės, išvadžios*). Kam *išvadelėjai, išvadžiojai* arklius, ar čia ganytis ketini? 19. Be pinigo nieko tenai *neveiksit.* Pati prašė vyrą (grėbdama rugius), kad *neveiktų* (kad nevargintų) jos plačiomis pradalgėmis. Kiek jie mane *veikė,* liežuvį laidė! Netikęs vanduo jį (jo sveikatą) *veikia* (griauja). Ką tu čia *veiki?* Ar tu

mane *apveiktum*, *įveiktum*, *nuveiktum*? Ar jie gali ką gera gyvendami *nuveikti*? Jis to *nepriveikia* (neįstengia) padaryti. Ir jį karas *priveikė*, *įveikė*. 20. Ar tu čia tą kubilą *verki*?! Jis čia visą kubilą *priverkė* (ašarų). 21. Ar jau *vilksies* (prieš eidamas gulti)? — Dar *nesivilksiu* (plg. *nusivilkti*). Ar jau *vilksies* (atsikėlęs anksti rytą iš lovos)? — *Vilksiuosi* (plg. *apsivilkti*). 22. Kur *važiuoji* arklius? Arklius *privažiavo*, *išvažiavo*, *parvažiavo*. 23. Žolė *želia*, *įžėlė*. Karklai upę *želia*, baigia upę *želti* (tuoj *apžels* upę). Karklai upę *apžėlė (prižėlė)*. Jo barzda *želia*. Barzda baigia pasmakrę *želti*. Karklai, karklai, eikit upės *želti*. Karklai nėjo upės *želti*.

Rašomojoje mūsų kalboje veiksmažodžiai su priešdėliais vartojami dabar per dažnai: priešdėliai imami veiksmažodžiams kartais ir ten, kur šnekamoji kalba jų nevartoja.

§ 155. Po veiksmažodžių, kurie patys reiškia veiksmo pradžią arba galą, veiksmo įvykimą (*pradėti*, *imti*, *baigti*, *nustoti*, *paliauti*...), sakomi tiktai eigos veikslo veiksmažodžiai. Yra sakoma:

1. Tavo sūnus jau *baigia* vyru *augti*. 2. Ir jis kažin kodel *ėmė* kvailiu *mestis* (*dėtis*). *Imk* darbą *dirbti*. 3. Vaikas ar jau *nustojo rėkęs*? 4. Ir jis *pradėjo* čia *lankytis*. 5. Jie senai jau *pradėjo vežti* mėšlą. 6. Rašė, rašė ir *metė rašęs*. 7. Ir jis *metė* mane *mylėjęs*. 8. *Paliauk*, *liaukis rėkęs*.

§ 156. Yra eigos veikslo veiksmažodžių, kurie, būdami ir be priešdėlio, vartojami dažnai įvykio veikslui. Šiuo atžvilgiu pažymėtini yra šie veiksmažodžiai: *drožti*, *duoti*, *gimti*, *kirsti*, *kliudyti*, *mesti*, *mirti*, *rėžti*, *sviesti*, *šauti*...

1. Ar jau *gimė*, *mirė*? 2. Į žandą jam *kirto*, *davė*, *drožė*, *rėžė*. 3. *Šovė* — ir negyvas. 4. *Metė* jį žemėn. 5. *Sviesk* žemėn, ausin. 6. *Sviedė* akmenį paėmęs, ir *nuėjo*. 7. *Šoviau*, bet *nekliudžiau*. Rt. 8. Ar *kliudei* (pataikinai)? 9. *Davės* ir dėdė išprašomas.

Jų veiksmo eiga traukiasi paprastai neilgai. Jų eigos veikslas, kurs traukiasi pats neilgai, pasakomas ir įvykio veikslui.

§ 157. Yra veiksmažodžių, kurie be priešdėlio beveik nevartojami (ar tiesiog nevartojami) rašomojoje kalboje: *su*prasti, *at*minti, *nu*vokti, *su*žvingti, *su*rikti, *pra*šnekti, *nu*stebti, *pa*bėgėti,

*pa*lūkėti, *pa*ystėti (*pa*ėjėti)... Yra sakoma: „jau *nu*vokia, pradeda *nu*vokti (*nu*tuokti), jau *su*pranta, pradeda *su*prasti, ima *nu*manyti, pradeda *pažinti*, pradeda *at*minti.

Veiksmažodžiai *atminti, nuvokti* (nutuokti), *numanyti, suprasti, pažinti* vartojami ir eigos veikslui; kiti šios vietos veiksmažodžiai vartojami tiktai su priešdėliais, pasakomi tiktai įvykio veikslui.

a) Veiksmažodžiai *minti* (aš *menu*) ir *prasti* (aš *prantu*) vartojami (iš rytų aukštaičių tarmės) raštuose kartais ir be priešdėlių.

§ **158. Rūšys.** a) Veiksmažodžiu sakinio tarinį išreiškiame. Juo apie veiksnį ką pasakome.

Veiksmažodžiu pasakome, jog veiksnys ką v e i k i a.

> 1. Aš mėžinį *mėžiu*. 2. Ji siuvinį *siuva*. 3. Paukštis *nuskrido*. 4. Vaikai *apsivilko, nusiprausė, papusryčiavo* ir *išėjo* į mokyklą. 5. Ko tie vaikai *verkia?* 6. Giria *ošia*. 7. Saulė *patekėjo*. 8. Saulė jau *nusileido*. 9. Jis visai *nuskurdo*.

b) Veiksmažodžio lytimis galim ir kitaip apie veiksnį nusakyti. Veiksmažodis gali rodyti sakinyje, jog veiksnys n e v e i k i a, bet kito daikto v e i k s m ą g a u n a. Tas kitas daiktas reiškiamas sakinyje kilmininko linksniu. Yra sakoma:

> 1. Jis *buvo visų mylimas*. 2. Ir tu *jo nekenčiamas*. 3. Šitas arklys *mano pirktas*. 4. Šitie namai mano *tėvo statyti*. 5. Aš *esu* ir *vėtytas* ir *mėtytas*.

c) Čia (b) „veikia" ne veiksnys, bet papildinys (kilmininko lytis). To papildinio gali ir nebūti; sakinyje galim ir neparodyti to daikto, kurs ką veikia. Yra ir tokių sakinių: „jis gerai *áuklėjamas"*; „šitas šaukštas *valgomas"*; „dirva *bus išarta"*; „vaikai *buvo aptaisyti* ir *pavalgydinti"*. Čia, kad ir neparodytas pats veikėjas (kilmininkas), vis delto aišku, jog „veikia" sakinyje ne veiksnys, jog veiksniui čia tik veiksmas tenka.

§ **159.** Veiksmažodžio lytimis galim parodyti, ar veiksnys ką veikia, ar tik kito daikto veiksmą gauna. Šita veiksmažodžio ypatybė, šitas jo lyčių skirtumas, šitos jo lytys yra jo **rūšis.**

a) Jei veiksmažodis rodo, jog veiksnys v e i k i a, tad jis yra **veikiamosios rūšies** (žr. § 158, a).

b) Jei veiksmažodis rodo, jog veiksnys neveikia, jog jis kito daikto veiksmą gauna, tad jis yra **neveikiamosios,** arba **gaunamosios, rūšies** (žr. § 158, b).

Čia (b) negalim klausti: „Ką daro arba ką veikia veiksnys?“ Čia tiktų tiktai klausimai: „Kas daroma veiksniui, su veiksniu?“ „Kurį veiksmą jis iš kito gauna?“ Klausimas, į kurį atsako veiksnys sakinyje su neveikiamąją rūšim, yra tiktai: *kas?*

§ 160. a) Veikiamąja rūšim galim pasakyti veiksnį ką darant arba ko nedarant. Ir šiaip kalbant ir antraip kalbant, vis bus tat **veikiamoji** rūšis. Pažymėti, jog veiksnys neveikia, su veiksmažodžiu yra pasakomas žodelytis *ne* (neiginys): „jis *ne*dirba“. Abejaip kalbant, veiksmažodis pats savimi rodo veiksnio veiksmą, atsakydamas į klausimą: ką *daro*, ką *veikia* veiksnys? Į tą klausimą gali būti atsakoma teigiamai: „dirba“. Bet galim atsakyti ir neigiamai: „nedirba“.

b) Prie neveikiamosios rūšies veiksmažodžio gali irgi būti neiginys *ne*, kuris rūšies nekeičia. „Drabužis *pasiūtas*“ ir „drabužis dar *nepasiūtas*“: čia, abejaip kalbant, yra **neveikiamoji** rūšis.

§ 161. 1. Tvoros *skeldėjo*. 2. Onele, tu *sverdi*. 3. Žmogelis jau *mėrdėjo*. 4. Gyvuliai *skėndėjo*. 5. Kuo naktį *klojėsi* (kuo apsiklojęs, apklotas gulėsi)? 6. Ji skarele *ryšėjo*. 7. Šitais marškiniais paskum *nebevilkėjo*. 8. Ar ilgai *besegėsi* tuo rūtų vainikėliu? 9. Ar gerai *minasi* linai? 10. Skylė ir nedaroma kartais *pasidaro*.

a) Kartais yra sakoma, jog šios vietos veiksmažodžiai esą **neveikiamosios** rūšies. Taip sakant, reikėtų mokėt paklausti prie jų: kurį čia veiksmą gauna iš ko veiksniai? kas gi čia veikia, jei ne veiksnys? Antra vertus, jei čia būtų **neveikiamoji** rūšis, tad veikėjas tikrasis turėtų ar bent galėtų būti išreikštas kilmininko linksniu. Bet su šios rūšies veiksmažodžiais kilmininko, veikėjui išreikšti, pasakyti negalim. Trečia, šitie ir kiti toki veiksmažodžiai savo lytimis niekuo nesiskiria nuo tokių, kaip antai: *lydėti*, *rūpėti*, *sėdėti*, *praustis* („jau *prausiausi*“), *sėtis*, *darytis* („*sėjaus* ir linų; *dariausi*, *pasidariau* ir alaus“).

Šitie ir kiti toki veiksmažodžiai yra **veikiamosios rūšies.** Jais atsakom į klausimus: *ką veikė* tvoros? *ko meto buvo* tvoros? *ką beveikė* žmogelis? *ko buvo meto* žmogelis? *kas pasidaro* nedaromas?...

b) Neveikiamąją rūšį mes savo kalboje susidarom tiktai iš **neveikiamųjų dalyvių** (žr. § 167). Be tų dalyvių pagalbos neveikiamoji rūšis nesusidaro; ištisinių veiksmažodžių, tai rūšiai sudaryti, mūsų kalboje nėra. Pasakymų: „medis buvo *skeliamas*, jo *skeliamas*, *sveriamas*, *skeldinamas;* tas vaikelis mūsų visų *mylimas*" — neveikiamąjį dalyvį negalime pakeisti savo kalboje ištisiniu kuriuo neveikiamosios rūšies veiksmažodžiu. Tuos pasakymus reikšdami ištisiniais veiksmažodžiais, imam tik veikiamąją jų rūšį, galim, vadinas, pasakyti: „medį *skėlė*, medį *jis skėlė*, *svėrė*, *skeldino;* tą vaikelį *mes visi mylim*". Lotynų kalbos sakinį: „liberi a parentibus *educantur*", kur *educantur* yra ištisinis neveikiamosios rūšies veiksmažodis, versdami į savo kalbą, taip teturim pasakyti (neveikiamai arba veikiamai): „vaikai (yra) tėvų *áuklėjami;* vaikus tėvai *áuklėja*".

§ **162. Veik. rūšies skirtybės.** Yra daug veiksmažodžių, kurie reiškia **savaimės** veiksmą: *būti*, *virsti*, *pavirsti*, *rastis*, *tapti*, *gyventi*, *kentėti*, *žaliuoti*... Jie skiriami nuo tokių veiksmažodžių, kaip antai: *skaityti*. *giedoti*, *lakstyti*, *bėgti*, *beginėti*, *važiuoti*... Šie yra veiksmažodžiai darybiniai (žr. § 137). Bet tas skirtumas yra veiksmažodžio prasmės, reikšmės, ne jo rūšies Veiksmažodžių *gyventi*, *mirti*, *susirgti* prasmė, gramatikos atžvilgiu, yra tokia, jog mes, reikšdami jais savo mintį, tiktai negalvojam apie paties veiksnio atliekamą veiksmą, apie to asmens veiksmą, kurs *gyvena*, *miršta* arba *suserga*. Bet rūšies atžvilgiu veiksmažodis „gyvena" (mirė, susirgo) niekuo nesiskiria nuo veiksmažodžių „važiuoja", „ateina", „pasako", „paskaito". Veiksmažodžiai „gyvena", „susirgo", „mirė", „numirė", „susirūpino" pasako, vaizduoja visi mums veiksnį veikiamą. Čia yra vis tiek — ar iš tikrųjų jis veikia, daro, dirba, ar ne, ar galim veiksmažodžio „gyventi" (numirti, rūpintis...) reikšmę pavadinti veiksmu, ar negalim*). Veikiamajai rūšiai viena tėra reikalinga: kad veiksmažodis savo lytimi sakytų mums veiksnį veikiamą.

Taigi, visus tuos veiksmažodžius, kurie lytimi, „lyties atžvilgiu", sako mums, jog veiksnys veikia, — nors savo reikšme to lyg nesako, — vadinsime čia **savaiminiais.** Tokiais veiksma-

*) Į klausimą: „Ką *veikia*, ką *beveikia* tėvelis?" žmonės atsako dažnai tokiais žodžiais: „serga, tebeserga, ilsisi, jau gyja". Vadinasi, „sirgti, gulėti, gyti..." yra tam tikrai „veikti".

žodžiais eis čia mums žodžiai: *gyventi, būti, sirgti, stenėti, jaunėti, senėti, boluoti, žaliuoti, augti*...

Sakom „miškas *žaliuoja*". Rūšies atžvilgiu tas pasakymas yra toks jau, kaip ir „miškas *ošia*". Sakom: „Vaikai jau *miegojo*, kai *atvažiavau*". Veiksmažodis *miegojo* yra tokia jau veikiamoji rūšis, kaip ir veiksmažodis *atvažiavau*. — Ką *veikia* miškas, ką *darė*, ką *veikė* vaikai? — *Ošia, miegojo.*

Bet, del prasmės skirtumo, veiksmažodžių *miegoti, žaliuoti, ošti* rūšį vadinam ir **savaimine**; veiksmažodžių *važiuoti, atvažiuoti, skaityti* rūšį, skirdami juos nuo kitų, vadinam ir **darybine** (žr. § 143).

Sakysim taip: a) saváiminiai veiksmažodžiai yra tam tikra veikiamosios rūšies skirtybė ir b) darybiniai veiksmažodžiai yra irgi tam tikra, bet jau kita, veikiamosios rūšies skirtybė; savaiminiai ir darybiniai veiksmažodžiai yra, vieni ir antri, veikiamosios rūšies žodžiai.

§ 163. Kita veikiamosios rūšies skirtybė yra **sángrąžiniai** veiksmažodžiai: *autis, praustis, vilktis, šukuotis*... Šie rodo, jog veiksnio veiksmas yra į jį patį gręžiamas, į jį sugrįžta (plg. „jis *prausėsi, nusiprausė*"). Ir jie skiriasi nuo daugelio kitų ne rūšim, bet prasme ir sudėtim.

§ 164. a) Yra nemaža ir kitų veiksmažodžių (žr. § 163), kurių galūnėje arba žodžio viduryje yra *s (si): juoktis, stebėtis, rodytis, pasisakyti, nusijuokti, sakytis*... Del sudėties (del tų *si, s)* juos galim vadinti irgi sángrąžiniais, nors jie, rūšies ir dažnai prasmės atžvilgiu, niekuo nesiskiria nuo kitų veikiamosios rūšies žodžių.

Kalbant apie įvairius sangrąžinius veiksmažodžius, reikia turėti galvoje ir tie veiksmažodžiai, kurių galūnėje arba žodžio viduryje yra nevartojami skyrium žodelyčiai *mi, ti, m, t* (žr. §§ 103, 104, 105).

b) Galėtume ir daugiau susakyti veiksmažodžio „rūšių", bet visos jos būtų tiktai veikiamosios rūšies skirtybės. Atskirõs rūšies, vartojant tą žodį šiam reikalui tiksliai, jie betgi nesudarytų.

Dalyviai.

§ **165.** a) Imame kelis veiksmažodžius: *sukti*, *lūžti*, *vyti*, *skaityti*, *lydėti*... Imame jų esamojo laiko trečiąjį asmenį — *suka*, *lūžta*, *veja*, *skaito*, *lydi*, jų to laiko liemenis (plg. *suka-me*, *lūžta-me*, *veja-me*, *skaito-me*, *lydi-me)*. Pakeitę liemengalių balsius *(a, o, i)* galūnėm *ąs*, *įs*, gauname lytis: *sukąs*, *lūžtąs*, *vejąs*, *skaĩtąs*, *lydį̃s*.

Turime **dalyvį,** būtent **esamojo laiko veikiamąjį (veik. rūšies) dalyvį.**

b) Imame tų pačių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko lytis — *suko*, *lūžo*, *vijo*, *skaitė*, *lydėjo*, jų to laiko liemenis (plg. *suko-me*, *lūžo-me*, *vijo-me*, *skaitė-me*, *lydėjo-me)*. Jų liemengalių balsius (*o*, *ė*) pakeičiame galūne *ęs*, gauname: *sukęs*, *lūžęs*, *vijęs*, *skaitęs*, *lydėjęs*.

Turime **būtąjį kartinį veikiamąjį dalyvį.**

c) Imame tų veiksmažodžių būtojo dažninio laiko lytis — *sukdavo*, *lūždavo*, *vydavo*, *skaitydavo*, *lydėdavo*, jų to laiko liemenis. Pakeitę liemengalių balsius galūne *ęs*, gauname žodžius: *sukdavęs*, *lūždavęs*, *vydavęs*, *skaitydavęs*, *lydėdavęs*.

Turime **būtąjį dažninį veikiamąjį dalyvį.**

d) Imame pagaliau būsimojo laiko lytis — *suksi*, *lūši*, *vysi*, *skaitysi*, *lydėsi*)*. Prie lyties galūnės pridedam *ąs*, gaunam: *suksi-ąs*, *lūši-ąs*, *vysi-ąs*, *skaitysi-ąs*, *lydėsi-ąs* (*i* prieš *a* yra čia dabar minkštinamasis ženklelis).

Turime **būsimąjį veikiamąjį dalyvį.**

§ **166.** a) Visi tie dalyviai (§ 165) kaitomi giminėmis, linksniais ir skaičiais: suk*ąs*, suk*anti*, suk*ą;* lyd*įs*, lyd*inti*, lyd*į;* suk*ęs*, suk*usi*, suk*ę;* sukdav*ęs*, sukdav*usi* (sukdavus), sukdav*ę;* suksi*ąs*, suksi*anti*, suksi*ą;* suk*ančio*, suk*ančios*, lyd*inčio*, lyd*inčios;* suk*ančių*, lyd*inčių* (žr. §§ 61, 62)...

b) Jų sakomos lytys p a p r a s t o s i o s ir į v a r d ž i u o t i n ė s: suk*ąs*, suk*anti*, suk*antysis*, suk*ančioji* (žr. §§ 63, 64, 65). Kaip veikiamosios rūšies yra veiksmažodžių s a n g r ą ž i n i ų, taip yra ir dalyvių s a n g r ą ž i n i ų: suk*ąsis*, lyd*įsis*, juoki*ąsis*, juoki*antis* (m. gim.), juok*ęsis*, juok*usis* (žr. § 66).

*) T r e č i a s i s asmuo čia kiek skiriasi nuo savo laiko liemens, todel kitą to laiko lytį imame šiam savo reikalui.

c) Po visų tų penkių veiksmažodžių galim ir galininko linksnį pasakyti: *„jis mane* šuka, jis *koją* lūžta, *juos* veja..." Tą pat linksnį, kurį dedame prie veiksmažodžių, galim dėti ir prie dalyvių (paprastųjų) *sukąs, sukęs...;* galim pasakyti, vadinasi, prireikus: „jis *mane* sukęs, jis *koją* lūžtąs, *juos* vejąs..."

d) Visi pasakytieji dalyviai, kaip ir veiksmažodžiai, iš kurių susidarę tie dalyviai, yra tos veiksmažodžio rūšies (veikiamosios), iš kurios jie yra tiesiai kilę; visi jie yra veikiamosios rūšies dalyviai. Jais ir laiką reiškiame.

Iš to, kas čia pasakyta (a, b, c, d), aišku, jog dalyvis yra būdvardis, bet būdvardis nepaprastas, ypatingas, skirtingas. Jis skiriasi nuo kitų būdvardžių tuo, jog sudaromas tiesiai iš veiksmažodžio (iš veiksmažodžio liemens) ir tebeturi kai kurias veiksmažodžio ypatybes, jų skaičiuje laikų ir rūšies lytis.

§ **167.** a) Imame veiksmažodžius *sukti, lūžti, vyti, rašyti, lydėti.* Pasakome jų esamojo laiko trečiojo asmens lytis, jų to laiko liemenis: *suka, lūžta, veja, skaito, lydi.* Prie liemengalio balsių *(a, o, i)* dedame galūnę *mas,* pridėję gaunam: *suka-mas, lūžta-mas, veja-mas, skaito-mas, lydi-mas.*

Turime **esamąjį neveikiamąjį (neveik. rūšies) dalyvį.**

b) Imame tų veiksmažodžių pačias bendratis: *sukti, lūžti, vyti, skaityti, lydėti.* Pakeičiame galūnę *ti* galūne *tas,* gauname žodžius: *suk-tas, lūž-tas, vy-tas, skaity-tas, lydė-tas.*

Turime **būtąjį neveikiamąjį dalyvį.**

c) 1. Jo *esama,* kad žinotum, visai gero žmogaus. 2. Turėjo ir šunį *medžiojamą.* 3. Kieno čia *gyvenama?* 4. Ir jo kartais *juokiamasi.* 5. Jų *susidėta* daiktai ir *išvažiuota.* 6. Ir jų čia *būta,* savim *rūpintasi.* 7. *Nebūtus* daiktus pasakojo.

Neveikiamieji dalyviai susidaro iš visokių veiksmažodžių, iš darybinių ir nedarybinių (savaiminių), iš galiniuotinių ir negaliniuotinių, iš sangrąžinių ir nesangrąžinių.

§ **168.** a) Čia jų *būsimas* žentas, *būsima* marti; čia jo *vesima* mergelė. *Siųsimas* laiškas; *dirbsimas* darbas.

b) 1. Šie metai bus visiems *atmintini.* 2. Ir jis yra *bartinas.* 3. Jo darbas *nebartinas.* 4. Daryk, kas *darytina.* 5. Būk *girtinas*, bet nesigirk. 6. Ir čia yra vienas *minėtinas* dalykas. 7. Ir mūsų laukai *nepeiktini.* 8. Avižos jau *piautinos;* rugiai buvo *piautini* (*kirstini*). 9. Tie žodžiai ne visi ir ne visur *sakytini.*

Turime čia **būsimąjį neveikiamąjį dalyvį** (a) **ir neveikiamąjį reikiamybės dalyvį** (b). Ir tuodu dalyviu susidaro iš veiksmažodžio liemens, iš jo būsimojo laiko liemens ir iš būtojo neveikiamojo dalyvio (arba iš bendraties): plg. a) *sakysi*, *vesi* ir *sakysimas*, *vesimas* ir b) *sakytas*, *vestas* ir *sakytinas*, *vestinas*. *Būsimasis* neveikiamasis dalyvis kalbos raštuose vartojamas yra *retai;* kame ir kaip sakomas dabar tas dalyvis, tikrų žinių, rodosi, nėra. Reikiamybės, arba privalomybės, neveikiamasis dalyvis *(darytinas*, *minėtinas*, lot. *faciendus*, *memorandus)*, yra visur sakomas dažnokai, bet paties laiko juo lyg ir nereiškiame (plg. § 166, d).

c) Dalyviai *megztinas*, *dirbtinas*, *siųstinas* yra skirtini nuo žodžių *megztinis*, *dirbtinis*, *siųstinis:* šie yra tam tikri būdvardžiai, sudaryti iš dalyvių *megztas*, *dirbtas*, *siųstas* (plg. *saldūs* obuoliai, *megztos* pirštinės ir *saldiniai* obuoliai, *megztinės* pirštinės).

§ 169. a) Veikiamieji dalyviai reiškia tokį daikto ypatumą, savumą, kurs eina iš t o p a t i e s d a i k t o veiksmo (plg. *mylinti* motina, *mylįs* tėvas). Neveikiamieji dalyviai reiškia tokį daikto ypatingumą, kurs eina arba yra gaunamas iš k i t o d a i k t o veiksmo (plg. *mylima* motina, *mylimas* tėvas). Tą daikto ypatingumą, kurį pasakome žodžiu *mylimas*, daiktas gauna iš kito daikto veiksmo — iš to, kad kas kitas jį *myli* arba *gali mylėti.* Sakydami *gyvenama troba*, *važiuojamas arklys*, *gulamas metas*, m e s kalbam apie t r o b ą, kurioje ž m o n ė s gyvena arba gali gyventi, apie a r k l į, kuriuo k i t i, ne pats tas arklys, važiuoja ir gali paprastai važiuoti, apie tą m e t ą, kuriuo (kada) ž m o n ė s eina paprastai gulti... Tą antrąjį daiktą, iš kurio veiksmo eina kalbamojo daikto ypatumas, mes pažymime savo kalboje kilmininko linksniu, sakome: „tas vaikelis buvo *motinos*, *tėvo* labai *mylimas; jo valgytu* šaukštu nevalgyk; šlama *vėjo papūstas* lapelis“. Prie reikiamybės dalyvių tas kilmininkas, rodosi, nėra sakomas (§ 178).

1. Ir *aš* jį *baru, bariau.* Ir jis yra, buvo *mano baramas.* 2. *Aš* esu jį ir *mėtęs* ir *vėtęs.* Jis yra *mano* ir *vėtytas* ir *mėtytas.* 3. Ten aš mačiau *piemenėlius* bandelę *genančius.* Ten aš mačiau bandelę *piemenėlių genamą.* 4. Radau *piemenėlį ganantį* žirgelius. Radau žirgelius *piemenėlio ganomus.* 5. Jie avižas *nuganė.* Avižos jų *nuganytos.* 6. *Jis yra* geras žmogus. *Jo esama* gero žmogaus. 7. *Kas* čia gyvena? *Kieno* čia *gyvenama?* 8. *Jis* gyveno *šitame kambaryje. Jo gyvenama* buvo *(gvventa)* šitame kambaryje. Šitas kambarys buvo *jo gyvenamas.* 9. Šituo šaukštu *tu* valgai. Šituo šaukštu *tavo valgoma.* Šitas šaukštas *tavo valgomas.* 10. Šituo keliu dabar nebevažiuoja (žmonės). Šitas kelias dabar (žmonių) *nebevažiuojamas.* 11. Jam arklį yra primetę. Jam *arklys primestas; jis* arklį *primestas.*

b) Sakoma yra ir šiaip: *atliekamas* (kurs atlieka) daiktas, *dūžtamas* (kurs dūžta) stiklas, *nedegamas* (kurs nedega, nebijo ugnies) stogas, *neplyštamas* (kurs ilgai neplyšta) drabužis, *nebūtas* (kurio nėra buvę, kurio būti negali) daiktas; *būsimas, būtinas* (kurs bus, turi būti, kuriam reik būti) daiktas... Žodžiai *atliekamas, dūžtamas, nedegamas, neplyštamas, būsimas, būtinas, nebūtas,* — kad ir rodosi del savo prasmės veikiamieji dalyviai, — del vienų savo galūnių ir kilmės yra dalyviai neveikiamieji.

Iš šių (*a*, *b*), kaip ir iš duodamų toliau čia, pavyzdžių turi paaiškėti, jog mūsų dalyvių, ypačiai neveikiamųjų, vartojimas ir pati jų reikšmė daug kuo skiriasi nuo jų vartojimo ir reikšmės mūsų kaimynų kalbose (žr. §§ 172—178).

§ 170. 1. Jis ilgai tenai *gyvenęs.* 2. Jis *esąs* ir vilką *matęs.* 3. Jis *buvęs* tuokart *pavargęs.* 4. Jis *būdavęs* visada *pavargęs* (po tokių darbų). 5. Petras *esąs* visų *mylimas.* 6. Petras *buvęs* visų *mylimas.* 7. Jis *esąs* ir *mėtytas* ir *vėtytas.* 8. Jis *buvęs* ir *mėtytas* ir *vėtytas.* 9. Jis *būdavęs, būsiąs* tenai visų *stumdomas.*

Yra dalyvių ir sudurtinių, susidariusių, kaip čia, iš dviejų žodžių — iš *esąs, buvęs, būdavęs, būsiąs* ir sakomo su jais kitų žodžių dalyvio.

§ **171.** 1. Piemuo eina žąsimis *geninas;* piemens ėjo žąsimis *genini. Žt.* 2. Pagreibė (ji) vaiką ir įbėgo *nešina* į trobą. *Žt.* 3. Žmogelis važiavo rugių pūru *vežinas. Žt.* 4. Pūrą *kupiną* (su kaupu) davė. 5. Stiklą *sklidiną* pripylė. 6. Ko čia taip skubi, pluši? Bene čia *skubinas* darbas? 7. Kam rašai taip *skubinai?* 8. Vaikas bėgo *tekinas.* 9. Ir jis *tekinas* bėgo, netingėjo (žr. § 91, X).

Ir pabrauktuosius žodžius tūlas dalyviais palaiko. Bet jie yra paprastieji būdvardžiai, ne dalyviai. Kad jie būtų veikiamieji dalyviai, galėtų turėti ir papildinį, įprastą veiksmažodžiui: sakome *„jis gena žąsis“*, bet nesakome, rodos, „jis eina *žąsis* (!) geninas“. Kad jie būtų dalyviai neveikiamieji, jie turėtų kartais kilmininko papildinį, kuriuo atsakom klausiami — *kieno?* Pagaliau jie susidaro tiktai iš kai kurių, ne iš visų veiksmažodžių — vieni iš esamojo laiko liemens (*geninas*), kiti iš būtojo laiko liemens (*sklidinas*), kiti iš kitų žodžių šaknies (*kupinas*).

Dalyvių pavyzdžiai.

§ **172.** 1. *Noris* kanduolą (branduolį) suvalgyti turi kietą nuolupą (kevalą) perkrimsti. *Žt.* 2. Nevesk, broli, tu mergaitės *žibančiu* vainiku: *žibąs* josios vainikėlis — didi dičturtėlė. 3. Žmogus ilgai *patenkąs* gali daug gera ir daug pikta kitiems padaryti. 4. Kiek yr žuvelių vandeny *plaukančių*, dar daugiau gėlelių lankoje *žydinčių*. 5. Ji sakosi daug *žinanti.* 6. Ir jie jaučiasi *esą* kalti. 7. Ji skundžiasi *neturinti* duonos. 8. Radau bajorėlį *ganantį* žirgelį. 9. Skruzdėlė jau rado vorą *beskundžiantį.* 10. Ir rado bažnyčioje (jį) *besėdintį* viduryje daktarų, *beklausantį* jų ir *beklausiantį* juos. *Rr.* 11. Lopšelyje pamačiau vaikelį *bemiegantį.* 12. Žiūriu žiūriu, ir išvydau savo dukrelę *besėdinčią*, šilkų skarele *beryšinčią*, mažą sūnelį *besupančią*, aukso knygeles *beskaitančią.* 13. Nelaukiu svečių *žibančių* nei kanklužių *skambančių*, laukiu brolelio *parjojančio*, iš didžio karelio *parjojančio.* 14. Tu, sako, *sergąs* šiandien, ar tiesa? 15. Jis *žadąs* visus nagan paimti.

§ **173.** 1. Žaltys, *atsigręžęs* į Eglę, prašneko žmogaus balsu. 2. Velnias, *pasivertęs* pele, išgraužė laivo dugne skylę. 3. Skruzdėlė, *nulėkusi* į dangų, jau rado vorą beskundžiantį. 4. Žmonių minios *sustoję* mūsų laukė. 5. Duok, jei turi, *rūgusio*

pieno. 6. Moters nuščiuvo *klegėjusios*. *Žt.* 7. Kada jie nustos *rėkę?* 8. Ar jau nustojo *lijęs?* 9. Ir jis sakėsi *važinėjęs* mūsų reikalais. 10. Gerai sakė ir karalaitis *buvusysis* (žem. *buvusēsis*), tos žemės karaliumi jau išrinktas; kitaip sakė karalius esantysis (žem. esantēsis), *palaidojęs mirusįjį* tėvą. 11. *Nešęs* velnias akmenį, bet tuoj iš nagų *paleidęs* ir smėlin *įmušęs*. *Rt.* 12. Jis tik *sugaišęs* tenai *nuvažiavęs*. 13. Jis plaukus *nusvilęs* (pirštą *nudegęs*, koją *nulūžęs*); jis *buvęs* koją *nulūžęs*.

§ **174.** 1. Jos sakosi daug *dirbdavusios* Amerikoje. 2. Jis ir *prisivargdavęs* (ji ir *prisivargdavusi*) tenai. 3. Vilktakai *būdavę* tie patys žmonės... Kada *būdavę* žmonėmis, *eidavę* su kitais dirbti. 4. Žentas buvęs labai maldingas, todėl kas rytas, anksčiausiai atsikėlęs, vis į bažnyčią *bėgdavęs*. 5. Gulbė sparnelius *padėdavusi*, sūnų *nuprausdavusi*, *papenėdavusi* ir vėl *išskrisdavusi*. 6. Rausvasai žiemos lapas *sulaukdavęs* žalio. *Rt.* 7. Tu *būdavęs* visada *nusiminęs*. 8. Svetur *reikdavę* daugiau dirbti.

§ **175.** 1. Jų buvo kumelė kumelinga ir karvė *turėsianti* (veršinga). 2. Senelė gyniojos *nemirsianti*. 3. Jos sakėsi *nebegersiančios* (ryt. *nebegersią*) daugiau. 4. Senutė kratėsi *nebegersianti* tos smarvės. 5. Ji vylėsi daug *laimėsianti* dabar. 6. Per prekymetį daug kas važiavo į miestą; visi tikėjosi gerai *parduosią* gyvulėlius, reikalingų daiktų pigiai *prisipirksią*. 7. Jų bernas rytoj miškan *važiuosiąs*, — ar tiesa? 8. Rytoj *reiksią* kieman važiuoti. 9. Tu tik *sugaišiąs* tenai nuvažiavęs. 10. Ir tu *būsiąs pavargęs*.

§ **176.** A. 1. Ar čia *ariamas* laukas? 2. Šitas arklys buvo jau *ariamas* (j u o ardavo). 3. Buvo jau *ariamas* laikas (t u o l a i k u jau arė, galėjo arti). 4. Čia laikom tiktai jaučius *ariamus* ir karves *melžiamas*. 5. Jų jaučiai *nepaariami*. 6. Kur nudėjot *ariamuosius*, *akėjamuosius* pavalkus? 7. Ar turit *audžiamų* mašinų? 8. Argi tat ne *baigiamoji* (kuri žmogų baigte baigia, pribaigia) nelaimė? 9. Ir *baramųjų* žodžių turim daugybę. 10. Alaus turėk ir *bijomam* ir *mylimam*. 11. Ar jo balsas vis toks pat *cypiamas* tebėr? 12. Ji ir šneka, tur būt, *čiulbamu* balsu. 13. Rytoj bus čia *dainuojamas* vakarėlis. 14. Sveikas, tur būt, iš *dainuojamo* krašto esi, kad tiek daug moki dainų. 15. Kas *nedaromas* pasidaro? 16. Rėkia, it galą *daromas*.

18. Avilio koriai kartais prilimpa prie *uždaromojo* plautelio. 19. Buvo *dedamas* laikas (žąsys tuomet dėjo). 20. Buvo tuokart vasarojaus *dedamas* laikas (dėjo, sėjo žmonės vasarojų). 21. Buvo jau vasarojaus *dedamas* laikas. 22. *Pradedamųjų* mokyklų bus dabar daug daugiau. 23. Anglies gabalėlį žmonės moka *degamomis* dujomis paversti. 24. Čia balos *nedegamos*. 25. Šitas stogas *nedegamas* (ugnies *nebijomas*). 26. Šita žemė *nedirbama*. 27. Čia jo *dirbamas* kambarys. 28. Čia laikom ir jaučius *dirbamus* (ariamus). 29. *Duodamas* (jei tau duoda) imk, *mušamas* (jei tave muša) bėk. 30. Tas nei gimė nei gims, kurs *duodamas* neims. 31. Jie bet ką *duodami* ima. 32. Dabar yra visokių bilietų: ir *parduodamųjų*, ir *perkamųjų*, ir *valgomųjų*, netrukus būsią ir... *verkiamųjų* (jų turėdamas žmogus gali bet ką parduoti...). 33. Jis gavęs vieną ir *nedūžtamą*, *nesudūžtamą* daiktelį. 34. Atėjo *dvesiamas* laikas, ir dvesia kurmelis. 35. Jos tada buvo dienos *einamos* (tada ji dienas ėjo dvarui). 36. Čia kelelis pėsčių *einamas* (takas). 37. *Įeinamieji* bilietai ar čia parduodami? 38. Trobelė buvo *neprieinama*. 39. Jų bėdos, vaikeli, *neišeinamos*. 40. Kur jūsų *išeinamoji?* 41. *Einamosios* sąskaitos yra kito žmogaus žinioje. 42. *Esamoje* vietoje (kur esti, kur yra) kodel negausi? 43. Jų arklys buvo gerai *esamas* (gerai laikomas). 44. Čia kiaulių *ėdamas* lovys. 45. Šitas šienas *ėdamesnis*. 46. Mums tas mokslas nėr *išganomas*. 47. *Ganomąsias* vietas paprastai ganyklomis vadiname. 48. Raukos, kaip dantį *geliamas*. 49. To vaisto įsakyta rytais po vieną *geriamąjį* šaukštelį teimti. 50. *Geriamą* stiklelį senu įpročiu taure tebevadinam. *Dk.* 51. Ugnelė *gesoma* pyksta. 52. *Giriamo* neišpeiksi, *peikiamo* neišgirsi. 53. *Giriamas* geras, *skalbiamas* baltas. 54. Jis norėjo *pagiriamas;* jis didžiai norėjos *giriamas*. *Žt.* 55. Ji *negydoma* neišgis. 56. Patepė *gydomu* vandeniu, ir išgijo. 57. Remunėlės yra *gydomosios* žolės. 58. Šitas trobesys *negyvenamas*. 59. *Gyvenamasis* (trobos) galas visados buvo į rytus ar pietus atsuktas. 60. Jie statosi šiemet naujas *gyvenamas* (naują *gyvenamą* trobą). 61. Katė šlaistos, nori *paglostoma*. *Žt.* 62. Ir katė *glostoma* uodegą kelia. 63. Kaskit sesutę ant aukštų kalnelių *negriūvamų*, tarp žalių berželių *nedžiūvamų (nedžiūstamų)*. 64. Buvo pats *gulamasis* laikas. 65. Čia mūsų *gulimas* kambarys. 66. Buvo *gulimas* metas. 67. Toks *jojamas*, toks *važiuojamas*. 68. Šitas arklys ar jau *jojamas* (dirbamas,

važiuojamas)? 69. Arklys ir *jojamas* papranta. 70. Tėvo diržas *nesujuosiamas* (tėvo juosta *nesujuosiama*), močios skrynia *nepakeliama (neatidaroma)*, brolio žirgas *nenutūrimas* (kelias, žemė, vėjas). 71. Kada tavo *kalbamosios* valandos paskirtos? 72. Jis *kalbamas* žmogus (jis įtariamas, apie jį daug kas visaip nukalba); ta vieta *kalbama*. 73. Brangus, bet *neįkandamas*. 74. Reikia pažiūrėt, ar *kandamos* musės (ar čia musės kandiklės, tos kur kanda). 75. Dievas jumus duost *pakankamą* įmitinimą ir apdengimą *privalomą*. *Rr.* 76. Šuo ir *kariamas* papranta. 77. Ožys *keikiamas* tunka. 78. *Keikiamų, plūstamų* žodžių ir mes turime nemaža. 79. Kam jie rašo mokslo *keikiamus* (kuriais mokslą keikia) straipsnius? 80. Tie buvo *keliamieji* metai (366 d.). 81. Buvo pats *keliamasis* laikas. 82. Kada bus *keliamieji* egzaminai? 83. Šitie vargai *nebeiškenčiami* (nebeištveriami). 84. Prisėdo prie mano šalelės *nekenčiamasis* bernelis. 85. Ne vienu kirčiu medis *nukertamas*. 86. Pastatė tuos trobesius ir pritiekė plytų *ketamai* statyti bažnyčiai. *Val.* 87. Pieno, vandens *košiamas* indelis (koštuvis) buvo jam reikalingas. 88. Gavo mėšlo *kratomą* šakutę. 89. Jų rugiai jau *kuliami*. 90. Ar turi *kuliamą* mašiną? 91. Parašė vieną ir *kurstomą* straipsnį. 92. Buvo jau metas mišių *laikomas*. 93. Niauzgia, kaip katinas uodegą *laužomas*. *Žt.* 94. Ar šitas kumelys jau *leidžiamas?* 95. Ar šita kumelė *leidžiama?* 96. Į tą Maksvą jis tėvų *neleidžiamas* išvažiavo. 97. Kurios nuodėmės yra *atleidžiamos?* 98. Kada bus *išleidžiamieji* egzaminai? 99. *Išlekiamoji* skylelė (skylelė, landa bitėms išlėkti iš avilio) buvo iš rytų pusės. 100. Turiu vieną *atliekamą* (kurs atlieka) arklį. 101. Su tais spiečiais išlėkė ir visi *atliekamieji* bitinai. 102. Ar neturi *atliekamų, nuliekamų* pinigų? 103. Padarysiu *neliepiamas*.

B. 1. Svetima liga pirštu *maišoma* (kitam neskauda). 2. Menturis yra tyrės *maišomas* šakotas medelis (kotelis). 3. Čia visai *įmanomas* arklys (juo ir kvailys pavažiuoja ir kur reikiant nuvažiuoja). 4. Jo *neįmanoma* kalba. 5. Ar turi *mazgojamo* (*prausiamo, skalbiamo, velėjamo*) muilo? 6. Jis ir šunį *medžiojamą* turi. 7. Ar žinai, kodel varna yra *nemedžiojamas* paukštis? 8. Jo viskas *menama, atmenama* (*atamenama*), *pamenama*. 9. Ir tu būdavai *minimas*. 10. Tuomet ir jų linai buvo *minami*. 11. Pirko ir linų *minamą* mašiną. 12. Ar esi matęs linų *minąmąją* mašiną? 13. Buvo pats linų *minamasis* laikas. 14. Oi

šąla dreba žalia rūtelė žirgelio *mindžiojama.* 15. Ar turi *mezgamą* mašiną? 16. Čia mūsų *miegamas* kambarys. 17. *Miegamu* metu taip baldytis nereikėtų. 18. Jo liga *nemirštama,* nebijok. 19. Jei ką *mirštama* gers, nieko jam nekliudys. *Rr.* 20. O ir taikinau, ir nutaikinau į *mirštamą* širdužėlę, į *mirštamą* širdužę. 21. Išskaityk dabar septynias nuodėmes *mirštamąsias.* 22. Ir atvažiavo pats *mylimasis* giminaitis, žentas. 23. Jis *mylimas,* bet šis dar *mylimesnis.* 24. Jie dirba čia *nemokami.* 25. Daiktai, taip brangiai *mokami,* turi būt geri. 26. Mokyklose tarp *mokomųjų* dalykų yra dabar ir lietuvių kalba. 27. *Mokomoji* kalba mūsų mokyklose ne visur yra lietuvių kalba. 28. *Mušamas* bėk. 29. Jei negausiu *norimosios,* palauksiu priaugančiosios. 30. Argi jis gali tuo savo *ošiamu* balsu tokią gražią giesmę sugiedoti? 31. Jis ir *peikiamą* išgiria. 32. Vasarą, kad *perimas* yra laikas, bitės daugiau motinų prisiperi. 33. Karšta, kaip višta *perima* (kuri peri). *Rt.* 34. Čia *išperkama* žemė. 35. Šitas arklys *neįperkamas.* 36. Jei *perkamojo* bilieto neturėsi, nė duonos svaro pirkti negausi. 37. Pirkčiau, kad *perkamųjų* (pinigų) turėčiau. 38. Ar šita pieva *piaunama?* 39. Esanti jų ir lentų *piaunamoji* mašina. 40. Aš noriu *įpilamas* (noriu, kad kiti man įpiltų). 41. Vaikai vaipės, it *plakami.* 42. Rytoj bus *plakamoji* diena (virbų sekmadienis). 43. Ar tau (žirgui) parūpo tolimas kelelis, gilioji upelė — *plaukte plaukiamoji, nerte neriamoji?* 44. Pasakyk man, ar yra *neplyštamas* daiktas? 45. *Plūstamų* žodžių ir jie daug pasako. 46. Čia visai *nesuprantamas* dalykas. 47. Jis *suprantamas* žmogus (jis supranta), nebijok, sumes (suvoks). 48. Paskui pasiklausiau ir vieną *suprantamesnį* žmogų, bet ir tas nieko mums nepadėjo. 49. Ar čia tavo *prausiamas* vanduo? 50. *Puolamąją* ligą paskui gavo ir blaškės, it patrakęs. *Val.* 51. Mano širdis buvo *nenuramdoma.* 52. *Rašomoji* mūsų kalba ar daug kuo skiriasi nuo *šnekamosios?* 53. Čia yra jo *rašomoji* mašina, *rašomieji* įnagiai. 54. Čia jo *rašomasis* stalas. 55. *Rašomieji* egzaminai būsią vėliau. 56. Po *rašomųjų* būsią *atsakomieji* egzaminai. *Rt.* 57. Buvo vienas ir *nereikiamas* žmogus. 58. Čia buvo pirmiau tiktai *rengiamoji* mokykla. 59. Čia duonos *riekiamasai* peilis. *Rt.* 60. Kur nukišai peilį duonos *riekiamąjį?* 61. Ar šitas vagonas *rūkomas?* 62. Jų ir bute esąs vienas *„nerūkomasis* kambarys". 63. Tiek aš suprantu ir *nesakomas* (nesakytas). 64. Kas čia yra *atsakomasis* redaktorius? 65. Teatre

buvo ir *sėdimų* ir *stovimų* vietų. 66. Jis *nenusėdimas* žmogus (nenuorama, jis nenusėdi, nepabūsta ilgiau vienoje vietoje). 67. Čia buvo tuokart vasarojaus, rugių *sėjamas* laukas. 68. Buvo vasarojaus *sėjamas* laikas. 69. Čia jo *sopamoji, skaudamoji* vieta, koja. 70. Kur skauda? — Aš visa *skaudama* esu. 71. Šitai tėvas ir aš *sopami* ieškome tavęs. *Rr.* 72. Pagaliau, ir jis sutiko širdį *sopamas.* 73. Jis *neįskaudžiamas.* 74. *Skalbiamas* baltas, *giriamas* geras. 75. Ar turi *skalbiamo* muilo? 76. Visi gyrė Magdę, sakė ją ir darbią, išmintingą. Jonas klausydamas sako: „Kad ji yra darbi, tai tikra tiesa, bet tos *skelbiamosios* išminties aš nematau.“ 77. Čia *skerdžiamasai* peilis gulėjo. *Rt.* 78. *Spiečiamu* laiku reikia bitės labai sergėti. *Žt.* 79. Suriko ką *spiegiamu* balsu ir iššoko pro duris. 80. Čia ir tavo dalykas būsiąs dabar *sprendžiamas.* 81. Jo balsas nėr čia *sprendžiamas.* 82. Šita vieta dabar *nebesustojama* (einant, važiuojant). 83. Šitas viešbutis *nesustojamas.* 84. Kada bus *stojamieji, įstojamieji* egzaminai? 85. *Įstojamosios (rengiamosios)* klasės kursas nėr labai didelis. 86. *Stovimosios* vietos teatre yra visada pigesnės. 87. *Stovimas* vanduo nesveika gerti.

C. 1. Vaikas *šaujamą* lanką pasidirbo. 2. Varnėnas *nešaujamas* (nemedžiojamas) paukštis. 3. Rėkė keršto *šaukiamu* balsu (balsu, kuriuo žmogus keršto šaukia). 4. Pieva buvo du kartu per metus *šienaujama.* 5. Žąsies drabužis *nesušlampamas, neperšlampamas.* 6. Nusipirkęs buvo *neperšlampamą* apsiaūstą. 7. *Šnekamoji* mūsų kalba daug kuo skiriasi nuo šių dienų *rašomosios* kalbos. 8. Jo *šnẽkamosios* valandos esančios po pietų (plg. A, 71). 9. Rytoj bus čia *šokamas* vakarėlis. 10. Čia jų *šokamoji* salė. 11. Prasimanė bėdą, paskui, aprašęs *tariamąją* savo bėdą, padavė į Vilniaus laikraščius. *Žt.* 12. Jis *įtariamas* žmogus (žr. A, 72). 13. *Tekamas* vanduo esąs sveikesnis gerti; bet mūsų šulinio (šaltinio) vanduo ir už *tekamąjį* geresnis. 14. Jis *ištikimas* žmogus, bet pasakė man šiandien vieną ne visai *įtikimą* dalyką. 15. Atidavė jam ir dukterį *tinkamą. Žt.* 16. Dirba pats ką *tinkamas. Žt.* 17. Dirba jis kiek *tinkamas* ir kaip *tinkamas.* 18. Neleido jiems kaip *tinkamiems* elgtis. 19. Daryk kaip *tinkamas;* darykite kaip *tinkami.* 20. Iš *turimųjų* skaičių reik *ieškomasis* surasti. 21. Dabar steigią kai kur ir *ūžiamų* vakarų. 22. Buvo susirinkę ir *vadinamieji* vakaro šeimininkai, tvarkadariai. 23. Verkia duona tinginio *valgoma.*

24. Čia jų *valgomas* kambarys. 25. Kai ateina *valgomas* laikas, reikia duot valgyti žmonėms. 26. Po vieną *valgomąjį* šaukštą liepta gerti šito vaisto. 27. Vakar buvo *valgoma, nevalgoma (netinkama)* diena. 28. Lietuvių kalba nė visose Lietuvos mokyklose yra *privalomas* dalykas. 29. Šitas arklys ar jau *važiuojamas?* 30. Davė karietą *važiuojamą* trimis arkliais. 31. Toks *važiuojamas*, toks *jojamas*. 32. Čia *nevažiuojamas* kelias, grįžk atgal. 33. Jų keliai *neišvažiuojami;* jų arkliai *nepavažiuojami*. 34. Pirma duodavo mums ir *važiuojamus* pinigus. 35. Čia *važiuojamieji* bilietai parduodami. 36. Ar turi *velėjamo* muilo? 37. Pasistatė ir dervos *verdamą* fabrikėlę. 38. Negaliu atsitraukti, man vakarienė yr *verdama*. 39. Prašė *verkiamu* balsu. 40. Ir *verpiamų* mašinų jie turį parduoti. 41. Jis norėjo *pavežamas, pavėžinamas*. *Žt*. 42. Tatai yra ženklas tikras, *neapsiviliamas*. *Rr*. 43. Savo tais *zvimbiamais* prašymais nieko nelaimėsi. 44. Ir *žibamų* sagų (kurios saulėje žiba) gavau pirkti. 45. Vilko ir akys *žibamos* (jos naktį žiba). 46. Buvo ir vienas *žindamas* vaikelis (kurs dar nenutrauktas, nenujunkytas buvo). 47. Mačiau ją laikant ir *žindomą* sūnų (sūnų, kurį tuomet, man matant, žindė). 48. Čia *žinomas* žmogus (kurs pats kelią žino) tepervažiuos (plg. B, 47). 49. Kai ką ir *nežinoma* jie čia pasakė. 50. Taip man sakė vienas *pažįstamas* žmogus. 51. Vakar mačiau kažin kokį paukščiuką *žvilgamoms* plunksniukėms.

D. 1. Čia žmonių *dirbama* ir *norima* dirbti. 2. Žiūrėk — ir jo čia *esama, besama*. 3. Jo ir *gyvenama* ir *norima* gyventi. 4. Žiūriu — jo arklys *jojama* į ganyklą. 5. Mat ir jų *laikoma* arklys. 6. Darbas jo *mokama* dirbti. 7. Čia jų stogas *stiegiama*. 8. Kada čia yra *šokama?*

§ 177. A. 1. Arimai ar jau *akėti, išakėti?* 2. Kukavo rytą ir vakarėlį, ir iškukavo močios dukrelę, lepiai *augintą*, ilgai *migintą*, lig pusrytėlių *nepabudintą*. 3. Jo veidas *išbertas;* jo rankos *išbertos*. Šitie miltai pelių *bėgioti*. 4. *Nebūtus* daiktus pasakoja. 5. Kas juodas *nedarytas* (nedažytas)? 6. Sriubą ar *nedarytą* valgysim? 7. Lėkė kaip galvos (galvą) *perdaužtas*. 8. Šitos plytos ar *degtos?* 9. Ji buvo visa saulės *nudegta*. 10. Juo *dėtas* aš taip nedaryčiau. 11. Tavimi *dėtas* (tavo *dėtas*) aš būčiau kitaip pasielgęs. 12. Kuo jis *dėtas* (kaltas)? 13. Jis niekuo *nedėtas*. 14. *Dirbtais* arkliais nevažiuoja turgun. *Rt*. 15. Džiaugias

kaip žirgą *dovanotas*. 16. Bėga kaip galvon *duotas*. 17. Jis giriasi jau pabaigęs *duotą* darbą. 18. Aviną *duotas* dar gaidžio geidžia. 19. Ir šimtą *duotas* klumpa. 20. Šunelis bet ką *duotas* ėda. 21. Šunelis šiandie tebėra nieko *neduotas*. 22. Jis *paduotas* (pakištas, papirktas) tuoj kitaip šaukia. 23. Rado jo pėdas *eitas*. 24. Sakeis, mergele, kad neverkusi. Ko veidelis raudonas? — Per lauką *eitas*, vėjelio *pūstas*, to raudonas veidelis. 25. Žiūriu — avižos *nuėstos*. 26. Čia kiaulių *ėstas* kibiras, imk kitą. 27. Rado vieną dešrą pelės *išėstą*. 28. Pasakyk man *negirdėtą neregėtą* pasaką. 29. Sudrošiu taip, jog ir *gimtąją* dieną atminsi. 30. Čia dirva *gyventa*, nereik dėti mėšlo. 31. Jų dirva gerai *išgyventa*. 32. Čia patalas *negulėtas*. 33. Našlelės patalai *išgulėti*. 34. Jo *gulėtoje* vietoje negulėk. 35. Atnešė paršelį kiaulės *nugultą*. 36. Žmogelis buvo jau visai ligos *pagultas*. 37. Arklys jau *išjodinėtas*. 38. Buvo nuvargęs, it laumės *nujotas*. 39. Mergelės meilingi žodeliai *nekalbėti;* našlelės meilingi žodeliai *iškalbėti*. 40. Ir *keptų* ropučių gavau. 41. Ateisiu, kai sniegas bus *nuleistas*. 42. Kodel taip darei, jo *neleistas?* 43. Džiaugėsi, kaip nusidėjėlis sunkią nuodėmę *atleistas*. 44. Padarysiu *nelieptas*. 45. Veidas, lietaus *išlytas*, esti raudonas. 46. Džiaugėsi, kaip išalkęs vargdienis plutelę *primestas*. 47. *Mirtoji* diena (toji diena, kada tėvo... neteko) neišeina jai iš galvos. 48. Mūsų sesiulės žalias rūtų vainikėlis per laukelį *neštas*, visų lašelių *lašėtas*, visų paukštelių *čiulbėtas*... *Rt*. 49. Kodel raudoni tavo veideliai? — Vėjo *išpūsti*, lietaus *išlyti*, tai raudoni (mano) veideliai. 50. Patepė *išpiautą* vietą gydomu vandeniu, ir žaizda užgijo. 51. Tu vis esì svetimoj šalelėj, *nepaprastoj* vietelėj. 52. Ar vaikas jau *praustas?* 53. Ar čia *praustas* vanduo? 54. Kito *praustu* vandeniu nereik praustis. 55. Genelis margas *nerašytas*. 56. Ar šitas laiškas jau *atrašytas, atsakytas?* 57. Petras ar jau *atrašytas* (Petrui ar jau *atrašyta)?* 58. Atsivedė ir sūnų *rašytąjį* (rašytinį, kuriam laukas rašytas). 59. Vaikis padarė kaip buvo *įsakytas*. 60. *Įsakytas* jis (*įsakyta* ji) tikrai padarys. 61. Kvailio *prisėstas*, skverną nupiovęs ir eik tolyn. Kvailio *prisėstas* skverną, nusipiauk ir atsitrauk. 62. Šitas kalniukas buvo *nesėtas*. 63. Nesėkim šiandie rugių, nes šios dienos *sėtus* kirmėlės išės. 64. Vaikis *pasėtas* (kuriam pasėlio *pasėta*) tuoj kitaip dirba. *Žt*. 65. Turiu žalią vainikėlį, šilkų *siūtą* valinėlį. 66. Kvieslys, nuėjęs į *siųstus* namus (į tuos namus, į kuriuos buvo siųstas), tuoj ima ilgą savo kalbą

kalbėti. 67. Rėkia, kaip galvon *skeltas*. 68. Tėveli, pasigesim mes tavęs, kur tavo takeliai *vaikštinėti*. 69. Manęs neberasi, tiktai atrasi kojų pėdeles po daržą *vaikštinėtas*. 70. Šitas viralas ar kieno *valgytas?*. 71. Kito *valgytu* šaukštu nereik valgydinti vaiko. 72. Motutė paėmė *nevalgytą* šaukštą ir pavalgydino vaiką. 73. Pavasarį vėžėse, rogių *išvažinėtose*, atsiranda vandens. 74. Mūsų arkliai, iš namų *išvažiuoti*, ne labai ėda. 75. Kai nueisi, bus jau visas puodas jos *priverktas* ašarų. 76. Ko krioši (kroši) kaip vakar *vestoji?* 77. Jis *esąs (buvęs...)* ir *vėtytas* ir *mėtytas*. 78. Ar čia *virtas* vanduo?

B. 1. Tankus iš viršaus stogas viršūnėms *suausta*. *Rt*. 2. Kieno čia *būta?* — Čia Jono *būta*. 3. Čia jų *būta* ir *išeita*. 4. Kas *prabūta*, kaip *nebūta*. 5. Ko čia *būta?* — Čia deguto, druskos *būta*. 6. Ko čia *degta, sudegta?* 7. Ko čia taip *dužta, sudužta, plyšta?* 8. Naktį vagių *ateita*, klėtis *išplėšta*, vežiman *susikrauta* ir *išvažiuota*. 9. Jojau per laukus, jojau per kitus. Girdžiu — girioj vaivoja: *lėkta* uodelio iš ąžuolėlio, *nusisukta* sprandelis. 10. Senų miškai *mylėta*, tūlon giesmėn *dėta*, mūsų tėvelių visos tos giesmės *mokėta*. *Rt*. 11. Darbas jo *nemokėta* dirbti. 12. Ploni, gražūs marškinėliai žaliais šilkais *siūta*. *Rt*. 13. Girių čia *snausta*. *Rt*. 14. Jo plaukai *nusvilta* (pirštas *nudegta*, koja *nulūžta*). 15. Jo čia per griovį *šokta*. 16. Čia paukščio *tupėta*. 17. Ir žmogaus čia *važiuota*. 18. Norėjau kaimyno aplankyti, nuvažiavau, bet jo *būta* jau kitur *išvažiuota*. 19. Kur seselės *nuvažiuota*, rūtelės *barstyta*, ugnelė *kūrinta*, aplink tąją ugnužėlę jaunimėlio *šokta*. 20. Kad būtų *žinota*, ir kitaip būtų *galėta* padaryti. 21. Jų *esą (buvę, būdavę, būsią)* visaip *išmėginta*.

§ **178.** 1. Ne visada bark tą, kurs *bartinas*. 2. Kas yra *būtina* (kas turi būti, kam reik būti), tas, sako, ir būsią (žr. § 169, b). 3. Daryk ne kas norima, bet kas *darytina*. 4. Dirbk visa, kas *dirbtina*. 5. Jei *lauktina*, palauk. 6. Jam rublis dabar *pamestini* pinigai tėra. 7. (Žmogaus) geri darbai tėra *minėtini* (kitiems). 8. Šis karas bus visiems *atmintinas*. 9. Ko mes mokomės, ne visa ir ne visiems yra *mokėtina*. 10. Ir jo darbas *nepeiktinas*. 11. Avižos jau *piautinos*. 12. Ne visa, kas kieno tariama, yra tuoj *skelbtina*. 13. Žąsys jau *skirtinos*. 14. Ne visada, kada šokama, yra *šoktina*. 15. Pataisęs, kas buvo *taisytina*, ėmiau dalgį plakti (tinti). 16. Jei *važiuotina*, važiuok. 17. Šitas dalykas ir tau būtų *žinotinas*.

Sudurtinės lytys laikams ir nuosakoms.

§ 179. Kalboje, be keturių ištisinių (žr. § 101), yra dar nemaža laikų, susidarančių iš veiksmažodžio *būti* lyčių ir kelių asmenuojamo veiksmažodžio dalyvių.

Iš dalyvių, laiko lytims daryti, vartojamu yra kalboje ypačiai du — būtasis kartinis *(daręs, dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs...)* ir esamasis *(darąs, dirbąs, rašąs, parašąs, nuvargstąs...)*. Laiko reikalui su būtuoju kartiniu dalyviu yra sakoma: a) *esu daręs*, dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs; b) *buvau daręs*, dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs; c) *būdavau daręs*, dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs; d) *būsiu daręs*, dirbęs, rašęs, parašęs, nuvargęs. Iš esamojo laiko dalyvių *darąs, dirbąs, rašąs* ir t. t. susidaro kalboje irgi keturios sudurtinės laikų lytys: a) *aš bedãrąs*, bedirbąs, berãšąs... (plg. „žiūri — aš *bedirbąs, bestovįs, bežiopsąs*"); b) *buvau bedarąs*, bedirbąs, berašąs... (plg. „*buvau beeinąs* iš namų, bet atėjo svečių, ir pasilikau namieje"); c) *būdavau bedãrąs*, bedirbąs... (plg. „kai nueidavau, jis *būdavo* jau *berãšąs*"); d) *būsiu bedarąs*, bedirbąs... (plg. „kai nueisi, jis *bus*, žiūrėk, *bedirbąs*").

§ 180. Laikui nevartojami, su žodžio *būti* lytimis, dalyviai *darydavęs, dirbdavęs...* (būtasis dažninis) ir *darysiąs, dirbsiąs...* (būsimasis). Nėra sakoma: „*buvau* darysiąs, *buvau* dirbdavęs". Sakoma yra: „to žmogaus *buvo* kumelė kumelinga ir karvė *turėsianti*, avis *vesianti* (žem.)", bet čia žodžiai *turėsianti, vesianti* yra paprastojo būdvardžio (*veršinga, ėringa)* vietoje; jie, kaip ir lytys *darydavęs, dirbdavęs*, veiksmažodžio laikams daryti, nėr kalboje vartojami.

§ 181. a) Laikai, susidarę iš veiksmažodžio *būti* lyčių ir iš būtojo (kartinio) arba esamojo dalyvio, eina kalbos moksle to veiksmažodžio sudurtiniais laikais — 1) paties darinio arba padarinio laikais ir 2) to darinio pradėtojo, įsigalėjusiojo veiksmo laikais. Pirmuosius *(buvau daręs, padaręs)* vadiname čia **atliktiniais**, antruosius (*buvau bedãrąs)* — **pradėtiniais.**

b) Esamieji dalyviai sudurtiniam veiksmo pradžios laikui (pradėtiniam laikui) yra vartojami paprastai su priešdėliu *be-* (*bedarąs, be*dirbąs). Esamajam laikui, jo tiesioginei nuosakai, sakomas čia tas dalyvis be lyčių *esu, esi, yra*... Kitiems tiesio-

ginės nuosakos laikams prie dalyvio imamos dar veiksmažodžio *būti* lytys *buvau, būdavau, būsiu.*

c) Esamasis dalyvis prie veiksmažodžio *būti* lyčių raštuose vartojamas kartais ir be priešdėlio *be* („mėšlas *bus varvąs* — bus arkliams sunku"), bet toks šio dalyvio vartojimas laikui yra lyg nepaprastas, labai retas.

d) Pradėtiniai sudurtiniai laikai, bent rašomojoje šių dienų kalboje, yra vartojami retokai; jie dažnai lyg pamirštami, nekalbami ir sudurtinių veiksmažodžio laikų eilėje.

e) Būtasis kartinis dalyvis, tiesioginei sudurtinių laikų nuosakai daryti, iš veiksmažodžio *būti* lyčių gauna lytis *esu, buvau, būdavau, būsiu (esu* pavargęs, *buvau* pavargęs...). Esamojo laiko lytys *esu, esi, yra*... prie jo kartais yra išleidžiamos (plg. „aš pavargęs"); jį ir pats asmens žodis (arba sakinio veiksnys) dažnai atstoja.

§ 182. a) Neveikiamosios rūšies laikai mūsų kalboje yra sudaromi iš veiksmažodžio *būti* lyčių ir neveikiamųjų dalyvių: *esu mylimas, buvau mylimas*, dabar *būsiu* jau *bartas*... Čia vartojamu du neveikiamuoju dalyviu — esamasis ir būtasis: a) esu *baramas*, buvau baramas, būdavau baramas, būsiu baramas ir b) esu *bartas*, buvau bartas, būdavau bartas, būsiu bartas. Taigi abu tuodu dalyviu, su to *būti* tiesioginės nuosakos lytimis, sudaro aštuonis neveikiamuosius (neveikiamosios rūšies) sudurtinius laikus.

b) Neveikiamieji sakymai: *esu baramas, buvau baramas, būdavau baramas, būsiu baramas (*tie sudurtiniai laikai) neveikiamajai rūšiai atstoja keturis ištisinius veikiamosios rūšies laikus: *baru, bariau, bardavau, barsiu.* Sakymai: *esu bartas, buvau bartas, būdavau* jau *bartas*, dabar *būsiu* jau *bartas* — neveikiamajai rūšiai atstoja sudurtinius (atliktinius) veikiamosios rūšies laikus: *esu baręs, buvau baręs, būdavau baręs, būsiu baręs.*

c) Lytys *esu, esi, yra* (esti)... esamajame laike ir čia yra, kaip matom iš žmonių kalbos pavyzdžių, dažnai išleidžiamos.

§ 183. Kalboje tariniui dažnai yra sakomi tiktai dalyviai (ištisiniai ir sudurtiniai). Yra sakoma:

1. Jonas *buvo* visų stumdomas. 2. Jis *bus* visų mylimas. 3. Jis *yra* ir vilką matęs. 4. Tėvas *buvo* tuokart kur išvažiavęs. 5. Genys kiškį klausia: „Ko-

del tu toks nuliūdęs? Kur *eini?*" Kiškis sako: „Kur aš *nebūsiu* nuliūdęs! Manęs niekas *nebijo*, o aš *turiu* visų bijoti. *Einu* ir *prisigirdysiu!*".

Bet yra sakoma dažnai ir šiaip (be tiesioginės nuosakos):

1. Jonas *buvęs* visų stumdomas. 2. Jis *būsiąs* visų mylimas. 3. Jis *esąs* ir vilką matęs. 4. Tėvas *buvęs* tuokart kur išvažiavęs. 5. Genys kiškį *klausiąs;* kodel jis *esąs* toks nuliūdęs? kur *einąs?* Kiškis *sakąs:* kur jis *nebūsiąs* nuliūdęs — jo niekas *nebijąs*, o jis *turįs* visų bijoti! *Eisiąs* ir *prisigirdysiąs*.

Toks dalyvių vartojimas, tiesioginės nuosakos vietoje, yra pãsakojamosios, arba netiesioginės, kalbos pažymys. Čia sakytojas ne tiek savo paties, kiek kitų mintį savais žodžiais mums tiksliai pasako.

§ 184. a) Dalyviai *bartinas*, *dirbtinas* (žr. § 172) yra sakomi irgi su žodžio *būti* lytimis, bet ko ypatinga neveikiamosios rūšies laikams nesudaro (tie dalyviai laiko nereiškia), ir kalbėdami apie neveikiamosios rūšies asmenavimą, turime galvoje paprastai tik tuos jos laikus, kurie sudaromi iš esamųjų ir būtųjų neveikiamųjų dalyvių *(baramas, bartas)*...

b) Dalyviai *barsimas*, *dirbsimas*, kur sakomi su žodžio *būti* lytimis (žr. § 168), laikui žymėti nevartojami. Sakome: „jis *(yra) mylimas*, *buvo mylimas*, *bus mylimas*, tas vaikelis *bus* visų *mylimas*"; tiems pasakymams atstoti šnekamojoje kalboje ir raštuose nevartojami būsimieji neveikiamieji dalyviai.

§ 185. Be ištisinių tariamosios nuosakos lyčių (žr. § 107), kalboje yra vartojamos ir sudurtinės tos nuosakos lytys: *būčiau daręs*, *būčiau pavargęs*, *būčiau pavargęs buvęs*, *būčiau mylimas*, *būčiau mylimas buvęs*.

a) Kur, reikšdami savo mintį griežtai, tiesiogine nuosaka, sakome esamąjį ištisinį arba būsimąjį ištisinį laiką, ten, reikšdami mintį tariamai, vartojame ištisinę tariamosios nuosakos lytį. Sakome: 1) jis *nedirba* (dabar), nedirbs (rytoj) ir 2) kad jis *dirbtų* (dabar), niekas jam nieko *nesakytų* (dabar); jei rytoj jis *dirbtų*, niekas jam nieko *nesakytų*.

b) Kur mintis, tiesiogine nuosaka ką sakant, yra reiškiama esamajam ir būsimajam laikui su dalyviais, ten, reikšdami tą pat mintį

ir tariamąja nuosaka, paliekame kalboje tą patį dalyvį. Sakome: jis *yra matęs; žiūriu* — jis *begulįs;* jis bus *bedirbąs, pavargęs* (kai nueisi); jis yra *mylimas*, bus *mylimas;* jis yra ir *bartas;* dabar būsiu ir *bartas;* rytoj, kai ateisi, aš jau būsiu *apsidirbęs*. Pasakytume prireikus ir šiaip: „kad jis būtų *matęs* (vilką), kitaip šnekėtų; kad jis būtų *bedirbąs*, tau geriau patiktų; kad (jei) jis būtų *bedirbąs*, nepavargęs (rytoj), kai nueisi, tu, žinoma, apsidžiaugtum; jei būtų *nemylimas* (dabar, paskui), kitaip šnekėtų; kad jis būtų ir *bartas* (dabar, paskui), tad bent bartis mokėtų; norėčiau, kad rytoj, kai ateisiu, būtum jau *apsidirbęs*."

c) Kalbėdami apie būtuosius laikus, sakome, be lyčių *būčiau, būtum*..., dar būtąjį asmenuojamojo veiksmažodžio dalyvį. Visi dalyviai, kurie sakomi ir tiesioginai kalbant, pasakomi yra ir tada, kada mintį tariamai reiškiame. Yra sakoma: 1) aš vakar *buvau* mieste; 2) aš vakar labai *priilsau*, arklį *pirkau;* 3) tu *buvai pailsęs*, kai mes tave matėm; 4) tu *būdavai pavargęs*, kai tave matydavom; 5) aš *buvau beeinąs;* 6) jie *buvo* čia visų *mylimi;* 7) jis *buvo* ir *vėtytas* ir *mėtytas*. Taigi sakytume prireikus, kalbėdami tariamai, ir šiaip: 1) kad *būtum buvęs*, kaip sakaisi, vakar mieste, nereikėtų šiandien važiuoti; 2) kad *būtum* vakar *nepailsęs*, kad *būtum pirkęs* arklį, šiandien galėtum daugiau nudirbti; 3) kad *būtum buvęs* nepailsęs (vakar), būtum kitaip atrodęs; 4) kad *nebūtum buvęs pavargęs* (taip dažnai), būtumei kitaip atrodęs; 5) kad *būtum beeinąs buvęs*, niekas tau nieko nebūtų sakęs; 6) kad jie būtų čia visų *mylimi buvę*, nebūtų taip veikiai išsidanginę kitur; 7) kad jis *būtų buvęs* ir *vėtytas ir mėtytas* (pirmiau), tai dabar žinotų bent, kas yra tas vėtymas ir mėtymas.

d) Iš to, kas čia pavyzdžiais pasakyta, aišku, jog sudurtinės tariamosios nuosakos lytys yra vartojamos kalboje dvejopos: *būčiau daręs*, būčiau pavargęs, būčiau bedarąs, būčiau mylimas... ir 2) *būčiau buvęs daręs*, būčiau buvęs pavargęs, būčiau buvęs bedarąs, būčiau buvęs mylimas...

Dalyviai čia, kaip ir kitur, yra derinami gimine ir skaičium su veiksniu; sudurtinėse lytyse asmens lytis įgyja tiktai tariamoji žodžio *būti* nuosaka.

§ 186. a) Sudurtinės lytys vartojamos ir kitoms nuosakoms — liepiamajai (žr. § 108) ir geidžiamajai (žr. § 109). Yra sakoma ir šiaip:

1. Tik *nebūk pavargęs* (prieš pradėdamas darbą dirbti). 2. *Būk* visų *mylimas*, bet tos meilės neieškok. 3. Kai ateisim jūsų raginti, *būkit* jau *bedirbą*, tai nė raginti nereikės. 4. *Tesie garbinamas* Jėzus Kristus (Garbė Jėzui Kristui). 5. *Tesie apsidirbęs*, kai atvažiuosim, kad vėl nesiskųstų turįs baisybę darbo.

b) Čia žemiau (žr. §§ 187—196) duodame pavyzdžių sudurtinėms lytims tiesioginės ir tariamosios nuosakos. Su tų nuosakų sudurtinėmis lytimis duodamos drauge ir lytys ištisinės. Kada yra kurios laikų ir nuosakų lytys vartojamos kalboje, turi šiuo tarpu parodyti duodamieji pavyzdžiai.

Laiko lyčių pavyzdžiai.

§ 187. A. 1. Vaikai sviedinį *sviedžia* kieme. 2. Jo sūnus kunigu *mokosi*. 3. Skynimas *baigia* mišku augti. 4. Kas ten *atmedžioja*, *atbarška?*

5. Kartais ir karvė kiškį *paveja* (*pagena*). 6. Gera prekė pati save *giria*. 7. Svetimi dūmai akis *graužia*. 8. Saulė visiems *šviečia*.

9. *Atbunda* čigonas ir *pradeda* apsakinėti savo sapną. „Matai, ponuti, — sako, — lig tiktai aš užmigau, nusileido pulkas angelų, paėmė mane ir nunešė į dangų. Čia Viešpats Dievas *sodina* mane šalia savęs, *klausinėja*, kas girdėti, ar gerai *klojas*“ ... 10. Kvailys ir ėmęs sakyti negirdėtą neregėtą pasaką: „Gi aš *einu einu* per mišką, ir pamačiau drevę (duobą, išdubą); prilipęs *žiūriu*, kas toj drevėj, *žiūriu* — genaičiai. Aš tuoj į tą drevę įlindau, visus genaičius išmušinėjau, nusipešiau, išsiskrodžiau... Daugiau vėl *einu einu* toliau per tą mišką, *girdžiu — spengia*, *bimbia*, *kaukia*, *čypia*, *švilpia*. *Žiūriu žiūriu* — devyni vilkai vieną bitę bepiauną! Aš tuos vilkus nugainiojau, tą bitelę susigavau, ir *nešuos*...“

B. a) 1. Aš *nepratęs* vargelio vargti, purvelio bristi. 2. Jie labai *pavargę*. 3. Ar nematai, kaip jis *pavargęs?* 4. Baisu žiūrėti, kas ten dedasi: vaikų akys nuo ašarų *paraudusios*, padegėlis *išblyškęs* ir *pamėlynavęs*. 5. Argi visi jūs toki *nususę?* 6. Mes išrandam, kad jis *kúoktelėjęs*. 7. Turėtum atsilyginti, jei ką *ėmęs* (*esi ėmęs*).

8. *Esu pasikėlęs* (*pasiryžęs*) važiuoti į Ameriką, tai ir neberimstu sėdėti namie. 9. Ar *esi gavęs* pilti? 10. Ar *esi matęs* vilką? 11. Vilko aš niekad *nesu matęs*, bet aš *esu matęs* ir žąsiną pro tvorą vandenėlį leidžiant. 12. Ar *esat važinėję* šituo

keliu? 13. Kad išgautum šiaudus, kur tėvelis *yra davęs*, tai tau užtektų šiai žiemai pašaro. 14. Kas *yra atnešęs* tuos daiktus? (klausiant tie daiktai tebėr; *kada*, kuriuo tarpu arba kuriais tarpais tie daiktai atnešti, klausėjui nerūpi). 15. Žuvininkai yra krašte ir *turi* (yra) *pagavę* daug žuvies. 16. Ir aš *turiu* (esu) *nusipirkęs* žemės.

b) 1. Gi žiūriu — vilkas *bestovįs* prieš mane. 2. Žiūriu žiūriu — devynios stirnos viena koja *bešokančios*. 3. Žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę *bepiauną*. 4. Jonas uogas rinko. Gi žiūri — peilis *begulįs*. 5. Nueinu į pirtį, ir jis — su kitais *besivanojąs*.

§ 188. A. 1. Vakar jų *gimė* vaikelis. 2. Kad (jis) *jojo* per girelę, giružė *bildėjo* (medžių šakos *linko*). 3. Kada jaunas *buvau*, šile ožius *ganiau*. 4. Dar *neprijojau* Gilijos dvaro, *sulojo lojo* margi kurteliai. 5. Dar *nenujojau* nė pusės kelelio, ir *pražvingo* (*sužvingo)* bėras žirgelis. 6. Aš jam kalną *pyliau*, jis man duobę kasa. 7. *Pasigedo* kaimynai ožkõs, *pradėjo* ieškoti, bet *negalėjo* niekur rasti. 8. Pavasario šalnos ir daržovėms *pakenkė*. 9. Kas *atnešė* tuos daiktus (šįryt, šiandien)? (klausiant tie daiktai tebebuvo; klausėjas vieną kurį tarpą, jam žinomą, turi galvoje). 10. *Ar matei*, ką ji *padarė? — Nemačiau*, aš *miegojau* (*mačiau, nemiegojau*). 11. Ar *matei* vilką (vakar, aną dieną)?

12. Paprašyk padaryti tokius račiukus, kad *atsisėdai, pagalvojai* — ir, kur nori, be arklio *nuvažiavai*.

B. a) 1. Ligonis jau *buvo miręs*, kai mes nuėjom. 2. Mes jau *buvom išmynę* (linus), kada jūs pradėjot minti. 3. Aš paėmiau tavo duoną, kur *buvai* girioj *pasidėjęs*. 4. Aną dieną *buvo atvykę* į Kauną trys lãtviai (taip sakant, tų lãtvių Kaune nebebuvo). 5. *Buvóm* žydui *pardavę* linus, bet paskui ir vėl atsimetėm. 6. Kitą kartą Prūsų karalius *buvo įsimanęs* žvirblius naikinti; žmonėms *buvo įsakęs* žvirblių galvomis ir mokesčius mokėti... 7. Ąžuolas su žaibais ir vėtromis daug jau *buvo kariavęs*. 8. Kai visa *buvom išsipardavę*, tai vėl reikia visa įsitaisyti. 9. „*Buvau parėjęs*, bet paskui ir vėl išėjau“, — sako tėvas (išėjęs iš namų, būdamas lauke). 10. Sakaisi nunešęs jam tas knygas pasiskaityti. Taigi ar jis dar *nebuvo* jų *skaitęs?* 11. „Žuvelės, žuvelės, be *nėsàt mačiusios* mano tėvelio vandenyje?“ Žuvelės paklaustos atsakė: „Dar *nebuvom gimusios* (kada tavo tėvelis paskendo), klauskis vyresniųjų“. 12. Vienais metais ir mūsų kieme *buvo*

pasimaišiusios kiaunės; bet dabar jų nebematyti. 13. Kas čia *buvo atėjęs* (klausiant nebebuvo to ateivio)? 14. Kas *buvo atnešęs* tuos daiktus (klausiant tų daiktų nebebuvo)? 15. Jis *turėjo* (buvo) ir arklį *nusipirkęs.*

b) 1. Ir aš *buvau beeinąs* iš namų, bet pradėjo smarkiai lyti ir turėjau pasilikti namie. 2. Jis *buvo berašąs*, bet tuoj ir vėl mesti turėjo rašęs. 3. *Buvom besėją*, bet ėmė lyti — ir metėm sėję. 4. *Buvau bekertąs*, bet kirvis nusmuko... 5. *Buvo beimąs* tą peilį, bet žiūri — kirmėlė, ir nuėjo (žr. § 187, b, 4).

§ **189.** A. 1. Gerai mano tėvas, amžinatilsį, *sakydavo* (žem. *liuob sakys*): „Kiaulių neganęs kunigu nebūsi". 2. Jonelis, kai *pareidavo* prisilakstęs namo, tuoj valgyti *prašydavo.* 3. Jis kai iš namų *išeidavo*, niekas *nežinodavom*, kur ir ko jis eina. 4. Sulig ta diena ir Petras rečiau *beprisilankydavo;* jei kada ir *ateidavo* pasišnekėti, tai *būdavo* lyg gudresnis. 5. Viena žmonelė turėjo aitvarą. Jis žmonelei visko *atnešdavo* — ir pinigų, ir javų. Aitvaras *reikėdavo* penėti, tai žmonelė *išvirdavo* jam tyrės ir *padėdavo* kieme ant statinių...

B. a) 1. Mano brolis, kai *būdavo susirgęs*, iš namų niekur neidavo. 2. Mano tėvelis, kai *būdavo pavargęs*, eidavo (turėdavo) prigulti. 3. Kai vakarais pareidavo Jonas, aš jau *būdavau atsigulęs.* 4. Kai eidavau vaikščioti, jis viską jau *turėdavo padirbęs.*

b) Vėlai jie ateidavo mūsų kviesti: *būdavom beeiną* ir patys iš namų, kai ateidavo prašyti.

§ **190.** A. 1. Palauk, aš tave *pavažinėsiu.* 2. Aš žaliõs rūtos tai *pasiskinsiu* vainikėlį. 3. Kad *įpulsi* į ežerėlį, į dugnužį *nugrimsi.* 4. Argi jūs *išeisit* vienais metais visą šitą vadovėlį? 5. Kad aš *išgysiu*, tad tavo *būsiu*, o jei *numirsiu*, tu kitą *gausi.* 6. Aš tave *parvesiu* kitą rudenėlį, kad *žydės*, kad *klestės* balti akmenėliai. 7. Neverk, dukryte, gavai gražų bernelį: laive *sėdėsi*, laive *liūliuosi*, žuvužes *begaudysi.* 8. Vienas brolis sako: „Kad mes *išalksim*, ką mes *darysim?*" 9. Kol riebusis *sulys*, tai liesasis *nusprogs (padvės).* 10. Aklas aklą netoli *tenuves.* 11. Svetimu protu (neteisybe) netoli *tenuvažiuosi (tenujosi).* 12. Dulkės prieš vėją *neatpūsi.* 13. Neteptais ratais netoli *tenuvažiuosi.* 14. Šaukštu upės *neišsemsi.* 15. Musę prarijęs *nebeišspiausi.*

16. Ei ievuže ievele, kodel tu nežydi žiemužę žiemelę? — Kur aš *žydėsiu* žiemužę žiemelę: šalna šalo, žiedužius nušalo. 17. Ko

sudžiūvai, ko pavytai vidury darželio? — Kur aš *nesudžiūsiu*, kur aš *nepavysiu:* vėjužėlis neužpūtė, saulužė degino. 18. Ko nuliūdai, ko pravirkai vidury jaunimo? — Ko (kur) aš *nepravirksiu*, ko aš *nenuliūsiu:* prisėdo senas našlelis prie mano šalužės. 19. Lakštingalėli, gražus paukšteli, ko nečiulbėjai anksti rytelį? — Ko aš *čiulbėsiu* anksti rytelį: piemens išdraskė mano lizdelį. Kur aš *čiulbėsiu* pievelėj, kur aš *rykausiu* dirvelėj? 20. Aš nežinau, ką dabar *darysiu*, kaip aš *apsiversiu*. 21. Ką jis dabar *darys!* 22. Ei myliu myliu savo mergelę. Kaip dar geriau *mylėsiu*, ar ant rankelių tave *nešiosiu*, ar širdužėj tave *laikysiu!*

23. Jau perhai įsižiūrėjot į berną, kur čia su knygomis lando: *skaitys skaitys* visus niekus, o kas iš to, tik pinigus vėjais leidžia! *Žt*. 24. Tėvas *liuob sakys* (liuob sakyti, sakydavo, žr. § 189, A): „Visur ir visada reikia žmoniškai elgtis". *Žt*. 25. Aš *būsiuos* nieko neįmanąs, dirbu ir į juos žiūriu. *Žt*.

B. a). 1. Ten mūsų žirgeliai *bus priėdę* ir *prigėrę*. 2. Tik neateik tuomet, kada aš *būsiu atsigulęs*. 3. Kai *būsi pavažiavęs* galutį, tuojau šok ir nulėksim. 4. Dabar, kad ir nuvarytų sniegą, mes jau vis *būsim važiavę* rogėmis, — tarė savo draugams Antanas, įsisėdęs pirmą kartą važiuoti žiemos keliu į roges. 5. Dabar *būsiu* ir vilką *matęs*, — tarė Jonas, eidamas iš žvėryno. 6. Jie *bus* jau ir prašymą *parašę*, kai nueisit (į juos). 7. Dabar Gyliai *bus gavę* iš mūsų du pūru rugių, — tarė žmogus, atseikėjęs Gyliams antrąjį pūrą. 8. Žiūrėk, jie *bus* jau *išsikūlę*, kai mes pradėsim kulti. 9. Kažin ar Krapaičių jau išmynė linus? — *Jau bus išmynę:* kuris jau metas, kaip jie mina. 10. Nukaisk puodą: roputės jau *bus* ne tiktai *išvirusios*, bet ir *pervirusios (sukritusios)*.

b) Matysi, aš *būsiu bemiegąs*, kai ateisi manęs guldyti.

§ 191. A. 1. Jis ten *yra* visų *gerbiamas*. 2. Kieno čia *ganomi* galvijai? 3. Daryk, kaip kitų *yra daroma*. 4. Ir jų *mokama* darbas dirbti. 5. Ko čia *degama?*

B. 1. Jis *yra* vilko *neštas* ir *pamestas*. 2. Aš *esu* ir *mėtytas* ir *vėtytas*. 3. Ar vaikas *pavalgydintas?* 4. Girių čia *snausta*. 5. Kieno čia *būta?* 6. Ir jų *žinota* apie tavo atvažiavimą.

§ 192. A. 1. Jų *buvo* jau mėšlas *mėžiamas*. 2. Ir jis *buvo* visų *mylimas*. 3. Viskas *buvo* jų pačių *daroma*. 4. Ir jo *buvo mokama* darbas dirbti.

B. 1. Jų *buvo* jau mėšlas *išmėžtas*. 2. Jų rugiai *buvo* jau *parduoti;* jo linai *buvo* jau *išminti*. 3. Jis *buvo* ir *vėtytas* ir *mėtytas*.

§ **193.** A. 1. Ten jis *būdavo* visų *stumdomas*. 2. Kitais metais šiuo laiku visų *būdavo* jau mėšlas *vežamas* į laukus.

B. 1. Kai parvažiuodavau namo, pievos jau *būdavo nušienautos*. 2. Kai *būdavo* jaučiai *priganyti*, suguldavo kur pavėsyje ir gulėdavo.

§ **194.** A. 1. Tu būsi ten visų *mylimas*. 2. Jų *bus* jau linai *minami*. 3. Jis *bus* ir čia visų *stumdomas*. 4. Ir jų *bus galvojama*, kaip čia kas reikėtų padaryti.

B. 1. Dabar *būsiu* ir *mėtytas* ir *vėtytas*. 2. Rytoj, žiūrėk, *bus* visa pieva *išmindyta*, kareivių *išjodyta*. 3. Dabar ir aš *būsiu bartas*.

§ **195.** A. 1. Kad *atsikeltų*, dangų *paremtų;* kad *prašnekėtų*, daug *pasakytų;* kad rankas *turėtų*, vagį *pagautų*. 2. Kad *žinočiau* jį atvažiavus, *reikėtų* aplankyti. 3. Kad *įmanyčiau*, savo mergelę obuoliu *paverščiau*. 4. Šitokių medžių troba tai bent ilgam *patvertų*. 5. Šiandien visi Dievą prašėm, kad rytoj geras oras *būtų*. 6. Ir višta kasus žiūri, kad ką *iškastų*. 7. Ir jų rūpintasi, kad *neištvirktų* vaikai.

B. a) 1. Kad medžiai *būtų* sveiki *buvę* (tuokart), *būtų* sniegą *sutūrėję*. 2. Kad anksčiau *būčiau žinojęs* tokį svečią atvažiuosiant, *būčiau neiškentęs* alaus nepasidaręs. 3. Kad *būtum įbridus* į vandenėlį, *būtum* kojeles *sušlapus*. 4. Kad *būtum pavargęs* (dabar), taip nešnekėtum. 5. Kad *būčiau žinojęs* (pirmiau), *būčiau nėjęs* riešutauti. 6. Kad *būtum* pas mus *lankęsis*, ir mane *būtų* kas pamokąs *buvęs* (ir mane *būtum* kartais *pamokęs*). 7. Del to susukau (lizdelį), kad jaunas buvau: kad *būčiau* senas *buvęs*, *būčiau nesusukęs*. 8. Kai rytoj parjosiu arklius, žiūrėk, kad man *atsikėlęs būtum*.

b) 1. Kad *būtume* tiesiog *važiavę*, jau Rūgiuose *būtume bėsą*, — tarė žmogus, pasijutęs važiuojąs į Rūgius netiesiu keliu. 2. Kad *būčiau*, kaip sakai, iš namų *beeinąs* (dabar), tad bent su kepure *būčiau bėsąs* (bent lazdą turėčiau rankoje).

C. a) 1. Kad *būtum pailsęs buvęs* (tada), būtum neparėjęs (iš tenai). 2. Kad *būtų nusiminęs buvęs* (tada), būtų kitaip šne-

kėjęs. 3. Kad *būtų buvęs* ir vilką *matęs* (plg. „jis *buvo* ir vilką *matęs*“), būtų kitaip apie jį nušnekėjęs.

b) 1. Kad *būtų*, kaip sakai, iš namų *beeinąs buvęs* (plg. „jis *buvo* iš namų *beeinąs*“), būtų ir pagalį turėjęs rankoje. 2. Kad *būtum berašąs buvęs*, būtum ir plunksną turėjęs rankoje, o plunksnos kaip tik neturėjai (tuomet).

§ 196. A. a) 1. Kad jis *būtų* taip visų *mylimas*, kaip sakai, juo taip baisiai nesiskųstų žmonės. 2. Kad darbas *būtų* dirbamas (plg. „čia darbas *dirbama*“), kitaip viskas atrodytų.

b) 1. Kad *būtum ir mėtytas* ir *vėtytas* (plg. „*esu* ir mėtytas ir vėtytas“), būtum daug akylesnis. 2. Kad *būtų sušaudytas, nužudytas* (plg. „jis yra sušaudytas, nužudytas“), ir kiti žinotų. 3. Rytoj, jei *būtų* pieva ir vėl *nuganyta*, imčiau vėl bartis. 4. Kad *būtų žinota*, ne taip *būtų padaryta* (plg. „jų nežinota ir nepadaryta“).

B. a) 1. Kad *būtų* taip *gerbiamas buvęs*, argi būtų galėjęs taip visiems įkyrėti? 2. Kad *būtų* toks visų *mylimas*, kaip sakai, *buvęs*, būtų taip neįsipykęs visiems. 3. Kad *būtų* geriau *laikomas buvęs*, nebūtų iš ten bėgęs duonos ieškoti. 4. Kad taip *būtų žinoma buvę*, būtume lig laiku jį sušelpę.

b) 1. Kad *būtų sušaudytas buvęs*, visi būtų žinoję (plg. „kad *būtų alkanas buvęs*, būtų valgyti prašęs“). 2. Kad *būtų buvęs* ir *mėtytas* ir *vėtytas* (plg. „*buvo* ir mėtytas ir vėtytas“), būtų bent gudrėlesnis buvęs (plg. „*buvo* negudrus“). 3. Kad *būtų nesiganyta buvę* (plg. „*buvo* ganytasi“), būtume dabar Degučiuose besišildą. 4. Kad *būtų buvę susekta, būtų buvę* kitaip *pasielgta* (plg. „*nebuvo* susekta, *buvo* negerai pasielgta“). 5. Kad *būtų* rugiai ir vėl *nuganyti buvę* (plg. „rugiai *nebuvo* nuganyti“), būčiau turėjęs dar kartą bartis.

Pusdalyvis ir padalyvis.

§ 197. 1. Jis *bėgdamas* šaukė; ji *bėgdama* šaukė; jie *bėgdami* šaukė; jos *bėgdamos* šaukė. 2. Kitas ir *juokdamasis* (kiti ir *juokdamiesi*) tiesą pasako. 3. Pats kaltas *būdamas*, kaip tu gali keikti!

a) Imame veiksmažodžius *bėgti, mesti, veisti, sukti, barškinti, mėtyti.* Atmetę bendraties galūnę *-ti* ir pridėję jos vietoje

galūnę *-damas*, gauname lytis *bėgdamas*, *mesdamas*, *veisdamas*, *sukdamas*, *barškindamas*, *mėtydamas*.

Gautosios lytys yra **pusdalyviai**.

b) Sangrąžinių veiksmažodžių pusdalyviai susidaro kiek kitaip: *praustis*, *nusiprausti*, *juoktis* — *prausdamasis*, *nusiprausdamas*, *juokdamasis* (vyr. gim.), *prausdamasi*, *nusiprausdama*, *juokdamasi* (mot. gim.); *prausdamiesi*, *nusiprausdami*, *juokdamiesi*, *prausdamosi*, *nusiprausdamos*, *juokdamosi* (daugiskaitos lytys). Šalia lyčių *prausdamasi*, *juokdamasi* (mot. gim.) sakomos rašomos iš tarmių ir lytys *prausdamosi* (vienaskaita), *prausdamosis*, *prausdamosios* (daugiskaita).

Žemaičiai ir kai kurie rytų aukštaičiai sangrąžiniams veiksmažodžiams vieną tevartoja visiems skaičiams ir abiem giminėm lytį — *prausdamos*, *juokdamos* (šalia *nusiprausdamas*, *- dama*, *-dami*...). Taip yra kartais ir rašoma.

c) Lytys *būdamas*, *bėgdamas*, *prausdamas*... yra veikiamieji pusdalyviai. Neveikiamieji dalyviai su pusdalyviu *būdamas* sudaro neveikiamosios rūšies pusdalyvius (sudurtinius). Veikiamajam atliktinio laiko pusdalyviui imamas kartais tas pats pusdalyvis *būdamas* su būtuoju veikiamosios rūšies dalyviu (žr. § 205).

d) Pusdalyviai, kaip matyti iš duodamų čia ir toliau pavyzdžių (žr. § 205), eina sakinyje tam tikrais aplinkybės žodžiais. Jie nelinksniuojami, tuo jie skiriasi daugiausia nuo dalyvių; jų galūnės kaitomos tiktai veiksnio skaičiui ir giminei žymėti; su veiksniu jie derinami skaičium ir gimine.

§ 198. 1. *Dirbant* nereik juokų daryti. 2. Žmogų, kitam *juokiantis*, kartais ir verksmas ima.

Imame veiksmažodžius *mesti*, *leisti*, *mėtyti*, *šaudyti*, *mylėti*, *lydėti*. Imame jų esamojo laiko liemenis: *meta*, *leidžia*, *mėto*, *šaudo*, *myli*, *lydi*. Liemengalius *a* ir *o* paverčiame galūne *ant*, liemengalį *i* — galūne *int*, gauname lytis — *metant*, *leidžiant*, *mėtant*, *šaudant*, *mylint*, *lydint*.

Sangrąžnių veiksmažodžių tos pačios lytys yra kiek kitokios: juoktis, praustis, nusiprausti — *juokiantis*, *prausiantis*, *nusiprausiant*.

Čia turime **esamojo laiko padalyvį**. Tas esamasis padalyvis yra, žinoma, veikiamosios rūšies.

§ **199.** 1. *Dirbus* reik ir pasilsėti. 2. Jau metas būtų ir *juokusis* nustoti. 3. *Parašius* reiks į miestą eiti.

a) Imame būtojo kartinio laiko liemenis *bėgo, metė, leido* (*leidė*), *mylėjo, lydėjo.* Liemengalius (*ė, o*) paverčiame galūne *us*, gauname — *bėgus, metus, leidus, mylėjus, lydėjus.*

b) Sangrąžinės lytys (be priešdėlių) gauna čia galūnę *us-i-s: juokusis, praususis, mylėjusis*...

c) Trečiosios asmenuotės veiksmažodžiai *daryti, mėtyti, šaudyti*... prieš galūnę *us* (*usis*) turi čia minkštąjį priebalsį — *darius, mėčius, šaudžius, mėčiusis.*

Lytys *bėgus, dirbus, leidus, metus, mėčius, mylėjusis, mėčiusis, pasidarius* (a, b, c) yra būtieji kartiniai (veikiamosios rūšies) padalyviai.

§ **200.** a) Lytys *metant, leidžiant, juokiantis, darius, mylėjusis*..... yra visai nekaitomos. Ir jos, kaip ir pusdalyviai, eina sakinyje tam tikrais aplinkybės žodžiais. Sakiniui jos reiškia pašalio aplinkybę, einančią iš šalies, ne iš veiksnio, ne iš jo veiksmo. Pusdalyviai, kaip galėjom pastebėti, reiškia vidaus aplinkybę, einančią iš paties veiksnio arba iš jo veiksmo. Padalyviai, kaip ir pusdalyviai, padaromi iš veiksmažodžio liemenų. Reikšdami sakinio aplinkybę šitomis lytimis, mes ir aplinkybės laiką jomis kartais pažymime (žr. § 203).

b) Padalyviai, būdami nekaitomi aplinkybės žodžiai, eina kalboje ir prieveiksmiais. Veiksmažodžių skyriuje apie juos kalbame tik del to, kad jie yra padaromi iš veiksmažodžio liemenų ir turi daug veiksmažodžio ypatybių.

§ **201.** 1. Laukiu sūnaus *parvažiuojant.* 2. Laukiu tėvelių *parvažiuojant.* 3. Ten aš nejutau gaidelių *giedant.* 4. Sakė tave, bernužėli, žirgelį *pragėrus.* 5. Visi suprato jį *bėgus* (ją *bėgus*) iš ten. 6. Aš jį palikau *begulint.* 7. (Artojėliai) sakė mane *nulesus* kviečių dirvelę. 8. Karvė tuoj *vedus* (tuoj vedusi) duoda daug pieno. 9. *Eidama* (prieš eidama) šokti stakliužes taisė, *parėjus šokus* drobužes rietė (plg. „eidamas šokti žagružę taisė, parėjęs šokęs laukužį arė"). 10. Stovi liūdi mergelė, rankeles *nuleidus* (plg. „stovi liūdi bernelis, rankeles nuleidęs").

a) Šitų pavyzdžių pabrauktieji žodžiai yra irgi padalyviai, bet tie padalyviai čia (1—7) sakinyje eina ne aplinkybės žodžiais:

jie čia lyg dalyvius atstoja. Galėtume prireikus ir šiaip pasakyti: 1) Laukiu sūnaus *parvažiuojančio*; 2) laukiu tėvelių *parvažiuojančių*; 3) ten aš nejutau gaidelių *giedančių*; 4) sakė tave žirgelį *pragėrusį*...

b) Paskutiniųjų pavyzdžių (8—10) padalyviai eina sakinyje ir aplinkybės žodžiais, atsakydami į klausimus — *káda? kàip?*... Bet jie gali eiti ir sakinio pažyminiais; kur veiksnys yra vyriškosios giminės, ten tų padalyvių vietoje vartojami visada dalyviai. Jei norima pabrėžti sakinio pažyminys (ne aplinkybė), tad ir moteriškajai giminei (vardininkui ir kitiems linksniams) vartojamas yra kalboje dalyvis: plg. „pirkis karvę tuoj *vedusią* — ir turėsi pieno; buvo pirkta viena ir *vedusi* karvė; mačiau mergelę rankeles *nuleidusią*....“

c) Pavartoti čia prireikus, padalyvių vietoje, dalyvius (žr. a) leidžia mums ir šioki žmonių kalbos sakiniai:

1. Žiūriu žiūriu — ir išvydau savo dukrelę *besėdinčią*, savo sūnelį *besupančią*... 2. Išgirdom sesutę *apsirgusią*. 3. Anksti rytelį šėriau žirgelį ir išgirdau balandėlius *burkuojančius*. 4. Aš išgirdau, aš girdėjau našlužėlį *atjojantį*. 5. Radau radau bajorėlį *ganantį* žirgelį. 6. Lopšelyje motina atrado kūdikėlį skaniai *bemiegantį*, auksu apipiltą ir gražiai apvilktą.

§ 202. a) Dalyvių vietoje sakomi yra ir kiti padalyviai, ne tiktai esamojo ir būtojo kartinio laiko (žr. § 204). Tam vartojami kalboje ir raštuose dar padalyviai *būtasis dažninis*, *būsimasis* ir įvairūs *sudurtiniai*. Yra sakoma rašoma:

1. Girdėjau jį *priilsdavus* tenai. 2. Ji ten dažnai *sirgdavus*. 3. Sako ir tavo bernelį netrukus *atjosiant*. 4. Pajutę vyskupą *atvažiuosiant*, susirinko daugybė žmonių. 5. Sako ir jį *buvus pavargus* (plg. „ir jis *buvo pavargęs*“). 6. Girdėjau ir tave *buvus stumdomą*. 7. Sako ir jį *esant bartą*, *buvus bartą* (plg. „ir jis *yra bartas*, *buvo bartas*“).

b) Sakinio aplinkybei šie padalyviai (a), rodosi, nevartojami.

c) Kartais yra rašoma: „Prieš *pradėsiant* šieną piauti Jonas parvažiavo; reikėjo prieš *lysiant* apsidirbti; gandrai rudenį prieš *išlėksiant* susirenka pagalvoti apie būsimąją kelionę; prieš *pusryčiausiant* turi nusiprausti“. Bet šių pasakymų vietoje iš žmonių

(aukštaičių ir ypačiai žemaičių) kalbos yra šiaip dažniausiai rašoma: „Prieš *pradedant* šieną piauti Jonas parvažiavo; reikėjo prieš *lyjant* apsidirbti; gandrai rudenį prieš *išlėkdami* (žem. „pryš išlėkdamis“) susirenka pagalvoti apie būsimąją kelionę; prieš *pusryčiaujant* reikia bent nusiprausti; bent prieš *valgydamas* nusiprausk“.

§ 203. 1. Jie *verkdami praše.* 2. Rytoj *verkdamas prašysi.* 3. Aš *ėjau lyjant.* 4. Ar *eisi lyjant?* 5. *Palijus* lengva *bus* arti. 6. Miežiai *susigaus* ligi *piaunant.* 7. *Dirbus reiks* ir pasilsėti.

Esamąjį padalyvį sakome ne tiktai esamajai aplinkybei žymėti. Tas padalyvis vartojamas ir būtojo ir būsimojo laiko aplinkybėms reikšti. Juo žymime lydimąją sakinio aplinkybę. Ta lydimąja aplinkybe eina sakinyje ir pusdalyvis, vartojamas, kaip matyti iš kalbos pavyzdžių, ir kitoms, ne tiktai esamojo laiko, aplinkybėms. Antra vertus, būtuoju padalyviu reiškiame ne tiktai būtąją aplinkybę. Juo reiškiame ir tiesiog ankstesniąją aplinkybę. Jį vartojame kalbėdami ir apie tas aplinkybes, kurių atsiranda, gali arba turi atsirasti prieš įvykstant bet kuriam sakinio veiksmui.

§ 204. a) Padalyviai *bėgant, juokiantis, bėgus, juokusis* kilimo yra tam tikri senoviniai dalyvių naudininkai. Senovėje žodžio gale čia yra buvęs balsis *i* (bėgant*i*, bėgus*i*) — tas pats *i*, kurį tebeturime tarmių lytyse *akmeni, širdi* (ãkmenie, akmeñ, akmeniui, širdie, širdžiai). Toji galūnė *i* tebėr tariama žodžio gale prieš *s* sangrąžinėse lytyse *juokiantis, juokusis.* Dainos žodžiuose (plg. „visus darbus *pametusi* reiks šaudyklė šveisti“) tas *i* (pametus*i*) tebėr kartais ir tariamas.

b) Padalyviai, būdami senovės naudininkai, eina dabar, jau atsiskyrę nuo dalyvių, tam tikrais aplinkybės žodžiais (žr. § 206). Tie aplinkybės žodžiai, kaip matom, nekaitomi, jie yra tam tikri prieveiksmiai, susidarę iš veiksmažodžio liemens. Su tais senovės naudininkais, sakinio aplinkybei tiksliau ir aiškiau išreikšti, dažnai vartojami dar daiktavardžių (ir įvardžių, skaitvardžių) naudininkai. Tuo būdu turime kalboje susidariusį sakinio aplinkybei visą posakį — „naudininką su padalyviu“ (žr. § 207).

Pavyzdžiai.

§ **205.** 1. Verkė tėvas ir motina mane *išleisdami*, verkė broliai ir seselės lauku *lydėdami*. 2. Du gaigalėliu plaukė, *plaukdamu* juodu šaukė. 3. Sūnaiti mano, jaunasis mano, nepulk į vargus, jaunas *būdamas*. 4. Po kalnelį *vaikščiodama* akmenėlius raičiojau. 5. Vaikai *juokdamiesi* spruko pro duris. 6. Aš *važiuodamas* lygau arklį; aš *bevažiuodamas* sulygau arklį. 7. Ir jis dirbo kiek *galėdamas*. 8. Galėjai ir prieš *važiuodamas* apsidirbti. 9. Vaikščioja lyg (kaip ir) *nenorėdamas*. 10. Vaikščiojau lig *nebenorėdamas* (*nebnorėdamas;* kiek, kaip ilgai?). 11. Žvirblis prieš *valgydamas* dabar nebesižegnoja. 12. Visi, *būdami sulandinti*, šaukia rėkia, kaip *įmanydami*. 13. Kaip tu čia gali dejuoti, pats *būdamas* visų *lepinamas?* 14. Jonas, *būdamas pavargęs*, pats nieko, žinoma, nedarė.

§ **206.** 1. Šieną *piaunant* buvo gražus oras. 2. Tu parvažiavai rugius *vežant*. 3. Vãgie (vagi, vagiui) *sprunkant* yra vienas kelias, ieškančiam — daug. 4. Jie čia *temstant* važiavo. 5. Jie parvažiavo *sutemus*. 6. Reikėjo *apsiavus* vaikščioti. 7. Ei barė barė mane motinėlė ilgai *neparėjus*. 8. Ir duris *uždarius* laikas bėga. 9. Ilgai iešmą *bedrožiant* šuo kepsnį nuneš. 10. Ir nosis ištįso *belaukiant*. 11. Ožka — *pavargstant*, ožka — *pralobstant*. 12. Duonos turėjau lig *reikiant*. 13. Reikėjo vaikščioti lig *nebnorint*. 14. Oi gegute, gegutėle, kiek man metų (reikės laukti) lig *užaugant*, lig *numirštant?* 15. Prieš *gulant* reik pasimelsti. 16. Dirbo ligi *temstant*, miegojo lig *išaušiant*. 17. Ligi *nesutemus* (kol šviesu buvo) reikėjo vaikščioti.

§ **207.** 1. Graudžiai verkė motinėlė *vainikėliui vystant*. 2. *Dienai brėkštant* šilas nubunda. 3. Ir vagis nevagia *kitiems matant*. 4. *Man besemiant* jūrių vandenėlio, atlėkė du gulbinėliu. 5. *Pučiant* žiemių *vėjui* oras atšąla. 6. *Man važiuojant* snigo; *man bevažiuojant* pradėjo snigti. 7. *Aušružei auštant* vainiką pyniau, *saulužei tekant* ant galvos dėjau. 8. *Vaikui krintant* angelas priegalvį pabruka, *seniui puolant* velnias akmenį pakiša. 9. Dirbo ligi *saulei leidžiantis*. 10. Kitas vaikis, veizdėk, prieš *saulei tekant* moka pakilti. 11. Dabar, *vienam įkliuvus*, bent kiti bus gudresni. 12. *Vilkučiams* avis *išpiovus*, avinai skundžias senam vilkui. 13. Verkia kaip *motinai mirus*. 14. *Krušai* javus

pamušus ar *ugnelei aplankius*, tuojau visi susimeta ir pavargėlį sušelpia. 15. Vienas (bernelis) pragėrė tymo balnelį dar *tamsužei netemus*, antras pragėrė bėrą žirgelį dar *gaidužiams negiedant*. 16. Ligi *saulei nenusileidus* reikėjo vaikščioti, ne dabar.

Bendratis, būdinys, siekinys.

§ 208. Bendratis (žr. § 96) kilimo yra senovinis tam tikrų daiktavardžių naudininkas. Daiktavardžių *atmintis, išmintis, mintis, mirtis, prigimtis, sugaištis, sutartis, pražūtis* ir kitų tokių vienaskaitos naudininkas turėjo senovėje galūnę *i* arba *ie*. Tos rūšies daiktavardžiai ir dabar vietomis tebeturi naudininką su *i (ie)* žodžio gale (žr. § 38, c). Šitų daiktavardžių buvo ypačiai vartojamas naudininkas: daugumas tų daiktavardžių ilgainiui rados lyg pamiršti, nebevartojami; kalboje išliko plačiai vartojamas jų tiktai naudininkas. Tų senovinių naudininkų ir dabar tebeturime; jie susidaro, sakome dabar, ne iš vardininkų, kurių mes nevartojam, bet tiesiai iš tam tikrų veiksmažodžio liemenų. Patys tos rūšies daiktavardžiai, kur tebevartojami, savo naudininkui galūnę gauna dabar daugiausia iš kitų linksniuočių (plg. *minčiai, atminčiai, sutarčiai...)*.

§ 209. Bendratį tariame ir rašome paprastai *bėgti, daryti, juoktis*. Sakome rašome ir trumpiau: *bėgt, daryt* (su minkštuoju arba kietuoju priebalsiu žodžio gale). Žemaičiai taria visur *bėgti, daryti, praustiės, juoktiės*. Aukštaičių tariama vietomis ir *bėgtie, darytie* (plg. naud. *širdie, akmenie*, šalia *širdi, akmeni), juoktiės;* taip yra kartais ir rašoma. Rytų aukštaičiai sako vietomis ir *bėgtienai, dirbtienai, darytienai.*

§ 210. Iš bendraties *būti* ir šiaipjau veiksmažodžio dalyvio susidaro sudurtinė veiksmažodžio bendratis: *dariusiam (darius) būti, daromam būti, darytam būti.* Prie *būti* bendračiai sakomas yra dalyvio naudininkas arba vardininkas: plg. „sunku *nekenčiamam būti;* negaliu *būti nevalgęs*“ (žr. § 217, b).

§ 211. a) Bendratis, tas senovinis naudininkas, eina kalboje dažnai, kaip ir šiaipjau naudininkas, tikslo aplinkybės žodžiu; bendratimi sakinyje atsakome dažniausiai į klausimą — *kam* kas daroma, darosi, yra?... Sakinyje bendratį vartojame,

žinoma, ir kitam kalbos reikalui (plg. „noriu *valgyti;* reikia *dirbti; žada* mane karalium *daryti...*“ (žr. § 217, a ir § 218, a).

b) Bendratis, eidąma tikslo aplinkybės žodžiu, turi prie savęs dažnai dar kitą naudininką, vartojamą sakinyje tam pačiam tikslui arba ir kitiems galams. Tuo būdu susidaro sakinyje „naudininkas su bendratimi“ (žr. § 218, b).

c) Sutapusi su tam tikru tarinio žodžiu, bendratis ir įprastine tarinio dalimi pavirsta: plg. „turiu *važiuoti*; žadu *atvažiuoti;* noriu *valgyti*“.

d) Sakinyje bendratis sutampa ir su veiksniu (su vardininku), ir tada susidaro naujas kalbos posakis — „vardininkas su bendratimi“ (žr. § 218, c).

e) Toji pati bendratis, prišlijusi prie tam tikro tarinio, paverčia tą patį veiksnį (žr. d) dažnai papildiniu. Tuo būdu, šalia pasakymų: „Man *rūpi mėšlas* vežti; man *atsitiko arklys pirkti; kas reikia* daryti“, Lietuvoje, ypačiai jos vakaruose (žemaičiuose ir kitur), yra sakoma, rodosi, dažniausiai: „Man rūpi *mėšlą* vežti; man atsitiko *arklį* pirkti; *ką (ko)* reik daryti“.

§ **212.** Jis *rėkte* rėkė, *juokte* juokėsi, *bėgte* išbėgo, *sirgte* susirgo.

Iš to veiksmažodžio liemens, iš kurio daroma bendratis, susidaro kalboje ir lytis su galūne *-te: bėgte*, *kraute*, *rašyte*, *šienaute*. Tik šitoji lytis sakoma yra be priešdėlio ir be sangrąžos dalelytės *-si* (*-s*).

Lytys *bėgte*, *šaukte*, *juokte*, *rašyte...* yra *būdiniai.*

§ **213.** Šitoji lytis (būdinys) eina sakinyje būdo aplinkybės žodžiu arba tiesiog tam tikra tarinio dalimi. Ji yra tam tikrų daiktavardžių įnagininkas. Tų daiktavardžių buvo vartojamas ypačiai įnagininkas; jų vardininkas ir kiti linksniai beveik visai išnyko iš kalbos; tebėr vartojami ištisai, rodosi, tiktai keli šios rūšies žodžiai: *mazgotė*, *nešiotė*, *niekotė*, *šienautė*, *važiuotė...* Tas senovės įnagininkas, būdamas vartojamas be kitų to žodžio lyčių sakinio aplinkybei, kaip ir kalbėtoji bendratis, pavirsta lyg tam tikra nekaitoma kalbos dalimi (prieveiksmiu).

§ **214.** 1. *Gultinai* aš vėlai gulu, bet keliuos anksti. 2. Nedidelį daiktą gali ir *verptinai* išverpti, didelį reik *svertinai* išsverti. *Žt.* 3. Kaip čia perkami sūriai, *lygtinai* ar *nelygtinai*? *Žt.*

Ir čia yra tam tikri kalbos *būdiniai*. Šitos rūšies pavyzdžių girdime kalboje ypačiai ten, kur ir paprastojo būdinio galūnė yra tariama ne *-te*, bet *-ti*. Būdiniai ***gultinai***, ***lygtinai***... yra vartojami, rodosi, ypačiai žemaičiuose. Jie vartojami, kad ir retai, ir rašomojoje kalboje, kurioje jie prieveiksmiais yra paprastai laikomi.

§ **215.** 1. Jis eina ***gultų***, ***medžiotų***, šieno ***piautų***. 2. Ožys nėjo ugnies ***lietų***. 3. Jis išvažiavo arklio ***pirktų***, ***atsiimtų***.

Iš to paties veiksmažodžio liemens, iš kurio turime bendratį ir būdinį, senovės kalboje buvo vartojama dar lytis su galūne *-tų*. Toji lytis tebevartojama rytų aukštaičių tarmėse; iš tų tarmių ji patenka kartais ir į šių dienų bendruosius mūsų raštus.

Lytys ***gultų***, ***lietų***, ***medžiotų***... yra čia s i e k i n i a i (s u p y n a i). Jos skirtinos nuo tariamosios nuosakos lyčių (plg. „kad ***atsikeltų***, dangų ***paremtų***").

§ **216.** a) Siekinys yra tam tikrų ketvirtosios linksniuotės daiktavardžių g a l i n i n k a s. Patys tie daiktavardžiai dabar nebevartojami; iš jų tebevartojamas skyrium ir tebeeina 4-tąja linksniuote, rodosi, tiktai vienas *lietus* (*lytus*).

b) Siekinys kalboje eina dažniausiai s i e k i a m u o j u aplinkybės žodžiu. Vartojamas paprastai po slinkties veiksmažodžių (*eiti*, *varyti*, *siųsti*...); kur jų sakinyje nėra, kur jie sakyte nepasakytį, ten jie sakytojo arba rašytojo ir savaime suprantami.

Siekinį, tą atskirą nekaitomą veiksmažodžio lytį, tūlas, žinoma, ir tam tikru p r i e v e i k s m i u gali laikyti (plg. § 213).

Siekiniu atsakom į klausimą — ***kur*** arba ***ko?***

c) Siekiamajai aplinkybei tiksliau ir pilniau išreikšti, su siekiniu pasakomas dažnai dar daiktavardžio k i l m i n i n k a s. Tas kilmininkas „siekiamajai aplinkybei", po tam tikrų veiksmažodžių, ir vienas pats yra sakomas (plg. „nuėjo ***kirvio***"); susidėjęs su siekiniu (plg. „nuėjo ***pirktų***"), jis sudaro čia „kilmininką su siekiniu (plg. „nuėjo ***kirvio pirktų***"). Kaip kada tas posakis vartojamas kalboje, rodo dedami čia rytų aukštaičių (ir senovės) kalbos pavyzdžiai (žr. § 220, b).

d) Siekinio vietoje rašomojoje kalboje dabar yra vartojama paprastai b e n d r a t i s — viena ir su tuo kilmininku (žr. c). Ši bendratis yra skirtina, žinoma, nuo tos, kuri viena pati ir su

naudininku yra tikslo aplinkybei sakoma kalboje (žr. §§ 211, 218 ir 220, c ir d).

§ **217. Pavyzdžiai.** a) 1. Kada jūs pradėsit avižas *piauti?* 2. Pagaliau ir jis ėmė darbą *dirbti.* 3. Ir jis žadėjo *ateiti.* 4. Ir mes ketinam (ketam) namo *važiuoti.* 5. Ir aš išalkau *valgyti.* 6. Rytoj gausit į mišką *važiuoti.* 7. Ir *valgyti* norėjau. 8. Jis nori karvės *pirkti.* 9. Dabar jis nebežada arklio *imti.* 10. Nešęs velnias akmenį ir *sudaužyt* norėjęs Anykščių bažnyčios arba *ažuverst* upės. *Rt.* 11. Ir man reikės *pasitraukti;* ir man reikės rugių *pirktis.* 12. Čia nieko *nematyti;* čia nieko *negirdėti.* 13. Namų iš tolo *nematyti.* 14. Ir *tinginiauti* kartais nusibosta.

b) 1. Ir aš, negaliu *būti* ilgai *nevalgęs.* 2. Ir man nelengva *būti* tiek laiko *nevalgius (nevalgiusiam).* 3. Argi ji *bus* visą dieną *nevalgiusi* (*nevalgius*)*?* 4. Dabar ir jie turėtų *būti pavalgę.* 5. Sigutė galėjo jau *būti nusivariusi* (*nusivarius*) galvijus į mišką. 6. Tau reikėtų, rodos, jau *pavalgiusiam (pavalgius) būti.* 7. Jie turėjo *būti išmynę* (linus). 8. Kaip jis galėjo taip ilgai *nekenčiamas būti?* 9. Sunku ir *nekenčiamam būti.* 10. Gera mylėti, bet dar geriau *mylimam būti.* 11. Ar jis gali *būti* kitų *mylimas,* taip elgdamasis su žmonėmis? 12. Geriau yra *vėtytam*, nekaip *vėtomam būti.* 13. Vaikui reikėtų jau *pavalgydintam būti.* 14. Vaikelis galėjo (turėjo) jau *pavalgydintas būti.* 15. Arklys prieš važiuojant turėjo *būti pašertas.*

§ **218.** a) 1. Žemė buvo labai sunki *arti.* 2. Dvaro vartai platūs *įeiti*, siauri *išeiti.* 3. Papiaukit antį *iškepti* ir vištą kur riebią srubai. *Žt.* 4. *Gerti* vandenį semdavos iš upelio. 5. Šituos metus nieko neturėjau *parduotienai. Rt.* 6. Dumplės yr naudingas dal̃kts į kaminą *pūsti*, bet prieš vėjus *pūst* dar jos niekados nederėjo. *Dn.* 7. Aš ne antelė per jūres *plaukti*, ne gegužėlė girioj *kukuoti.* 8. Ožka — *prasigyvent*, ožka — *pavargt.*

b) 1. Šitas tinklas geras *žuvims gaudyti.* 2. Šiandie bus gera diena *bitėms kópti (kuopti)*, *medui imti.* 3. Ne visų burnos *putrai srėbti.* 4. Nėr man močiutės *kraiteliui krauti*, nėr man tėvelio *dalelei skirti*, nėr man seselių *vainikui pinti*, nėr man brolelių lauku *lydėti.* 5. Tek srovės upelis pro rūtų darželį — *žalioms rūtoms laistyti, vainikėliui vilgyti.* 6. Nusilaužki rykštelę *šėmiems jauteliams pasivaryti, naujam žuobreliui pasitaisyti.*

7. Motina gavo vaikelį *kiaulėms ganyti*. 8. Aš tau duosiu šilkų skepetėlę *ašarėlėms nusišluostyti*. 9. Aš tave pasisamdžiau ne *tinginiauti*, bet *darbui dirbti*. 10. Pasiimk bent lazdą *šunims atsiginti*. 11. Svočiutė prašo pelėdos galvelės bent *šiai dienelei pasipūrinėti*,... vanago akių bent *šiai dienelei pasižvalginėti*.

c) 1. Ir *darbas dirbti* nusibosta. 2. Man teko ir mergauti ir *tinginys vyras gauti*. Rt. 3. Ir tau teks *kiaulės ganyti*. 4. Man *visi darbai* tenka *dirbti*. Žt. 5. Man atsitiko vakar *geras arklys pirkti*. Žt. 6. Tik *tie gvvolėliai (gyvulėliai)* nulieka *parduoti*. Žt. 7. Man liko *mėšlas kapstyti*. 8. Bene jam *darbas* rūpi *dirbti?* 9. Jau *mokesniai* prieina *mokėti*. Žt. 10. Reikėtų jau ir *linai pradėt rauti*. 11. Reikia *šienas piauti*. 12. *Miežiai* jau metas *piauti*. Rt. 13. Kas čia *girdėti (girdėtis)?* 14. Kieno čia *žiburys matyti?* 15. Ir mūsų *troba* buvo *matyti*. 16. *Stambūs (rupūs) daiktai* ir iš tolo *matyti*. 17. *Toks arklys* čia reta *rasti*. Rt. 18. Ir *pienas* sveika *gerti*. 19. *Šulinys kasti* nelengva. 20. Rytoj bus *mušti sviestas*. Žt. ...

§ **219.** 1. Vakar nė iš vietos, o dabar *bėgte* bėga. 2. Ne *bėgte* jis bėgo, bet *skriste* skrido. 3. Jautį ir be vadžios pavarysi, o drigantą nė *gaute* nesugausi. 4. Kad neina, *veste* atvesk. 5. Tą rykštę jie man *veržte* išveržė. 6. Ant stalo knygų, tarytum, *kraute* prikrauta. 7. Mane tėvutis ne *barte* barė, mane tėvutis gražiai mokė. 8. Kad nesidavė išprašomas, reikėjo *verkte* išverkti arba *raudote*, jei moki, išraudoti.

§ **220.** a) 1. Išjojo jojo brolis *medžiotų*, paleidė leidė juodus kurtelius. Rt. ... 2. Ir mes ketinam kada parvažiuot *viešėtų*. 3. Juos nuvedė daržinėn *gultų*. 4. Mažiukai bėgo savo motinoms ką girdėję *apsakytų*. 5. Tuoj žmonės sukruto ir atsisėdo *irtųs*. 6. Vieną kartą mergaitė išsiprašė *krembliautų (grybautų)*. 7. Prašom *valgytų* (eit *valgytų*). 8. Pasigėręs — *gultų*, iškaršęs — *mirtų*. Pr. (Rr.).

b) 1. Anykščiai *malkų pirktų* važinėjo. Rt.... 2. Nuvažiavo Krokuvon *varnų kaustytų*. 3. Mane liepė eit *žarnų darytų*, tave — *pinigų skaitytų!* 4. Sniegena purena lipa aukštyn *dėtų*, *vaikelių perėtų* (apynys). 5. Anykščius *miško kuoptų* varė. Rt. 6. Atlik *rugių piautų*. 7. Du atliko *numirėlio sergėtų*. 8. Karalius priėmė ją *kiaulių liuobtų*.

c) 1. Siuntė mane motinėlė į girelę *obuoliauti*, į šilelį *riešutauti*. 2. Mūsų titis (tėvelis) *gulti* nuėjo. *Žt*. 3. Tikrai *sušilt* į šiltą patalą kopam. *Dn*. 4. Traukias atbulas, kaip *kart* vedamas. 5. Pats per naktį nuvargintas atsigulė *pasilsėti*. 6. Jis liko *ganyti*.

d) 1. Aš išėjau į girelę *balandžių šaudyti*. 2. Ar eisi į darželį *sėti žalių rūtelių?* 3. Eisiu *saulaitės pasižiūrėt* ir *našlaičių papenėt*. 4. Ir tas, matysit, išeis šunims *šėko piauti*. 5. Vanduo nėjo *ugnies lieti*, vilkas nėjo *ožkos piauti*. 6. Ir mane prašė *pietų sėsti*. 7. Petras liko *kiaulių ganyti*, Jonas išėjo *rugių piauti*. 8. Jis nieku būdu nenorėjo sėsti *vakarienės* su mumis *valgyti*. 9. Tėvas baudės *bitelių veizdėti*.

Prieveiksmis.

§ **221.** 1. Viskas *sklandžiai* eina. 2. Veidas buvo *baltai* raudonas. 3. Ir *vakar* buvo *daug* žmonių prisirinkę. 4. *Rytoj keturiese* dirbsime *namie*. 5. Prisikieminėję *namó* važiuosime. 6. Jo *visur* pilna. 7. Ir *iš kitur* bus žmonių. 8. Jis *tyčia* tyli. 9. Pasipiovė vištą *kepti* (žr. § 213). 10. Eikit *uogautų* (žr. § 216).

Pabrauktieji žodžiai yra prieveiksmiai.

a) **Prieveiksmis** yra nekaitoma (nelinksniuojama ir neasmenuojama) kalbos dalis, kuri sakinyje eina aplinkybės žodžiu. Prieveiksmiais atsakom į klausimus: *kaip? kuriuo (kokiu) būdu? kiek? keliese? kada (kuomet)? kame? kur? iš kur? kodel? kam* (kuriam tikslui)? *ko (kur)?..*

b) Prieveiksmiu reiškiame veiksmo arba ypatumo pažymį.

c) Prieveiksmiai, atsakydami į tiek klausimų, yra ne visi, kaip matyti, vieno galo.

§ **222.** 1. Piauk *išilgai*. 2. Kirto *skersai*. 3. Kerpa *įkypai*. 4. Prieš kalną važiuok *įkypai*. 5. Reikėjo kirpti *įstrižai*. 6. Aš *mielai* tau duočiau, bet pats neturiu. 7. Ar *gerai* miegojai? 8. Nauja šluota *gražiai* šluoja. 9. Jis *plačiai* gyvena. 10. Šnekėk *atvirai*. 11. Drožk *tiesiai*. 12. Jis *meiliai* kalbėjo. 13. *Aukštai* šoko, *žemai* tūpė. 14. Jam *gyvai* reikia pinigų. 15. Ir jo pasielgta *neišmintingai*. 16. Jis man *griežtai* atsakė. 17. Audeklas buvo *nematytai* gražus. 18. Sakyk man *paskutinai*. 19. Jis atvažiavo *netikėtai*. 20. Reik *būtinai* atvykti. 21. Jis rašo *gražiau (gražiaus)* už mane. 22. Vaikai *labiau* myli motiną, nekaip tėvą.

23. Ar nemoki *gerėliau* rašyti? 24. Kas čia *geriausiai* dirba žemę? 25. *Gražių gražiausiai*, žinoma, jis tegali padirbti.

a) Prieveiksmiai, kurie eina sakinyje būdo aplinkybės žodžiais, padaromi dažniausiai iš būdvardžių.

b) Būdvardiniai prieveiksmiai, kaip ir patys būdvardžiai, esti ir laipsniuojami. Yra sakoma: gerai, *geriau* (*geriaus*), *gerėliau*, *geriausiai* (*visų geriausiai*); graudžiai, stačiai, *graudžiau*, *stačiau* (*graudžiaus*, *stačiaus*), *graudėliau*, *statėliau*, *graudžiausiai*, *stačiausiai*... Iš būdvardžių *didis*, *didelis*, *povėlis* prieveiksmiai susidaro — *didžiai*, *dideliai*, *póvėliai*.

c) Žemaičių tarmėse prieveiksmių aukštesnysis laipsnis yra daromas ir tiesiai iš aukštesniojo būdvardžių laipsnio: geresnis — *geresniai*, tolesnis — *tolesniai*... Žemaičių kalboje to laipsnio prieveiksmiai gauna ir galūnę *-aus* po minkštojo priebalsio. Taip pratę sakyti aukštesnįjį laipsnį (*-aus*) ir vakarų aukštaičiai. Šių dienų raštuose labiau įsigalėjusi čia yra galūnė *-au* (didž*iau*...).

d) Prieveiksmio *labiau* reikšmę žemaičių tarmėse yra įgiję vietomis žodžiai *juojaus*, *juojau*, *juoba*, *juo*. Taigi žemaičių yra sakoma ir: „Vaikai *juojaus* myli motyną (motiną), neko (nekaip) tėvą; šventasis laikė *juoba* Dievo, nekaip žmonių, įsakymus". Aukštaičių tarmėse prieveiksmis *juo* yra sakomas ir kiek kitaip. Šie sako: „Kad paties tėvo nebuvo namie, tau *juo* (juo labiau, tuo labiau) reikėjo žiūrėti namų".

§ **223.** 1. Kad neina, *veste* atvesk. 2. Eglutė *sprauste* spraudėsi iš miško. 3. Kaip ten parduodama, *lygtinai* ar *nelygtinai?* 4. Reik *būtinai* atvykti. 5. *Atmintinai* išmokau. 6. Basas nevaikščioji, vis reikia *apsiavus*. 7. Duonos turėjau *lig reikiant*. 8. Reikėjo vaikščioti *lig nebenorint* (*kiek* reikėjo vaikščioti?). 9. Reikia *nesnaudžiant* darbas dirbti.

Čia būdo prieveiksmiais eina vadinamieji būdiniai ir padalyviai, kurie yra, kaip žinome, ne kas kita, kaip susidarę iš veiksmažodžio liemens tam tikri prieveiksmiai (žr. §§ 198, 200, 212, 213).

§ **224.** 1. Juos *greta* sustatėm. 2. Ir jis *nejučioms* išėjo. 3. Tuos daiktus jie bus *slapta* išsinešę. 4. Jo tėvelis *staiga* mirė. 5. Važiuok *palengva*, *palengvėle* (ryt. ir *paleñgvo*, *palengvẽlio*). 6. Reikėjo *pašnabždoms* sakyti. 7. *Paklaũsais*, *paklausais*

ir nuėjau. 8. Eina, išeina *priešais*. 9. Mano širdis *pusiau* plyšta (sprogsta). 10. Man *pusiau* (pusiaują) sopa. 11. *Galvatrūkčiais* (*galvotrūkčiais*) bėgo. 12. *Paknopstoms* lėkė. 13. *Nokabrazda* išdūmė. 14. Tokią kalbą jis *negirda* (*negirdoms*) nuleidžia. 15. Reikėjo *įkandine (įkandin)* eiti, kad nenorėjai atsilikti. 16. *Tiesiog* (tiesiogiai) važiavo. 17. Sakyk, kaip buvo *iš tiesų*. 18. Ar *ištíes* atvažiavo? 19. Šnekėk *iš tikrųjų*. 20. Ar *iš tikro* važiuoja? 21. Jis šneka *iš lėto*; jie dirba *iš lengvo*. 22. Jis *be galo* stiprus, *be galo* mane myli.

a) Būdo prieveiksmiais eina dažnai tam tikrų žodžių, paprastai nebevartojamų kalboje, įnagininkai: *greta, nejučiomis, slapta, slapčia, staiga*... Tais prieveiksmiais eina dažnai ir nutrupėliai žodžiai: *išties, pusiau*...

Įnagininko lyties dabar nebejaučiame sakydami žodžius *greta* (sustatė), *paklausais* (nuėjo), *slapta* (išnešė), *staiga* (numirė)...

b) Kai kuriuos tos rūšies prieveiksmius rašome ir dviem žodžiais: *iš lėto, iš tiesų, iš tikro, iš tikrųjų*... Du žodžiu čia vienu prieveiksmiu eina. Tarydami du žodžiu čia jaučiam ir vieną ir antrą lyg savo vietoje esant: plg. *nuo vakar, iš visur, iš kitur, iš kur, iš tenai, į ten, iš tolo, be galo*... Rašome čia du žodžiu skyrium.

§ 225. 1. Jie buvo *trise* atėję. 2. Jūs minate linus *keturiese*. 3. Jau *dusyk* Jonas sunkiai sirgo. 4. Tu šimtą rublių turi; Jonas turi *dveja tiek*. 5. *Treja* penki yra penkiolika. 6. *Devyneria* devyni yra aštuonios dešimtys ir vienas. 7. Ir tu *gana* prisidirbai vakar. 8. Ir jie *maža* teturi žemės. 9. *Daug* vežimu veža. 10. Ir jie *nedaug* turi žemės. 11. Čia *platu* vietos. 12. Visur čia buvo *gilu* sniego.

Pabrauktaisiais žodžiais atsakome čia į klausimus: *kiek? kiek kartų? keliese?*... Jie yra irgi būdo aplinkybės. Tomis aplinkybėmis eina čia ir bevardė būdvardžių giminė (*maža, daug*...); atsakydami ja į klausimą — *kiek?*, mes jos nelinksniuojame. Šitos rūšies būdo prieveiksmiai yra skirtini nuo kitų tos pat rūšies prieveiksmių (žr. §§ 222—224).

§ 226. 1. Jie visą laiką *svetur* gyveno. 2. *Namie* (*namieje*) ramu gyventi. 3. *Namo (namoliai, namol, namop)* važiavome.

4. Ir jis *netoliese* įsikūrė. 5. Ir aš *toli* (žem. ir *tolie*) buvau išvažiavęs. 6. *Arti* (žem. ir *artie*) nieko nerasi. 7. Eik *artyn*, *tolyn* (ryt. ir *tõlin*, šalin). 8. Stambūs daiktai *iš tolo* matyti. 9. Eik *oran*, *laukan*, *šalin*. 10. *Orie* (plg. *namie*) pavasaris. *Rt.* 11. Jis *šalia* (*šaly*) gulėjo. 12. Ir vaikai *aplinkui*, *apsukui* (žem. *aplinkuo*, *apsukuo*) lakstė. 13. Vaikai *lauke (orie)*, *aplinkui*, *apsukui* bėginėja, skrajoja. 14. Suk *dešinėn*, *kairėn*. 15. Jo ūkis eina *galan*. 16. Diena *vakarop*, metai *galop*. 17. Viskas *velniop* nuėjo. 18. Ligonis ar jau *sveikyn*, *geryn* eina?

Pabrauktieji žodžiai čia eina daugiausia vietos aplinkybėmis. Žodžiai *dešinėn*, *kairėn*, *galan*, *galop*, *laukan*, *namie*, *oran*, *tolyn*, *vakarop* eina čia tos rūšies prieveiksmiais: jie nebesakomi čia žodžių *dešinė*, *galas*, *namas*, *tolis*... linksniais. Jie nebesurišti su tais žodžiais linksniškai. Mūsų raštuose jie eina paprastai prieveiksmiais; derinamojo pažyminio prie jų nebesakome. Šitų prieveiksmių kai kuriais neatsakome nė į klausimą *kur?* Sakydami: „ligonis eina *sveikyn*, ūkis eina *galan*, diena eina *vakarop*", mes čia nė *vietos* aplinkybės nebejaučiame. Taip sakydami, lyg norėtume pasakyti tiktai, jog „ligonis *sveikėja*, *gerėja*, ūkis *nyksta*, diena *baigiasi*". Laikome šituos žodžius betgi prieveiksmiais, tik pažymime, jog jie reikšmės atžvilgiu sunku yra ir nuskirti kartais į vieną kurį aiškų aplinkybės žodžių skyrių.

§ 227. 1. Aš *dabar* vėl gyvenu kaip gyvenęs. 2. *Dabartėlės* aš tave paklausiu. 3. Ką *šiandien* (*šiandie*) dirbsi? 4. Kur buvai *vakar* visą dieną? 5. *Užvakar* buvau į miestą nuvažiavęs. 6. *Rytoj* ateisiu. 7. *Poryt* būsiu visą dieną su jumis. 8. *Pernai* ką veikei šiuo laiku? 9. *Užpernai* buvo kas kita. 10. *Užporyt* kur būsit? 11. *Tuomet* ir jis čia buvo. 12. Jis *visumet* (*visuomet*) taip sakydavo. 13. To *niekumet* (*niekuomet*) iš jo neišgirsi. 14. Ir jis *kuomet* atvažiuos. 15. To ir tu *kartunta* gailėsies. 16. *Pirma* meiliai, *paskum* peiliai. 17. Ateik *paskui (pãskum)*, *paskiau*. 18. Ateik *vėliau*. 19. Ir jis *tuojau (tuoj*, *tuo)* atvažiuosiąs. 20. Jo ir rugiai buvę *šiemet* menki. 21. *Šįryt* reikėjo padirbti. 22. *Tuokart*, *anuokart* ne viskas buvo aišku. 23. *Kartais*, *retkarčiais* ir jo yla lenda iš maišo. 24. Ir jis *ilgainiui*, tur būt, susipras. 25. *Nuo pernai* jis serga ir serga. 26. *Ligi vakar* jo nebuvo namie. 27. *Lyjant* važiavo. 28. *Dirbus* reik ir pasilsėti. 29. Reikėjo *prieš lyjant* važiuoti.

Pabrauktaisiais prieveiksmiais laiko aplinkybę reiškiame. Tų prieveiksmių skaičiuje yra ir padalyvių (plg. § 223). Ir čia yra prieveiksmių dviem žodžiais išreikštų.

§ 228. 1. Jie *tyčia* (*tyčiomis*) taip daro. 2. Puodelį jis *netyčia* sumušęs. 3. Išbars mane motinėlė ilgai namo *neparėjus*. 4. Mums (mūsų) ir nosys ištįso *belaukiant*.

Žodžiai *tyčia*, *netyčia*, *todel*... čia eina priežasties aplinkybėmis. Tomis aplinkybėmis eina čia padalyviai (3, 4) ir kai kurie skyrium vartojami žodžių linksniai (1, 2).

§ 229. Ypačiai įsidėmėtini yra įvardiniai prieveiksmiai, kuriais, kaip ir tam tikrais įvardžiais, ko klausiame, ką parodome, pažymime arba nepažymime. Jais pasakome įvardiškai tą, ką dažnai ir kitais aiškiais prieveiksmiais reiškiame. Kitiems prieveiksmiams jie yra lyg įvardžių vietoje. Jie padaryti iš įvardžių arba iš įvardžių su prielinksniais (su *iš*, *del*, *nuo*, *į*...).

Pavyzdžiai. a) 1. *Kame* buvai ir *kur* eini? 2. *Kur gi* dabar eisi? 3. *Kur* aš linksma būsiu, kad pavyto mano vainikėlis? 4. *Iš kur* jis čia atsirado? 5. *Katrul* (į katrą pusę) dabar kreipsi savo laivelį? 6. *Kuriuo* (kuriuo keliu, lenk. kędy), *katruo* (katruo keliu) važiuosit? *Žt.* 7. *Kaip* tu galėjai atvykti? 8. *Katraip* (šiaip ar anaip) jo rašyta? 9. *Kiek* buvo žmonių? 10. *Keliese* jie mynė linus? 11. *Kada* (kuomet) jis parvažiuos? 12. *Kolei* (kaip ilgai) tu čia būsi? 13. *Ligi kol* čia viešėsit? 14. *Kodel* (ryt. ir *kol*, *kod*) tu taip elgiesi? 15. *Kam* (kuriam tikslui) tu taip daug dirbi? 16. *Ko* tu taip šūkauji?

b) 1. *Čia* dar nebuvau buvęs. 2. Ir jis *čia pat* (*čia jau*) buvo. 3. Toli *iš čia* nematyti. 4. Ir tu *čion* atvykai. 5. *Iš čionai* namo brauksime. 6. *Nuo čia* nenukris. 7. Buvau ir pats *tenai (ten, te)*. 8. Ką jūs *ten* vežate? 9. *Šičia* nieko nėra. 10. Geriau *niekur* (žem. *nė kur*) nerasi. 11. Apsižiūrėk *kur* žemės sklypelį ir pirkis. 12. *Visur* gražu, bet *kitur* vis delto neramu. 13. *Taip*, *šitaip*, *šiaip* reikėjo padaryti. 14. Nei *šiaip* nei *taip* padarė. 15. Buvo ir *šiaip (šiaipjau)* žmonių. 16. Jis dirbo *taip jau (taip pat)*, kaip ir aš. 17. Padirba *šiaip taip*, ir tenkinkis. 18. *Anaip* nemokėjau padaryti. 19. Jie *vienaip* (*vienodai*) daro. 20. *Vienaip* sako, *kitaip* daro. 21. *Antraip* reikėjo padaryti. 22. *Kitaip* reikėjo akėti. 23. *Visaip* yra daroma. 24. Ir

jis *tiek* težino. 25. Ir jis *šiek tiek* (*kiek tiek*) dirbo. 26. Kai gausi *kiek* pinigų, ir man paskolink. 27. *Tiek, šitiek* buvo vandens. 28. *Kiek* padėsi, *tiek* rasi; *kiek* pelnysi, *tiek* turėsi. 29. *Aniek* tų vyrų! — vieni vaikpalaikiai. 30. *Aniek* tu čia subloškei pėdų! 31. Nei *šiek* nei *tiek* davė, tik juokai vieni. 32. *Tada* ir jo nebuvo namie. 33. Tik ir jis *šiada tada* parvažiuos. 34. Ar jis *visada (visados)* toks nuliūdęs? 35. Jo *niekad* nėr namie. 36. *Niekados* taip nedaryk. 37. Vakar ilgai nėjo gultų, *todel* šiandien ilgai miega. 38. Vakar jis sirgęs, *todel* negalėjęs mūsų atlankyti.

c) 1. *Kažin kur* (*kaži kur*, kaž kur) jis prapuolė. 2. Ir čia matyti *kur-ne-kur* medelių. 3. *Kai kur* buvo labai keistų dalykų. 4. Ir mūsų krašte rasi *kame-ne-kame* patvirkusių jaunikaičių. 5. Tik ieškok, *kame nors* vis rasi. 6. *Kai kada* ir jis ima žmoniškiau galvoti. 7. *Kada-ne-kada* ir jis ima nedrąsiai šūkauti. 8. Ir tu atvažiuok *kada nors* (*kada norint*). 9. Toks medelis vis pravertės *kai kam* (kuriam nors reikalui). 10. *Kaži kaip* jis versis dabar? 11. Jis *kažin kiek* duotų, kad galėtų duoti. 12. Nedaryk *bet kaip*. 13. Ir aš norėčiau su tavim *bent kiek* pasišnekėti...

§ 230. 1. Vyrai išėjo *žūtų* (žuvies bristi). 2. Aš eisiu *gultų (gulti)*. 3. Vakarais ir vištos eina *tūpti* (*tūptų*). 4. Vaikai bus *meškerioti* išvėžlioję. 5. Žmonės *ne plėšyt* knygas rašo. 6. Bitės tenai turi skylelę, tur būt, *sulįsti*. 7. Šitas arklys geras *važiuoti, arti, joti*.

Čia turime prieveiksmių, kurie eina sakinyje s i e k i m o (1—4) ir t i k s l o (5—7) aplinkybės žodžiais. Siekimas čia reiškiamas tam tikru prieveiksmiu, kurį s i e k i n i u vadiname, arba veiksmažodžio bendratimi, to siekinio atstovu. Siekinio vietoje raštuose paprastai, kaip jau mūsų pažymėta, bendratį dabar sakome. Taigi mūsų bendratis eina dabar raštuose ir tikslo aplinkybe (klaus. *kam?*) ir siekiamąja aplinkybe (klaus. *ko, kur?*). Ir siekiniai ir bendratys yra, kaip jau žinome, tam tikri prieveiksmiai — senovės daiktavardžių linksniai, vartojami dabar dažniausiai siekimo arba tikslo aplinkybei (žr. §§ 209, 211, a, 215, 216).

§ 231. 1. Buvo *kuone* (kone) visi. 2. Jis *kuone, mažne* prigėrė. 3. *Bemaž, bemaž kuo* nepagadinau. 4. Aš jau *beveik, gangreit* sveikas buvau. 5. Atėjo *pagaliau* ir Petras. 6. Jis *vėl* pradėjo skeryčioti.

Prieveiksmiais eina ir žodžiai: *bemaž, bemaž kuo, beveik, gangreit, kuone, pagaliau, vėl.* Jais paaiškiname vieną kitą sakinio dalį arba ją labiau aikštėn iškeliam. Jie visos sakinio aplinkybės nesudaro.

§ **232.** 1. Tenai buvo šaltiniukas *kaip tik* man atsigerti. 2. Jis *jau* senas žvirblis, su juo nejuokuok. 3. *Jau* aušrelei auštant ir saulelei tekant, siuntė merguželę žirgelių atvaryti. 4. *Vos* pasirodžius saulelei, tuojau jauti jos spindulių galybę. 5. Aš *dar* sustiprėsiu. 6. Vienas (bernelis) pragėrė bėrą žirgelį *dar* gaidužiams negiedant. 7. Dirbo *lig* saulei leidžiantis. 8. Pradėjusi gaudyti anksti rytą, kregždė gaudo dvisparnius *ligi* saulei leidžiantis. 9. Reikėjo valgyti *lig* nebenorint. 10. Reikėjo *lig* laiku pasakyti. 11. Jį *ligi* gyvą garbino, jį ir numirusį garbina. 12. Kitas vaikis, veizdėk, *prieš* saulei tekant moka pakilti. 13. Brūzdė *lig pat* gaidžiams pragystant. 14. *Ligi* nemušamas, *prieš* mušamas rėk, tai nemuš. 15. *Prieš* gulant reik pasimelsti. 16. Vaikščiojau *lig* nebnorėdamas. 17. Gandrai, *prieš* išlėkdami į dausas, susirenka *dar* apie kelionę pasitaryti. 18. Jis *užuot* dirbęs guli; ji *užuot* dirbusi guli. 19. *Užuot* dirbus nereik snopsoti.

Ir žodeliai *dar, ligi, prieš*... viso aplinkybės žodžio neatstoja (§ 231). Jais čia tik pabraukiama viena kita aplinkybės ypatybė; tai ypatybei šitie žodeliai tik tam tikros spalvos duoda, ją tiktai aikštėn tam tikrai iškelia.

§ **233.** 1. Vakar *labai* privargau. 2. Jis *visai* nusigyveno. 3. Jis *visiškai* silpnas. *Rt.* 4. Jis man *labai* geras. 5. Jis buvo *juodái* juodas. *Rt.* 6. Tu *per* daug guli ir *per* maža dirbi. 7. Jis *per* sunkiai dirba. 8. Jis man yra *perdaug* geras (*per* geras).

a) Čia pabrauktaisiais žodžiais kitų žodžių reikšmę stipriname, didiname. Sakome juos dažniausiai su būdvardžiais ir būdo prieveiksmiais.

b) Pasakymai „*per (perdaug)* didelis, *per* mažas" rytų aukštaičių tarmėse vartojami ir kitaip. *Per didelis, per mažas* tose tarmėse reiškia vietomis tą pat, ką rašomosios kalbos pasakymai *labai didelis, ýdėm (įdėm) didelis, tikrai didelis, be galo mažas*...

§ **234.** 1. Turtas, turtas! Koks čia *be* turtas (jau beveik nieko nebėr)! 2. Kokia čia *be* kalba gali būti su juo (= nebėr su juo kalbos)! 3. Koks ten *be* mokslas dabar (visi rėkia,

šoka, kárdo)! 4. *Ne* mokslas jam dabar rūpi. 5. Gumbą gausi, *ne* rageli. 6. Jis *ne* išmintingas, bet kvailas. 7. Jai dabar *nebe* kiaulės rūpi šerti (jau kas kita jai rūpi). 8. Jis *ir* tave niekina. 9. Jis *irgi* (ar, ir, taip pat) buvęs tenai. 10. Tu *nė* Dievo, tur būt, nebijai. 11. *Nė* saulės *duktė* jam neįtiktų. 12. Jie *nė* vienas to nežinojo. 13. Jis *nė kiek, nė maž* nedirba. 14. Mudu vilko tenai-*nė* matyti nematėva. 15. Mes *net* nustebom. 16. Jį *tiktai* Petras pažįsta.

Į prieveiksmius čia nuskiriami ir žodžiai *be, irgi, ir* (taip pat, irgi), *net, ne, nė, tiktai.* Jais griežčiau tik išskiriame vieną kitą sakinio dalį. Šituos ir kitus tokius žodelius (plg. §§ 231, 232) vadina dažnai ir *dalelytėmis,* kartais — pažymimomis arba išskiriamomis dalelytėmis. Jie yra lyg ne kalbos „dalys", tik jos „dalelytės".

§ 235. 1. *Ar* tau ne gėda taip tvarsytis? 2. *Ar* brangiai moka kiaulėms (už kiaules)? — *Destis* kokios kiaulės (nelygu kiaulės). 3. *Argi* tu nežinai, iš kur kojos dygę? 4. Žiūrėjau, *be* (*ar*) nepamatysiu Petro. 5. Žiūriu, *be* nėr (*ar* nėr) ko iš mūsų krašto. 6. Kaip sugebėjai pagadinti mano sūnų, *be* nesugebėtum (ar nesugebėtum, rasi sugebėtum) taip pat pataisyti? 7. *Bene* (*lyg*) jam darbas rūpi dirbti? 8. *Bene* čia yra pinigų? 9. Tyla geresnė, *nekaip* byla. 10. Greitas *kaip* apatinysis girnų kūlis. *Žt.* 11. Blaškos *it* dantį geliamas. 12. Čia kiauliabudės pūpso, *lyg* pievos kimsotos. *Rt.* 13. Valgo *lyg* (tartum) nenorėdamas. 14. Žmonės brangino ąžuolus, *lyg* kokią didžią šventenybę. *Rt.* 15. Liemuo liemenį plaka: *kaip* mendrės (lendrės, nendrės) siūruoja (svyruoja). *Rt.* 16. Miškas kvėpuoja, *nelyginant* žvėris. *Rt.* 17. Pasipūtęs *néi* (kaip) kalakutas.

Pabrauktieji šitos vietos žodžiai irgi eina prieveiksmiais. Jie, kaip ir daugelis kitų šio skyriaus žodžių, patys nėra „sakinio dalys", bet jais duodame sakiniui arba vienai kuriai jo daliai tam tikros spalvos, jais išreiškiame vieną kitą pasakomą sakinio smulkmeną, kuri be jų liktų lyg nepasakyta, lyg neiškelta aikštėn. Čia yra daugiausia tam tikri klausiamieji ir lyginamieji prieveiksmiai.

§ 236. Paklausę: „Ar *iš*važiavo Jonas? Ar *par*važiavo? Ar *pri*kapojai malkų?" — gauname dažnai trumpų atsakymų:

„*Iš*, *par*, *pri*.“ Paklausęs: „Ar *ne*važiavo?“ galėtum išgirsti atsakant ir šiaip: „*ne*“ arba „*ne*, *ne*važiavo.“

Atsakomieji žodžiai *iš*, *par*, *pri*... yra čia toki pat prieveiksmiai, kaip ir šitos vietos žodis *ne*. Jie atstoja sudurtinį žodį, kurio pirmojoje dalyje yra priešdėliai *iš*, *ne*, *par*, *pri*.

§ 237. 1. Ar *ne*turi kartais pinigų? — Ne, *ne*turiu. 2. Dabar nieko *nebe*turiu (pirmiau turėjau). 3. Nežinau, kur jis yra; *nebe*žinau (pirma žinojau), kur jis yra. 4. Šilelis pavyto, žirgelis palyso: kuo *be*nujosiu prie savo mergelės! 5. Kas nū (dabar) *be*mazgos tėveliams kojeles (pirma buvo kam, dabar nebėr kam), kas *be*kurstys ugnelę, kas *be*lesins margąsias višteles! 6. Jis penkis skatikus *be*turi (pirma turėjo daugiau); jis penkis skatikus *te*turi (tiktai penkis skatikus turi, ne daugiau). 7. Jis maža *be*turi duonos (pirmiau daug jo turėta). 8. Ar jis čia *tebe*gyvena (ar vis čia gyvena, kaip gyvenęs)? 9. Ar jis Vilniuje *tebe*gyvena? 10. Ar turit duonos? Ar *be*turit duonos (gal nebetekot, gal nebeturit)? Ar *tebe*turit duonos (ar vis turit, kaip ir pirma)? 11. Turim ir duonos ir pinigų. *Tebe*turim (kaip ir pirma) ir duonos ir pinigų. *Nebe*turim nei duonos, nei pinigų (pirma turėjom). 12. Aš tris rublius *be*turiu (pirma daugiau turėjau). Aš tris rublius *te*turiu (turiu ne daugiau, kaip tris rublius; maža teturiu; ar daugiau turėta pirmiau, nepasakoma).

Pabrauktosios žodžių dalys yra ne prieveiksmiai; jos kalbos dalimis čia neina. Jos tėra žodžių dalys. Čia yra vadinamieji žodžių priešdėliai. Prieveiksmių skyriuje tuos priešdėlius paminėjom tik pažymėti, jog prieveiksmis ir šiaip žodis reikia skirti nuo priešdėlio, žodžio dalies. Tie priešdėliai reikia ir nuo vienas kito mokėt skirti.

Prielinksnis.

§ 238. 1. *Be* jo čia nieko nepadarysi. 2. *Iš* pupų jo neišvarysi. 3. Žiūrėjo *į* avilį ir man *į* akis pakaitais. 4. *Po* pavasario bus vasara. 5. *Pro* vartus *į* kiemą įvažiavo.

Prielinksnis yra nekaitomoji (nelinksniuojamoji ir neasmenuojamoji) kalbos dalis, visada vartojama draugę su žodžio linksniu (tik ne su vardininku, vietininku ir šauksmininku). Prielinksnis linksnio po savęs privalo, turi prie savęs kurį nors linksnį.

§ **239.** a) Daiktų santykiui išsakyti, yra kalboje tam tikrų lyčių, vadinamų, kaip jau žinom, linksniais. Pavyzdyje: „sūnaus namai ne visada tėvą šildo“ daiktų (*sūnus, namai, tėvas*) santykį reiškia trys atskiri linksniai — *sūnaus, namai, tėvą.* Bet pačių linksnių — visoms santykio išgalėms ir ypatybėms iškelti aikštėn — kalboje dar neužtenka. Šitam reikalui linksniai prisiima dar prielinksnius į pagalbą, žodžius, kurie linksniams padeda dar aiškiau parodyti daiktų santykį. Duotuose pavyzdžiuose (§ 238) tokiais prielinksniais eina žodžiai *be, iš, į, po, pro.*

b) Pavyzdžiui imame dar kelis sakinius:

1. Sūnus *per* visą dieną dirbo. 2. Tėvas parėjo *iš* lauko. 3. *Nuo* kalno sviedinys *į* pakalnę nurietėjo (nuriedėjo).

Tų pavyzdžių žodžiai *per, iš, į, nuo* yra pridėti prie atskirų linksnių *(visą dieną, lauko, kalno, pakalnę)* tik tam, kad būtų aiškesnis santykis tarp „sūnaus“ ir „visos dienos“, tarp „tėvo“ ir „lauko“, tarp „sviedinio“ ir „kalno“ su „pakalne“.

Taigi prielinksnis yra tam tikras žodelis, kurs linksniui tik savo darbą padeda atlikti.

§ **240.** 1. *Del* (dėliai) *jo* čia tiek darbo turime. 2. *Jo dėliai* ir mes atėjom. 3. Eik čia *pagal tvorą.* 4. Jie plaukė *jūra pagal. Žt.* 5. Jį vilko *žeme pagal (pagal žeme). Žt.*

Prielinksniai sakomi dažniausiai prieš linksnius (praepositiones, priešlinksniai), bet kai kurie pasakomi vietomis ir po savo linksnių (postpositiones, polinksniai).

§ **241.** Stovi *greta* manęs, *aplink* (aplinkui) jį, *šaly* jo, *šalia* jo; eik *paskui* mane; pastovėk *anapus* medžio; būk *arti* jo.

Skiriame dvi prielinksnių rūši — prielinksnius senybinius ir naujybinius. Senybiniai prielinksniai yra vartojami šių dienų prielinksnių reikalui nuo senų senovės *(iš, į, nuo...).* Naujybiniai prielinksniai yra prieveiksmiai arba visoki vardų linksniai, vartojami dabar ir prielinksnių vietoje *(aplinkui, aplink, arti, greta, šalia, šaly, paskui...).*

§ **242.** a) Dažnai tas pats žodis eina kalboje kartą prieveiksmiu, kartą prielinksniu. Jei toks žodis tiksliau nusako veiksmažodžio reikšmę, jei eina pats vienas sakinio dalimi arba

yra pasakytas kalboje prieveiksmiškai, tad jis yra prieveiksmis: „visus vaikus *greta* sustatėm; visi jie buvo *greta* sustatyti; tu *šalia* paėjėk; ateik *paskui* (pãskum)“... Jei toks žodis yra pavartotas su linksniu, kuris be jo neturi sakinyje reikšmės ir nesudaro *sakinio dalies,* — tad jis eina jau prielinksniu, pavyzdžiui: „jisai sėdėjo *greta manęs; šalia jo* pasėdėk; eik *paskui mane.*“

b) Prielinksnis pats vienas, be linksnio, sakinio dalies nesudaro. Bet tą linksnį prielinksniui gali ir prieveiksmis atstoti, pavyzdžiui: „iš *tėn* jis atėjo; iš *visur* renkasi; iš *kur* pareini; iš *anapus* irgi matyti“.

§ 243. *Be manęs; del jo; iš jo; nuo kalno; su juo... Po pietų; po lauką; po suolu; už arklio* (karvė stovėjo)*; už arklį* (karvę gavau)...

Daugumas prielinksnių vartojami tiktai su vienu kuriuo linksniu. Pavyzdžiui, *be, del, iš, nuo*... vartojami tiktai su kilmininku. Kiti prielinksniai *(po, už...)* vartojami su keliais linksniais.

Prielinksnių pavyzdžiai.

§ 244. 1. Mūsų miestas *abipus upės* pastatytas. 2. *Anapus upės* kitados giria didžiausia augo. 3. *Anapus* Prūsų *sienos* lietuviai pirma buvo baisiai vokietinami. 4. *Anapus ežero* jie bandą ganė. 5. Jie *anopus upės* gyvena. *Rt.* 6. *Anašal miesto* yra gražus miškas. 7. Eik *anašal upės.* 8. *Ant kalno* karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. 9. Čia *ant stogo* pernai gandras savo lizdą turėjo. 10. Knygos guli *ant stalo.* 11. Svečias į vidų, akys *ant lentynos.* 12. Užsodino kaip velnią *ant* pinigų *puodo.* 13. Nunešė šuva (šuo) *ant uodegos.* 14. Eina *ant namų* (namų linkui, į namų pusę, į namus). 15. *Antlink Norvaišų* (N-šų linkui, į tą pusę) nuvažiavo. 16. Kam šoki *ant jo?* 17. Kam pyksti *ant manęs?* 18. Eik *ant nuomonės.* 19. Aš jį *ant akių* pažinau. 20. Jį motina *ant balso* pažino. 21. *Ant akių* jis žvalus, bet darbo nepadirba, ir gana. 22. Jis, *anot* (anote) *tėvo,* kvailas per visą pilvą. 23. Tu, vis delto, *anot* (anote, no) jo betariant, eisi šunų ganyti (šukuoti).

24. Apsirišk skepetą *apie kaklą.* 25. *Apie židinį* buvo išdžiaustyti visoki skarmalai. 26. *Apie sodą* eglės žaliavo. 27. Ko

čia vaikščioji *apie tvartus?* 28. Gera ūkininkė nevaroma vaikščioja *apie* savo *gyvulius.* 29. Aš girdėjau labai negražiai *apie jį* kalbant. 30. Išgirdęs *apie* tavo *bėdą,* ir aš parašiau *apie ją* dėdei. 31. *Apie ką* jūs čia kalbatės? 32. *Apie tą dalyką* nieko jam nerašyk. 33. *Apie pietus* (apypiete) ir svečių atvažiavo. 34. Ir pernai *apie Velykas* nešilta buvo. 35. Ateik rytoj *apie šį laiką.* 36. Jis tiktai *apie Kalėdas* parvažiuosiąs. 37. Jis *apie šimtą* rublių gavęs dabar.

38. *Aplink daržą* tvorą tvėriau. 39. *Aplink mane* jie stovėjo. 40. Čia *aplink mane* sustokit. 41. Bėgo *aplink žárdieną* (kluoną). 42. *Aplink jį* giltinė jau sukasi. 43. *Aplink bandą* sukosi vilkas. 44. *Aplink visą svirną* sieńos buvo nagais nudraskytos. 45. Ko jie dabar eina apsukuo (*apsukui*) *pelkės? Žt.*

46. Gyvenau *arti* (žem. *artie*) *upės.* 47. Gavau *arti šimto* (apie šimtą) rublių. 48. Buvo jau *arti Velykų.* 49. Buvo *arti pilnio* (kuone pilnas, artipilnis).

50. Rodo *aukšt* (aukščiau) *juostos, aukšt kelių. Žt.* 51. *Až, ažu*... žr. § 266.

§ 245. 1. *Be galo* nebus galo. 2. Barnių ten buvo *be galo.* 3. Ilgas — *be galo,* gilus — *be dugno* (žiedas). 4. *Be tavęs* negaliu gyventi. 5. Šitas šulinys *be vandens.* 6. Ligonis buvo jau *be žado.* 7. Paskum ir mirė tas žmogelis *be kunigo.* 8. Jį laidojo *be mišių.* 9. Jį išlydėjo *be varpų, be triukšmo, be kalbų.* 10. Svečiai išvažiavo *be pietų.* 11. *Be rudens* neparvažiuosiu. 12. Taisykis nesitaisęs, *be vakaro* vis neišvažiuosi. 13. *Be laiko* mirė; *be laiko* rugius suvežė. 14. Jo žodžiai *be paliovos* skambėjo. 15. Jis dirba *be atvangos.* 16. *Be auksino* neparduosiu; *be penkių rublių* negausi. 17. Tenai visas šimtas buvo; *be to,* nieko daugiau neturėjau. 18. Ir *be jūsų* bus daug svečių. 19. Tau ir *be to* bus namie ko skaityti. 20. Aš ir *be tų skaitymų* turiu daug darbo. 21. *Be Petro* buvo penkiolika vyrų. 22. Ar tu negausi žmonėse mergelės *be mūsų sesužėlės?*

§ 246. 1. *Del jo* nei man skaudu, nei man graudu. 2. *Del jo* tu čia dabar žudysiesi! 3. *Del kito* jam galvos neskauda. 4. Jis atėjo *del manęs.* 5. Aš *del tavęs,* vaikeli, visą amžį vargau, dirbau. 6. *Del tavęs* aš neklamposiu tokį kelią. 7. Bernytis *del mergytės* skendo (plaukė mergytės vainikėlio ir jo beplaukdamas

prigėrė). 8. Be ne tas čia gul bernytis, kuris mirė *del mergytės?* 9. Sudirgo mano žirgelis *del tavęs.* 10. Daryk gerai *del kitų,* tai bus ir pačiam gerai. 11. Šviesi saulelė *del visų.* 12. *Del šito avino, del šitų niekų* jis mane dar tieson, žiūrėk, pašauks! 13. *Del kelių skatikų, del to nieko* tu čia gyvas lendi žemėsna (į žemes). *Rt.* 14. *Del nieko būvio, del dyko galo* mes čia dabar plaukus vienas kitam rausma (rausim)! *Rt.* 15. Mėšlo lenkis ne *del baimės, del smarvės.* 16. Aš jį *del skolos* skundžiu. 17. Niekas tavęs *del to* nekaltina. 18. *Del ko* (kodel) tu nesakei? 19. Ir ėmė *del tos žemės, del tų pinigų* bylinėti. 20. Nereik *del to* dūkti. 21. *Del tokių dalykų* nereik bartis. 22. *Del šito dalyko* jis mane baisiai išbarė. 23. Nebarkit mane, neišjuokit *del šito niekniekio.* 24. Klumpa smunka žirgelis *del neteisių žodelių.* 25. Netekau rūtelių žaliųjų *del* tavo, berneli, *žodelių meiliųjų.* 26. Ne *del skaistaus veido,* ne *del riešutų* tave jauną žiūrėjau. 27. Ne *del pieno* aš esmi balta. 28. *Del to* jį pakorė, kad jis ėjo vogti nemokėdamas. 29. Ar geras? — *Del gerumo* jis geras (gerumo jis geras), bet visai kvailas. 30. Ar jis išmintingas? — *Del išmintingumo* jis nėr peiktinas, bet šiaip doros maža tėra iš jo (žr. § 273).

§ **247.** 1. Jonas sėdėjo *greta teisėjų.* 2. Juodu *greta vienas antro* buvo. 3. Vanduo man priteko *iki kelių.* 4. Bėgo žirgelis *iki* srovės *upelio.* 5. Garsas parėjo *iki manęs.* 6. Ražančius *ligi kelių,* liežuvis *ligi žemės.* 7. Buvo vandens *ligi juostos* (ligi juostai). 8. Eik *lig ežero, lig tvoros* (lig ežerui, lig tvorai). 9. Nuo šaknies *lig viršūnei* (lig viršūnės) buvęs visas (medis) doras. *Rt.* 10. Nuo Puntuko *lig Šlavei* (lig Šlavės) ąžuolų daugybę laikė žmonės lyg kokią didžią šventenybę. *Rt.* 11. *Ligi pievai* ark; nekelk vartų *ligi galui.* 12. Pupa augo augo *ligi lango, ligi stogo.* 13. Pupa su žirniu vėl augo ir priaugo *ligi dangaus.* 14. Jo miškas traukėsi tuomet *ligi upės.* 15. Vos priėjau *ligi vietos.* 16. Laukiau *iki vakaro, ligi vakaro.* 17. Būk ištikimas *iki mirties.* 18. Buvo *ligi galo* metų, *ligi pietų, iki pietų* (žr. § 269).

§ **248.** 1. *Iš tų šiaudų* nebus grūdų. 2. Ką dirbsi *iš mano šakelių?* 3. *Iš miego (Rt.* ir *iž miego)* sviesto nesuksi. 4. *Iš lentų (Rt.* ir *iž lentų)* kibirą pasidirbdinau. 5. *Iš to aukso* žiedą nusikaldinsiu. 6. *Iš tų pačių* šventieji, *iš tų pačių* prakeiktieji. 7. Tiek

tos mantos, kaip *iš epušės* lentos. 8. Nenor keltis, kaip lokys *iš laužo* (*Rt.* ir *iž laužo*). 9. Varna *iš vietos*, kita į vietą. 10. Iškirto rankas *iš pečių*. 11. Gražus, kaip *iš pieno* plaukęs. 12. Šviesus mėnesėlis patekėjo *iš* rūtų *darželio*, o aušros žvaigždelė *iš pat vainikėlio*. 13. Laukiau senos motinėlės *iš kalnelio* pareinant. 14. *Iš sena* gimsta jáuna. 15. Vaikas krito *iš medžio*. 16. Ar *iš tolo* parėjai čia gyventi? 17. *Iš kur* tu žinai? 18. *Iš tenai* parėjo. 19. Parėjau *iš Keblaičių* (plg. „ėjau *į Keblaičius*"). 20. Vėjas pučia *iš rytų*, *iš vakarų*. 21. Ar *iš galvos* išėjai? 22. Tiek tu *iš jo* begausi, kaip *iš žąsies* avižas. 23. Imk *iš kito* (iš kito žmogaus). 24. Visi tyko *iš to vargšo artojaus*. 25. Aš laiško *iš jo* laukiu. 26. *Iš Antano* laišką turėjau. 27. Bene ką *iš jo* laimėsi? 28. Ir už darbą *iš savęs* jam mokėjau. 29. Ką siūdiniesi, vis reikia mokėt *iš savęs*. 30. Visa *iš šitų pinigų* reikia taisytis. 31. Tau reikia menko daikto — vis *iš pinigų*. 32. Marškinius duodi skalbti — vis mokėk *iš savęs*. 33. *Iš dūmo* (destis kiek yra gyvenamų trobų) mokama. 34. *Iš apmaudo* nusviedė pėdą į šalį. 35. *Iš gerų dienų* ir dienas pamiršo. 36. *Iš bado* ir varškė gardu; *iš bado* ir varškę be duonos valgo; *iš bado* bet kuo be bado. 37. *Iš didelio rašto* išėjo *iš krašto*. 38. Jis verkia *iš džiaugsmo*. 39. Per dienų dienas ūžė, *iš to* ir serga dabar. 40. Taip darė jis, žinoma, *iš bėdos*, *iš meilės*, *iš širdies*. 41. Žinoma, kad ne *iš gero* taip darė. 42. Gieda *iš ausies* (be gaidų); rėžiau *iš akies* (kaip akis man rodė). 43. Sakyk, kaip buvo *iš tiesų*. 44. Ar *iš teisybės* sakai, ar meluoji? 45. Ar *iš tikrųjų* taip buvo? 46. Ar *iš tikro* nežinojai? 47. Visus teisia jisai *iš sąžinės* (kaip jam sąžinė rodo). 48. Žmonės *iš įžodžio* (kaip yra įsižadėję, prisižadėję) juos lanko. *Rt.* 49. Ir sūrius dabar *iš knygų* (kaip knygos rodo) darom. 50. Šimtą (100) dalijam *iš penkių* (5), — taip, kaip tie penki (5), daliklio skaičius, mums rodo. 51. Padauginę 6 *iš* 3, gausim 18.

52. *Iš mažų dienų*, *iš mažens*, *iš mažumės* papratęs dykauti. 53. Jį *iš netyčių* užklupo. 54. Kiek buvo *iš viso?* 55. Buvo vyras ir *iš stuomens* ir *iš liemens*. *Žt.*

56. *Iš anapus miško* vanagas pakilo. 57. *Iš anapus upės* ėmė kas rėkauti, bet *iš šios pusės* (iš šiapus) mes niekas neatsakėm. 58. Išlindo *iš po suolo* (iš pasuolės). 59. *Iš po manęs* driežas šmurkštelėjo. 60. Elenytė *iš tolo*, *iš užu šimto mylių*, išgirdo devynių kumelių žvengimą. *Rt.*

§ 249. 1. Eik *išilgai griovio (griovį).* 2. Plaukia *išilgai ežero (ežerą).* 3. Vaikščiojo *išilgai trobos.* 4. Važiavom *išilgai dirvos, išilgai pievos.* 5. Ėjau *išilgui (išilgai), išilguo* (žem.) *rėžių, upės, dirvos.*

§ 250. 1. Dóvanai *į dantis* nežiūrėk. 2. Aš nueisiu *į kalnelį* pas senąjį tėvelį (kalnelin į senąjį tėvelį). 3. Gyvą (jį) pakarčiau *į žaliąjį beržėlį.* 4. Lipk *į medį.* 5. Rasi įspįs saulelė ir *į* mūsų *langą.* 6. *Į ką* tu čia dabar žiūri (žiūrai)? 7. Jis *į Onelę* žiūri, kaip katinas *į lašinius.* 8. Kepuraitę *į gembę* pasikabink. 9. Vagį *į sieną, į rąstą* kala. 10. Taisos ir taisos, kaip *į vestuves,* kaip varna *į dausas.* 11. Jau daugiau nebetelpa *į tą kibirą.* 12. Šnekėjo ir nušnekėjo *į pūdymus.* 13. Trobos galas atkreiptas *į rytus, į šiaurę.* 14. Rašiau· vakar *ing tave. Rt.* 15. Vyrai rašė ir prašymą *į ministerį.* 16. Duktė *į tėvus* išėjo. 17. Eik *į kunigą, į Gudelį* (kunigop, Gudeliop, pas kunigą). *Rt.* 18. Eime *į Keblaičius* (į Keblaičių šeimą, į tos pavardės šeimą). 19. Nueik *į kaimynus,* ir gausi. 20. Gavau ir batus (pušnis), bet dar reikia *į juos* pridėti. *Rt.* 21. Daug medžių sukūreno *į plytas.* 22. Susirinko *į tūkstantį* (apie t-tį) žmonių. 23. Sakai daug buvę, — ar bus *į šimtą?* 24. Šitą arklį *į dalį, į skolą* (mokant dalies, skolos dalį) ji gavo. 25. Ar žinai, *į ką* jis panašus? 26. Jis *į tave* nepanašus (žr. § 270).

§ 251. 1. Troboje keleivis *įkypai lovos* pavirtęs knarkė. *Žt.* 2. Patiesk čia *įstrižai (ištrižai) šitų lentų* (ne skersai, ne išilgai). 3. Saulelė *kiaurai vandens* skaitė upės dugne akmenėlius. *Žt.*

§ 252. 1. Eina *Kelmės linkuo, Telšių linkuo. Žt.* 2. *Ten linkuo* bus geresnis kelias. *Žt.* 3. Einu *ant Kalvarijos linkuo. Žt.* 4. Jis važiavo *ant Kuršo, ant Prūsų linkui.* 5. Eik *ant Trakų linkais, linkai* (į Trakų pusę, Trakų tiesumu, į Trakus). *Žt.* 6. Eik *ant šen linkai.* 7. *Šen linkai* traukia vėjas ugnį. 8. *Tilžės linkam, Tilžės link* pasuko.

§ 253. 1. Gyvuliai buvo *netoli* (netol, žem. *netolie*) namų. 2. Aš gyvenu *netoli tavęs.* 3. Jis ėjo *nuo (nuog) kalno* (žemyn). 4. Žiedą *nuo piršto* numovė, nutraukė. 5. Jis bėga *nuo manęs.* 6. Obuolys *nuo obels* netoli terieda. 7. Čia ramus vėjelis *nuo*

žolynų pūtė. 8. Lipo *nuo ryto* ligi vakaro. 9. Jojau *nuo ryto* lig vakarėlio, kolei prijojau uošvio dvarelį. 10. Žadėjo stomenį (stuomenį) *nuo nosies* ligi lūpos (tokį ilgumo). 11. Jų lapais *nuo ligų* gydė žmones. 12. *Nuo šermukšnėlio, nuo putelėlio* (putinėlio) girelė raudonavo, *nuo pikto vyro* veidelis mėlynavo. 13. *Nuo ko* raudonas tavo veidelis? 14. *Nuo ko* (del ko) rasotas tavo žirgelis? 15. *Nuo jo* (iš jo) vakar laišką turėjau.

§ 254. 1. Eik *pagal tvorą* (patvoriu, žem. *pagal tvoros), pagal pat upę* (pačiu paupiu). 2. Uošvis tave mylėjo; *pagal tave* jis ir mane, tavo draugą, pamylėjo. 3. *Pagal* savo *metus* jis gerokai paaugęs. 4. Jie tau išsimokės *pagal darbą, pagal* tavo *nuopelnus.*

5. Ne arė, tik arklą vilko *pagal žeme. Žt.* 6. Katalikai jį *nakčia pagal* palaidojo; vilko *žeme pagal;* plaukė *jūra pagal;* jį nuvežė laivu *jūra pagal. Žt.* 7. Ar suvažinėsi *nakčia pagal* į Kauną? *Žt.*

8. Tiesiai *paliai daržąis* (ryt.) lėkė namo.

§ 255. 1. Buvau *par jį, par kunigą, par tėvą* (pas jį, pas kunigą, pas tėvą); stovėjau *par tvorą, par ežerą. Rt.* 2. Kalytė, stovėdama *par vartus,* kiauksėjo. *Rt.* 3. Aš gyvenu *pas jį.* 4. Dirbau *pas kunigą* tris dienas. 5. Pasilik *pas mane* (žem. *pas manęs);* eikš *pas mane* (žem. *pas manęs,* ryt. *į mane).* 6. Sėskis *pas krosnį* (žem. *pas krosnies).* 7. Kad tu mane vesi, tu *pas mane* du kubilu vyžų rasi (žr. § 270, c).

8. Jis eis *paskui mane* (žem. *paskuo manęs*). 9. Sek *paskui bitę (paskuo bitės),* įseksi į medų. 10. Kaip aš *paskui jį* ėjau, nebesižinau. 11. Šuo seka *paskui piemenį.*

12. Jūroje dabar, *pasak* laikraščių *pranešimo,* pavojinga plaukyti. 13. *Pasak laikraščio,* ir Gudai nori dėtis su Lietuviais. 14. Ir Petras, *pasak jo,* nieko priešinga neturėsiąs.

§ 256. 1. Ėjau *per lauką.* 2. Plaukiau, bridau, pervažiavau *per upę.* 3. Lipau *per tvorą* į kiemą; *per tvorą* (per tvoros viršų) aušros žiūrėjau. 4. Teka saulelė *per beržynėlį, per žaliąją girelę.* 5. Kam važiuoji *per vartus* (per parverstus, gulinčius vartus)? 6. Arklys *per tvorą, per vartelius* šoko. 7. Mušė *per galvą.* 8. Kvailas *per visą pilvą.* 9. Yra pavargėlių, kurie beeidami *per bažnyčias* daug pinigų susirenka. 10. Ėjo *per žmones*

(nuo vieno prie kito...). 11. Kokią pūgą (pusnį) vertė jis *per mergas* (kur girdėdamas, važiavo — mergos sau ieškojo)!

12. *Per naktį, per visą naktį, per kiaurą naktį* budėjau. 13. *Per visą tą laiką* jis prie manęs buvo. 14. Jis gimė *per Kalėdas, per Sekmines, per Šv. Joną, per Lenkmetį, per mėšlus (per mėšlavežį, per mėšlavežtį), per rugius (per rugiapiūtę), per marus* (kai maras buvo). 15. Įsrigai (įstrigai) man į akį *per mėšlavežtį.*

16. Jis buvo tenai *per berną.* 17. Vokiečiai lietuvį *per drimelį* laiko. 18. Tave jie *per beprotį* laikė. 19. Nušovė ją *per gegužėlę* (gegužėle palaikę). 20. Kad būtų žvieję, būtų sužvieję *per margą lydekėlę.*

21. Aš jo *per tvorą, per duris* nemačiau (tvora, durys man kliudė). 22. *Per tave* aš nieko nematau (tu man kliūvi). 23. *Per jus* mes dabar nė savo vaiko negausim pamatyti. 24. *Per juos* nieko nė pirkti nebegalim (jie čia mums kliūva, kliudo). 25. Ta merga *per žodį* (mano žodžio tereikėjo) būtų už manęs tekėjusi. 26. *Per jį* visa gausi (jis patarpininkaus, padės).

27. Čia nėra *per jį* (už jį) geresnio. 28. Nėr mėsos *per kiaulieną* (geresnės už kiaulieną). 29. Gavau *per du šimtu* (daugiau kaip 200). 30. Mokėjo *per dvidešimt* rublių (daugiau per 20 rublių, 20 rublių su viršum). 31. *Per aštuonias valandas* žmogui daugiau nereik miegoti. 32. Aš niekad nemiegu daugiau *per šešias valandas* (žr. § 271).

§ 257. 1. Aš *pirma tavęs* (pirmiau už tave) baigiau darbą. 2. Aš čia būsiu *pirma jo.* 3. Banda eina *pirma piemens, pirm piemens.* 4. Jis kelias *pirm aušros* (prieš auštant). 5. Negirk *pirm ryto* mergą nei *pirm vakaro* dieną.

§ 258. 1. *Po Velykų* bus Sekminės. 2. Ateik *po pietų,* ir gausi. 3. Kas bus *po* tavo *galvos* (tau numirus)? 4. Susiprato, bet jau *po laiko.* 5. Ir jis žadėjo parvažiuoti *po trijų dienų, po dvejų metų.* 6. Jis sakėsi būsiąs čia tiktai *po Šv. Petro.* 7. *Po manęs* kitas ateis. 8. Netrukus, *po kelių minučių,* viską sužinosi. 9. *Po visa ko, po sumos* išėjo visi iš bažnyčios. 10. *Po visa ko* ėjo šokiai (buvo šokama) lig išauštant. 11. Eikit *po kits kito (po vienas kito)* laukan.

12. Taip atsitiko *po* mano *akių* (mano akyse, man bematant). 13. *Po kojų* pamynė. 14. Tas niekniekis *po galvų* (lovos galvūgalyje), *po kojų* (kojūgalyje) buvo padėtas. 15. Atėjo žmogelis pasibraukęs *po pažastės* ryšiuką (žr. § 269, b ir c).

16. *Po puodu* pasivožęs pačios nerasi. 17. Višta nupešta, *po tvora* (žem. *po tvoros*) pakišta. 18. Kojas *po stalu* laiko. 19. Sviestą *po užraktu* laikom dabar. 20. Paeik *po stogu* (žem. *po stogo*), ir nesulis. 21. Ir jis *po manim* kalbėjo (mano pusę laikė).

22. Nardos kaip žuvis *po vandenį*. 23. Ir jis yra valkiojęsis *po visą pasaulį*. 24. Ji lakstė *po visus pašalius*, būsis ką dirbanti. *Žt.* 25. Vakar čia *po girią, po laukus* daugybė žmonių vaikštinėjo. 26. Jie ėjo *po vieną, po du, po tris*. 27. Jie gavo kiekvienas *po skatiką, po tris rublius*. 28. Vyrai parsinešė iš jų *po kepalą* duonos.

§ **259.** 1. Jis gyveno *prie* (žem. *pry*) *manęs*. 2. Kaip (kai) nujosi pas mergelę, apsistoki *prie vartelių*. 3. Jis man vis *prie šalies*. 4. *Prie Aleksandro II* kiek palengvėjo ūkininkų gyvenimas. 5. *Prie jo* ir mums buvo geriau gyventi. 6. Petras, kur bus buvęs, vis *prie jų* prisistojęs. 7. Glauskis *prie krosnies* (ryt. *į krosnį*). 8. Kopėčias *prie medžio* pristatė. 9. Prišoko *prie Jurgio* (ryt. *į Jurgį*) ir ėmė skeryčioti. 10. Kad kas prispaustų *prie darbo*, supliukštų jos lašiniai. 11. Reiks *prie daktaro, prie kunigo* važiuoti. *Žt.* 12. Žadėjau įsisėdęs važiuoti *prie Antano*. *Žt.*

§ **260.** 1. Ateik *prieš* (žem. *pryš*) *vakarą, prieš gaidžius, prieš Sekmines, prieš pietus;* atsikelk *prieš dieną* (prieš auštant). 2. Negirk dienos *prieš vakarą*. 3. *Prieš Velykas,* pačiu paleidimu, įsigeidė (įsimanė) ji kadugių (kadagių, ėglių) dažyvėms (dažams). 4. *Prieš trejus metus* (už trejų metų) ir jis čia gyvenęs.

5. *Prieš* (žem. *pryš*) *vėją* nepapūsi (neatpūsi). 6. Nespiauk *prieš vėją* — pats save apspiausi. 7. *Prieš srovę* irtis sunku. 8. *Prieš jį* neįstengsi. 9. Ne visi nori *prieš juos* stengtis. 10. Ir jie dabar *prieš vyriausybę* eina, galvas kelia. 11. Kada jūs sukilsit *prieš* savo *nenaudėlius?* 12. Ėjo *prieš mane* priešais (*pryš* mane *pryšais*, žem.). 13. Šiaušias, kaip katinas *prieš šunį*.

14. Tu *prieš jį* (palyginti su juo) tik dulkė. 15. Pelė *prieš žiurkę* labai maža. 16. Kas jis *prieš kunigą!* 17. Mes prieš *jį* būsim dabar labai mokyti. 18. Jie *prieš tave* visai kvailučiai.

19. Tarp debesų, *priešais saulės*, žibėjo puiki orarykštė (laumės juosta, straublys). *Žt.*

§ **261.** 1. Jis man *pro šalį* praėjo. 2. Ir jam būtų ne *pro šalį* (ir jam būtų pravartu, įdomu). 3. Paukštis *pro jį* pralėkė. 4. Jojo *pro* mergužės *šalelę, pro* rūtyčių *darželį.* 5. *Pro* mano *šalį* upužis teka. 6. Tiesus kelias *pro pupas, pro žirnius.* 7. *Pro tamsą* išvažiavau. 8. *Pro tvorą* (pro tvoros tarpą, pro spragą) žiūrėjo. 9. Išmečiau *pro tvorą.* 10. Žiūri kaip žvirblis *pro tvorą.* 11. Aš esu vilko neštas ir pamestas; esu matęs ir žąsiną *pro tvorą* vandenėlį leidžiant. *Žt.* 12. Saulelė įspindo *pro langą,* ir mums ramiau radosi. 13. *Pro* stiklo *langą* aušros žiūrėjau. 14. Ko žiūri *pro langelį?* 15. Ir parodė obuolį *pro* stiklo *langelį.* 16. Į kiemą *pro vartus* įvažiavo. 17. Teka rieda saulelė *pro* vario *vartelius.* 18. *Pro duris* virto, kaip iš kamino, dūmai. 19. Teka saulaitė *pro debesėlį.* 20. Visi velniai išlindo (iš trobos) *pro kaminą.* 21. Išsikasė *pro pamatą* skylę ir pabėgo. 22. *Pro urvą* prilindo pelių. 23. Man peilis iškrito *pro vežėčias.* 24. Ašaros *pro akis* išbėgo. 25. *Pro vieną ausį* įėjo, *pro antrą* išėjo. 26. Keiksmas *pro burną* išeina, *pro ausį* pareina. 27. Kai pasenau, akis įgijau, *pro tas akis* pati išlindau (aguona, žr. § 271).

§ **262.** 1. Pasitikau ją *pusiau kelio.* 2. Buvo *pusiau pamokslo,* kai atėjai. 3. Ėjo, švietė *skersai mišką.* 4. Kai gausį *skersai nugarą,* tai žinosi. 5. Eik čia *skersai* (per) *kelią,* ir tiek. 6. Guli *skersai lovos.* 7. Suguldė visus *skersai lankos: Žt.*

§ **263.** 1. *Su vištomis* eina gultų (ryt.), *su gaidžiais* keliasi. 2. *Su saule* gulė, *su saule* kėlės. 3. Ar nuskendo, ar išplaukė, ar *su našle* suderėjo. 4. Dar nesudūrei *su Dievu* pirštais, tai dar nežinai, kaip bus toliau. 5. Ar jau sutarei *su juo?* 6. *Su Dievu* nesibarsi. 7. Bene vilką *su lokiu* suvesi? 8. *Su kokiu žmogum,* tokia ir kalba. 9. Neduok Dieve *su gyvais velniais* muštis. 10. Gyvena, kaip kirvis *su akmeniu.* 11. Ir *su juo* pasisveikinau.

12. *Su medžiu* lygus (plg. *sulig*), niekad saulės nemato (šerdis). 13. *Su slenksčiu* aukštumo. 14. *Su saule* negyvensi. 15. Sudauginę 6 *su* 3 gausim 18; sudėję 6 *su* 3 gausime 9.

16. Buvo jau *su žiburiu.* 17. Atidūrė Ponas Dievas, kaip *su žiburiu* (kaip tūrėdamas, laikydamas žiburį, žiburiu nešinas) į akis. 18. *Su dalgiu* (pasiėmęs, tūrėdamas dalgį) giedros nelauk. 19. Ko jis atėjo *su kartimis?* 20. *Su tokiais arkliais* (turėdamas tokius arklius) gali arti. 21. Visur duona *su pluta.* 22. Ar *su kunigu, su Dievu* mirė Petras? 23. Ar *su mišiomis* jį laidojo? 24. Jį, sako, *su varpais, su kalbomis* sutikę. 25. Jį vakar *su triukšmu* išvarę. 26. Ar jį *su noru* (nóringai, mielai) ima? 27. Kur lendi *su kepure* (kepurėtas)? 28. Kiti nesisveikina *su pirštinėmis* (pirštinėti). 29. Žiūrėk, ir jis *su kailiniais* (kailiniuotas), *su pušnimis* (pušnėtas, žr. § 272, b). 30. *Su adata* siuvo; *su kuo* duosi — *su tuo* suduosi; rėžė jam *su pagaliu* (žr. § 272, a).

§ **264.** 1. *Sulig kate* didumo. Kiškis buvo *sulig šunim, sulig kate* didumo; jis buvo *sulig manim, sulig juo* didumo, *sulig stalu* (žr. *su*). 2. Vandens buvo mažne (kuone) *sulig lieptu.* 3. Ji nori stengtis *sulig kitais,* bet negali. 4. *Sulig tuo kartu, sulig ta diena* (lygiai su ta diena, lygiai nuo tos dienos) ligonis ėmė vis silpnyn eiti. *Žt.* 5. *Sulig sutema* būsim namie. 6. Petras *sulig* jo *žodžiais* nutilo; *sulig tuo apskelbimu* visi žinojos į kokias pinkles patekę. 7. Jų ir pašaras *sulig Kalėdoms* pasibaigė. 8. *Sulig Šv. Jurgiu* pasibaigė žiema. 9. Šiandien atsikėliau *sulig pusryčiais* (lygiai tuo metu, kada reik pusryčiauti). 10. Vyskupas norėjo, kad kunigai sakytų pamokslus *sulig* vietos žmonių *tarme* (lygiai taip, kaip yra kurioje vietoje kalbama). 11. Rašant *sulig viena tarme* (lygiai taip, kaip yra toje vietoje tariama), daug gramatikos mokėti nereikia.

§ **265.** 1. Sėskis *šalia (šaly) manęs.* 2. *Šalia kelio vieškelėlio* trys liepelės augo. 3. *Šaly* (ryt.) *jo* stovėjau. 4. *Šalip* (žem.) *tavęs* pastovėsiu. 5. Jis gyvena *šiapus (šiopus) miško, šiapus upės.*

6. *Tarp* (terp) *medžių* nieko nebuvo. 7. *Tarp dviejų auklių* vaikas be galvos. 8. Šičia eis siena *tarp mūsų* ir *Lenkų žemės.* 9. *Tarp žmogaus* ir *kitų padarų* yra daug skirtumo. 10. Sėskis *tarp mūsų.* 11. Nekišk piršto *tarp durų.*

§ **266.** 1. Vorai *ties* jo *galva* tinklus mezga. 2. *Ties manim, ties* mano *galva* jau vanagas skraido. 3. Čia, *ties* mūsų *langu,* vienas žmogelis ilgai stovėjo ir ko laukė. 4. Anapus

upės, *ties* mūsų *bažnyčia,* kupli graži liepa augo. 5. Su kitais man nerūpi, galvos neskauda, aš tik žiūriu *ties savim.* 6. Del kito nei jam skaudu, nei jam graudu: jis tik žiūri *ties savim.* 7. Buvau *ties medžiu, ties ežeru* (tiesiai priešais; pas medį, pas ežerą). *Rt.* 8. Pamačiau jį *ties vartais* bešnekant. 9. Stovėjau *ties ežeru, ties tvora.*

§ **267.** 1. Kelmas yra didesnis *ažu šaką. Rt.* 2. Jis daugiau gavo *už mane* (nekaip aš). 3. Tu geriau rašai *už* savo *brolį.* 4. Ar atiduosi karvę *už* mano *arklį?* 5. *Už pinigus* visko gausi, tik meilės neįgysi. 6. Pirkau *až penkius rublius. Rt.* 7. *Až darbą* iš savęs reikia mokėt. *Rt.* 8. Aš *už vieną pažiūrėjimą* daviau šimtą raudonųjų. 9. Jis lupa *ažu sena, ažu nauja* ir *ažu trejus metus* pirma. *Rt.* 10. *Už tokį padarymą* gero žodžio iš jo neišgirsi. 11. *Už šitokį pasielgimą* jis tave tikrai bartų. 12. Padirbėk *už mane;* pabark jį *už mane* (pabark jį mano vardu, pabark jį, padirbėk ir tuo mane pavaduok). 13. Nenoriu aš *už tave* klampoti (pats klampok). 14. Jis kovoja su jais *už mane, už* savo *tėviškę* (kovoja mano vietoj, mane pavaduodamas, mane, savo tėviškę gelbėdamas, gindamas); kalba *už mane* (kalba mano vietoje, kalbėdamas mane pavaduoja, mane gina; po manim kalba); mirė *už mane* (mane gindamas, mane gelbėdamas); Kristus *už mus* numirė; aš *už jį* stosiu (jį pavaduosiu). 15. *Už jį* įmanytų savo galvą padėti (žr. § 273, b).

16. *Už akių* lojate, į akis nieko nesakote. 17. Stovėjau *až tvoros. Rt.* 18. Buvau ažėjęs net *ažu ežero. Rt.* 19. Stovėjau *už jo;* jau *ažu kalno* (ryt.) jis buvo. 20. Svečias (žiema) jau *už durų.* 21. Saulė slinko *už debesų.* 22. Vaikai bėgo *už kits kito* namoliai. 23. Nusitverk jį *už rankos, už plaukų.*

24. *Ažu tavęs* (per tave) nemačiau nė jo. *Rt.* 25. *Až* mano *galvos* (del mano kaltės) jis pasikorė. *Rt.* 26. *Až* tavo *galvos* (del tavo galvos, del tavęs) būčiau galą gavęs. *Rt.* 27. *Už trejų metų* (prieš trejus metus) čia visai kitaip buvo galvojama. 28. Ateik *už* (po) *trijų dienų.*

§ **268.** 1. *Viduj miško, viduj pušynėlių* jauti kvapą dirvų ir pievelių. *Rt.* 2. Skiedra plūduriavo *vidur balos, vidur kūdros.* 3. *Viršuj mūro* uogos kabėjo. 4. *Viršum vandens* bernelis plaukė.

Pažymėjimai. Nę visur lietuviai įrašytuosius prielinksnius (§§ 244–268) vartoja lygiai taip, kaip čia iškelta aikštėn kalbos pavyzdžiais. Be tų kalbos skirtumų, kurie trumpai pasakyti pačiais pavyzdžiais, čia — leisdamasis į rašomosios kalbos dalykus ir į kalbos tarmes — dar kai ką pažymiu (§§ 269—274).

§ 269. a) Šalia *abipus, abišal,* rašoma kartais iš tarmių ir *abypusiai, abyšaliai;* šalia *anapus, šiapus* yra sakoma rašoma ir *anopus, šiopus* (plg. *šalia* ir *šaly*). Žemaičiai sako ne *apie, nuo, prie, prieš,* bet *apei, aplei, nū, pry, pryš.* Šalia *del* vienas kitas parašo iš tarmių ir *dėl* (plg. *dėliai*). Parašoma kartais iš tarmės ir *„lyg* ežero, *sulyg* manim". Prielinksniai *iki; ligi, liki (ik, lig, lik)* vartojami raštuose mišrai, be kokio įžymaus skirtumo; jie visi vienos reikšmės, tik vienoje vietoje įprasta labiau sakyti *iki, ik,* kitoje — *ligi, lig,* kitoje ir — *liki, lik.* Raštuose jie *(ligi, lig...)* sudedami dažniau su kilmininku, nekaip su naudininku.

Labai įvairiai yra tariamas ir prielinksnis *linkuo* (žem.), *linkui* (aukšt.), *linkan, linkai, linkais (link);* rytuose vietomis yra sakoma ir *sa, salig (= su, sulig).*

b) Keli prielinksniai, sudėti su vienaskaitos žodžiais, turi dažniau naudininką, su daugiskaitos žodžiais — beveik visada kilmininką. Taip antai, yra rašoma kartais iš tarmių: *iki vakarienei* ir *iki pietų*; *po Sekminių, po pietų* ir *po sumai, po vakarienei, po Šv. Petrui.* Prielinksnį *prie* kai kas (ryt.) pavartoja raštuose ir su naudininku *(prieg tam, prie sodžiui).* Rašome paprastai: *iki (ligi) pietų, iki ežero, iki upės, po pietų, po vakarienės, po pamokslo, po to, prie to, prie kaimo, po visa ko.*

c) Žemaičiai ir kur-ne-kur aukštaičiai prielinksnį *pas* vartoja su kilmininku, kiti aukštaičiai (dauguma) jį sudeda su galininku. Rašome dažniausiai: „pakišk *po puodu,* guli *po lenta*", bet sakome rašome iš žmonių kalbos ir — „pakišk *po galvų,* guli *po galvų,* stovi *po akių*"; žemaičiai sako ir — „pakišk *po puodo,* guli *po lentos, po suolo* susirangė" (jie *po* deda paprastai ir šitam reikalui su kilmininku). Prielinksnius *aplink, apsuk (aplinkui, apsukui), pagal, paskui* žemaičiai ir kurie-ne-kurie jų kaimynai aukštaičiai vartoja su kilmininku *(pagal tvoros, paskui manęs...),* visi kiti aukštaičiai — su galininku.

Šitos įvairių vietų kalbos ypatybės (a, b ir c) išeina aikštėn — vienos rečiau, kitos dažniau — ir raštuose.

§ **270.** a) Rytų aukštaičiai žodžius *ant* ir *į* taria vietomis vienodai. Rytuose yra sakoma ir „einu *in* kunigą, žvirblis tupi *in* stogo“ arba „einu *ant (= unt, ont, un)* kunigą, žvirblis tupi *ant* stogo“. Prielinksnis *į* tariamas rytuose dažniausiai *in (int)*. Tariame vietomis iš senovės ir *ing*. Tas nevienodumas atsiliepia kartais ir mūsų raštuose.

b) Rytų aukštaičiai kalbos reikalui turi beveik visur vienu linksniu daugiau („eina *miškan,* eina *miškuosna, miškuosen*“). Kur sakome rašome ta pat reikšme — „einu *į mišką, į miškus*“, ten rytų aukštaičiai tuo savo senoviniu linksniu *(miškan, miškuosna)* tebesinaudoja. Prielinksnį *į (in, int, unt...)* jie vartoja kiek kitaip — ten, kur žemaičiai ir kiti aukštaičiai, klausiami *kur* (kurion vieton), sako *linkan, linkai (linkui), pas, prie.* Kur kiti sako: „einu *pas Onos* (žem.), *pas kunigą, pas tvoros* (žem.), *pas tvorą,* eisiu *prie kunigo, prie jų* pridėsiu, eina *Telšių linkan, antlink Telšių*“, —. rytų aukštaičiai sako paprastai: „einu *in (int, unt...) Oną, in kunigą (kunigop), in tvorą; in juos (in jas), int juos* pridėsiu, eina *in Telšius*“.

Šitą prielinksnį *(į)* ir kiti aukštaičiai iš dalies tebevartoja taip, kaip jų rytų kaimynai. Jie sako ir šiaip: „rašo *į brolį,* leidžia prašymą *į ministerį,* eina *į Keblaičius, į Jonus,* pareina *į tėvus.*“ Ir čia rašomojoje kalboje nėra tuo tarpu visiško vienodumo.

c) Kur sakome rašome dažniausiai „buvau *pas kunigą, pas kaimyną*“, rytų aukštaičiai sako vietomis „buvau *pas kunigą, pas kaimyną*“, vietomis „buvau *par kunigą, par kaimyną*“, rečiau „buvau *kunigiep, kaimyniep*“. Kur sakome rašome: „einu *per upę, per žmones*“, ten ir rytų aukštaičiai sako „einu *par (per) upę, par (per)* žmones.“

d) Žemaičiai sako: „važiuok *par* lauką, *párvažiuok*“. Rytų aukštaičiai sako: „važiuok *par* lauką, *pér*važiuok“, vietomis — „važiuok *per* lauką, *per*važiuok“, vietomis ir „važiuok *par* lauką, *parvažiúok*“.

Rašomosios kalbos prielinksnį *per,* tariamą rytuose dažniausiai *par,* raštuose skiriame nuo to rytų *par,* apie kurį kalbame pavyzdžiais skyrium (žr. § 255).

§ **271.** Lietuvos žmonės beveik visur griežtai skiria *per* nuo *pro.* „*Per* tvorą“ (neparverstą) žiūrėti tegali Lietuvoje didelis, aukštas padaras (gyvulys), ne žvirblis, ne mažas vaikelis; „*pro*

tvorą“ žiūrėti ir ką kita pro ją daryti gali ir žvirblis, ir žąsis, ne tiktai žmogus, ne tiktai arklys. Dauguma *„pro* vartus“ tevažiuojam į kiemą, nors vietomis, del įvairių priežasčių, jau ir *„per* vartus“ yra važiuojama. Čia ir raštuose ne visi tuo tarpu sutinkam (žr. §§ 256 ir 261).

§ **272.** a) Pasakymų „rėžė jam *su* pagaliu, *su* adata siuva“ kalboje turime del to, kad tarp pasakymų „rėžė jam *su* pagaliu (= rėžė jam pasiėmęs pagalį)“ ir „rėžė jam *pagaliu*“ (kuo, kuriuo įnagiu jam rėžė?) yra labai maža skirtumo (žr. § 263).

b) Sakydami tam tikruose sakiniuose: *su* kepure, *su* pirštinėmis, *su* pušnimis, *su* švarkais..., sakome betgi dažniausiai: „tie kareiviai buvo *baltomis* kepurėmis (be *su*); ir jis atėjo *ilgais* švarkais; *tokiomis* pirštinėmis aš ir dilgėles, ne tiktai rugius, mokėčiau griebti; *tokiomis* pirštinėmis ir linai gera būtų šukuoti; *tokiomis* pušnimis nesunku būtų ir purvynas klampoti; *baltais* kailiniais čia beveik nematyti žmonių“.

§ **273.** a) Yra rašoma: „*del* jo (*del* savo tėviškės, *del* savo žemės, *del* savo tautos, *del* būvio) ilgai vargau, žudžiausi, dirbau, kovojau“. Vartodami šitoj vietoj prielinksnį „del“, norime, tarytum, pasakyti: „Kad ne jis, kad ne tėviškė, ne žemė, ne mano tautos, nę mano būvio reikalai, tad nebūčiau, gali būt, nei vargęs tiek, nei žudęsis, nei dirbęs, nei kovojęs (jis, tėviškė, tauta, jų reikalai... buvo mano vargo priežastis)“. Kas sako: „*del* jų čia vargstu, *del* jų dabar kovoju, *del* jų žmonės miršta“, tas nori lyg pasakyti: „jie mane čia vargina; jie mane stumia verčia kovoti; jie (jų reikalai, bėdos, vargai...) į kapus žmones nuvaro, jie (savo reikalais, darbais, padarymais) žmones žudo, galą jiems padaro“.

b) Kas sako: „nenoriu *už tave* klampoti (nenoriu tavo darbo dirbti)“, „jis *už mus* (mus gelbėdamas) mirė“, „*už jį* įmanytų savo galvą padėti“, tas pasako ir: *„už tave, už savo tėvų žemę, už savo tautą* jis ilgai vargo, dirbo, kovojo, mirė“. Vartodami šiuose pasakymuose prielinksnį „už“, norime, tarytum, pasakyti: „jis vargo, dirbo, kovojo, mirė — vis tave, savo tėvų žemę, savo tautą gindamas, gelbėdamas (tavim, savo tėvų žeme... rūpindamasis; tave, savo tėvų žemę... pavaduodamas)“. Kas sako: „*už juos* čia vargstu, *už juos* dabar kovoju, *už* juos žmonės miršta“,

tas nori lyg pasakyti: „vargstu juos gindamas, jais rūpindamasis, vargstu, kad jiems nebūtų tiek vargo; juos ginu kovodamas, juos gindamas kovoju; žmonės, jais rūpindamiesi, juos gindami miršta".

§ 274. Žodžiai, kurie eina prielinksniais, yra vartojami dažnai ir prieveiksmiais: *aplinkui, paskui, šalia, skersai*... (žr. §§ 241, 242). Prieveiksmiais (dalelytėmis) eina ir senybiniai prielinksniai, plg.: „reikėjo *lig laiku* pasakyti; dirbo *lig auštant; per sunkiai* dirba; atsikėlė *prieš švintant*..." (žr. §§ 232, 233, 236...). Žodelis *ligi (iki...)* kalboje, kaip matysim toliau, eina ir jungtuku.

Jungtukas.

§ 275. 1. Jų augo sūnus *ir* duktė. 2. Vakar jį sulijo, *ir* parėjo visas šlapias namo.

Čia žodis *ir* jungia dvi sakinio dali, du veiksniu (1), ir du sakiniu (2). Nekaitomus žodelius, kuriais jungiame sakinio dalis arba ištisus sakinius su kitomis sakinio dalimis ir su kitais sakiniais, vadiname *jungtukais*, arba sąjungomis.

Jungtukais eina kalboje toki žodžiai, kaip antai: *ir, o, bet, kad, idant, nes, nors (norint), jei (jeigu)*...

§ 276. 1. Jis turi *ir* didelių vaikų *ir* mažų. 2. Jis apsivilko *ir* išėjo iš namų. 3. Vakar *ir* užvakar buvo labai gražus oras. 4. Turiu karvę *ir* arklį. 5. Buvo jų du vaiku, sūnus *bei* duktė (sūnus *ir* duktė, sūnus su dukteria). 6. Mano mergužė balta *bei* raudona (balta *ir* raudona). 7. Išgėrė stikliužėlį (alutėlio) baltą *bei* raudoną. 8. Sėjamės pašarui ne baltųjų, *bet* raudonųjų dobilų. 9. Jis gerai išmoksta pamokas, *bet* nemoka savo mintis nuosekliai išdėstyti kitiems. 10. Mokinys gerai mokosi, *ir* mokytojas juo džiaugiasi. 11. Karvę mačiau, *o* jaučio paupy nebuvo. 12. Gerumo jis geras, *bet* taip baisiai girti vis delto nereikėtų.

Čia yra jungtukų, kuriais jungiame sakinio dalis (du veiksniu, du tariniu, du papildiniu, du pažyminiu, du aplinkybės žodžiu) ir atskirus sakinius (plg. 1—9 ir 10—12).

Jungtukai *ir, bei (be)* artina arba lygina tas sakinio dalis, kurias jie jungia; jungtukai *o, bet*, jungdami gramatikos atžvilgiu

sakinio dalis, sustato jas priešpriešiais, tolina, skiria. Jungtukais *ir*, *o*, *bet* jungiame čia vienos rūšies sakinius (pagrindinius).

§ **277.** 1. Tada atjosiu, tada lankysiu, *kada* sausa lazda žaliuos. 2. *Kad* aš *(kada)* mažas buvau, šile ožius ganiau. 3. *Kad* tu išgelbėjai žmonių giminę, duosiu tau maistui gyvulį, kurį pats pasiskirsi. 4. *Kadangi* buvo labai nuvargęs, turėjo atsilsėti. 5. Valgyk, *kad* būtumei stiprus. 6. Prašyk Dievą, *kad* rytoj gražus oras būtų. 7. Jis taip daro visiems matant, *idant* visi stebėtųsi jo išmintimi. 8. Tariau, *kad* kas į pelkę įkrito. 9. *Kad* rankas turėtų, vagį pagautų. 10. *Kai* ateisi, pasakysiu. 11. Vis jums juokai, *kol* patys nepatiriat baimės. 12. *Kol* tu mane paginsi (pavysi), aš pasiganysiu. 13. Palauk, *lig* aš sugrįšiu. 14. Paežeriuos reiks ilsėtis, *nes* ir arkliai labai nusivarę. 15. *Jei* oras rytoj bus gražus, mes rugius vešim. 16. Taip išdėjo, taip išdirbo, *jog* šuva mėsos neėstų.

Čia turime jungtukų, kuriais jungiame šalutinius sakinius su pagrindiniais. Jungdami vienais pažymime, jog šalutinis sakinys yra pagrindiniui laiko, priežasties arba kita kuri aplinkybė. Jungtukais šalutinius sakinius jungiame prie pagrindinio ir tada, kada šalutinis sakinys kitas kurias sakinio dalis jam atstoja (plg. sak. 8).

§ **278.** Kiti pavyzdžiai. 1. Jis *ar* nenor ateiti, *arba* nežino, *kad* mes taip jo privalom. 2. Ten keliaudamas turėsi *ar* joti, *ar* važiuoti, *arba,* gali būt, ir pėsčias gausi kiek eiti. 3. Tu turi *ar* man atrašyti, *ar* pats ateiti. 4. Jis vis verkia *arba* juokiasi. 5. Dievas kantrus, *bet* nemaršus. 6. Dievą mylėk, *bet* ir velnio neatmesk. 7. Einu einu keliu. *Gi* žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepiauną. 8. Gulėk, gulėk! *Gi* ką tu sugulėsi? 9. Tik pykšt, *ir* nušovė. 10. Tik šlumšt, *ir* įlindo. 11. Priešpriešiais sustoję *ir* barasi. 12. *Kad ir* tėvai jau išmirė, *tačiau* vaikai neištvirko. 13. *Kad ir* lytų, aš keliausiu. 14. *Kad* prie darbo kaip gaidys, *tad* prie valgio kaip arklys. 15. Nešok, nežvenk, žirgeli, *kai* aš keleliu josiu. 16. *Kai* pradės kąsti, *tai* ir kąs. 17. Nepaskundė (nepasigailėjo, nepašykštėjo) jai Dievas augumo *nei* skaistumo. 18. Per trejus metus *nei* galvos šukuosi, *nei* burnos prausi, *ir* nagų nešluostysi. 19. *Nei* aš nulesiau kviečių dirvelę, *nei* aš pabaidžiau bėrus žirgelius. 20. Mėnuo *nei*

šviečia, *nei* šildo. 21. *Nei* tu matysi, *nei* tau reik matyti. 22. *Norint (nors, kad ir)* lyja, aš *tik (vis delto)* keliausiu. 23. Vakar saulė gražiai švietė, *o* šiandien, žiūrėk, visą dieną lyja. 24. . . . *O ir* atlėkė trys gegužėlės iš karaliaus darželio.

Sakiniams jungti vartojami jungtukai tiek šalutiniuose, tiek pagrindiniuose sakiniuose. Jei šalutiniame sakinyje yra jungtukas *jei, kad,* tad pagrindiniame su juo sántykiuoja *tad* arba *tai;* jei šalutiniame yra *nors, norint, kad ir,* tad pagrindiniame gali būti *tačiau* arba *bet*... Ir vieni ir antri toki žodeliai eina jungtukais. Vieni antriems jie yra sántykiniai.

§ **279.** Jei prieveiksmis *kada* yra vartojamas sakiniams jungti, tad sakome, jog jis sakiniuose jungtuku eina. *Jungtuku* žodis *kuomet,* rodosi, neina sakinyje. Žodelis *ir* vartojamas kalboje ir sakinio daliai iškelti aikštėn, ne tiktai sakinio dalims jungti; tada *ir* prieveiksmiu eina. Žodelis *nė* sakomas irgi sakinio daliai aiškiau pažymėti; vadinas, ir *nė* eina sakinyje prieveiksmiu (plg. § 234).

Visos jungtukų išgalės, jų suskirstymas rūšimis sakinio ir sakinių reikalui, yra dėstomos sakinių moksle (sintaksėje). Bet ir čia, smulkėliau apie jas kalbėdamas, leidžiuosi neiškentęs, kaip ir kitur, kiek į tą sintaksę...

§ **280.** Be jungtukų, sakiniams jungti vartojami dar kiti žodžiai — įvardžiai ir prieveiksmiai: *kuris, katras, koks, kas, kada, kaip, kur, iš kur* ir kai kurie kiti.

Imame kelis pavyzdžius:

1. Žmogus, *kurį* vakar mačiau, labai man patiko. 2. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. 3. *Katras* aplink pragarą pirma apibėgsiva, tatram ir teks ji. 4. Ar nežinojai, mano berneli, *katram* kieme augau? 5. *Kas* nenutuokia, tą visi apjuokia. 6. *Kokia* galva, toks ir protas. 7. Šeriu žirgelį, nežinau, *kur* josiu. 8. Peliutė žinojo, *kame* padėti visi valgymai. 9. Ar girdėjai, ar regėjai, *kaip* aguonas sėja? 10. Aš norėčiau pasiklausti, *beg* tu moki arti. 11. Buvo metas, *kada* pelė gyveno skyrium nuo žmogaus. 12. Ar gali žmogus žinoti, *kada (kuomet)* sėti reikia? 13. *Kur* aš eimi, jūs ateiti negalite. *Rr.* 14. Skirk sau bernelį, *kur* raudonais veideliais. 15. Ar nežinai, *iš kur* vėjas pučia?

Pabrauktieji žodžiai (įvardžiai ir prieveiksmiai) čia eina beveik visi tam tikromis savų sakinių dalimis ir drauge jungia tuos sakinius su kitais (su pagrindiniais). Šitos rūšies žodžius, turėdami darbo su sakiniais, gramatikose galėtume vadinti ir jungiamaisiais žodžiais.

Jaustukas.

§ **281.** 1. *Oi (ai, o)* tu, Dieve, Dievulėli, ką aš padariau! 2. *Oi* sese sese, sesaite mano! Nėpulk į vargus jauna būdama. 3. *Te* (žem. *tė)* duonos kąsnelį. 4. *Še* ir tau, ko norėjai. 5. *Štai (šit)* svečias ateina. 6. *Antai* (*ant, ana, aure, ure*) ir kiti sugrįžo.

Jaustukas, arba jausmažodis, yra nekaitomoji kalbos dalis, kuria savo jausmus (nustebimą, baimę, pasigėrėjimą, palinkėjimą...) išreiškiame. Pabrauktieji žodeliai eina čia jaustukais. Jų yra ir daugiau. Tie žodeliai yra ne mūsų jausmams pavadinti tam tikrais vardais, bet vien trumpai ir vaizdingai jiems išreikšti.

§ **282.** 1. Tik *triokšt,* ir nulūžo. 2. *Pokšt,* ir nutrūko. 3. *Šmurkšt,* ir įlindo. 4. Gi žiūriu, klausau — tik *žybt žybt!... terkšt, terkšt, terkšt! trinkt, trinkt!...*

Iš jaustukų tarpo išskiriami yra dažnai būtųjų ištikimų vaizdelaičiai, vadinamieji *ištiktukai: burbt, čiūžt, barkšt, glimžt, trinkt, žybt, žvilgt...* Juos tarydami jungiame, reikšmės atžvilgiu, su tam tikrais veiksmažodžiais, sakomais akimirkos veiksmui išreikšti: *barkštelėti, burbtelėti, čiūžtelėti, trinktelėti...* Reikšmės atžvilgiu jungiame juos ir su kitais veiksmažodžiais: *barškėti, barškinti, burbėti, burbti, čiuožti, čiaužti, glemžti, žiebti, žvilgėti, žvalgyti...*

Ištiktukai yra lyg tam tikros nekaitomos būtojo laiko lytys.

§ **283.** Jaustukų, ypačiai ištiktukų, mūsų kalboje yra devynios galybės. Kuriems galams ir kurie jaustukai yra kada vartojami, gramatikoje sunku būtų ir susakyti. Čia reikia tiktai pažymėti, jog žmonių kalboje jie vartojami daug dažniau, kaip rašomojoje mūsų šių dienų kalboje.

Jaustukas, būdamas jausmo vaizdelaitis, sakinio dalimi, žinoma, neina, kaip neina ja nei jungtukas nei prielinksnis.

Žodžių sudėtis.

§ 284. Imame žodžius *žuvis, žuvauti, žuvinis, žuvininkas, žuvytė.* Visi tie žodžiai turi ką panašu, ką bendra: visi jie turi tris bendrus garsus: *žuv-* (prieš balsį).

Ta žodžio dalis, kuri atsikartoja ir kituose žodžiuose ir duoda visiems tiems žodžiams artimos reikšmės, yra jo šaknis.

§ 285. Žodžių šaknies tiek balsiai, tiek priebalsiai dažnai keičiasi. Imame pavyzdžiui žodžius: *riesti, rietėme, raityti, vesti, vedu, vadovas, žūklys* (*ū* prieš priebalsį), *žuvis.* Tų žodžių šaknys yra: *riet, ved, žū,* bet jos yra neapkitusios tiktai kai kuriuose žodžiuose *(rietėme, vedu, žūklys);* kituose šios vietos žodžiuose jos apkitusios, turime jau *rait-, ries-, ves-, vad-, žuv-...*

Kad lengviau būtų žodžio šaknis išskirti, reikia žinoti, kaip kada keičiasi vieni kiti žodžio šaknies garsai (žr. §§ 294—307).

§ 286. Žodyje *surietė* prieš šaknį yra dar priešdėlis.

Priešdėlis, arba prefiksas, yra toji žodžio dalis, kuri tariama prieš jo šaknį. Priešdėliai susidaro daugiausia iš prielinksnių, pasakomų žodžio dalimis (plg. § 237).

Žodis, pavartotas su priešdėliu, įgyja kiek naujos reikšmės, kurios be to priešdėlio jis neturėtų.

Yra žodžių, kurie vartojami su priešdėliu ir be priešdėlio; yra ir tokių žodžių, kurie vartojami tik su priešdėliu. Imame pavyzdžiui žodžius: eiti, *at*eiti, *iš*eiti, *nu*eiti; eiga, *at*eiga, *iš*eiga, *par*eiga; baigti, *iš*baigti, *nu*baĩgti, *pa*baigti, *pri*baigti, *su*baigti, *už*baigti; mišti, *pa*mišti, *su*mišti; *pa*baiga, *nuo*baigos; *są*junga, *są*jūdis, *są*myšis, *są*rašas, *są*rova, *są*šlavos, *sam*brėškis, *sam*brūzdis, *sam*piova, *sam*protis, *san*dėlis, *san*tarvė, *nuo*vargis, *po*kylis, *pa*miškė, *pa*šonė, *pa*girys, *pa*upys, *in*das, *in*takas...

§ 287. Žodžio *atpinga* šaknies priebalsis *n* yra tos šaknies intarpas.

Intarpas, arba infiksas, yra žodžio dalelė, kuri įsiterpia kartais į jo šaknį. Pavyzdžiui imame žodžius: tekti, te*n*ka, teko; apakti, apa*n*ka, apako; atpigti, atpi*n*ga, atpigo; kakti, sukakti, ka*n*ka, suka*n*ka, kako, sukako; tapti, ta*m*pa, tapo; apšlubti, apšlu*m*ba, apšlubo... Intarpu čia eina įterpiamas tam tikrų žodžių esamajame laike garsas *m* (prieš *b, p*) arba *n* (žr. § 114, F, a ir b).

Yra žodžių, kurie turi intarpą ir pastovų, sakomą ne vienai kuriai jo lyčiai daryti: te*n*kinti, ša*n*kus, ša*n*kinti (plg. t*e*kti, t*i*kti, š*o*kti)... Čia intarpas *n* yra jau pastovi tam tikrų vienos šaknies žodžių dalis.

§ 288. Žodžių *gera lydeka kepa* balsis *a* yra jų galūnė. Galūnė (fleksija) yra toji žodžio dalis, kuri parodo jo giminę, skaičių, linksnį, asmenį ir tt. Pavyzdžiui imame žodžių lytis: bern-*as*, bern-*o*, bern-*ui*, bern-*ą*, trob-*a*, trob-*os*, trob-*ų*, trob-*oms*, gal-*as*, vis-*iems*; gal-*ams*... ger-*as*, ger-*a*, ger-*asis*, ger-*oji*; ger-*o*, ger-*am*, ger-*ojo*, ger-*ajam*, ger-*ajai*...; suk-*u*, suk-*i*, suk-*a*, suk-*ame*, suk-*o*, suk-*ome*...

Žodžių *suka, lydi, rašo* balsiai *a, i, o* yra, kaip jau žinome, esamojo laiko liemengalio balsiai, bet trečiajam asmeniui ir žodžio galūnę jie atstoja (žr. §§ 98, 99). Žodžių *gerojo, gerajam* galūnę sudaro įvardžio linksniai *(jo, jam)* ir tos žodžio galūnės, kurias gauna kilmininkui ir naudininkui paprastasis, neįvardžiuotinis būdvardis; lytys *gerajam, gerajai* savaime susidaro iš „geram-jam, gerai-jai."

§ 289. Imame žodį *darbininkas.* Jo dalis *-inink-* yra žodžio priesaga.

Priesaga (sufiksas) yra žodžio dalis, kuri tariama tarp šaknies ir galūnės. Imame pavyzdžiui žodžius: *žuvis, žuvytė, žuvinis, žuvininkas, žuvauti.* Tų žodžių šaknis yra *žuv-* (prieš balsį). Taigi žodis *žuvis* turi tiktai šaknį ir galūnę; kiti šios vietos žodžiai turi, be to, priesagas: žuv-*yt*-ė, žuv-*in*-is, žuv-*inink*-as, žuv-*au*-ti (žr. §§ 308 ir 309).

§ 290. Imame žodį *pašaras.* Jo dalis *pašar-* yra žodžio liemuo.

Žodžio liemuo, arba kamienas, yra toji jo dalis, kuri susidaro atmetus galūnę. Liemuo yra nekaitoma žodžio dalis: *baidykl*-ė, *baidykl*-ės, *baidykl*-ei, *suk*-u, *suk*-i, *suk*-a-me. Keičiasi, tikrai sakant, ir žodžio liemuo, bet keičiasi tik tiek, kiek keičia jo galo balsį arba priebalsį susidurdama su juo žodžio galūnė: priežo*d*-is, ma*t*-ė, priežo*dži*-o, ma*či*-au (*i* po *dž, č* yra čia minkštinamasis ženklelis)...

Veiksmažodžio laikų dažnai ne visų esti vienoks liemuo, pavyzdžiui: *bėg*-i, *bėg*-ai, *met*-i, *met*-ei, *suk*-i, *suk*-ai, *suk*-siu,

keli-a, *gresi*-a, *vagi*-a ir *bė*-kim, *su*-kim, *mes*-ti, *meči*-au, *kėl*-ė, *grės*-ė, *vog*-ė . . . Liemengalyje gali būti balsis (dvibalsis) arba priebalsis: *rašy*-ti, *ragau*-ti, *suk*-ti, *veis*-ti (bendraties liemuo) . . .

§ 291. Imame žodžius, a) ***akis, plėš-ti, avis, kailis, juodas, varnas, kiauras, dantis*** ir b) ***akiplėša, avikailis, juodvarnis, kiauradantis.***

Pirmieji žodžiai (a) yra ištisiniai, vienašakniai. Tų žodžių po vieną tėra šaknį. Antrieji žodžiai (b) yra sudurtiniai, dvišakniai. Jų kiekvieno yra po dvi šakni, jie kiekvienas sudurti iš dviejų ištisinių žodžių (žr. a).

§ 292. a) Žodžiai ***akėtvirbalis (akėčvirbalis), juodnugaris (juodnuguris), juodvarnis*** (varnas), ***pasturgalis, pelėda, pusbernis, puskepalis, ratlankis, senupis, ūkvaizdis, žemuogė*** yra sudurti kiekvienas iš dviejų žodžių: iš ***akėčios*** ir ***virbalas, juodas*** ir ***nugara, juodas*** ir ***varnas, pastaras*** ir ***galas, pelė*** ir ***ėd-a (ėsti), pusė*** ir ***bernas, pusė*** ir ***kepalas, ratas*** ir ***lankas, senas*** ir ***upė, ūkis*** ir ***veizd-ė-ti, žemė*** ir ***uoga.*** Jie susidarę kiekvienas iš dviejų liemenų.

b) Žodžiai ***akiplėša, darbymetis, gandralizdis, saulėtekis*** yra irgi sudurti kiekvienas iš dviejų žodžių: iš ***akis*** ir ***plėš-ti, darbas*** ir ***metas, gandras*** ir ***lizdas, saulė*** ir ***tek-ė-ti.*** Šiems žodžiams daryti pasakytas viduryje dar jungiamasis balsis ***(i, y, a, ė).***

§ 293. a) Žodžiams sudurti vartojami kalboje šie balsiai: ***a, o*** (po kietojo ir po minkštojo priebalsio), ***ė, i, y, u, ū.*** Pavyzdžiai:

1) dalgiakotis, gardžiakvapis, glaustašakis, gumbažolė, ilgaausis, ilgasnapis, kalnavertis, kirvapentė (kirviapentė), kupranugaris, mėšlavežis (mėšlavežtis), piliakalnis, pilnaviduris, pusiasalis, rugiapiūtė, saldžiarūkštis, saulãbrolis (sauliabrolis, mėnuo), stačiaburnis, storalūpis, šienapiūtė, tuščiaviduris, ugnavietė (ugniavietė), ugniakuras, variakojis, virvagalis . . .

2) bandotakis, pečiomentė, saulolaidžiai, saulolydis (saulėlydis), sienotarpis, šikšnosparnis (šikšnys), šilovarnis (žaliavarnė, žalivarnis) . . .

3) pelėkautai (spąstai pelėms), pelėtakis (peltakys), saulėlydis, saulėtekis, upėtakis (šalvis), žemėvilka („žemėvilka pavažoms paėda“)...

4) akimirka, akivaizda (akyvaizda), arkliganis (ganąs, arklių piemuo), arkligonė, ašigalis, avigalvis, avikamša, naktibalda (naktikovis), naktigonė, naktipiečiai, rąstigalis (rąstagalys), rugigėlė (rugiagėlė, rudagėlė), savitarpis, savižemis (savažemis), šalikelė, šalitvoris, ugnikalnis (ugniakalnis), žalitvorė, žalivarnė (žalivarnis), žvakigalis...

5) brangymetis, darbymetis, prekymetis, Ramygala, saldymedis...

6) kiaurukalnis (tunelis), tarpukalnė, tarpukelė, tarpupirščiai, tarpušventė, vidudienis (vidurdienis, dienovidis, vidūdienis), vidugiris, vidukelė, viduvasaris (vidurvasaris, vasarovidis), vidunaktis (vidurnaktis), viršugalvis (galvoviršis), viršukalnė, viršukelė...

7) galvūgalis, kojūgalis (vienas katras lovos galas, gálvos arba kojos).

b) Dvibalsiai *(ai, ei, au, ui)* jungiamajam balsiui kalboje, rodosi, nesakomi. Žodžių *pusiaukelė, pusiaunaktys (pusiaunaktis), pusiaurýčiai, pusiaugavėnis (pusiaugavis), paskuigalis* (pasturgalis) pirmojoj dalyje yra naujybiniai prielinksniai *pusiau* ir *paskui;* tuodu žodžių pirmagaliu eina čia priešdėliais.

Šaknies balsiai ir priebalsiai.

§ 294. Balsiai. *Gelbėti, pagalba; šelpti, pašalpa; steigti, įstaiga; siekti, priesaika; kelti, kilti; laužti, lūžti; šviesti, švisti.*

Ne visų vienos šaknies žodžių balsis yra tariamas vienaip. Kaitomas yra kalboje ir žodžio šaknies balsis.

§ 295. Jei žodžio šaknyje yra balsis *a*, tad jo giminiečių šaknyse gali būti, be to *a*, dar balsiai *e, ė, i, y, o:*

ariu, ariau, orė

badau, baslis (baslys), bedu, bedėme

barstau, berti, bėrė, bėralas, birti, byrėti (birėti)

draskau, dreskiu, drėskė, drisko, dryska

grasus, grasyti, gresia, grėsti, grėsė, įgristi, įgrysta

kalnas, kalva, kelti, kėliau, kėlė, kilti, pakylėti, pokylis

kratus, kratyti, krečiu, krėsti, krėčiau, kristi

lakta, lakstyti, lekia, lėkti, lėkė

lankas, lankstus, palankus, lankyti, lenkti, linkti

manyti, menu, mintis, atmintis, išmintis, minėti, nuomonė, pramonė, sąmonė

mazgas, mezgu, mizgo, sumizgo, sumyzga; mažas, mažmožis

našta, panašus, pranašas, nešti, panešti, pranešti, nėšintis, panėšėti (panyšėti)

pašyti, pešti; tapyti, tepti

platus, plečiu, išplečiu, plėsti, išplėsti, plėtė, išplėtė, paplito, paplisti, plotis

pratimas, prasti, įprasti, įprotis, protas

ramus, ramentas, rámdyti, ramstyti, raminti, remiu, rėmiau, rimti, rimtas, rymoti, romus

raškyti, reškiu, rėkšti, rėškiau

sakau, seku („pasaką seku"), sėkmė

skala, skalus, skaldyti, skalnas (skolingas), skeliu, skelėti (skalnam būti), skėliau, skilti, įskilti, skylė, skola

skanus, skonis, skanskonis

svarus, svaras, svarstyti, svarstyklės, sverti, sveria, svėrė, svirti, sviro, svyra, svyruoti (siūruoti), pasvyrėti, svoris

takas, nuotakus, tekėti, tėkmė (upės)

tamsa, temti, santėmis, timsras

taškas, taškyti, teškiu, tėkšti, tėškė, tikšti, tiško, tyška

trámdyti, tremti, trimti, aptrimti, ištrėmė

tvárstyti, tvartas, patvarus, patvara, tverti, tvermė, tveriu, tvėriau, tvirtas, tvora

tvanas, tvinti, tvindyti, potvynis

vadas, vadovas, vedu, vesti, pavėdėti, pavėdus (panašus, panėšus), įvoda

vagis, vagia, vogti, vogė

varstyti, vartai, verti, vėriau, atviras, praviras, virtinė, vora

vartyti, pravartus, versti, praversti

varus (kurs veikiai išverda), verdu, verėnas (viralas, sruba), viralą viriau

varžyti, sąvarža, veržti, viržis
žadas, žadėti, apžadai, įžadai, įžodis, žodis
žalias, žaliuoti, želti, žėlė, žolė...

Jei žodžio šaknyje yra *e* arba *ė*, tad jo giminiečių šaknyse gali būti *y*, *o* ir kiti šios eilės balsiai. Bet visų tos eilės balsių jo giminiečiuose gali ir nebūti. Gali ir taip būti, jog tam tikro žodžio vieni kiti giminiečiai yra mums tiktai nežinomi: vartojame žodžius *lėšos*, *rašyti*, *visas*..., bet kitų jų giminiečių, su kitais šios eilės balsiais, kalbos mokslas tuo tarpu, rodosi, nepasako.

§ 296. Jei žodžio šaknyje yra kuomet sudėtinis balsis *ie*, tad kitų to žodžio giminiečių šaknyse, be to *ie*, gali būti dar *ei*, *ai*, *i*, *y*:

diegas, diegti, daigas, dygti, dygus
iežti, eižti, eižėti, aižyti, ižo, suižo, išižo, yžta, suyžta
lieku, liekana, laikyti, likti, lykyti (tenkinti, daryti, kad ilgam liktų)
liesas, laisinti, lysti, sulysti
liesti, liečiu, lytėti, palytėti
liežti, laižyti, lyžtelėti, lyžis
mielas, meilė, meilus, pamilti, mylėti
miešti, maišyti, sumišti, mišinys, sąmyšis
piešti, piešinys, paišyti
riedėti, ridinėti („saulė žeme ridinėjo")
riekti, riekė, raikyti; riesti, raityti; siekti, saikinti, sykis
skiesti, skáidyti, skysti, suskysti, skystas
sniegas, snaigyti, snigti, snyguriuoti
sviesti, sváidyti, svysti („akmenėlis įsvydo")
šviesti, šveisti, švaistyti, švisti, švyturys
tiekti, teikti, taikinti, tikti
tiesti, tiesus, teisus, taisyti, ištisas, tysoti, tyst („tyst išsitiesė; išsitiesk ir patysok")...

Šaknies balsiai *ie*, *ei*, *ai*, *i*, *y* vienos giminės žodžiuose gali, vadinasi, vieni kitus pakeisti: šalia *ie* toj pačioj giminėje gali būti šaknyje *ei*, *ai*, *i*, *y*. Bet gali ir taip būti, jog žodžio šaknyje yra *ai* (arba *ei*, *y*, *i*), bet kituose jo giminiečiuose balsio *ie* beveik visai nėra:

kaityti, keisti (žem. ir kiesti), keistas, kitas, kisti, apkisti, kitėti; kraipyti, kreipti, krypti; láidyti, láidoti, laisvas, laisvė,

palaidas, atlaidus, nuolaidus, leisti, lydėti; raišas, ryšti, apryšti; smaigyti, smeigti, smigti, įsmigti; įstaiga, steigti, stygti; vaizdas, veizdėti (veizėti), vyzdys (vyzys, vydys), pavidalas, veidas, pavyzdys . . .

§ 297. Jei gautume pasakyti žodžių *kaištis, raištis, peikti, veikti* kelis giminiečius, tad reikėtų jų ieškoti, del pačių jų šaknies dvibalsių *ei, ai,* pirmiausia šitos eilės (§ 296) šaknies balsiuose; jei reikėtų rasti giminiečių žodžiams su šaknies balsiais *i* arba *y*, tad reikėtų jų ieškoti, gali būti, ir balsio *a* eilėje (§ 295).

§ 298. Šaknies dvibalsis *au* kaitaliojasi su *u, ū, uo:*

čiaužti, čiužinėti, čiūžtelėti, pačiūžos, čiuožti

dauba, dubus, dūburys (duoburys, dumburys, duburkis), duobė, duoba (išduba, drevė)

daužti, daužyti, sudužti, dūžis, sudūžta

džiaugtis, nudžiugti, džiūgauti

graudus, graudinti, graudenti, grusti („širdelė sugrudo"), grūsti; graužti, gružinėti

kaupti, kupstas, kupra, kupinas (kaũpinas), kuopti, kuopa

krauti, krūtys, krūtinė, krūmas, krūva

laũkti, palūkėti, luktelėti

laužti, lūžti, lūžis, lužtelėti, lūžtelėti

prausti, prusti, išprusti, išprūsta, išpruso

raugas, raugti, rūgti, rūkštus, rūkštis, rukštelėti

raukti, raukšlė, rūkšlė (rukšla), rukti, surukti, suruko

sausas, susti, sūsta, suosti (kváršinti)

spausti, įspūdis, spustelėti

šaukti, sušukti, šūkauti, šūkis; šauti, šūvis

taupyti, tūpti, tupia, tupėti, tupi, tupdyti . . .

Jei turime žodyje šaknies balsį *ū* (arba *u, uo*), tad laukiame pirmiausia jo giminiečiuose ir kitų arba vieno kurio kito šios eilės balsio (dvibalsio).

§ 299. Ne visada žodžių šaknies balsiai ir dvibalsiai kaitomi yra lygiai taip, kaip čia aukščiau parodyta. Šaknies balsius kalba ir kitaip kaito:

brasta ir braidyti; brėžti ir braižyti; brėžti ir bruožti (braužti, brožti), brūžuoti; ėsti ir uodas („šimtas uodų kumelę suėda"); kalti ir kuolas; klėtis, kloti

ir kluonas; lietus, lytus ir liūtis, paliūtis, liūtingas; plėšti ir pluoštas; rėžti, rėžis ir ruožas, ruožtas; sėsti, sodinti (žem. svadinti), sostas, pasostė ir suodžiai; slėgti, sloginti, slogos ir sluogas, sluoguoti; stoti ir stuomuo (stomuo); šokti ir pasišūkėti; žuvis ir žveja, žvejoti, žvieti, sužvieti.

Aukščiau (§§ 294—298) pasakyta ne visa apie šaknies balsių ir dvibalsių kitėjimą. Ten pažymėtos tik didžiosios, paprastosios šaknies balsių ir dvibalsių skirtybės.

§ 300. Jei žodžio šaknies gale yra balsis *ė, o, u* arba dvibalsis *ie, uo, au* ir po jų vėl eina balsis arba dvibalsis, tad šaknies balsis įgyja naują pavidalą — apkinta dažnai šaknies balsis arba dvibalsis ir dar *j* arba *v* atsiranda. Pavyzdžiai: *dė-ti* ir *dėj-au, sė-ti* ir *sėj-au, klo-ti* ir *kloj-au, sto-ti* ir *stoj-au, žū-klys, žū-ti* ir *žūv-u, žuv-au, bū-ti* ir *būv-is, buv-au, duo-ti* ir *davi-au* (deviau), *dov-ana* (dav-ana), *dov-is* („dovis prieš dovį"); *šluo-ti, šluoj-u, šlavi-au; lie-ti, liej-u* (lėju), *liej-au* (lėjau); *lyti. lyj-a, lij-o; vy-ti, vej-u, vij-au; jau-ti, jov-alas; au lys* (žem.) ir *av-ilys; au-ti* ir *av-ėti; mau-ti* ir *mov ėti* (mūvėti); *rau-ti* ir *rav-ėti, rov-ė; šau-ti* ir *šovi-au (šav-au)*... Čia pat tiktų paminėti, tur būt, ir žodžiai *stov-ėti, dėv-ėti* (plg. *stoti, dėti*).

§ 301. a) Kaitosi ir nosiniai šaknies balsiai *ą, ę, į.* Pavyzdžiai: *drąsus, drįsti, drįstu* (žem. *dręsu*); *grąžyti, grąžinti, gręžti, grįžti; tąsyti, tęsti, tįsti; ląsta, lįsti.*

b) Šalia *ą, ę, į, ų* prieš *s* tose pačiose žodžių šaknyse, atsidūrusiose prieš kitą priebalsį, ne prieš *s*, turime kalboje ir *an, en, in, un: kąsti, kandu; ląsta, lįsti, landa, landyti, lenda, lindo; męsti, menčiu, mentalas; ręsti, rąstas, renčiu, rentinys, rantyti; siųsti, siunčiu, siunčiau; skęsti, skendau; skųsti, skundžiu, skundžiau; įspįsti, įspįsta, įspįs, įspindo, spindulys; švęsti, švenčiu, švenčiau, šventė; žįsti, žindu.*

c) Vadinasi, šaknyje šalia *an, en, in, un* gali būti ir *ą, ę, į, ų* (žr. b). Bet jei balsis su *n* yra pačiame veiksmažodžio šaknies (arba liemens) gale, tad ir prieš *s* nevirsta jis paprastai nosiniu veiksmažodžio lytyse: ginti, genu, giniau, *ginsiu;* ginti, ginu, gyniau, *ginsiu;* pinti, skinti, trinti, pažinti, *pinsiu, skinsiu, trinsiu, pažinsiu;* senti, *senstu, pasensiu;*

gyventi, vadinti, raginti, *gyvensiu, vadinsiu, raginsiu.* Tačiau tariame (ir rašome) paprastai *pažįstamas, pažįsta, pažįstu* (be *n*).

d) Šaknyje šalia trumpojo balsio gali būti ir balsis su *m, n,* o šalia *a, e* — ir *ą, ę* (žr. § 114, F, a, b, c ir I, a).

§ **302.** Priebalsiai a) Tos pačios šaknies priebalsiai vienuose žodžiuose tariami yra kietai, kituose minkštai: *griebti* ir *graibyti, karpyti* ir *kirpti, kerpu; lįsti, lendu* ir *landa, landyti; lydėti* ir *laidyti; siekti* ir *saikinti; žeisti* ir *žaizda; rašau* ir *rašiau; sakau* ir *sakyti; mokyti* ir *mokau*...

b) Priebalsiai *d* ir *t,* minkštėdami prieš *a, o, u,* virsta rašomojoje kalboje sudurtiniais minkštaisiais garsais *dž* ir *č (tš): žodis* ir *žodžio, žodžiu, žodžiai, žodžių, žodžiams, žodžius, žodžiuose; pantis* ir *pančio, pančiu, pančiams; gardus, status, gardi, stati* ir *gardžių, stačių, gardžiais, stačiais, gardžiomis, stačiomis; audimas, audeklas* ir *audžiu, audžia, audžiame, audžiau; leidau* (leidžiau) ir *leidžiu; gardus, status, gardesnis, statesnis* ir *gardžiau, stačiau, gardžiausias, stačiausias*...

§ **303.** Šaknies galutinis priebalsis išeina visas aikštėn tiktai prieš tariamą su juo balsį: *aud-eklas, jung-as, šviet-ė, šviet-imas, verž-imas*... Prieš priebalsius tas šaknies priebalsis tariamas yra dažnai ne taip, kaip prieš balsį; susidurdamas su kitais priebalsių garsais (su *s, k, d, t, č*...), jis dažnai arba visai išnyksta arba ką nauja su to priebalsio garsu sudaro, arba pats kitaip yra tariamas: plg. *austi, ausiu, šviesti, šviesiu, veršiu, veržti, jungti* (tar. „veršti, junkti").

Pagrindiniu šaknies galo priebalsiu laikome tą, kurį girdime tos šaknies žodžiuose prieš balsį.

§ **304.** a) Šaknies priebalsiai *d, t, s, z, zd, st* prieš *s* visai išnyksta, jų nieko negirdime. Pavyzdžiai: *snaud-ė, ved-ė, met-ė, krit-o, veis-ė, ties-ė, zirz-ė, grimzd-o, subruzd-o, gird-ė-ti, šviet-ė, drumst-ė* ir *snau-siu, ve-siu, me-siu, kri-siu, kri-s, vei-sime, tiesite, zir-sit, grim-siu, subru-sim, gar-sus, švie-sus, drum-siu.*

b) Priebalsiai *g* ir *k* prieš *k* visai išnyksta, jų netariame. Pavyzdžiai: *aug-a, žirg-ės, kink-ome, suk-u, riek-ė, sunk-ė, trink-o* („galvą *trinko*"), *bėg-a, sek-a, spring-o, sprog-o* ir *au-klė, žir-*

klės, pakin-klai, su-kis, su-kim, rie-kis, rie-kim, sun-kim, sun-kit, sun-k (sun-ki), trin-kit, triñk, bė-kit, bė-k, se-kim, se-kit, sprin-kit, nesprin-k, spro-kit.

Be to, iškrinta, matyti, dažnai *d* prieš priesagos garsus *m* ir *v: demi, duomi, Rr. ėmi* (ėdu), *raumi* (žr. § 118, B, C, D), *raumuo, skiemuo* (plg. *raud-onas, skied-ė*), *Rr. ėva* (ėdava), *smarvė* (ryt. ir *smardvė*)... Bet taip yra ne visada buvę kalbos ūgyje: tariame rašome dabar ir *ėdmens* („gausi per ėdmenis"), *metmens, erdvas*... Kalba auga, keičiasi; ne visada yra daręsi vienaip ir jos žodžiai.

§ 305. a) Šaknies priebalsiai *š* ir *ž*, sutapę su *s*, sudaro su juo priebalsį *š*: žodžiai *drošime, grįšime, grįš, košite, mėšiu, mėš, mėšlas, miešite, rėšiu, rėš* yra susidarę iš nesakomų „drož-sime, grįž-sime, grįž-s, koš-site, mėž-siu, mėž-s, mėž-slas, mieš-site, rėž-siu, rėž-s".

b) Šaknies priebalsiai *d* ir *t* prieš *t* pavirsta priebalsiu *s: snaud-ė* ir *snausti, aud-ė* ir *austi, met-ė* ir *mesti, šviet-ė* ir *šviesti, švit-o* ir *švisti, skyd-o* ir *skysti.*

§ 306. a) Priebalsiai *b, g, z* ir *ž* (skardieji) ir *p, k, s, š* (duslieji), susidūrę su *d* ir *t*, yra tariami skardžiai arba dusliai, nelygu priebalsis, kurs stovi antroje vietoje: žodžiuose *drėbti, bėgti, zirzti, laužti, lupti*... priebalsis prieš duslųjį *t* yra tariamas dusliai (kaip *p, k, s, š*), o žodžiuose *drėbdamas, bėgdamas, zirzdamas, laužadamas, lupdamas* ... prieš skardųjį *d* girdime tuos pačius priebalsius jau skardžius (*b, g, z, ž*).

b) Priebalsiai *b, z* ir *ž* (skardieji) prieš liepiamosios nuosakos priebalsį *k* (prieš duslųjį) yra tariami, žinoma, irgi dusliai: žodžiuose *nedrėbkit, nezirzkit, neūžkit* prieš duslųjį *k* priebalsiai *b, z, ž* yra tariami dusliai (kaip *p, s, š*).

c) Priebalsiai *b, g* prieš duslųjį *s* yra tariami dusliai: žodžiuose *drėbsiu, bėgsiu* prieš *s* girdime *p* ir *k*.

d) Prieš *č*, iš visų minėtųjų priebalsių, tegirdime *k, p, š*, prieš *dž* — *g, b, ž*. Rašydami *mesčiau, vesčiau, vežčiau, plukdžiau*, mes girdime tiktai „meščiau, veščiau, plugdžiau".

Savo rašyba visų tarimo ypatybių mes čia (a, b, c, d) neišreiškiame.

§ 307. Šaknies priebalsiai *sk, šk, zg* prieš balsį yra tariami *sk, šk, zg*, prieš priebalsį — *ks, kš (gz, gž), gz:* a) *drisko, dreskia, drėskė, triško, ištriško, ryško, išryško, reiškė, tiško, ištiško, aptaškė, taškas, mizgo, sumizgo, rizgo, išrizgo, mezga, mazgas* ir b) *driksti, driks, driksdamas, drėksti, drėksdamas, įdrėksiu, įdrėks, trikšti, ištrikšdamas, rykšti, rykšdamas, išrykšti, reikšti, reikšdamas, tikšti, tikšdamas, migzti, sumigzti, rigzti, išrigzdamas, sumegzti, megzdamas, megsiu.*

Gz prieš *t* tariame, žinoma, kaip *ks; ks, kš* prieš *d* tariame kaip *gz, gž;* priebalsiai *ks, kš* su *s* (būsimojo laiko lytyse) turi duoti priebalsius *ks, kš*, o *gz* su *s* — *gs* (tariamą kaip *ks*).

Ir čia savo rašyba neišreiškiame priebalsių skardumo; rašyba čia kiek skiriasi nuo tarimo (žr. § 306).

Žodžių priesagos.

§ 308. Sūn-*ėnas* ir kupišk-*ėnas;* kaun-*ietis*, sod-*ietis*, taut-*ietis* ir gimin-*ietis*, kupišk-*ietis*, vilkavišk-*ietis;* prot-*ingas*, šird-*ingas*, varg-*ingas* ir baim-*ingas*, moksl-*ingas*, išmint-*ingas;* gal-*inis*, med-*inis*, var-*inis* ir išeig-*inis*, senyb-*inis*, senob-*inis*, šeimyn*inis*, pilvišk*inis;* ūk-*ininkas*, žuv*ininkas* ir arkl*ininkas*, vart*ininkas;* vyr-*iškas*, Kup*iškis* ir moter*iškas*, Vilkav*iškis;* ar-*klas*, sė*kla*, pin*klės* ir vysty*klas*, gydy*kla*, baidy*klė*, svarsty*klės*, švytuo-*klė;* ar-*tojas* ir ardy*tojas*, varsty*tojas*, šienau*tojas*, žioplinė*tojas;* uog-*auti*, žuv-*auti* ir piemen*auti*, žūkl*auti*.

Priesagos su galūnėmis (*ėnas, ietis, ingas . . .*) eina čia vienos tuojau po žodžio šaknies arba po neišskiriamos jo dalies (*sūn-ėnas, sod-ietis, Kup-iškis, ar-klas . . .*), kitos — po tam tikrų žodžio liemenų (*kupišk-ėnas, išmint-ingas, moter-iškas, pilvišk-inis*, plg. *Kupa, Kupiškis, Pilvė, Pilviškiai, menu, mintis, mot-ina, mot-utė).* Tie žodžių liemens, po kurių eina čia p a g r i n d i n ė žodžio priesaga, yra patys susidarę iš tam tikrų žodžio šaknų ir priesagų; tie liemens, darant iš jų naujus žodžius, eina lyg tų naujųjų žodžių šaknimis.

§ 309. Žodžių priesagos yra labai įvairios; jos ir susidaro labai įvairiai.

Veiksmažodžių priesagos, bent daugumas, mūsų jau iškeltos aikštėn, bekalbant apie veiksmažodžių reikšmę, apie jų véikslus,

dalyvius ir šiaipjau lytis. Čia duodame pavyzdžiui tiktai kelias dešimtis priesagų, vartojamų daugiausia mūsų daiktavardžiams ir būdvardžiams daryti. Ir iš tų priesagų imame šiuo tarpu tik tas, kurių susidarymas yra lyg lengviau pastebėti arba kurios dažniau yra sakomos mūsų kalbos žodžiams daryti.

Keldami aikštėn žodžių priesagas, duodame jas drauge su žodžių vardininko galūne.

Žodžiams daryti mūsų kalboje tebežymu, tarp kitų, šios priesagos:

1. a) *ba, bus:*

pa-liau-ba (paliova), paliaubos, svarba, svar-bus (plg. sverti, svaras)....

b) *yba, ybas, ybė, enybė:*

dal-yba, dalybos, derybos, lažybos (sąlažybos), mityba, prekyba, radybos, rašyba, sargyba, šėrybos, tarnyba, tekyba, tikyba, vedyba, vedybos; ankst-ybas, valybas, vėlybas —

biaur-ybė, būtybė, daugybė, galybė, gėrybė, girtybė, gyvybė, grožybė, ypatybė, kaltybė, kantrybė, lygybė, ponybė, senybė (senovė), suktybė, teisybė, vienybė, vyresnybė, vyriausybė, vyrybė —

bais-enybė, brangenybė, retenybė, sunkenybė, šventenybė...

2. a) *das, da, dus, džia, dė:*

klõ-das („rugių klõdas, rugiai klõdais sudėti"), in-das,*) iždas, nuodai, pradai, priedai; kliáuda (ýda, ýdva), žaizda; gar-dus; pa-kło-dė (žem. paklotė); apy-džia, atidžia (žem. ati˃dė), pradžia . . .

b) *adė, idė, udė, odas:*

ubl-adė (žem.); av-idė, arklidė, dailidė, kiaulidė, žąsidė; al-udė, peludė —

vien-odas (vienoks), kitodas (kitoks) . . .

3. a) *ga, gas, gys, gis, gė, gus:*

ei-ga, at-eiga, išeiga, pareiga; pa-dár-gas (padaras, kuo kas daroma), stogas („žmogaus stogas, žmogus mažo stogo", *Rt.*); dvei-gys, treigys, penkergis (ryt. penkelgis), kūgis; búo-gė (daikto pats galas, pirmagalis), kaugė („šieno káugė"), per-sto-gė („dirba be perstogės," be stabo, be perstojo, be nuostolio, be atvangos, be atodūsio); žmo-gus —

*) „Indas", kaip ir keli kiti šitos vietos žodžiai, yra drauge ir „dvišakniai, sudurtiniai žodžiai".

b) *agis, agė, aga (ega):*

m e l - a g i s (melagius, melugis), m e l - a g ė — v ý d r - a g a, mẽdžiaga (ryt.), m e d - e g a (žem.), uodega, vedega —

c) *ingas, inga:*

d a l - i n g a s („nedalingas bernytis"), darbingas, derlingas, džiaugsmingas, gailestingas, garbingas, gausingas, gėdingas (drovus, nedrąsus), išmintingas, jausmingas, kumelinga, laimingas, lytingas (lietingas, lietvingas, žem. lýtotas), mėsingas, mirtingas, naudingas, nuodėmingas, paršinga, pavasaringas („jų gyvuliai p a v a s a r i n g i"), pavojingas, pelningas, pieninga, protingas, sultingas (ryt. ir sunkótas), nesveikatingas (ryt. n e s v e i k a t i n g a s žmogus), širdingas, turtingas, vandeningas, vargingas, verksmingas, žalingas, žuvingas; blezdinga, kregždinga (žem.) . . .

4. a) *ja, jas; auja, ija, ijas:*

d u - j o s, gau-ja, sauja, Gauja, Krúoja, Grúoja, Sraujà, Straujà, Šuoja (= upių vardai), jáuja (plg. „ardùs p r i j o v ė, pridžiovė, prišėrė, pridėjo"); k r a u - j a s —

NB. Čia pat skirtini ir žodžiai (jau ir be *j*): d a l i a, valdžia, šlapias, žalias . . .

V i l k - a u j a, Ramauja; d r a u g - i j a, lapija („medžių, žolynų lapija"), Latvija, Lenkija, Vilkija, vyrija . . . g a l v - i j a s, prekijas, žūklijas . . .

b) *ėjas, ėja; ojas, ojus, oja; tojas (au-tojas, ė-tojas, y-tojas, o-tojas, uo-tojas, in-tojas, inė-tojas):*

a u d - ė j a s, audėja, mezgėja, nešėjas, skalbėja, šokėjas, verpėja, vežėjas, virėja, virėjas —

p u p - o j u s, pup-ien-ojai (pupų virkščios), rytojus, sienojas, uog-ien-ojas, vasarojas (vasarojus); Liepoja —

ar-tojas; š i e n a u t o j a s, uogautojas; akėtojas, penėtojas; g a n y t o j a s, rašytojas, tárdytojas; i e š k o t o j a s, kapotojas, núomotojas; p a v a d u o t o j a s, važiuotojas; r a g i n t o j a s, šutintojas; v a i k š t i n ė t o j a s, žioplinėtojas . . .

5. a) *ka; aka, eka, ekas; eika, eikis; ėkas; ikas (ykas), ikė, ikis; okas, oks (okis); ukas (ukė), ūkas:*

o ž - k a; a š - a k a, l y d - e k a (lydekas, lydys), p ẽ l e k a s („žuvies p e l e k a i") —

j a u n - e i k a, n e v a l e i k a, šuneika; a t b u l e i k i s; Bijeika, Lizdeika, Mažeika, Noreika, Šileika, Valeika; Mažeikis, Vaineikis —

pel-ė́kas (pelės plauko: „pelė́kas arklys, pelė́ka karvė") —

kėl-ikas, kulikas, kulikė, lupikas, mėžikas, minikas, nešikas, pinikas, šėrikas, šlavikė, švilpikas, vežikas; naujikas, šuñikas (nelėmtas žmogus), vainikas, žirnikas, Graužikai, Tupikai, Šlapikas; dal-ykas —

balt-ikis, geltonikis (geltonžiedis), jaunikis, kartikis, raudonikis (raudonviršis), statikis (stačiakampis); mergikė, Onikė senikė (žem.); Ráibikis, Ráinikis —

did-ókas, gerokas, mažokas, statokas, sunkokas; vien-oks, visoks (visokis) —

at-vir-ukas, bėrukas, jaunukas, juodukas, mažiukas, slapukas; ėriukas (gėrelis), kumeliukas (kumelukas), kumeliukė, lęšiukai (lęšiai), mergiukė, paršiukas, šuniukas, vaikiukas, veršiukas; jaunučiukas, mažučiukas; Balčiukas (Balčiaus vaikas), Jonūkas (ryt. Joniukas) —

peči-ūkas (stiprių pečių, petingas žmogus), valiūkas (valios bernelis), žaliūkas (žem.)...

b) *tukas; ininkas (ninkas, inkas); iškas; iškė, iškis:*

deg-tukas, peštukas, pieštukas, plaktukas (kūjelis), segtukas, teptukas —

arkl-in-inkas, avininkas, bitininkas, brangininkas, dainininkas, darbininkas, daržininkas, giesmininkas, kalbiniñkas, mókslininkas, naujininkas, núomininkas, síelininkas, smarkiniñkas, tautiniñkas, ūkininkas, žemininkas; baudžiau-ninkas, kepurninkas; malūn-inkas (malūnininkas), palūkaninkas (kurs iš gaunamų palūkanų gyvena, tuo pelnosi ir verčiasi), šuliniñkas (kurs šulinius kasa ir tuo verčiasi, tą darbą dirba), vargõninkas, žodýninkas —

bediev-iškas, begėdiškas, bešališkas, daržiškas, kitoniškas (kitiškas), kupiškėniškas, kupiškietiškas, lietuviškas, mėsiškas, moteriškas, pieniškas, šikšniškas, šuniškas, vaikiškas, vyriškas, vienašališkas, vokiškas, žmoniškas —

tėv-iškė (tėvynė); moter-iškė, vyriškis; kauniškis (kaunietis, kauninis), mintaviškis (Mintaujos gyventojas); Dievẽniškis (miestelis), Jõniškis (miestelis), Pilviškiai (plg. Pilvė), Vilkaviškis (plg. Vilkauja); Biržiškis (Biržiška), Brašiškis; maniškis, saviškis, taviškis...

6. a) *las (la), lė, lys, lis, lus:*

a u - l a s, driežlas (driežas), dum-b-las, kaklas, piaulai, siūlas, aklas, kvailas; vėpla —

b á i - l ė (baimė), dėlė (siurbėlė), dyglė, eilė (aila, eilia), griežlė (griežėlė), patarlė, piršlės („eina piršlėms"), rauplės (raupai), siūlė, suoslė („daug s u o s l ė s buvo"), veislė —

a u - l y s (žem.), baublys, grėblys, kamšlys (kurs daug „kemša", besotis), kaplys (kaplis), ošlys (kurs daug „ošia", daug plepa), padėlys, parplys, piršlys, pyplys, siurblys, suoslys, šaulys, šoklys (žiogas), vėplys, vėžlys, žioplys; Plioplys, Šiauliai; dūlis, peilis, pódėlis, priedėlis, pūliai, sieliai —

b a i - l u s, varžlus (lankstus, liaunas), veiklus, vešlus (tarpus), vislus...

b) *alas; elis (elė, elys), ėlis, ėlė, ėlis; ilas, ilis, ilys; ylas, yla, ylis; olis, olas, olė; ulas, ulys; ulis, ulė; uolas, uolis, uolys:*

b ė r - a l a s (beralas), ẽdalas, gabalas, gẽralas, jovalas, kankalas, kepalas, kvepalai (kvėpalai), mentalas, mitalas, pavidalas, riebalai, skambalas, šapalas, šnekalas, tepalas, varvalas, verpalai, viralas, virbalas, žibalas; Kepalas, Mitalas, Šapalas —

b e r n - e l i s, brolelis, duobelė, galvelė, liepelė, mergelė, pušelė, saujelė, senelė, senelis, seselė, tėvelis, varpelis, žirgelis; daugelis, didelis, maželis; kokelys (koks didelis); Draugelis, Kraujelis, Maželis, Naujelis, Šlapelis —

b e r n - u ž - ė l i s, dobilėlis, jaunutėlis, kunigėlis, maželėlis, mažutėlis, mergužėlė, motinėlė, sengalvėlė, senutėlė, senutėlis, seserėlė, tėvelėlis, vaikytėlis, vainikėlis, vanagėlis (žem. bernuželis, dobilelis, maželelis, mažtelelis...) —

d i l g - ė l ė (dilgynė, notrynė), griežėlė (žem.), kirmėlė, musėlė (žem.), siurbėlė, skruzdėlė (skrudėlė), smirdėlė, vėgėlė —

a p d u j - ė l i s, atsiskyrėlis, išdidėlis (didžiuoklis), išdykėlis, iširėlis, meitėlis, nenáudėlis, numirėlis, nusidėjėlis, nuskurdėlis, nuskurėlis, nusižudėlis, nutautėlis, pabėgėlis, pasiutėlis, pasišiaušėlis, pavargėlis, sudžiūvėlis; apduj-ėlė, atsiskyrėlė —

d o b - i l a s, eržilas, kretilas, ratilas, spragilas, žvingilas; B r a u k - i l a (Braukyla), vaidilas (vaidila) —

d a g - i l i s, vagilis (vagilius), vingilis; a v - i l y s (žem. a u l y s) —

a k - ý l a s, ausýlas (žem.); patekỹlai, barzdyla, Baudyla, Braukyla —

j a u n - ỹ l i s, mažylis (ir j a u n ẽ l i s, mažẽlis: ryt. „katras kunigas, ar j a u n y l i s, j a u n ė l i s, ne klebonas? katras sūnus, ar mažylis, mažėlis?“) —

g ý v - o l i s (žem.), senõlis (žem.); v a m b ò l ẽ (žem. ir v a b o l ẽ); kankólas (žem.) —

b u r b - u l a s, bužulas, gniužulas, gurgulas, kunkulas —

d r e b - u l y s, dusulys (žem. ir dūsulys), geidulys, gyvulys (žem. g y v o l i s), kosulys, riebuliai (ryt.), skarulys, skaudulys, skritulys, snaudulys, sopulys, spindulys (ir spinduõlis), šipulys (šiupulys), šiurpulys (širpulys), virpulys, žiovulys; d r e b - u l ẽ, sniegulė (žem. s n a i g ū l ė), sprogulẽ, stebulė (s t a b u l ė) —

d i d ž i - u l i s (ryt. ir d i d ž i u o l i s), mažiulis; kukulis (gružulis, kankólas); Gražulis, Kastulis, Petrulis; dėdulė, drobulẽ —

ą ž - u o l a s (ir a r ž u o l a s, a u ž u o l a s); kánduolas (žem.) —

b r a n d - u o l y s (k a n d u o l a s), grambuolys, kamuolys (žem. kamūlys), obuolys (žem. obuolas), skenduolys (paskendėlis, skenduonis, skenduolis); gryžulẽ (gryžtė), spañguolės (spalgenos) —

a t l i e k - u o l i s, d r ą s u o l i s, gražuolis, jaunuolis, pavyduolis, šykštuolis, varguolis, žyduolis; Aukštuolis . . .

c) *klas, eklas, ėklas, yklas, uklas; kla, ykla; klė eklė, ėklė, yklė, oklė, uoklė; klys, eklis, iklis, oklis, uoklis, uklis, ūklis; klus:*

a r - k l a s, ginklas, pa-būklai, padėklas, pakinklai, paminklas, piūklas, paveikslas (iš „paveizd + klas, paveiz + klas“); a u d - e - k l a s, t u r - ė k l a i (tūrėklai); g y d - y k l a s (kuo gydo; vaistas), výstyklas; t e p u k l a s, s t e b - u k l a s (žem.) —

b ū - k l a (būklė), sėkla, stakla („girtuoklių s t a k l a“); č i u o ž - y k l a, ganykla, gydykla, varyklos; degykla (kur piemenų ugnis kurta), gulykla, knisykla, maudykla (vieta maudytis), skalbykla, stovykla, virtykla (kur išvirsta) —

á u - k l ė (iš „aug-klė“), duoklė, gerklė, minklė, pinklės, piūklės, ryklė, staklės, žirklės, žūklė; p e r - e k l ė (perekšlė); v e l - ė k l ė (lenta, ant kurios skalbinius velėja kultuve vandenyje); b a i d - y k l ė, draudyklė (draudžiamoji šluota arba kitas kuris draudžiamasis daiktas, pakelėje arba pievų ir javų pakraščiuose...), kapstyklė, kratyklė, maudyklė, skaityklės, svarstyklės, šaudyklė (šiaudyklė), vėtyklė; k a p - o k l ė, medžioklė; s ū p - u o k l ė (sūpuoklės, ryt. s ū p e k l ė s), švytuoklė, vėduoklė, žibuoklė —

a r - k l y s, ryklys, žūklys; g r a n d - e k l i s, grūdeklis, kabeklis (kebeklis), mušeklis (muštukas . . .), terpeklis, varveklis, žarsteklis

(žersteklis); ad-iklis, jauniklis, kandiklis, Kirtiklis, maišiklis, rodiklis, rūkiklis, skutiklis, variklis; klaj-oklis, medžioklis (medžiotojas), Vadokliai, vijoklis (vijokšlis); didži-uoklis, girtuoklis, pakaruoklis (pasikorėlis), pavyduoklis (pavyduolis, žem. pavyduklis), (beržas) svyruoklis (skarotas), šykštuoklis (šykštuolis, žem. šykštuklis); esi-ūkliai (asiai, asiūkliai) —

bu-klus („b. žmogus, bukli lapė"), eiklus („eiklios kojelės, eiklūs žingsneliai"), girklus (mėgstąs girtis), pa-veikslus („paveiksli mokykla, paveikslūs ūkiai"), vinklus („vinklus kaip voverė") . . .

d) *slas, sla, slė, šlė, slys, slis, slus:*

kri-slas, mėšlas (iš „krit-slas, mėž-slas"), mokslas, pamokslas, pęslai (penimiai), tikslas, žáislas, žąslai; gy-sla —

mį-slė (mąslė), pūslė, uoslė; rauk-šlė (rūkšlė, raugžlė, rukšla) —

ba-slys (baslis), kvieslys, purslys (pūkys) —

dė-slus („dėsli, dėdinga višta"), mąslus („mąslus vaikas"), mokslus („jų mõkslūs vaikai"), tikslus . . .

e) *itelys, intelis, intėlis, titelys:*

girt-itelys (žem.), visiteli (žem.); girt-iñtelis, naujintelis (naujutėlis), vieniñtelis, naujintelė, vienintelė; nauj-intė̃lis, vienintėlis (ryt.); maž-titelys (žem.) . . .

7. a) *mas, ma, mė, mus:*

buo-mas (kartis įnagis sunkiems daiktams pakelti, pasverti: „buomais rąstus, akmenis į šlajas, į ratus įrita, įkelia, įverčia . . ."),*), dūmai (plg. dūlis); kelmas, krūmas, šarmas; šarma (šerkšna);**) ašmas, sekmas . . .

bai-mė, dermė, padermė, dėmė, nuodėmė, drėgmė, germė („germes pats suvalgė, man liekanas davė"), gilmė (gelmė), ertmė (žem.); gleimės (glėmės), kilmė, iškilmė, lygmė, pykmė (pikčiurna), rėtmė (žem.), sėkmė, smulkmė, tarmė, tėkmė, tvermė, žymė (iš „žinmė, žįmė") —

įdė-mus, įdomus, žymus, įžymus . . .

---

*) Kalbos mokslas šitą žodį laiko, rodosi, vokiečių kilmės žodžiu (Baum); jis čia artinamas su „buoge, buože."

**) Rytų „graimas (greimas), klaimas" yra susidarę iš „grėjimas, grejimas, klojimas" . . .

b) *imas, ima, ymas, ymė, umas, uma, umė:*

j a u n - i m a s, kietimas, minkštimas, skystimas; akėj-imas, arimas, bėrimas, dėjimas, gėrimas, ginimas, gynimas, grendimas, klausimas, pylimas (ir g é r y m a s, g ý n y m a s, g r é n d y m a s, k l á u s y m a s, p ý l y m a s)*); a r t - i m a s, grẽtimas, svetimas, tolimas (aukšt. ir t o l y m a s, a r t y m a s), tūlimas, vẽlimas (ryt. „v ė l i m a s svečias"); p l o k š t - i m a, šilima (šiluma) —

b a l t - y m a s, sũrymas; a r d - y m a s, darymas, matymas, pūdymas, skaldymas, tárdymas, varstymas —

j u ó d - y m ė, kiaurymė, mė́lymė (žem.); gelton-ymė, raudonymė —

a u k š t - u m a s, gerumas, gilumas, išmintingumas, lietuviškumas, lygumas, piktumas, platumas, seklumas, sukrumas, suktumas, vikrumas, žemumas —

a u k š t - u m a, geruma, giluma, kiauruma, lyguma, sekluma, žemuma —

j a u n - u m ẽ (gal. jáunumę: „iš jaunumẽs to nedariau"), mažumė (ryt. „iš mažumẽs" — iš mažens)...

c) *smas, smė:*

b ė g - s m a s („kareivių ir bẽgsmas buvo neapsakomas"), džiaugsmas, garsmas (gandas), griausmas, jausmas, klyksmas, rėksmas, riksmas, skausmas, šauksmas, trenksmas (tranksmas), triukšmas (trukšmas, iš„ triušk-smas"), verksmas —

b a u - s m ė, drausmė, giesmė, prasmė, reikšmė (iš „reišk-smė"), versmė...

8. a) *nas, na, nia (nė), nis, nus:*

k a l - n a s, kluonas, pienas, sparnas; drėgnas, drungnas, pilnas, plynas, plonas, silpnas, skalnas (skolingas) —

d i e - n a, duona, karna, šalna, žmona; v i e š - n i a (žem. v i e š n i), plýnia; ž m o - n ė s —

b a r - n i s, klonis; šaknis —

k i l - n u s, iškilnus, prakilnus, paklusnus (paklusnas)...

b) *ana, anas, en-, ena, enas, enis, enė; inas, ina, inis, inys, inė; iena, ienas, ienis, ienė, ainis, ainė, ėnas, ėna; ynas, yna, ynė; onas (onė, onus), onis; ūnas, ūnė; uona, uonas, uonis:*

---

*) Aukštaičiai skiria dažniausiai: g é r y m a s ir g ė r ì m a s, gréndymas ir grendìmas, pýlymas ir pylìmas...; žemaičiai čia visur trumpą *i* taria (prieš *mas*).

darg-ana, dovana (žem. „dovina“, ryt. ir „davana“), drapana, gabana, liekana, palūkanos, pleiskanos (pleiskenos), ragana, samanos (kiminai), strazdanos (veido šlakai) —

alk-anas, darganas („darg. rytas“), dovanas (dovanaĩ, véltui duodamas arba duotas), sárkanas (váiskus, ryškus) —

dub-en-s (vard. dubuo), iš mažens (iš mažumės), rudens (vard. ruduo), smẽgens (smagens, smagenys) —

galv-ena (linų gálvenos, ryt. galvanos), kepenos (jeknos), kojena, letena, piuvenos (šérmenos, žiogspiros), purenos (išpurusi žemė, žolynams), puvenos, rankena, rietenos, skutenos, sniegena; jaut-ena (jaučio kailis), kiškena, lokena, meškenos (toki kailiniai), stirnena, veršena (stirnos, veršio kailis), utena („eik tu, ūtena“); Kar̃tena, Utenà —

pel-enas (ugniakuras), pelenaĩ, velenas; mėl-enas (mėlyna, žem. „mėlins“) —

pavyd-ẽnis (ryt.), šykštenis (pavyduolis, šykštuolis); šaltenis [illegible], žem.); Dievenis, Pėkštenis, Pėkšteniai (sodžiaus vardai); [illegible]nis, Šaltenis (ryt.) —

kaim-enė (kaĩminė, banda); mėlẽnė (melỹnė, žem.) —

ãuks-inas, áuksinas (auksnas), paršìnas, pentìnas, vaikinas (ryt. [illegible], žem. vaĩkis); añtinas (gaigalas), avinas, bitinas, geřvinas, katinas, patinas, tẽtirvinas (ryt. ir tetervinas), vařninas (varnos patinas), žąsinas; dumblinas, kurtinas (kurčias), molinas, purvinas, [illegible]as (piešinas, paišinas), sótinas (sotus), varginas; geninas, nešinas, sklidinas, skubinas, tekinas, varinas, vedinas, vežinas —

merg-ina, motina (žem. ir ryt. mótyna) —

daržel-inis, daržovinis, girinis, išeiginis, kauninis, laukinis, miškinis, mokslinis, pavéikslinis („p-ė mokykla, p-nis ūkis“), pilviškinis, prūsinis, senybinis (ryt.), senovinis (senobinis), švedinis („šv-ai dobilai“); geležinis, kvietinis, medinis, milinis, ruginis; kaltinis, megztinis, rūkštinis, saldinis (ryt. ir rūkštū̃dinis, saldū̃dinis), siūtinis, virtinis; mókytinis (ėjęs mokslus žmogus...), suktinis (šokis), šaltinis, vytinis; degutinė (kur degutą dega, kur jį laiko), druskinė (kur druską laikom), gimtinė, krūtinė, ligóninė, málkinė, peleninė, piȓštinė, plỹtinė, plùnksninė (plūksninė), šáukštinė (šaukšdėtis), šeimýninė, varpinė, viralinė (kur viralus laikom); Petrinės, Sekminės, gegužinės, vardinės (vardãdienis) —

dar-inys, padarinys, lašinys (lašamas vanduo...), lašiniai, leidinys, malinys, mezginys, mėžinys, mišinys, mokinys, piešinys, siuvinys, skalbiniai, smilkinys, sviedinys, tinginys, traukinys, trupinys; są̃malinis, są̃mėžinis, są̃siuvinis; kailiniaĩ, marškiniaĩ (žem. ir káiliniai, márškiniai), giltinė, giminė, milinys (liminys, žem. suktuvas), šulinys, židinys —

av-ienà (mėsa), jautiena, kiaulienà, kiškienà, vištienà, žąsienà (žem. avėna, jautėna, kiaulėna...) —

dobil-ienà, mėnesiena, purienos (purvės), rugiena (žem. dobiliena = „dobilyna..., dobilėina...") —

balž-ienas, blakstienas (blakstiena), kamienas (žem. kamėns, balžens, bl-tėns); ašv-íenis (žem. „ašvynis, ašvėinis") —

bról-ienė, dėdienė (dėdės pati), Joníenė, Petrienė, Vėžienė, Žemaitíenė, Čiurlioníenė, Mašiótienė, Petráitienė, Puodžiū̃nienė (žem. brolėnė, dėdyna, Jonėnė, Petrėnė...) —

aviž-iẽnė, duoniẽnė, gėlienė (gėlas, prėskas valgis), kiaušinienė (kiaušienė, paũtienė, pautiẽnė), lapienė, obuolienė, ropienė, roputienė, sausienė, uogienė, vakarienė, žirnienė (žem. duonỹnė, kiaušynė, lapynė...) —

kviet-iẽnis (kvietinis), miežienis, rugienis (ryt.); virtiẽniai; Avižienis, Rugienius —

apskrit-aĩnis, apvalainis, ketvirtainis, riestainis, sausainis, šeštainis; ilgainiui (žem. ilgainiuo); Ragainė, šilainė —

vel-ėna, ver-ėnas (žem.); brolėnas (pusbrolis), sūnėnas (brolio arba sesers sūnus), tetėnas, tetulėnas (tetos, tetulės vyras), varnėnas (špokas); anykštėnas, bìržėnas, kupiškėnas (Anykščių, Biržų, Kupiškio apylinkės, tų vietų apygardos žmogus); Bitėnai, Darbėnai, Kaltinėnai, Kúosėnai, Liumpėnai, Raudėnai, Trakėnai, Varėna —

biržtv-ynas (baltmiškis), eglynas, karklynas, lazdynas, mėšlynas, purvynas, pusnynas, pušynas, skiedrynas, skruzdėlynas (skrudėlynas, skruzdynas), virbynas, žodynas, žolynas; gardumynai, šaltumynai, kaimynas, tankumynas; Balynas, Jonynas; mėlynas (ryt. ir mėlýnas, žem. mėlins) —

dumbl-ỹnė, klampynė, mėlỹnė (plg. raudónas ir Raudõnė), molynė, puodynė, smėlynė, smiltynė, tankynė, tėvynė; ãvalynė, pãdarynė —

lent-ýna, šeimyna, mótyna (žem. ir ryt.); Šakyna —

dirv-ónas; geltonas, raudonas; márškonas, vìlnonas; lavónas; mal-ónė; malonùs (gal. malónų); marškõnis, vilnõnis; keliõnė, žiūrõnai; kuprõnas, valdõnas —

lig-onis (žem. ligonas), tėvonis, velionìs; Avižonìs, -iẽs, -ónį („Avižos sūnus"), Váilionis, -ies („Vailio sūnus"), Balčikonis (Balčiukonis), Čiurlionis, Gaidelionis, Grigonis, Matulionis, Pašukonis, Petronis —

perk-ūnas, karaliūnas; Balčiūnas, Gailiūnas, Gaižiūnai, Geležiūnas, Kairiūnas, Lazūnai (Lazdūnai), Puodžiūnas, Račiūnas, Rimkūnas —

atskal-ū̃nas, maig-ū̃nas (miegamasis suolas), malūnas, narūnas, palaidūnas, žinūnas —

gal-ū́nė, ledūnė (kur vasarą ledai laikomi), viršūnė —

ag-uona; Šaltuona, Veliuona —

laig-uonas (žmonos brolis), palaid-uonas (palaidūnas), svyr-uonėlis, širmuonėlis (šermuonėlis), šìršuonas (širšūnas, širšinas), ulbuonėlis —

atskal-uonìs, -niẽs, (atskalūnis), ėduonis, geluonis, gyvuonis, grobuonis, landuonis, liežuonis, palikuonis (palikūnis), skenduonis (skenduolys, paskendėlis); geležuonės (gẽležuonys, gelžuonis, ryt. ir geležuones, gẽležaunės)...

c) *men-, muo, mena, menas, menė; uomenė (ūmenė, umenė):*

aug-muo (vard.), áug-men-į (gal.), aš-men-s (dg. vard.), akmuo, juosmuo, liemuo, lygmuo, piemuo, piemẽnė, raumuo, raũmens, riemuo, sėmens, skiemuo, stuomuo (stomuo), šermuo (šelmuo, šerys, kraikas, gal. šérmenį), šeȓmens (budėtuvės, budynė), želmuo, želmens; ė́dmens, sė́dmens („ėdmens, ėdmenys nususo, nupruso; už ėdmenis kentės sėdmenys"); Ak-menė —

did-mena, germena (germė), gilmena, mažmena, plonmenos, smulkmena, smulkmenos, stambmenos, stormenos, šérmenos (piuvenos, žiogspiros); lygmenas (lygmalis), statmenas (tiesiai status); Ašmena —

bendr-ú̄omenė, diduomenė (didūmenė, didūmẽnė), jaunuomenė (jaunūmenė, jaunumenė...), kariuomenė, mažuomenė, tikruomenė, visuomenė...

d) *sena, sna, snas, snis, snys; esnis; ėlesnis:*

bėg-sena, eisena, rašysena, skaitysena („jo rašysena, skaitysena nėr geriausia") —

džiū-sna, málksna (skindelis, guntas), plunksna (ryt. plūksna), skursna, sluoksna (lino pluoštas), susna, varsna (varsnas), lūšna (iš „lūž-sna"); kre-snas (kuplus), prasnas (prastas) —

deg-snis (degsnys), dirgsnis, kąsnis, kepsnis, krosnis, krūsnis (akmenų krūva), linksnis, lupsnis (lupena), pusnis, sieksnis, sluoksnis, žingsnis —

rėk-snys, verksnys, rėksnė, verksnė —

mok-ẽsnis, rūpẽsnis (mokestis, rūpestis, žem.); gardèsnis, geresnis, naujesnis, statesnis; turtingesnis, vargingesnis; mylimesnis, pirmesnis, augesnė („ji augesnė už mane"); ponesnis, šunesnis, vyresnis, paskesnis —

did-ėlesnis, gardėlesnis, gerėlesnis, mažėlesnis, tvirtėlesnis...

e) *tynės; utinis, utinai, ėtinas, autinas, uotinas:*

im-tynės, muštynės, peštynės —

aukšt-utinis, galutinis, galutinaĩ, kraštutinis, paskutinis, paskutinaĩ, pirmutinis, šalutinis, vidutinis, viršutinis, žemutinis —

pusė́-tinas, pusiáutinas (žem.), pailgúotinas (žem.)...

9. *opas, eri-opas:*

dvej-opas, trejopas; ketveri-opas, devyneriopas; daugeriopas, šimteriopas, tūleriopas...

10. a) *ras, rus, ra, rys (rė), ris:*

miš-ras, tikras, žýdras —

aš-t-rus (ašrus), bud-rus, ėdrus, giedrus (giedras), gudrus (gudras), kaitrus, mitrus (mitras), skáidrus, skėtrus, sodrus, spėrus, stingrus, stiprus (stipras), sukrus, apsukrus, sūrus (sūras), vikrus (vigrus, vikras) —

áud-ra, aušra, ėdra, giedra, kaitra, kupra, putra, sausra, skiedra, šutra, vėtra —

gub-rys (kraikas), kuprys, kuprẽ; sūris —

b) *ara, er-, erė, eri (eli), urys, uras, uris, urė:*

aš-ara, vasara; mot-er-s, moteris, motė (vard.); sesers, sesuo (vard.), koserẽ („paleido kóserę, ir rėkauja"); ketv-eri, penkeri, šešeri, septyneri, aštuoneri, devyneri, keleri (ryt. penkeli... keleli) —

dūb-urys (duoburys, dumburys, duburkis), gomurys (gomurė, gomerė), sūkurys, švyturys, vidurys, žiburys; pum̃puras, skuduras; ment-uris, skiaut-urẽ (skiauterė)...

11. a) *sas, sus, sa:*

bal-sas, garsas, narsas, píesas (ganiava, ganomieji, gėrybė: „visą piesą gali apmatyti"... visą turtą, namus), raupsai (raupai, rauplės), smarsas (kas čirškinant pakvimpa, toji kvaptis, tie riebalai); bai-sus, garsus, gausus, narsus, smalsus, šviesus, tamsus, vėsus; gau-sa (gausva), šviesa, tamsa...

b) *esas, esys, esis, esa; ėsas, ėsis, ėsė; ausias (ausis):*

deb-es-is (debesys), mėn-es-io (mėnesies), mėnuo (vard.); vaik-ẽsas (ryt.), glẽm-esos, glitesos, žãlesos (žalesaĩ); gailesys, lūkesys, pašnekesys, ūžesys (žem.); trobesys (žem.) —

griuv-ẽsiai (žem. gruvėsai), ledẽsai (smulkūs ledo gabalėliai: žem. „paskutinieji ledėsukai tirpsta"), pelẽsiai, puvėsiai, pelėsai, puvẽsai; mergẽsė (ryt.) —

gardži-ausias (gardžiausis), naujausias, plačiausias, vyriausias...

12. *šas, šė, ša; išas, išius; čas, ičas:*

drib-šas, gobšas, kipšas, niekšas, rupšas, rupša; vaikšas, mergšė; vargšas, vargšė; Daukša, Daukšys, Klupšas, Mikšas, Nikšas, Rimša —

grib-išas (vagiliautojas); vagišius, Juodišius —

gin-čas, gučas, Kručas, kurčas (kurčias, kurtinys), snučas; kirm-ičas...

13. a) *tas, ta, tis, tė (autė, otė, uotė), tus:*

au-tas, butas, burtas (burtai), grąžtas, káltas, kẽltas (kuo per upę keliamės), kerštas, kiáutas, maistas, miltai, nárštas (nerštas), pluoštas, raktas, raštas, rąstas, ruõštas (ruoša), rúožtas (ruožas), síetas (sietrėtis, sietynas), siẽtas (saitas), pasaitas, sostas, spąstai, spẽtas (atspėjamas laikas), sviestas, šlaitas, tvartas, vartai, žlugtas; baltas, būtas, kiltas (storas), piktas, skystas, slaptas, suktas, šaltas, šiltas —

bras-ta (brastva), gamta, gniaužta, gūžta, ląsta, plyta, srutos (sutros), šluota, vanta —

dang-tis, kamštis, lanktis, pyktis, samtis, smaigtis; šaltis, tvartis, žlugtis —

bū-tis, kártis, kiltis, klėtis, kliautis, kliūtis, krūtis, lytis, malžtis, mintis, atmintis, išmintis, mirtis, pirtis, piūtis, papiūtis, sagtis, skiltis, spūstis, stotis, sultys (ryt. sunka), svirtis, valtis

(valktis), patartis, pažintis, pražūtis, sutartis; išgąstis (kilm. -ties ir-čio) —

gniūž-tė, gryžtė (gryžčia), rykštė; bėgtė, lėktė *(Rr.)* — lie-tus (lytus), pietūs; skais-tus, spartus, status...

b) *ata, atė, atis, etas, eta, etė, etys, entas, enta, entė, ent:* ad-ata, gyvata, sukata (avių liga, kaitulys), sveikata; valkata (ryt. valketa); gyvatė (angis) —

gaišatis, kamš-atis, maišatis, pilnatis —

eršk-etas, lanketas, verpetas; devyn-etas, penketas, vienetas —

elg-eta, krūmeta (krūva, akmenų krūsnis), kupeta (kupetys), lopeta, skepeta, šerpeta, vargeta —

ek-etė (aketė, žem. eketys), genetys (žem.), šepetys —

ram-entas, serbenta (serbentas); būt-ent; Kraženta, Gyveñtė...

c) *ėtas, ėtis, ėčia; ytas, ytis, ytė, yčia; ietis, aitis, aitė, aičia:* dėm-ėtas, dirsėtas, dulkėtas, duobėtas, pelkėtas, kepurėtas, kirmėlėtas, naginėtas, pirštinėtas, pušnėtas, sáulėtas, skylėtas, šukėtas, usnėtas, žemėtas; Šukėtai —

eršk-ėtis (ryt. arškėtys), varškėčiai; šaš-úol-ėtis (šešėlis, šašėlis); Gervėčiai —

ek-ėčios (akėčios), kópėčios, vežėčios (ryt. „akėčios vežėčios — vyrų darbas"); dukterėčia (brolio arba sesers duktė), seserėčia (pusseserė) —

ak-ytas, ausytas (akylas, ausylas), dantytas —

bern-ytis, brolytis, duktytė, mergytė, sesytė, vištytis; mažytis, mažytė, margytė, laukytė, žalytė; Marytė, Onytė; Diržytė, Sketerytė, Šepetytė (ryt. Diržyčia, Sketeryčia, Šepetyčia); Maksvytis, Nasvytis, Vištytis —

gimin-ietis (giminaitis), anykštietis, kaunietis, kupiškietis (Anykščių, Kauno, Kupiškio, tų vietų žmogus), šiaulietis (žem. šiaulýtis), sodietis, panemunietis, pašalietis, vókietis (vókietys, žem. vókytis), maksvietis; lašiniẽčiai (vok. Speckkuchen) —

bern-aitis, dievaitis, jaunikaitis, laivaitis, sūnaitis; mergáitė, pušaitė, tarnaitė; Jurgaitis, Kalvaitis, Paršaitis, Petraitis, Bajoraičiai (kaimas); jaunitelaitis, mažtitelaitis, naujitelaitis (žem.); Džiūváičia (ryt. Džiūvės duktė), Jokūbáičia (Jokūbaičio duktė, ryt.) —

aukšt-aĩtis, žemaĩtis, mergaĩtė, pušaĩtė...

d) *otàs, uotas, utas, utis, utė; otė, autė, uotė; ūtis, ūtė, ūčia:*

áugal-otas, ąsótas, barzdótas, galvótas, gýslotas, kárpotas, kuprotas, lýtotas (žem.), miglotas, plunksnotas (ryt. plūksnotas), rasotas, skarotas, strãzdanotas (šlakuotas), šakotas, šarmotas, vyžotas; Liepalótai, Pùšalotas —

ak-úotas; akstinúotas, gauruotas, kampuotas, kalnuotas, lapuotas (lapotas), naguotas, plaukuotas, vainikuotas; kailiniuotas, marginiuotas; ledinuotas, smiltinuotas —

aš-u-tas (ašatys, ašutys: plg. ašva, ašvienis), degutas, grumuta (krūmas), riešutas (riešutys); Vainutas —

geg-utė, peliutė, roputė, snukutis, vaikutis; didutis („stok didutis“), gerutis, margutis, mažutis, meilutis, šnekutis, šnekutė, didutė...; Birutė, Jonutis, Kęstutis, Onutė; Raštutis —.

mazg-õtė, nešiotė, niekotė (gelda), šien-aũtė, važi-uotė —

merg-ū̃tis (žem. „kur ta mergūtis dingo?“); ryt. Kubili-ūčia (Kubiliaus duktė), Vaitiek-ūčia (Vaitiekūno duktė); Biziū̃tė (Bizo duktė), Kudirkiū̃tė (Kudirkos duktė), Kubiliū̃tė...

e) *stas, sta, stė, stus, sčias (ščias); štas, štus (kščias, kštus)*;

ap-stas, bū-stas, kupstas, skirpstas, akisopstas, vystas; atatupstas, keliaklupstas —

pa-grėb-stos, grėb-stės, varpstė, vilkstė —

at-stus, lank-stus, smalstus (sm. daiktas, sm. žmogus), smalkstus (kurs smelkte smelkiasi bet kur, smalstus); gulsčias (gulkščias), išvirsčias (išvirkščias), klupsčias (klūpščias), kniūbščias (kniūbsčias), pėsčias (pėkščias) —

graib-štas (samtis žuvims gaudyti), gabštas (gabas, gobšas); darbštus, grabštus (graibštus, gribštus) —

grai-k-štus (gramus, grakštus), plokščias (plókštas), plokštė (žirnių plokštė), išvirkščias, pėkščias...

ė) *astis, estis, estys; ėstas; ystė, ysta, ykštis, ykščias; ūstas (uostas, uistas); ūkštis, ūkštė:*

eig-astis (eiga, eisena), gyvastis, nerimastis (nerimas) —

gail-estis, mokestis, rūpestis (žem. mokẽsnis, rūpesnis), lūkestis (lūkesys); genestys (žem. genesys, genetys) —

greb-ėstai (lotos), skanėstai —

kunig-ystė, mergystė, moterystė, žmogystė, žmogysta; vaikystė; jaunystė, kvailystė, Lokysta (upė) —

dabarn-ykštis, pernýkštis (pérnykštis, pernỹkščias), rýtykštis (ryto, rytą virtas...), šeimýnykštis (šeimýniškis), vakarykščias (vakarykštis); Anykščiai —

lig-ũstas, miegūstas (liguostas, miegúostas, liguistas, mieguistas) —

merg-ūkštis (žem.), varliūkštė, varliūkštis, vaikiūkštis, velniūkštis, vilkūkštis; Kairiūkštis...

14. a) *vas, va, vis, vė:*

at-stõ-vas, pastõvas; priestõvas (ryt.), Dievas, narvas (narvelis), pilvas, purvas; gyvas, erdvas, kleivas, kreivas, šleivas, širvas (širmas), tę̇vas (laibas) —

dir-va, kalva, pieva, sparva; Kar-éi-va, vert-ei-va —

at-ei-vis, išeivis, kareivis, keleivis; kalvis, kirvis, skilvis (skilvys) —

glei-vės, kalvė, sán-tar-vė (dermė, santaika), smarvė (smardvė), želvė (rudmėsė, ruduokė), virvė...

b) *ava, yvas, yvė; ovas, ovė, uva, uvis:*

baudži-ava, ganiava, kuriava, rink-li-ava, vėliava —

ankst-yvas (ryt.), dalyvas, senyvas, valyvas, vėlyvas (ryt.) —

áug-yvė (motina...), gim̃dyvė, dažývės (dažai) —

gan-õvas (kurs kitą genasi, vejasi), gėrovas („gerkit, gerkit, gėrovėliai"), gulovas, palydovas, vadovas, valdovas, varovas, žinovas —

bendr-óvė, dangovė (skalbiniai, drabužiai), daržovės, gerovė, naujovė, prastovė, senovė (ryt. ir senobė) —

Daug-uva, Ilguva, Laižuva, Laukuva, Lietuva, Linkuva, Raguva, raguva, sietuva —

liet-uvis, linkuvis, raguvis; liežuvis (liežiuvis)...

c) *svas, svė; tuvas, tuvis, tuvė, tuvės; tva, tvė:*

bal-svas, gelsvas, juosvas, laisvas, melsvas (mėlsvas), rausvas, resvas (žem. rėsvas), rusvas, žalsvas, žilsvas; gelsvis; láisvė (láiksvė), lýsvė (lysė, lysia), brąsva (branda); uoksvas (duoba) —

galąs-tuvas, karštuvai, kultuvas (spragilas), mestuvai, mintuvai, nepaitùvas (iš „nepaeituvas"), piáutuvas, riestuvas, skriestuvas, skustuvas (skutiklis), suktuvas, šáutuvas, trintuvai (rt. „mìntuvai trintuvai — moterų darbas"), vogtuvai —

kais-tuvis, prikaistuvis, koštuvis, žlugtuvis —

bruk-tuvė, keltuvė, kultuvė, maltuvė (kambarys, kur girnos stovi troboje), megztuvė, milžtuvė, praustuvė, siaustuvė (keltuvė), skalbtuvė (kultuvė), spaustuvė, spiautuvė (indas spiaudalams), velėtuvė (kultuvė), virtuvė; kéltuvos (galvijai, ryt.) —

išleis-tuvės, įkurtuvės, jungtuvės, kártuvės, lauktuvės, melstuvės, pabaigtuvės, skerstuvės, vestuvės —

berž-tva (biržtva, baltmiškis), graižtvos (graižtos, graižai), ląstvos (ląstos) —

lūž-tvė (lūžtis); sen-a-tvė (ryt. ir senatuvė)...

15. *žė, žis; užis, užė; ožis, iža, ižė, ižis:*

buo-žė (spragilo, dalgio, vinies buožė, plg. buogė), biržis (lysvė javams berti, sėti) —

drab-užis (žem. drobužis), gegužė, bernužis, giružė, kunigužis, laivužis, merguže, pievužė, vargužis; galv-ožis, varložis (buožgalvė); av-iža (latv. auza, plg. avilys ir aulys), avižė; smaližis (smailižis)...

§ 310. a) Iš tų priesagų, kurios čia aukščiau pažymėtos (§ 309), tebegyva yra žmonių kalboje ir raštuose tiktai dalis: *aitis, ietis, ytis, utis, ėtas, otas, uotas, ystė (ysta); yba, ybė, iena, inis, inas, ininkas, ingas, iškas; klas, klė, ykla, eklis, iklis, ikis; smas, ilis, umas, uma, uonis, imas; tuvas, tuvė, tuvis, ovas*... Su šitomis priesagomis padaromi kalboje ir toliau vis nauji žodžiai: *deguonis, daliklis, daugiklis, gesuonis, kalbininkas, linksnis, statikis, rūkiklis, vaizduotė, vandenilis, variklis*... Šitie žodžiai, vartojami dabar raštų kalboje, yra susidarę joje (mokslo kalboje), rodosi, savaime; jie kyla dabar aikštėn ne iš pačių žmonių kalbos. Kitos priesagos, kurioms mūsų duota pavyzdžių (§ 309), bent dauguma, naujiems žodžiams daryti yra lyg nevartojamos raštuose; kalbos moksle jos suvokiamos tiktai iš kalbos dėsnių ir kitų jos dalykų. Tarp įrašytų priesagoms pavyzdžių (§ 309) yra, žinoma, ir tokių, kurių kilmė gali būt ir abejojama: *buogė, buomas, buožė, biržis, šaukštas*...

b) Duotųjų priesagų skaičiuje yra ir sudurtinių: *tukas, ininkas, utinis (ėtinas, autinas, uotinas), ėlesnis*... Tūlas galėtų pasakyti, jog čia mūsų turima reikalo tiktai su priesagomis *ukas* (plak*tas*, plakt*ukas*), *inis*, *inkas* (ūk*inis*, ūkin*inkas*), *utis*, *inis* (žemas, žem*utis*, žemut*inis*), *ėlis*, *esnis* (mažas, maž*ėlis*, mažėl*esnis*), *inas*, *tinas* (plg. pusė, įpusėtas, pusė*tinas;* pusiau,

pusiautinas, žem. pailguo ir pailguotinas). Bet mūsų čia pažiūrėta kiek kitaip: a) daiktavardžiai *degtas, plaktas* yra nevartojami, priesagą *tuka*s gauna čia veiksmažodžio liemuo; b) priesagą *ininkas (ninkas, inkas)* gauna ir toki žodžiai, šalia kurių nevartojama ar beveik nevartojama priesaga *inis* (nesakome „brang*inis*, kalb*inis*, nauj*inis*"); c) priesagą *ėlesnis* gauna visoki būdvardžiai, ir toki, šalia kurių nėra sakomi žodžiai su priesaga *ėlis;* d) priesagą *utinis* sakome ir ten, kur iš *utis* ji sunku išvesdinti *(viršutinis, paskutinis);* e) keliems žodžiams daryti matome čia lyg priesagas *ėtinas, autinas, uotinas*...

§ **311**. Del atskirųjų priesagų susidarymo turim kai ką skyrium pažymėti (a — e).

a) Priesaga *čas* bus susidariusi iš *šas*. Savo garsus *b, d, g* prieš *š* tariame kaip *p, t, k:* žodžius dribšas, snudšas, gudšas, migšas tariame dripšas, snutšas (snučas), gutšas (gučas), mikšas. Iš nebesakomo *gin-šas* (iš *š* po *n*) turėjo susidaryti pirmiausia *gin-čas* (kaip iš *in-sisukti* yra susidaręs tarmėse *in-tsisukti*, incisukti); tą susidarėlį *gintšas* rašome tiktai saviškai *ginčas* (su kietuoju *č* prieš *a);* mūsų *č*, susidaręs iš minkštojo *t*, yra paprastai minkštas priebalsis, o žodžio *ginčas* priebalsis *č* yra kaip tiktai kietas; tą *tš (č)* yra gavęs, belyginant kalbos žodžius, vietomis ir žodis *kirmičas* (plg. gribišas).

b) Rytų aukštaičiai taria *uod-ega, medži-aga* — taria čia priesagas *ega* ir *aga;* bet tie rytų aukštaičiai, sakydami *uodega* (su *e*), taria *medžias* (medis); tarydami tą *medžias* (su *dž*), jie taria su *dž* ir žodį *medžiaga;* kur tariame *medis* su *d*, ne *medžias* (su *dž*), ten tariame, rodosi, ir *medega* (žem.). Žodį *medžiaga* rašome iš rytų aukštaičių (ne iš žemaičių) tarmės.

c) Priesagą *ininkas* rytų aukštaičiai taria *inykas:* vieną *n* jie atmeta, nebetaria (plg. *plūksna, výkšna*). Jie taria ūkinykas, daržinykas, varpinykas. Ir kiti aukštaičiai, darydami šios rūšies žodžius iš daiktavardžių *aušrinė, šulinys, vargonai, žodynas* (su *n* prieš žodžio galūnę), ima jiems paprastai, del tos pačios priežasties, priesagą ne *ininkas*, bet *inkas:* aušrin-inkas, šulin-inkas, vargõn-inkas, žodýn-inkas. Toje pačioje priesagoje išmetam kartais tiktai pirmąjį priebalsį *i* — trumpindami žodį

sakom: baudžiau-ninkas, amat-ninkas. Rašome paprastai: plunksna, vinkšna, rentinys, daržininkas, daržovininkas, ūkininkas, šulininkas, baudžiauninkas, amatininkas (amatninkas).

d) Priebalsiai *st, sv, sč, št, šč, zd, zdž* yra tariami dažnai žodyje kaip *kst, ksv, ksč, kšč, kšt, gzd, gzdž (gždž):* tariame rašome visur arba tiktai vietomis — bakstyti, bakštyti, bakščiau, gaidykstė, laiksvė (šalia bastyti, basčiau, gaidystė, gaigystė, gaidžiagystė, laisvė), pėkščias, pėkštininkas, raikštis, pluokštas (šalia pėsčias, pėstininkas, raištis, pluoštas), baikštus, plokščias (žem. plokštas), šaukštas, pernykštis, pernykščias, rýtykštis šeimynykštis, vakarykštis (iš nesakomų, rodosi, ir nerašomų „baistus, plosčias, šaustas*), pernystis, pernysčias, rýtystis, šeimynystis, vakarystis"), palagzdys, palagždžiai, palagždys (šalia palazdys, palazdžiai). Tiktai priesaga *ystė (ysta)* yra išlikusi visur, rodosi, sveika, kokia buvusi, be tų atmainų (be *k*, be šč**).

e) Kaip žodžių priesagos viena kitą veikia, kaip jos viena kitą keičia ar yra keitusios kalboje, arba kaip jos pačios, del įvairių kalbos dėsnių, yra kitusios mūsų kalbos ūgyje, įvairiais laikais, viso to dalyko čia nė nemėginu išklostyti; tam mūsų priesagų dalykui kalbos mokslas, tikiuos, paskirs vieną kitą atskirą savo rašinį.

§ 312. Rašant apie kalbos priesagas plačiau, reikėtų pažymėti ne tiktai, kaip jos yra susidariusios mūsų kalboje, bet ir ką kuri priesaga reiškia, kuriam jos kiekviena reikalui yra kalboje sakomos. Negalėdamas čia viso to dalyko išdėstyti ir iškelti aikštėn mūsų kalbos pavyzdžiais, pažymiu tiktai ką-ne-ką šiam reikalui keliais kalbos sakymais.

a) Priesaga ***ingas*** reiškia paprastai daikto vidaus ypatybę, išeinančią dažnai arba kartais ir aikštėn. Sakome: ***ėringa*** avis, ***kumelinga*** kumelė, ***paršinga*** kiaulė, ***vaikinga*** kalė, ***veršinga*** karvė; ***áudringas*** pavasaris; ***derlinga*** žemė, ***derlingi*** metai; vėžys yra

---

*) Žodis šaukštas yra, gali būt, šiaip susidaręs: *šau-stas,* šauštas (plg *šeši,* šąšlavos), šaukštas („šaukštu Dievo dovanas į burną šaujam," plg. „liže kepalus į krosnį šaujam").

**) Šios rūšies žodžiai (moterystė...) vienaskaitoje tėra sakomi dažniausiai. Žodis gaidystė (gaigystė) yra sudarytas kitaip, be tos priesagos (plg. gaidžia-gystė).

dvãsingas (gyvas) daiktas; akmuo yra *nedvãsingas* (negyvas) daiktas; *gėdingas* (drovus, nedrąsus) žmogelis; *išmintingas* vyras, *káulinga* kiaulė, *kilmingas* (aukštos kilmės) žmogus, *lytingi* metai, *maldingas* žmogus, *mėsingas* jautis, žmogus *mirtingas*, Dievas *nemirtingas*, viską jis *mókslingai* (giliai, kaip mokslas reikalauja) tiria; *pártingai* nukalbėjo; *pavéikslinga* (paveikslì) mokykla, *pelningas* darbas, *petingas* vyras, *pieninga* karvė, *pìršingas* arklys, *protingas* žmogus, *sąmoningas* pasielgimas, *sąžiningas* žmogus, *sùltingas* obuolys, *širdingas* žmogus, *talentinga* mergelė, *vaisingas* medis, *váltingos* avižos (jų plačios váltys, grūdų šluočiukės), *vargingas* gyvenimas, *žuvingas* ežeras, *žuvinga* upė, *aktinga* užuojauta, *energingas* žmogus, *kultūringas* kraštas, *objektinga* kalba, *praktingas* žmogus, *produktingas* (vaisingas) darbas, *religingi* žmonės, *simpatinga* moteriškė, *subjektinga* nuomonė, *taktingas* žmogus, *taktingas* pasielgimas, *netaktingas* vyras (pasielgimas)...

b) Iš pasakymų: *dėmėtas* milas, *duobėtas* kelias, *kailiniuotas* žmogus, *kalnuotas* kraštas, *kepurėtas* vaikelis, *kuprotas* senis, *lapotas (lapuotas)* medis, *plaukuota* galva, *rasota* žolė, *šakotas* medis, *šarmotas* langas, *vaikuotas* vėžys (kurs po savo kaklu turi mažutyčių, matomų vėželių), *žiburiuotos* akys — matyti, jog šios rūšies būdvardžiai (... *ėtas, otas, uotas*) rodo paviršiaus, aikštės, visai matomą daiktų ypatybę, visų pastebimą jų savotiškumą.

Sakydami „*pečiuotas* vyras, *naguotas* vaikinas, *galvotas* žmogus", pasisakome kalbą apie vyrą, kurio matyti geri, stiprūs pečiai, apie gerų nagų vaikiną, apie geros galvos žmogų. Čia būdvardžiais reiškiame, žinoma, ir vidaus ypatybę; bet norėdami pažymėti, jog čia yra kalbama ypačiai apie vidaus ypatybę, sakome labai dažnai ir „*petingas* (stiprus) vyras, *nagingas* (mokąs daug ką rankomis padirbti) vaikinas, *piršingas* (stiprus, gerų piršių) arklys". Žmogaus galva taip matyti, taip lengva pastebėti, taip ji krinta žmogui į akį, jog priesagą *otas* sakome šitam žodžiui *(galvotas)* ir tuomet, kada kalbėdami turime galvoje tiktai vidaus, ne paviršiaus ypatybę, ne visų pastebimą žmogaus savotiškumą. Sakome ir „*ligotas* žmogus", į kurį pažiūrėję tuoj matome jį sergant, negaluojant.

c) Sakome rašome: *anglinės* (anglų) prekės, gelumbės; *amerikinės* akėčios, *antiniai* (anties) kiaušiai, kiaušiniai; *auksinis* daiktas; *austriniai* dalgiai; *demokratiniai* ir *nedemokratiniai* (demokratų ir nedemokratų) laikraščiai; *dieniniai* drugiai; *dvãsinis*

(skiriamas dvasios reikalams) penas, *dvasinė* seminarija (ji skiriama būsimiesiems dvasininkams, žmogaus dvasios mokslui, dvasios reikalams); *išeiginis* (išeigos) drabužis; *kauninis* alus; *kuniginiai, nekuniginiai* (kunigų, nekunigų) raštai; *laukinis* paukštis, *laukinė* obelis; *medinė* siena, *mėsinis* (skiriamas mėsai piaustyti) peilis; *miestiniai* (miesto žmonių) drabužiai; *mókslinis* (skiriamas mokslui, mokslo) vadovėlis; *naktinis* drugys; *naminiai* drabužiai, *naminis* alus; *pártinis* (partijos leidžiamas) raštas; *pavéikslinė* (kuri skiriama paveikslui) mokykla; *pieninis* puodelis (jis skiriamas pienui, jame pieną laikom); *pilviškinis* (Pilviškių) kunigas; *prūsinis* spiritas, *prūsinės* prekės; *ryginis* alus; *senovinė (senybinė)* daina (giesmė); *švedinis* plienas, *švedinės* mašinos, *švediniai* dobilai; *vakarinės* maldos; *varšuvinis* avilys; *vietinis* (vietos) kunigas; *vištiniai* (vištos) kiaušiniai; *žąsiniai* taukai (žąstaukiai)...

Priesaga *inis* reiškia paprastai daikto kilmę — tokią daikto ypatybę, kuria pasakome, iš ko kas yra kilę, padaryta, kam (kuriam daiktui, reikalui, laikui, tikslui) kas yra skiriama... Ta priesaga pasakom ir kitų daikto ypatybių (plg. *saldinis, megztinis...); * su ta priesaga daroma ir daugybė daiktavardžių, padaromų iš tos rūšies būdvardžių (plg. *druskinė, malkinė, mókytinis, vytinis...).*

Būdvardžius, vartojamus su ta priesaga, gali atstoti ir daiktavardžių kilmininkai: plg. *aukso* žiedelis, *dvasios* penas, mano *dvasios* tėvelis, *dvasios* dalykai, *erškėčių* vainikas, „*kaulo* burna, *mėsos* barzda“, *mokslo* dalykai, *kraujo* puta, *pieno* puta, *rūtų* vainikėlis... Daiktavardžių kilmininkus tie būdvardžiai dažnai nė pakeisti negali (dainų, mįslių, gilios maldos... kalboje).

d) Sakome rašome:

1. Buvo ir *aušrininkų* nemãža. 2. Nelygu *tautiniñkas*, nelygu *mókslininkas.* 3. *Kalbininkams*, žinoma, ir kalbos dalykai rūpi. 4. Jis geras *arklininkas, bitininkas, mokslininkas, ūkininkas, žuvininkas.* 5. Buvo susirinkę penki *varpininkai*, trys *juozapininkai* ir kelios *zitininkės;* jų tarpe buvo ir *mokslininkų* (mokslo žmonių, mokslo draugijos narių) keli. 6. Buvo ir keli *kauniečiai, vilniečiai* (kauniškiai, vilniškiai), *pašaliečiai, sodiečiai* (keli Kauno, Vilniaus, pašalio, sodžiaus žmonės). 7. Paskum kalbėjo ir vienas *dvãsininkas, mókslininkas, kaunininkas, vilnininkas, lénkininkas, lietuvininkas*... (vienas žmogus,

kuriam dvasios, mokslo dalykai, reikalai ypačiai rūpi, kurs tuo ir verčiasi, kurs tam yra ir atsidėjęs; vienas žmogus, kuriam ypačiai Kaunas rūpi, kuris norėtų ypačiai Kauną arba Vilnių Lietuvos centru padaryti, vienas tų Lietuvos miestų šalininkas; vienas žmogus, kuriam ypačiai lénkų, lietuvių dalykai rūpi, kurs tuo dalyku yra ypačiai susirūpinęs, kurs įmanytų ir kitus lenkais, lietuviais paversti). 8. Vakar mačiausi su vienu *senóvininku.*

Sakome: mano *giminietis* (giminaitis), mūsų *tautietis* (mano giminės, mūsų tautos žmogus) ir mūsų *tautininkai, kalbininkai* (žmonės, kuriems tauta kalba, tautos kalbos dalykai ypačiai rūpi, kurie kalbą atsidėję, kiek mokėdami, tiria, kurie kalbos dalykais ypačiai verčiasi, kurie tautõs reikalais yra ypačiai susirūpinę); kalbėjo ir keli *partininkai*...

e) Yra sakoma ir šiaip:

1. Vaikams jis nusipirko vieną ir *lietuvišką* uždavinyną (parašytą lietuvių kalba, lietuviškai, tokį, kokį rašomi paprastai lietuviams). 2. Žiūrėk, ir čia esama *lietuviškų* sūrių (visai panašių į Lietuvos, į lietuvių sūrius, tokių, kokių ypačiai Lietuvoje randi). 3. Tas jo pasielgimas buvo visai *lietuviškas.* 4. Jų ir kalba buvo *lietuviška.* 5. Dabar Kaune būsiąs leidžiamas vienas ir *lenkiškas* laikraštis. 6. Latviuose *lenkiško, lietuviško* ūkio nematysite: jie žemę dirba kaip reikiant, ne taip, kaip mes arba lenkai. 7. Jo balsas buvo *nežmoniškas.* 8. Ir ėmė kas baubti *gyvulišku* balsu. 9. Vieną ir *senovišką* (tokią, kokią senovėje tedainuodavo, panašią į senovinę) dainelę sudainavo. 10. Jis yra *senoviškas* mokytojas. 11. Kur jo neaugs javai: jo ir laukas *daržiškai* dirbamas! 12. *Laukiškas* daržo išdirbimas ir naudos maža teduoda. 13. Visos šikšnos *šikšniškai* išdirbtos. 14. Pasisiūdino ir *miestiškų* (tokių, kokiais miestiečiai vilki) drabužių. 15. Jis nieko *pieniška,* nieko *mėsiška* nevalgo; jis *pieniška* tevalgo („*pieniškas, mėsiškas* valgis" yra „valgis, patiektas su pienu, su mėsa, pats pienas, pati mėsa,*) valgis pagamintas iš pieno, mėsos").

*) Plg. *moteriškė (motriška), vyriškis.*

16. Jo *dvasiški* pamokymai (toki, kokiais žmogaus dvasią stiprinam, áuklėjam), *moksliški* nusakymai (kiek panašūs į mokslo nusakymus . . .) — ar daug ką yra padarę? 17. Šito begėdžio ir kalba buvo, žinoma, *begėdiška*. 18. Buvo aprašytas ir šitas *bedieviškas (begėdiškas, bešališkas, betaktiškas, juokdariškas, veidmainiškas, vienašališkas)* jo pasielgimas. 19. Jis elgiasi *bešališkai (vienašališkai . . .)*.

Pastebėjimas. Kai kas rašo ir „*dvasiškas* penas." Bet „dvasiškas penas" reiškia „ne peną, pagamintą su dvasia, pačią dvasią" (plg. „*pieniškas* valgis"). Rašydami „dvasiškas penas", rašytojai nori lyg pasakyti: „penas, kurs dvasiai skiriamas stiprinti, dvasios penas" (plg. „žmogaus maistas, širdies paguoda, išeigos, išeiginis drabužis; rankinė mašinėlė"...). Iš to, kas yra Lietuvoje šiam dalykui sakoma, įdėta tam tikroje vietoje (§ 312), ir „dvasios, dvasinis penas."

f) Raštuose yra skiriama: 1. aukštybė ir aukštumas, aukštuma, 2. biaurybė ir biaurumas, 3. gilybė, kantrybė, narsybė, platybė, šventybė, šunybė, vyrybė, juodymė, moterystė ir gilumas, giluma; kantrumas, narsumas, platumas, plotis; šventumas, šventenybė, šuniškumas, vyriškumas, vyrija; juodumas, moteriškumas... Kuo čia šitos ir kitos žodžių priesagos skiriasi reikšmės atžvilgiu, čia dabar nekalbėsiu.

Atskirųjų priesagų reikšmė, kad būtų visa aiški, reikėtų išdėstyti pavyzdžiais drauge su visu linksnių mokslu (plg. „senovės daina, senovinė daina, senoviška daina; miesto gyvenimas dabar labai brangus; Jėzaus Kristaus žemės gyvenimas daug ko mus pamoko; gyvenimas mieste, miesto gyvenimas; šiáurės pašvaistės nežemiška didybė vis augo ir augo" . . .). To šitam vadovėly, žinoma, nepadarysi.

Rašomoji mūsų kalba ir mūsų kalbos tarmės.

§ 313. Ne visur lietuviai visai vienaip kalba. Rašomoji mūsų šių dienų kalba yra mūsų panemuniečių kalba: lietuviai, kurie gyvena panemunėmis, tarp Kauno ir Nemuno žemupio, ypačiai Nemuno kairėje, šneka ta kalba, kuri yra dabar rašomosios mūsų kalbos pagrindas. Rašomosios kalbos garsus tariame paprastai taip, kaip jie yra tariami Lietuvos panemunėse, tariame — langas, pantis, penki, sviestas, puodas, puodelis, be lango, be stogo, be drąsos, be duonos, jis sėdi, vėgėlė, kalbėti, pelkė, ąsa, tęsti, tęsiu (*ą* ir *ę* yra tariami paprastai kaip ilgieji *a, e*), matau balą, pelę... Kitų vietų lietuviai, kad ir taria ne visi viską vienaip, ką rašydami knygose rašo taip, kaip yra tų panemuniečių tariama. Kiekvienas rašytojas iš savo tarmės įdeda į rašomąją kalbą daug savų žodžių, savų pasakymų, savo kalbos ypatybių, ir tuo būdu visų tarmių rašytojai tiktai turtina ir tobūlina vieną rašomąją mūsų kalbą.

§ 314. Lietuvių kalbos skiriame pirmiausia dvi tarmi: viena tarmė yra aukštaičių (gyvenančių aukščiau, įkalniau), antroji — žemaičių (gyvenančių žemiau, pakalniau).

a) Aukštaičiais vadiname lietuvius, kurie *čia*, *čiai*, *džia*, *džiai* (žodžio gale), *ė*, *o*, *ie*, *uo* taria — kaip *če*, *čei*, *dže*, *džei* (kartais *čia*, *čiai*, *džia*, *džiai*), kaip gryną, siaurą *ē* (kaip vokiečiai savo *ee*, *eh* žodžiuose *See*, *Reh*), kaip gryną, siaurą *ȯ* (ilgąjį balsį), kaip ilgą sudėtinį balsį *iė*, kaip ilgą sudėtinį balsį *uȯ* (sudarytą iš *u* ir siaurojo *o*, vietomis iš *u* ir *a*).

b) Žemaičiais vadiname lietuvius, kurie tuos pačius garsus taria kaip *te*, *tei*, *de*, *dei*, *iė*, *uo*, *y*, *ū* (*ėi*, *ou*, arba *ē*, *ō*).

Rašydami aukštaitiškai, — rašomoji mūsų kalba yra aukštaičių tarmė, — rašome: gardžiai, plačiai, jaučiai, žodžiai, pačiam, plačiam, gardžiam, jaučiams, žodžiams,

mečiau, vedžiau, dėti, vėgėlė, pelkė, metė, šonas, šono, kloti, kiemas, kieminėti, viešėti, duona, duoneliauti, puodas...

c) Žemaičiai, tarydami *ė* ir *o* kaip sudėtinius balsius *ie* ir *uo*, taria juodu žodžio pradžioje su *j* ir *v:* jiedu, vuors (= *ė d u, oras; oro* nuo *voro* žemaičiai, rodosi, neskiria).

d) Yra ir kitų čia skirtumų. Žemaičiai sako būsu, būs, plyšu, plyš (aukštaičiai taria dažniausiai *būsiu, bus, plyšiu, pliš*). Nosinius balsius žemaičiai taria ne visi ir ne visus vienaip: žodžius, rašomus ąsa, rašąs, rašą, balą, ką, tą, laukų, balų, skųsti, drįsti..., žemaičiai taria paprastai arba dažnai kaip ąsa (su nosiniu *a* arba *o*), rašus, rašu (kur *u* panašus į trumpąjį *o*), bala (kur galo *a* yra trumpas balsis), kąn, tąn (arba su nosiniu *o*), laukun, balu (su *un*, kur yra kirtis gale, ir su aiškiu *u* be kirčio), skųsti, drįsti (su tariamais pro nosį ilgaisiais *u*, *i* ir su *n*). Kur tariame rašome sausas, laužas, kipšas, žemaičiai taria: sausus, laužus, kipšus (su trumpuoju *u*, panašiu į trumputėlį *o*). Žemaičiai *ai* ir *ei* taria dažnai kaip *ā* ir *ē*: vākā, rēk (vaikai, reikia). Jie *a* žodžio gale be kirčio tam tikrose lytyse netaria, atmeta: met, ved, stogs, če svēk, ger būti, mets, vāks (= meta, veda, stogas, čia sveika, gera būti, metas, vaikas). Balsius *ė* ir *o*, žodžio gale, be kirčio (ne vietininko lytyje) žemaičiai taria kaip *e (i)*, *a:* pelke, mete, vede, stoga, meta, vāka, varnas (= pelkė, metė, vedė, stogo, meto, vaiko, varnos).

§ **315**. Žemaičiai žodžius taria ne visi vienaip. Jų kalbos yra trys didžiosios skiltys: a) telšiškiai (vasaros vakarų) žemaičiai (beveik visoje Telšių apskrityje, vakarinėje Šiaulių apskrities dalyje, Raseinių apskrities vakaruose, aplink Palangą...) *ie* ir *uo* taria kaip dvibalsius *ėi*, *ȯu* (su siaurais ir neaiškiais *ė* ir *ȯ)*; b) raseiniškiai (žiemos rytų) žemaičiai (dešiniojoje Raseinių (Reseinių) apskrities dalyje, Šiaulių ir Telšių apskričių pakraščiais ir vasaros rytų Prūsų Lietuvos dalyje) *ie* ir *uo* taria kaip *y*, *ū;* c) klaipėdiškiai (žiemos vakarų) žemaičiai (žiemos vakarų Prūsų dalyje, ypačiai Klaipėdos srityje) *ie* ir *uo* taria kaip *ę̄* ir *ǭ* (kur *ę* ir *ǫ* yra siaurieji, neaiškieji *ē* ir *ō*). Žemaičiai sako: a) svėists (su kietoku *v*), pȯuds, b) svysts, pūds, c) svę̄sts, pǭds.

a) Rašomosios kalbos balsius *ie*, *i* ir *uo*, *u*, tam tikruose žodžiuose, priešdėliuose ir galūnėse, žemaičiai taria visi vienaip (nepaprastai): žodžius griebti, lietus (lytus), mielas (mylimas, malonus), niekada, niekas, niekinti, priešais, prieš, priemonė, priedai, prie, pridėti, nešiesi (nešies), puodynė, numesti, nuobaigos, nuograuža, nuotrupos — visi žemaičiai taria, kaip kad būtų mūsų rašoma: greibti, lytus, myls, nė kada („niėkadu"), nėks, nėkinti („niėks, niėkinti"), pryšais, pryš, prymonė, prydai, pry, prydėti, nešýs, pūdynė, nūmesti, nūbangos, nūgrauža, nūtrupos.

Kaip žemaičių yra tariami *ė* ir *ų̇ǫ̇* įvairiose priesagose, — mūsų yra parodyta priesagų skyriuje (žr. § 309).

b) Rašomosios kalbos galūnę *ui (uj, uje)* žemaičiai taria kaip mūsų sudėtinį balsį *uo:* vyrui, sūnui, aluje, aluj, paskui, ilgainiui = žem. vyruo, sūnuo, aluo, paskuo, ilgainiuo.

§ 316. Siena tarp aukštaičių ir žemaičių prasideda nuo Kuršo sienos (nuo Vegerių miestelio) ir eina per Kruopius, pro Šiaulių šalį, per Būbius stačiai Raseinių linkan; iš ten pasisuka į žiemos vakarus Tauragės linkan; Prūsų pusėje eina ligi Nemuno upės, toliau panemunėmis nueina ligi Baltijos jūros. Nuo tos sienos į Lietuvos rytus ir pietus žmonės kalba aukštaitiškai, į vakarus ir žiemius — žemaitiškai.

§ 317. Ir aukštaičių tarmės yra trys didžiosios skiltys: a) vakarų aukštaičiai, didesniojoje Prūsų Lietuvos dalyje, žiemių ir žiemos vakarų buv. Savalkų gubernijos dalyse ir tosė buv. Kauno gubernijos vietose, kurios eina nuo žemaičių gyvenamo ploto iki Šušvies ir Nevėžies upių; b) vidurio (viduriniai) aukštaičiai, Kauno apskrityje, į rytus nuo Šušvies ir Nevėžies upių, didžiojoje Šiaulių apskrities dalyje, ligi Kuršo sienos (vis žemaičių kaimynai) ir c) rytų (rytiniai) aukštaičiai — Panevėžio, Ukmergės ir Zarasų apskrityse (Kauno gub.), Vilniaus ir Gardino gubernijose, kur tebekalbama lietuviškai, ir Savalkų gubernijos rytų pakraščiuose.

§ 318. a) Vakarų aukštaičiai ištaria *ą* ir *ę* kaip ilguosius *a* ir *e*, dvibalsius *am*, *an*, *em*, *en* kaip dvibalsius su *a* ir *e*, o priebalsį *l* prieš *ė* (ir *e*) — kaip minkštąjį *l* (lygų vokiečių kalbos

priebalsiui *l* žodyje *lesen*): ąsa, grąžtas, žąsis, skęsti, švęsti, lankas, langas, ramtis, samtis, tempti, tvenkti, kempė, lėkti (lekiu), plėšti, kalbėti...

b) Vidurio aukštaičiai, tardami *ą*, *ę* ir *a*, *e* dvibalsiuose su *m*, *n*, beveik visai sutinka su vakarų aukštaičiais, bet *l* prieš *ė* taria būtinai kietą, kaip žodyje laukas.

c) Rytų aukštaičiai *ą*, *ę* (ir *a*, *e* dvibalsiuose su *m* ir *n*) taria jau kitaip, o *l* prieš *ė* turi būtinai kietą. Balsius *a* ir *e* dvibalsiuose su *m*, *n* vieni taria kaip *o*, *ė*, kiti — kaip *u*, *i* (kur *u* ir *i* yra atvirieji balsiai); vieni taria *ą*, *ę* kaip *o*, *ė*, kiti — kaip *ū*, *y*; vieni ir antri prieš *ė* *(e)* kietą *l* taria.

Vidurio aukštaičiai ištaria: āsa, grāžtas, žāsis, skēsti, švēsti (vietomis su nosiniais *a* ir *e*, tariamais ir pro nosį), langas (langs), semsiu... lėkti (łėkt), kałbėti (su kietuoju *l*).

Rytų aukštaičiai taria: a) osa, grožtas, žosis, skęst, švęsiu, longas... tvęnkt, łėkt, lakiu (lekiu), kałbėt; b) ūsa, grūžtas, žūsis, skyst, švysiu, lungas, tvinkt, łėkt (lakiu), kałbėt...

d) Tarp vidurinių ir rytinių aukštaičių yra ir tarpų, kuriuose vieni tvirtapradžius dvibalsius *am*, *an*, *em*, *en* ištaria su grynaisiais balsiais *a* ir *e* (samtis, langas, pempė, pentis), bet tvirtagalius, kaip ir kiti rytų aukštaičiai — su negrynais *a* ir *e* (rŏmtis, lŏnkas, tęmpt, tvęnkt); kiti rytų aukštaičiai (Merkinėje, Savalkų gubernijos rytų pakraščiuose ir kitur) taria: ranka, langas, temsta, tvenksiu ir ūsa, žūsis, kysiu, skysta (ąsa, žąsis, kęsiu, skęsta).

§ 319. a) Rytų aukštaičiai trumpuosius balsius, su senoviniu kirčiu (š*a*ką, v*i*štą, p*u*sę, v*e*dė, r*a*šo, v*i*ralas, k*e*palas...), taria kaip pusilgius balsius, o ilguosius balsius be kirčio ir žodžio gale trumpina — taria kaip pusilgius arba trumpus balsius. Balsius *a* ir *e* su senoviniu kirčiu vakarų (ir vidurio) aukštaičiai taria kaip ilguosius *a* ir *e*; balsius *i*, *u* ir su tuo senoviniu kirčiu jie taria kaip trumpuosius balsius.

b) Rytų aukštaičiai balsius *ė* ir *uo* žodžių gale betrumpindami paverčia ir balsiais *a* *(e)*, *o* *(a)*: varla, kumiala, kumala, pelke (pelkia), akmo, undo, unda... (= varlė, kumelė, pelkė, akmuo, vanduo).

c) Rytų aukštaičiai dvibalsius *ie* ir *uo* ir šiaipjau ilguosius balsius, jei pasakomi tie balsiai be kirčio, taria vietomis taip, jog iš to tarimo sunku tų balsių skirtumai ir suvaikyti arba bent paprastaisiais rašmenimis išreikšti: vietomis žodžiai kluonelis ir klanelis, puodelis ir padelis, sienelė ir senelė, rietelis ir rėtelis... yra tariami vienodai arba beveik vienodai. Jie, rašydami tos rūšies žodžius bendram lietuvių reikalui, rašo dažniausiai tik tą, ką tuose pačiuose žodžiuose ar artimuose jų giminiečiuose taria su kirčiu: Dievenis, Dievulėlis, kluonelis, skietelis, vyriausias, dūmučiai... (plg. Dievas, kluonas, skietas, vyras, dūmai).

d) Rašome arklys, brolis, samtis ir ántis, kártis, valtis, darys, rašys, skaldys. Pirmosios linksniuotės žodžiuose rytų aukštaičiai taria čia vardininko lytyje (gale) pusilgį balsį *i*, ilgėlesnį, nekaip trečiosios linksniuotės žodžių gale (nekaip žodžiuose antis, kártis, valtis). Lytis darys, rašys, skaldys jie taria su trumpuoju *i* žodžio gale (prieš *s*).

e) Mūsų trumpuosius balsius (šaka, marti, pati, paltis, kártis), žodžio gale, rytų aukštaičiai taria vietomis kaip dusliuosius (trumputėlius, neaiškius, lyg negirdimus) balsius.

ė) Buv. Savalkų gubernijos rytų aukštaičiai (dzūkai) ir jų rytų pusės kaimynai priebalsius *d* ir *t* prieš *i*, *y*, *ie* taria kaip *dz* ir *c (ts)*: dzidelis, rodziklis, dzykas, sūdzysiu, Dzievas, dzvi, cikras, pacikėsiu, cylėk, ciesus, daryc (daryti).

Šie aukštaičiai (dzūkai) ir jų kaimynai iš vakarų pusės (vakarų pakraščio aukštaičiai) dvibalsius *il*, *im*, *in*, *ir*, *ul*, *um*, *un*, *ur*, jei tie dvibalsiai tariami su tvirtapradžiu kirčiu, taria su ilgaisiais balsiais: pylnas, Rymša, kynkos, pyrmas, sūlcys (sultys), Švylpa, stūmdo, skūndė, sukūrsiu, bet pilnesnis, pirmesnis, skundikas (skundzikas), Rimšukas... Vakarų aukštaičiai (ne vakarų pakraščio) tos rūšies dvibalsiuose taria ilgus tiktai balsius *a*, *e*: pantis, šarka, skelti, semti, šerti...; kitus tų dvibalsių balsius (su tvirtapradžiu kirčiu ir be to kirčio) ir balsius *a*, *e* be to kirčio taria kaip trumpuosius, neilgus balsius. Kiti rytų aukštaičiai (ne dzūkai) visus tų dvibalsių balsius *(a, e, i, u)*, tariamus

su tvirtapradžiu kirčiu, pratęsia (taria pusilgius), kaip ir tuos, kuriuos taria ne dvibalsiuose (žr. a).

§ **320.** Žodžiams ir kirčius dedame ne visi lygiai. Žiemių lietuviai, kurie gyvena arčiau Kuršo, žodžių kirtį nutraukia dažnai kiek toliau nuo galo. Žodžius arklys, pelė, ranka, siaučiu, šaka, metu... taria jie vieni kiti: ar̃klis, pièla, rur̃ka, siaũčiu, šàka, mètu. Jei žodžio paskutinis balsis yra trumpas (ir priešpaskutinis ilgas), tad ypač dažnai tariamas paskutinis skiemuo be kirčio.

Del kirčių ir kitų tarmės ypatybių atsiranda kalboje ir kitų skirtumų; yra tariama vietomis ir arklys (su pusilgiu *y*), rotas (su pusilgiu *o*), ratas rotas (su pusilgiais pirmųjų skiemenų balsiais, = retas ratas), matu (metu), ratus ratus (retus ratus), reti rotai (reti ratai); bet tose pačiose tarmėse (Kupiškėnuose ir kitur) yra sakoma ir šiaip: orklį (su pusilgiais balsiais), šeštas, bágu, bógi, bágam (bėgu, bėgi, bėgam). Čia daug daro ir žodžių kirtis ir kiti kalbos galai (priebalsių rūšis, tolesnis balsis).

§ **321.** Aukštaičiai, kurie gyvena pažemaitėje, turi nemaža žemaičių kalbos ypatybių. Tiek vidurio, tiek vakarų aukštaičiai, kurie gyvena arti žemaičių, sako „ant stoga, be vantas, dar̃a, raša, neš, bėg, suk, buva pas tetos, matau langa“ (= ant stogo, be vantos, daro, rašo, neša, bėga, suka, buvo pas tetos, pas tetą, matau langą). Antra vertus, aukštaičiai, ir vakarų ir rytų, ypačiai rytų, vieni daugiau, kiti mažiau, skiriasi ir tarp savęs, tarydami įvairius kalbos garsus. Vakarų aukštaičiai taria vietomis (ypačiai paprūsėje) ir Kuršátis, Giedrátis, paduok kálinius, neklážada (= Kuršaitis, Giedraitis, paduok kailinius, neklaužada)...

§ **322.** Rašydami žemaičių arba rytų aukštaičių žodžius šioje gramatikoje, rašome juos paprastai be visų tarmės ypatybių. Sakydami, jog žemaičiai taria kamėnas, jautėna, nūbangos, ašvienis, prydai, duonynė, tuo pažymime tiktai, kad žemaičiai taria čia *ė* (kamėnas, jautėna), *ū* (nūbangos), *ie* (ašvienis), *y* (prydai, duonynė) taip, kaip jie paprastai taria, savo tarme kalbėdami, tuos rašomosios kalbos garsus. Kad jie žodžio gale tam tikrose lytyse netaria balsio *a*, kad jie

ė ir *o*, be kirčio žodžio gale (ne vietininke varno, pelkė, gervė...), taria kaip *e* (arba *i*) ir *a*, kad jie *ai* arba *ei* taria tam tikrais atsitikimais kaip ilguosius balsius, kad *an* (dvibalsį) taria jie savotiškai, — visų tų dalykų šio vadovėlio rašyba mes neišreiškiame. Iš tų kalbos ypatybių, kurios čia del tarmių išdėstytos, skaitytojui pačiam turi būti aišku arba numanu, kaip tuos garsus taria tam tikrais atsitikimais vieni kiti žemaičiai; skaitytojas pats supras ir tai, jog žodyje kamėnas balsio *a* prieš galutinį *s* (vardininko lytyje) žemaičiai paprastai netaria, o žodžio galo dvibalsį *ai* taria kaip *ā*. Žemaičių žodžiai mūsų parašomi dažniausiai taip, kad ir aukštaitis ir žemaitis galėtų juos saviškai ištarti. Del tos pačios priežasties, rašydami rytų aukštaičių žodžius lėšos (lě̃šų), kalbėk, kalbėsiu, nežymime visur, jog *l* yra čia jų tarmėje kietas priebalsis (kaip žodyje *laukas)*...

§ **323.** Visi mažieji tarmių skirtumai, tiek žemaičių, tiek aukštaičių, smulkiau išdėstomi tam tikruose tarmių mokslo rašiniuose. Visi tie skirtumai yra toki maži, jog visų kraštų lietuviai gali lengviausiai vieni kitus suprasti ir turėti vieną bendrą rašomąją kalbą. Tos kalbos vargas yra dabar didžiausias tik tas, jog mūsų rašytojai daug kas nemoka kaip reikiant žmonių kalbos (jie gyvena dažnai toli nuo žmonių kalbos šaltinio) ir jų raštai ne visada yra įmanomi tiems skaitytojams, kuriems skiriami. Įvairių Lietuvos vietų rašytojai, kurie moka gerokai žmonių kalbą ir rašo tos kalbos įstatymais (Kr. Duonelaitis, M. Valančius, Žemaitė, Ignas Šeinius, Vincas Krėvė...), visi rašytojai, kurie rašo žmoniškiau, yra savo skaitytojų visai lengvai suprantami.

Rašybos dalykai.

§ **324.** Ko visai netariam ištisiniame žodyje, to nieku nepažymim rašte. Rašome: auklė, žirklės, bėk, bėkit, suk, sukis, įsmeikit.

Čia šaknies priebalsiai *g*, *k* prieš priesagos priebalsį *k* yra visai išnykę, jų ir nerašome.

Žodžio šaknies priebalsiai *d*, *t*, *s*, *st*, *z*, *zd* prieš *s* yra visai netariami, jų nerašome: pabusiu, sviesiu, šviesiu, vesiu; mesiu, skėsiu, skiesiu, skęsiu, mesime, skėsite, skėsiva; veisim, veis, sudrumsiu (plg. sudrumstė, su-

drumzdė), zirs, subrusim, subrus, jausmas, skausmas, šviesus, krislas, pūslė,. uoslė...

§ **325.** a) Priebalsiai *ž* ir *š*, jei po jų eina tuojau *s*, sudaro su tuo *s* priebalsį *š:* mėšiu, mėš, mėšime, mėšlas; grįšiu, grįš, laušim; miešime, oš, košit...

Ir čia rašome ką girdėdami (*š*).

b) Priebalsiai *d* ir *t*, jei po jų eina *t*, pavirsta priebalsiu *s:* besti, vesti, mesti, sviesti, šveisti, šviesti...

Čia irgi rašome ką girdėdami (*s*).

§ **326.** a) Prieš pat balsius, dvibalsius ir daugelį priebalsių (prieš *l*, *m*, *n*, *r*, *j*, *v*) rašome raidėmis tokius garsus, kokius girdime tardami kalbos žodžius. Rašome: bala, bąlu, juodas, darau, rašau, rašai, šoku, vargai negalai; eglė, eiklus, kremblys, kremzlė; krislas, mėšlas, riksmas, drėgmė, sėkmė, drėgnas, krūva, apjoti, išjoti, užjoti, erdvas, kvieslys, šviesa, žvejoti...

b) Daugybę savo kalbos žodžių rašome iš garsų — taip, kaip mums tų žodžių garsai po vienas kito diktuoja. Iš garsų rašome: vėzdas, veizdėti, lazda, žaizda, Magdė, pirštas, skirpstas, subruzdo, aukštas...

Šios rūšies rašymams (§§ 324—326) turime, jau keli amžiai, garsinę (fonetinę) rašybą.

§ **327.** Priebalsiai *b*, *g*, *d*, *z*, *ž* (skardieji) ir *p*, *k*, *t*, *s*, *š* (duslieji), susidūrę su vieni kitais, — lūpiniai (*b*, *p*) su gomuriniais (*g*, *k*) arba gomurio dantiniais (*z*, *s*, *ž*, *š*) ir dantiniai arba gomurio dantiniai su kitų rūšių (su lūpiniais ir gomuriniais) priebalsiais, — yra tariami, jei neiškrinta, skardžiai arba dusliai, nelygu priebalsis (skardus arba duslus), kurs sakomas antroje vietoje: žodyje *liežti* priebalsis prieš duslųjį *t* yra tariamas dusliai (kaip *š*), o žodyje *liežtamas* prieš skardųjį *d* girdime tą patį priebalsį jau skardų (*ž*)...

Lūpiniai, gomuriniai, dantiniai ir gomurio dantiniai, tariami prieš vieni kitus, nekeičia, kaip matome, savo prigimties, kaip tat yra su priebalsiais *d*, *t* prieš *t* (ž. § 325, b): jie, jei neiškrinta (*mesiu*, *vesiu*...), lieka tos pačios rūšies, kokios pasirodo prieš balsius (*lūpiniai* lieka *lūpiniais*, nevirsta gomuriniais ir t. t.), keičiasi tiktai jų skardumas.

Šios rūšies priebalsiams rašyti — lūpiniams prieš kitų rūšių priebalsius ir t. t. — turime, jau keli amžiai, kilminę (etimologinę) rašybą. Žodžio šaknies priebalsiui žymėti prieš tolesnįjį žodžio priebalsį, iš dviejų gretiminių priebalsių (skardžiojo arba dusliojo) rašome paprastai tą, katrą turime (arba galime lengvai turėti) prieš balsius; taigi rašome — drėbti, bėgti, sukti, verpti ir drėbdamas, bėgdamas, sukdamas, verpdamas... (plg. drėbė, bėgo, suko, verpė...). Pirmąjį priebalsį tariame, kaip jau pažymėta, ne vienodai: prieš dusliųjį priebalsį tariame dusliai („drėpti, bėkti, sukti, verpti"), prieš skardųjį — skardžiai („drėbdamas, bėgdamas, sugdamas, verbdamas").

Nemaža savo kalbos žodžių rašom iš kilmės — taip, kaip mums žodžio kilmė pasako.

§ 328. Rašydami priebalsius (*b*, *g*, *d*, *z*, *ž* ir *p*, *k*, *t*, *s*, *š*) iš kilmės, laikomės kai kurių taisyklių.

a) Iš kilmės rašome pirmiausia įvairias to paties žodžio lytis: drėbti, bėgti, drėbdamas, drėbtas, bėgdamas, bėgdavau, bėgsiu (plg. drėbė, bėgo), sukti, sukdamas, suktas, sukdavau, suksiu (plg. suko)...

Iš bendraties liemens darome kelias veiksmažodžių lytis, tas lytis ir rašom iš bendraties: drėbk, drėbčiau, mesk, mesčiau, vesk, vesčiau, vežk, vežčiau, mesdamas, vesdavau, zirzdamas, veisdavau.

b) Iš kilmės rašom ir išvestinius veiksmažodžius: dáigstyti, dangstyti, drabstyti, graibstyti, grėbstyti, sagstyti, graibsčioti, šlubčioti, lipdyti, pykdyti, sukdinti, verpdinti (plg. dáigas, diegė, dengė, dangovė, dangus, drėbė, grėbė, graibė, griebė, sega, segė, šlubas, šlubuoti, lipo, pyko, pykinti, suko, verpė)...

c) Kilmine rašyba rašom paprastai ir ištiktukus, kuriuos tarydami jungiame su rašomais iš kilmės paprastaisiais veiksmažodžiais ir šiaipjau žodžiais. Rašome: burbt, čiūžt, dilgt, dingt („dingt man į galvą"), dribt, glimžt, lyžt, žvilgt...

Ta pačia rašyba einame paskum rašydami jau ir padaromus iš tų ištiktukų akimirkos veiksmažodžius. Rašome: burbtelėti, burbterėti („burbtelėjo ką ir vėl nutilo"), čiūžtelėti, dilgtelėti, dingtelėti, dribtelėti, glimžtelėti, lyžtelėti, žvilgterėti, žvilgtelėti.

Šitų žodžių kilmę kište iškiša čia, neilgai galvojus, toki veiksmažodžiai ir šiaipjau žodžiai, kaip antai: *burbti* („ką tu čia *burbi?*“), *burbulas, čiuožti, čiaužti, čiužinėti, čiuožia, dilginti (dilgyti), dilgėlė, dingoti* („*dingojaus* neperjosiąs per girelę“), *drėbti, drebia, drėbė, glemžti, glemžia, liežia, lyžis* („ne vienu *lyžiu* ir krislas išliežiamas“), *žvelgti, pažvelgia, žvilgis* („kiek *žvilgių* žvelgė, tiek galvą lenkė; vienu tuo *žvilgiu* ką jis galėjo nužvelgti!“), *žvalgytis*...

d) Iš kilmės rašome daiktavardžius ir būdvardžius, kurie eina arba gali eiti kalboje ir veiksmažodžių dalyviais. Rašome: *gniaužta, gniaužtas, griežtas, gūžta, rėžtas, suktas, žlugtas*...

e) Iš kilmės rašom ir kitus žodžius, kurių kilmė nesunku yra susekti paprastajam rašytojui. Rašome: *beržtva, biržtva, biržtvynas* (beržynas, beržynėlis, baltmiškis), *dangtis* (plg. *danga, dengti, dengtas, dangstyti*), *degsnis* (degimas), *dribšas* (sudribėlis), *gniūžtė* (gniūžis, gniužulas), *graibštas* (samtis, kuriuo žuvis *graibsto, graibsčioja*, pakraščiais gaudo), *grąžtas* („*grąžtu* skylę *grężia*, skyles *grąžo*“), *knibčius* (kurs į ką įknibęs dirba...), *migšas* (miegalius), *ožka* (ožys), *ruožtas* („*ruožtais, ruožais* lyja“), *sagtis* (saga, sagutė), *smaigtis* (smaigelis, smaigas), *sluogtis* („*slúogčiais* linus, kanapes mirkydami *prislėgia, prislogia, prislogo*“), *vargšas* (vargas), *žingsnis* (žinginė)... Šitie žodžiai taip sumizgę savo réikšme su kitais mūsų kalbos žodžiais, čia pažymėtais, jog neskiriame jų nuo tų žodžių nė rašyba.

ė) Žodžiuose, ką rašydami, žiūrime kilmės tik ten, kur ji lengva suvaikyti nedidelio kalbos mokslo žmogui, kur žodžio kilmę lyg sakyte pasako rašytojui ir kiti plačiai sakomi kalboje žodžiai, vartojami ta pačia arba labai panašia reikšme. Kur žodžio kilmė rašytojui neaišku, kur jis neįpratęs rašyti tą žodį iš (nesuprantamos jam) kilmės, ten rašom paprastai — iš sveiko proto ir žodžio garsų.

Žodžius *daiktas, kipšas, žiupčius*... rašom iš garsų: kalboje jų nerišame su „*daigu, kibimu, žiaubimu* (*apžiaubimu*)“.

§ 329. Rašome: *baikštus, bakstyti, bakštyti, išvirkščias, kugždėti, laiksvė* (laisvė), *pėkščias*

(pėsčias), pluokštas (pluoštas), raikštis (raištis), šeimynykštis, virkščia, žvaigždė (žvaizdė)...

Savotiškam garso reikalui, — kad patogiau ir lengviau būtų žmogui taryti žodis, — prieš *st, št, žd* ir kitus tos rūšies garsus tariame dažnai žodyje dar *k* arba *g*. Pabrauktųjų žodžių šaknyje prieš priesagą nėra nei *k* nei *g* (plg. bailus, baimė, bijoti, baidyti, badyti, besti...).

Įspraustinį priebalsį *(k, g)* rašome tokį, kokį girdime kalboje, — einame garsinės rašybos keliu.

§ 330. Rašome: anksti, ankstybas, ankštas, aukštas (áukštas medis; „vištos tupi ant aũkšto"), baukštus, bukštus, dičkis, dirksnoti („jau dirksnoja", ima lynoti, snyguriuoti...), dručkis, girkšnoti, gurkšnis (gurkšnys), gurkšnoti, inkstas, lukštas, makštys, nikstas („kai nikstelia kas koją, nikstą kartais neišmanėliai riša, padaro"), rykštė, rūkštis, rūkštynės (rūškynės), rūkštus, rukštelėti, rupšnoti (ėdrinėti), saldžiarūkštis, skirpstas...

Šitos rūšies žodžius, jau keli šimtai metų, rašom iš garsų — taip, kaip juos girdime tariant. Čia, prieš *sti (stas), štas, štus*..., kad ir nebūtų žodžio šaknyje nei *g* nei *k (p)*, žmogus pačiam garso reikalui tartų dažniausiai dar *k* arba *g* — tą, ką jis girdi, tarydamas patį žodį. Šios rūšies žodžius rašome taip, kaip juos girdime tariant, nesukdami sau galvos, ar čia senojoje jų šaknyje yra *k* ar *g, b, p* (plg. skirpstas, rūkštis: „apskirbęs, suskirbęs, apkirpęs, sukirpęs pienas, suskirbusi žievė; rūškynė, rūkštynė, rūgo"), ar čia tiktai įsispraudęs tariamam reikalui priebalsis *k* arba *g*. Spręsti rašant, ar čia šaknyje yra *g* ar *k*, ar čia tiktai įsispraudėlis *g, k,* būtų lyg nereikalinga.

§ 331. a) Rašome: reikia grįžti, tu grįžti; tenka ir atlyžti, tu atlyžti, jis atlyžta; tenka ir koja nulūžti, tu lūžti, jis lūžta; kad nulūžtum; patižti, kelias patyžta; ištežti, tu tuoj ištężti; sumažti (sumažėti), (tu) sumąžti, sumąžta; sudužti, sudūžta, tu sudūžti; subruzti, subrūzta, tu subrūzti (subrūzda, subrūzdi); grimzti, tu jau grimzti...

Esamojo laiko lytys: lūžta, atlyžta, grįžta, grimzta, lūžti, grįžti... yra susidariusios iš „lūž-sta, atlyž-sta,

grįž-sta, grimzd-sta... (plg. pyk-sta, rūg-sta, rūk-sta, pating-sta, pating-sti...). Nors *ž* + *s* = *š* (plg. mėšiu, mėšlas, lūšiu, luš, grįš) ir *zd* + *s* = *s* (plg. nugrimsiu iš „nugrimzd-siu"), tačiau, nesileisdami į tų vieno žodžio lyčių kilmę, rašome čia prieš *t* tą pat *ž* (lūžta, grįžta) ir tą pat *z* (grimzta), kurią turime savo rašyboje prieš *ti* tų žodžių bendratyje (grįžti, lūžti, grimzti).

Šitas žodžių lytis rašom, vadinasi, ne iš kilmės, ne iš garsų. Čia einama bendrąja kilminės mūsų rašybos taisykle: tardami vieno žodžio lytyse tą pat garsą vienaip, negalim jo rašyti dvejaip.

b) Rašome: su varna; varna, kur dabar leki? gandras su gerve; gerve, gerve, kur tu žiemą braidysi? katinas su pele; pele, pele, duok man dantį geležinį.

Čia du vieno žodžio linksniu (įnagininkas ir šauksmininkas) kilimo yra labai įvairiu, bet rašomojoje kalboje abu juodu tariame ir rašome vienaip, nesileisdami į tų žodžių kilmę.

Kalbėdami šiuo tarpu apie vienodumą turime galvoje tiktai žodžio galūnę; apie žodžio kirtį ir ką kita čia nekalbame.

§ 332. a) Rašome: įsukti, įakėti (įekėti), įdėti, įkrauti, išsukti, iššukuoti, išakėti, išdėti, užsukti, uždaryti, užkišti, apdėti, apkasti.

Veiksmažodžių priešdėlius rašome visada vienaip. Iš rytų aukštaičių tarmės (ir iš senovės) parašome kartais ir apideda, apimeta, užusuka, ažusuka (apdeda, apmeta, užsuka)... Šios rūšies žodžių pirmąsias daleles tariame, žinoma, labai nelygiai (tariame „ysukti, insukti, intsukti, isukti, usukti, yakėti, inakėti, apkalti, abdėti...").

b) Tie patys (tos pačios rūšies) priešdėliai kitos rūšies žodžiuose yra tariami rašomi ir kitaip: apdėti, apygeris, apysenis; apygarda, apyskaita, apinasris, apikaklė; užmiršti, užuomarša; *su*jungti, sąjunga; *su*justi, sąjūdis; sąlažybos („atiduok sąlažybas"), susilažinti; sumišti, sąmyšis; *su*nešti, sąnašos; *su*rauti, sąravus („jų linai sąravūs, daug jie linų surauja"), (linų) sąrova; sąsiauris, sąspara, sąšlavos, sąvarža, sąžinė, sandarus, sandora, sandėlis; sangrėbos, sankalba, santaika, santykis, santėmė (santėmis); sambrėškis (sambraška), sambrūzdis, sampiova, samprotis, sam-

protauti (prieš *j, l, m, n, r, s, š, v, ž* tariame rašome čia są, prieš *d, t, g, k* — san, prieš *b, p* — sam).

§ **333.** Rašome: indas, ìndėlis, inkapės, inkaras, inkilas (įkeltas į medį avilėlis bitėms...), inklodė (dugninė), inkratai, inkratalas (kratinio uždaras, uždaralas), intakas, intapas (apgamas, spuogas), imbuvys (įnamys), impilas; iždas.

Šituos žodžius rašome su *in-(im-)* žodžio pradžioje: tas *in (im)* nebeturi čia paprastojo priešdėlio reikšmės, nes indas, inkratai, impilas sakome rašomojoje kalboje ir tie, kurie tariame ydėti, ykratyti, ypilti (= įdėti, įkratyti, įpilti). Rašome del tos pačios priežasties ir iždas, nerišdami kalboje ir rašyboje to žodžio su veiksmažodžiu išdėti, išdėstyti (plg. indas, įdėti).

§ **334.** Rašome: didžpinigis, didžturtis; nekláužada, smaližauti, kažin.

Žodžius su priešdėliais ir žodžius sudurtinius rašome iš kilmės (apdėti, didžturtis). Sudurtinius žodžius rašome dažnai ir su jungiamuoju balsiu: dalgiakotis, didžiaturtis, žvakigalis (ž. § 293), — taip juos dažnai ir tariame.

Sudurtinius žodžius, kurių atskirosios dalys jau ir sakytojui tariant nebeaiškios, rašome taip, kaip jie girdėti: rašome neklaužada, smaližauti, smailižauti, kažin, ne „neklau*s*žada, smai*llž*auti (?), ka*s*žin“.

§ **335.** a) Rašome: bemaž (beveik, be maža), tiesiog (tiesiogiai, tiesioginai), pats, viešpats, šiemet (viešpatis, šie metai), rods, berods, tad („aš rytoj savo vyrus susišauksiu, tad jie tau viską išklostys; šalta buvo, vėjas pūtė, tad raudoni mano veideliai“), tat („kas tat sakė? visa tat bus aišku dabar; ką jam už tat duosi?“); anuomet, ilgumet, neilgumet („neilgumet po to“, netrukus), kuomet, tuomet, niekumet, visumet (anuo metu, ilgu metu, kuo metu, tuo metu, nieku metu, plg. „nieku būdu, nieku gyvu“, visu metu), antrusyk, kitusyk (antru sykiu, kitu sykiu), tuokart, tuosyk, anąkart, anąsyk, tąsyk, dusyk, kelisyk, trisyk, penkisyk, kodel, todel.

Žodžiai, kurių galai yra „nutrupėję" arba kurie yra visai sutrumpėję betariant, yra rašomi iš kilmės (tiesiog, pats...). Šitų žodžių tarpe turim nutrupėlių ir kartu sudurtinių (anuomet, tuokart, kitusyk, dusyk...).

b) Tardami tuomet, anuomet (su *uo*...), tariame dažnai ir visuomet, niekuomet (su *uo*): kalba ir išlygina tos rūšies žodžius, jų tarimą (plg. tris ir keturis, penkis, šalia tris ir keturius, penkius...). Taigi kurie-ne-kurie šios rūšies žodžiai yra dvejaip tariami ir rašomi (mūsų raštuose): rašome tariame niekumet, visumet ir niekuomet, visuomet. Žodžius antrusyk, kitusyk, penkisyk, neilgumet... tariame rašome, rodosi, vienaip.

§ 336. Rašome: iš pat pradžios, prie pat medžio; tas pats, tas pat, čia pat, toks pats, toks pat, toks jau, čia jau; del to šoko, kad linksmas buvo; del ko (iš ko, nuo ko) jis susirgo? del to (iš to, nuo to) jis susirgo; iš kur vėjas pučia? jis per gudrus, per išmintingas, jis turi per maža žemės, per daug pinigų; kas nors, kas norint; su bet kuo jis nešneka, dabar jis bet ką gavęs džiaugsis; kai kas, kai kurie („jie kai kas, jų kai kurie ir man pasako; kai ką ir aš žinau"); daryk, ne kaip nori, bet kaip reikia; kada-ne-kada, kur-ne-kur, ką-ne-ką („ką-ne-ką ir jis pasako"), kurie-ne-kurie (retas kas, ne dažnas), kame-ne-kame; perdaug (per) geras; tuojau (tuo, tuoj) ateisiu; šiaipjau, šiaip („buvo vienas kunigas ir trys šiaipjau žmonės, buvo ir šiaip žmonių"); jis delto (vis delto, betgi) neateis; jis geresnis, nekaip (ne, kaip) tu.

Atskirųjų žodžių be kokio pagrindo nesujungiam su vienas kitu; kur jų dalys turi skirtingos reikšmės žodžiams, ten rašome jas skyrium. Žodžius nekaip, perdaug, šiaipjau, tuojau rašome sujungtus (vienu žodžiu) tada, kada antroji ar pirmoji jų dalis yra lyg visai be reikšmės, kada jų vietoje galim pasakyti ir trumpučius žodžius *ne, kaip, per, šiaip, tuo (tuoj).* Sudurtinio žodžio delto abi dali rašome drauge, kada iš jų susidaro visas naujos reikšmės žodis (delto = tačiau, betgi). Žodžio viduryje brūkšnelius dedam tik ten, kur du vienodu žodžiu jungiam žodeliu *ne.*

§ 337. Rašome: Aukštuolis, Daugirda, Daukanta,-tas, Daukša, Daukšys, Daunora, Deksnys, Dičpinigaitis, Jurkšaitis (plg. Jurgis, Jurgšas), Klipšys, Mikšas, Mikšys, Oškinis, Ožalas (plg. ąžuolas), Puzdešris, Vaižgantas, Vireliūnas (ryt.), Vizbaras, Vizgirda; Balkainis (plg. „baltas kalnas"), Berūkščiai (Berūkščių kaimas), Iždagai, Lauckaimis, Mosėdis, Naumiestis, Nerekónys (plg. Noreika, Noreikonis), Oškabaliai, Oškinė, Padekpadžiai, Pilkainis (plg. pilkalnis, piliakalnis), Ušpaliai, Vilšikiai, Višakis, Vyšpiniai (plg. vyžpiniai, vyžininkai).

Tikriniai daiktavardžiai (žmonių pavardės, slapyvardžiai ir atskirųjų vietų vardai) rašomi iš garsų — taip, kaip jie yra kame tariami.

Iš kilmės rašomi kartais tiktai kurie-ne-kurie vietų vardai: Išdagai, Ožkinė, Ožkabaliai, Sausbaliai. Kur vietos vardo kilmė visai nebejaučiama tariantiems jį žmonėms, ten ir šios rūšies vardai rašomi ne iš kilmės.

Iš slapyvardžių tik Aišbę, rodos, rašom iš kilmės: pirmajam žmogui, ėmusiam rašytis tuo slapyvardžiu, jo kilmė („A. iš B.") buvo visai aiški, turėjo jam prasmės, ir jis ėmė rašytis iš tos kilmės.

§ 338. Ba-la, guo-ba, lie-pa, vai-ni-kė-lis, kel-mas, šim-tas, skun-das, pir-tis, var-tai; me-dis, me-džiai, jau-tis, jau-čiai, au-džia, siau-čia, au-džia-me, siau-čia-me; ar-si-me, ar-sim; aguo-na, anie, oši-mas, ūžia-me, ūžiam...

Dažnai tenka kelti žodžio dalis (antroji) iš vienos rašto eilutės į kitą. Ją keliame paprastai tam tikromis taisyklėmis, visada ar beveik visada vienaip. Tomis taisyklėmis čia yra keliami ir pažymėtieji žodžiai.

a) Žodžių dalys yra keliamos skiemenimis; į kitą eilutę yra keliamas visas žodžio skiemuo (dalmuo) ir su juo tolesnieji žodžio skiemens (skiemenų balsės arba dvibalsės su savo priebalsėmis).

b) Keldami žodžio dalį į kitą eilutę, vienos balsės nepaliekam nenukeltos; skiemens dvibalsė (*ai*, *ei*, *al*, *in*...) keliant

žodį neskáidoma, ji pasilieka eilutėje arba yra iš jos keliama v i s a.

c) Priebalsė, esanti tarp dviejų balsių arba dvibalsių, pradeda naują skiemenį. Keldami tą naująjį skiemenį, keliame su juo ir jo pradžios priebalsę.

d) Minkštinamasis ženklelis *(i)* neskiriamas nuo savo priebalsės. Eilutėje tas ženklelis gali pasilikti tiktai su savo balse arba dvibalse ir rašoma prieš jį priebalse; taip jis yra keliamas ir į kitą eilutę. Junginys *dž* (sudurtinis rašmuo), kaip ir *č*, keliant žodį neskaidomas.

§ 339. A. Kur tarp žodžio skiemenų — tarp jų balsių arba dvibalsių — y r a d v i a r b a d a u g i a u p r i e b a l s i ų, ten, keldami žodžio galą toliau, ne visada vienaip tas priebalses skiriame. Čia laikosi rašytojai patys daugiausia šių taisyklių (įpratimų):

a) Priebalsės, kuriomis prasideda žodžio p r i e s a g a, paprastai neskaidomos; keldami žodžio dalį į tolesnę eilutę, skiriame tą žodį paprastai d a l i m i s (d a l m e n i m i s). Kur tos dalys rašytojui neaiškios, ten žodis jo skaidomas, kur reikia, paprastai iš paties tarimo.

b) Naujosios eilutės p i r m ą j į skiemenį pradedame dažniausiai tomis priebalsėmis, kuriomis gali ir p i r m a s i s m ū s ų ž o d ž i ų s k i e m u o prasidėti: priebalsėmis *bd, bs, gd, gž, kd, ks, kš, pd, ps, sč, žt*. . . neprasideda pirmasis žodžio skiemuo mūsų kalboje, jomis nepradedame dažniausiai ir pirmojo naujosios eilutės skiemens. Rašome paprastai tam reikalui net *dės-čiau, klos-čiau* (žr. a), skaidome ir priebalses *sč* (priesagoje), žinodami, jog *sč* pirmojo skiemens pradžiai lyg netinka.

c) Dvi priebalsės, keliant žodžio galą toliau, d a ž n a i išlieka arba gali išlikti ir neskáidytos (dažnai a b i kartu keliamos į naują eilutę). Trys (keturios) priebalsės skáidomos: dalis jų keliama toliau.

d) Raidės *l, m, n, r* žodžiuose *baltas, pilkas, pempė, kampas, penktas, pirštas*. . . laikomos šiam reikalui b a l s ė m i s: tam tikriems dvibalsiams jų garsai *(l, m, n, r)* antruosius balsius atstoja (plg. § 338, b).

Taigi keliame prireikus:

1) a u - k l ė, r i e - k l ė s, ž i r - k l ė s, p i n - k l ė, g i n - k l a s, ž ū - k l y s, g a n y - k l a, m o k y - k l a, s k u t i - k l i s . . .

dė-sli, mą-slus, mį-slė, pū-slė, pur-slys, tvar-slės, kri-slas...

griau-smas, jau-smas, tei-smas...

dė-snis, ką-snis, pu-snis; džiū-sna; gere-snis, rupe-snis, rūpe-snis (rūpe-stis)...

bū-stas, vy-stas; nutil-sta, šal-sta, vir-sta; (tu) vir-sti, skę-sti, išvy-sti (pamatai); dė-sto, klo-styti, mą-styti, ba-stytis, ma-styti...

bal-svas, mel-svas, žal-svas, juo-svas, lai-svas, lai-svė, ru-svas, ga-tvė, sena-tvė...

2) sės-ti, sės-tum, sės-čiau, ves-ti, ves-tum, ves-čiau, ves-tas, veis-tas, lys-ti, lįs-ti; (gali) virs-ti, skęs-ti, išvys-ti; mais-tas, pras-tas, sos-tas, svies-tas, vals-tybė, šves-tas; pės-čias, pės-tininkas, išvirs-čias; vis-lus, veis-lė, dus-lus (dulsus); rink-liava, veik-lus, tik-ras, stip-rus, gud-rus, aš-rus (aštrus), mit-rus, suk-rus, cuk-rus, vik-rus, sting-rus, auš-ra, saus-ra; naš-ta, pluoš-tas, raš-tas, ruoš-tas, karš-tas, tuš-tybė, tuš-čias, karš-čiausias, raiš-tis, kamš-lys, mėš-las, naš-lys, pirš-lys, veš-lus, vėž-lys; lūš-na...

stab-dyti, tup-dyti, mig-dyti, pluk-dyti, spaus-dinti, verp-kit, nezirz-kit, barš-kėti, bark-šoti, troš-ko (trok-šiu), reiš-kiu, reik-šiu, poš-ka, pok-šėti, pleš-kėti, plok-šėti, mig-šas, Mik-šas, miš-kas, laiš-kas, aiš-kus, poniš-kas; ak-muo, rėt-mė, sėk-mė, tėk-mė, aš-mas, sek-mas, drėg-mė, drėg-nas, mez-liava, barz-da, liz-das, laz-da, veiz-dėti, pavyz-dys (pãvyz-dis), balz-ganas, bliz-ga, kremz-lė, kuž-dėti; drėb-siu, drib-šas, gob-šas, kip-šas...

3) vabz-dys, palagz-dys (palazdys), palaz-džiai, veigz-lus, bergž-dė, bergž-džias, kugž-dėti, kregž-dė, žvaigž-dė, žvaigž-džių, žvirgž-das, lakš-tas, pluokš-tas, plokš-čias, vaikš-čioti, virkš-čia, išvirkš-čias, krapš-tyti, krapš-čiau, paukš-tis, raikš-tis (raikš-tė, raištis), pėkš-čias, barkš-telėti, čirkš-ti, reikš-ti, trokš-ti, trokš-čiau, trokš-damas; lak-styti, laks-čiau, smaig-styti, rik-smas, mok-slas, paveik-

slas, vik-sva, Mak-sva; birž-tva, lūž-tvė, ašt-rus, triukš-mas...

B. Šitas rašybos dalykas (žr. A) nėr dar tvirtai nusistoję̇s mūsų raštuose. Juose spausdinama, rodos, dažniau: *klos-tei, dės-tei* (šalia *klos-čiau, dės-čiau)*; (tu) *išvys-ti, vys-ti, virs-ti*, šalia „gali *išvys-ti, virs-ti*". Čia yra, tikrai sakant, ir painokas dalykas: vienas žmogus (didesnio kalbos mokslo), prireikus, mokamiau skaido žodį rašte, kitam žmogui sunku esti rašyti kartą *st, kl* (dė-styti, sė-kla), kitą kartą *s-t, k-l* (ves-ti, sos-tas, veik-lus)... Šioje raštų praktikoje reikia laikytis bent pagrindinių „taisyklių" ar įpratimų ir kurios nors sistemos. Kas rašo: „du-slus, vi-slus, tu virs-ti, vei-klus...", tas dar negriauna pagrindinių šios rūšies taisyklių...

Kokių griežtesnių „taisyklių" šiam reikalui tuo tarpu negali duoti kalbos vadovėlis.

§ 340. Ap-arti, api-kaklė, apy-pietė, apy-senis, at-arti, ati-duoti, ata-daras, ato-stogos, iš-adyti, iša-dyti, iš-arti, išar-ti, iš-pa-sakoti, iš-rankos, įar-ti, in-das, pa-galba, par-eiga, po-sėdis, pryš-akys, pryša-kys (priešakys), prieš-dėlis, su-arti, san-dėlis, sam-brėškis, są-spara, už-uosti, už-kelti, užuo-gana, užuo-marša.

Keliant žodį priešdėlis neskaidomas. Prireikus skaidoma tiktai antroji žodžio dalis, atskiri jos skiemens prireikus paliekami eilutėje su priešdėliu. Kelti pa-reiga, pry-šakys negalim; keliam tiktai par-ei-ga, pryš-akys arba pryša-kys.

§ 341. Dalgia-kotis, didžia-turtis, ožka-barzdis, šoni-kaulis, žvaki-galis, darby-metis, šilo-varnis, viršu-galvis; Dič-pinigaitis, didž-turtis, pajod-žarga, juod-žemis, juod-varnis, pel-ėda, pelė-da, pelė-kautai, pus-bernis, pusber-nis, pus-viris, vąš-kara, višt-vanagis, vištva-nagis, žvak-taukiai...

Sudurtinius žodžius, kaip ir žodžius su priešdėliais, keliame dalimis: pirmojoje eilutėje gali pasilikti visa pirmoji žodžio dalis (su jungiamąja balse), į kitą eilutę galim kelti visą antrąją dalį, arba keliam visą žodį skiemenimis (juod-var-nis, dal-gia-ko-tis...); bet vienos dalies priebalsę nekeliam į kitos dalies skiemenį, nekeliam — pe-lėda, pu-sviris, viš-tvanagis.

Kur sudurtinį žodį rašom visą iš garsų, ne iš kilmės (kažin, neklaužada), ten keliam jį tiktai skiemenimis: ka-žin, ne-klau-ža-da.

§ **342.** Kunigas, kun. Maželis; šventasis, šv. Petras (Petras šventasis); draugas Jonas, dr. Jonas; daktaras Burbulas, dr. Burbulas; tai (tat) yra, *t. y.*; kaip antai, *k. a.*; ir taip toliau, ir *t. t.* (ir *tt.*).

Rašydami žodžius, kartais patį savo raštą trumpiname. Trumpiname raštą tiktai žodžių įprastų, dažnai vartojamų, suprantamų ir sutrumpinus skaitytojui.

Trumpindami žodį, parašome pirmąją jo dalį ligi žodžio balsės — rašome mažą, bet aiškią skaitytojui žodžio dalelę.

Kai kurie žodžiai įprasta trumpinti labai nepaprastai (plg. *t. y.*, *k. a.*, *dr.* Burbulas).

Sakinys.

(Pirmieji sintaksės dalykai).

§ **343.** 1. Gegutė kukuoja. 2. Žmonės vasarą pluša dirba. 3. Duona verkia tinginio valgoma. 4. Molis mūsų visų brolis. 5. Augąs šuo rajus.

Mintis, pasakyta arba parašyta žodžiais, vadinasi sakinys. Čia yra penki sakiniai.

§ **344.** 1. Saulė šviečia. 2. Rudenį medžių lapai gelsta. 3. Pernai tėvas dažnai pavargdavo. 4. Darbininko visada juodos panagės. 5. Tu mums geras. 6. Kartais ir vilkai esti meilūs. 7. Vakar visi buvom pavargę. 8. Višta — paukštis. 9. Kaunas yra Lietuvos miestas. 10. Jis bus darbininkas.

a) Toji sakinio dalis, kuria atsakome klausiami: *kas?*, vadinas veiksnys. Klausiami: *kas* (*kas* ką daro, ką veikia, *kas* koks yra...)?, atsakom visada vardininku. Taigi veiksnys yra sakinio vardininkas, kuriuo atsakom klausiami: *kas* (ką daro...)? Duotuose šitos vietos pavyzdžiuose yra dešimtis veiksnių.

b) Tas sakinio žodis, kuriuo atsakom į sudedamus su veiksniu klausimus: *ką jis, ji* (veiksnys) *daro, veikia* (yra daręs, darė, buvo daręs, darydavo, būdavo daręs, darys, bus daręs)? *kas jam darosi, atsitinka* (darėsi ir tt.)? *koks jis (kokia ji) yra? kas jis (ji) yra* (buvo...)?, — yra sakinio tarinys.

c) Įprasta yra šitaip nagrinėti sakinys (dviem jo dalim skirti):

1. *Kas* šviečia? — *saulė* (veiksnys). *Ką veikia, ką daro* saulė? — *šviečia* (tarinys).

2. *Kas* rudenį gelsta? — *lapai* (veiksnys). *Ką veikia* lapai (rudenį), *kas darosi* lapams? — lapai *gelsta* (tarinys).

3. Vardininko linksnis *tėvas* čia yra sakinio veiksnys (*kas* pavargdavo? — *tėvas*), žodis *pavargdavo* — to sakinio tarinys.

4. Vardininko linksnis *panagės* yra veiksnys. *Kokios* panagės? — *juodos* (tarinys).

5. Žodis *tu* yra sakinio veiksnys, *geras* — tarinys.

7. *Kas* (buvom pavargę)? — *visi* (veiksnys). *Koki* mes *buvom, ką beveikėm, kas* mums *buvo?* — *buvom pavargę* (tarinys).

8. *Kas?* — *višta* (veiksnys). *Kas yra* višta, *kas ji yra, kas ji?* — *paukštis* (tarinys)...

d) Veiksnys ir tarinys yra didžiosios (pagrindinės) sakinio dalys. Be veiksnio ir tarinio, kaip matyti iš duotųjų pavyzdžių, gali būti sakinyje ir kitų (antrininkių) dalių.

§ 345. 1. Lokys ir vilkas — girios žvėrys (sakinyje du veiksniu). 2. Jumis ir tėvas motina rūpinasi (dviejų žodžių veiksnys). 3. Žmonės vasarą plūša dirba (dviejų žodžių tarinys, du tariniu). 4. Ir Jonas, ir Petras, ir kiti dabar išsijuosę dirba (trys veiksniai). 5. Naktį vagys atėjo, klėtį išplėšė, į vežimą susikrovė ir išvažiavo (keturi tariniai). 6. Senis ir sūnus atėjo ir tuoj ėmė mane barti (du veiksniu ir du tariniu). 7. Jis tuoj ėmė bartis (vienas tarinys). 8. Visi einame senyn. 9. Kažin kas atbarška. 10. Duos ir jam kas nors.

Yra sakinių, kurie turi kelis veiksnius arba kelis tarinius (1—6). Vieną sakinio dalį dažnai keliais žodžiais pasakome (6—10).

§ 346. 1. Visur dabar vargas. 2. Varna iš vietos, kita į (į jos) vietą. 3. Vakar buvau mieste. 4. Ką rytoj veiksit? 5. Sakė mane šiokį, sakė mane tokį.

Pirmuosiuose šitos vietos sakiniuose (1, 2) nėra tarinių. Tie tariniai čia ir saváime suprantami.

Paskutiniuose sakiniuose (3—5) nėra išreikštų žodžiu veiksnių. Bet tie veiksniai čia numanu iš pačių tų pasakymų. Tiems sakiniams prireikus galim pridėti po vardininką (*aš*, *jūs*, *žmonės*), ir jie turės veiksnius.

§ 347. 1. Kas bėgdamas tunka? — *Vilkas*. 2. Kas keikiamas tunka? — *Ožys*. 3. Kas nori kriaušės? — *Aš*. 4. Kur vakar buvai? — *Miške*.

Čia yra aštuoni sakiniai. Trims sakiniams trūksta tarinių, bet tie tariniai numanu ir nepasakius *(tunka, noriu)*; vienam sakiniui *(Miške)* trūksta ir veiksnio ir tarinio, bet ir juodu savaime suprantamu.

Visą mintį, kaip rodo ir šitos vietos pavyzdžiai, galim ir vienu žodžiu pasakyti. Taigi sakinį galim ir šiaip apibrėžti: sakinys yra mintis, išreikšta žodžiais arba žodžiu (žr. § 343).

§ 348. 1. Jau temsta. 2. Rytais švinta. 3. Žiemą šąla (šalta). 4. Dabar šilta. 5. Rytoj bus lietaus. 6. Naktį vagių ateita, rugių rasta, vežiman susikrauta ir išvažiuota (keturi tariniai).

Šios vietos sakiniuose nėra veiksnių. Kelte iškelti tuos veiksnius (asmenis) aikštėn vardininkų lytimis negalim. Šios rūšies sakinius vadiname dažnai sakiniais beasmeniais.

§ 349. 1. *Vilką* kojos peni. 2. Pelėda neišperi *vanagėlio raibojo*. 3. *Mažas* kupstas *didelį vežimą* parverčia. 4. *Kartais* ir vilkai esti meilūs. 5. *Vakar visą dieną miške* buvau.

Be veiksnio ir tarinio, sakinyje gali būti ir antrininkių dalių (§ 344). Ne visomis jomis į vienodus klausimus atsakom: jos yra labai įvairios. Toms jų įvairybėms duodami gramatikose ligi šiol dažnai ir atskiri vardai (žr. §§ 350—353).

§ 350. 1. *Svetimi* kailiniai nešildo (koki kailiniai?). 2. *Mažas* (koks?) kupstas *didelį* (kokį?) vežimą parverčia. 3. *Šitas* (kuris?) arklys geras joti. 4. Onytė *dešimtus* metus jau eina. 5. Buvo *devyni* broliai. 6. Esu *tėvo močiutės* (kieno?) sūnelis. 7. *Aukso* (kokį?) žiedelį pirko.

Šitų sakinių pabrauktieji žodžiai gramatikoje eina dažnai pažyminiais. Pažyminiu atsakome klausiami: *koks? kuris? kelintas? keli* (*kiek*)? *kieno?*... Svarbu čia yra ypačiai mokėt padėti klausimas ir atsakyti į jį sakinio žodžiu.

Pažyminiai yra daugiausia derinamieji sakinio žodžiai (1—5). Juos deriname, kur galime, su kitomis sakinio dalimis.

§ 351. 1. Dabar bent *duonos* turėsime. 2. *Dievui* visi žmonės lygūs. 3. Diena *dieną* moko. 4. Jis *šiltine* serga. 5. Su *juo* nesibark. 6. Be *skiedros medžio* nenukirsi.

Pabrauktosios sakinių dalys yra jų papildiniai. Papildiniais atsakom į kelių linksnių (kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko) klausimus: *ko? kam? ką? kuo?* Papildiniams vartojami tie linksniai be prielinksnių ir su prielinksniais.

§ 352. A. 1. Ir *Amerikoje* yra lietuvių. 2. Ką dirbsi *namie?* 3. Važiuok *dešinėn;* pasuk *kairėn.* 4. Vyrai *miškan* išvažinėjo. 5. *Į klaną* puolęs sausas nekelsi. 6. Seniau žmonės *iš Prūsų* gabendavosi knygas.

B. 1. *Vakar visą dieną* išbuvau mieste. 2. *Dabar* visi dirba *nuo ryto ligi vakaro.* 3. *Sulig ta diena* visi sukilo dirbti. 4. *Važiuodamas* kiškį *aną dieną* mačiau. 5. Toks jis ir *iš mažens* buvo.

C. 1. Jis *del ligos* neatėjo. 2. *Iš gerų dienų* tu ir dienas pamiršai. 3. *Nuo to* man ima galvą sopėti.

D. 1. Kartais ir artojai perkasi rugių *duonai.* 2. Ne *tam* (ne *tam tikslui*) jie dabar knygas rašo. 3. Žmonės ne *plėšyti* knygas rašo. 4. Bitės turi tenai skylelę *sulįsti.*

5. Šitas arklys geras *joti.* 6. Vakar nusipirkau dalgį *šienui piauti.* 7. Kaimynas sakėsi *kirvio* atėjęs. 8. Vaikai bus *meškerioti* išvėžlioję. 9. Eikit *gultų (gultì).* 10. Anykščius *miško kuoptų* varė.

E. 1. Nauja šluota *gražiai* šluoja. 2. Jonas *sunkiai* serga. 3. Jo arklys *šuoliais* bėgo. 4. Važiuok *žingine.* 5. *Šiuo* (šiuo keliu) niekur čia neišvažiuosi. 6. *Stačias* šersi — *gulėdamas* važiuosi, *gulėdamas* šersi — *stačias* važiuosi. 7. Dabar visi *išsijuosę* dirba.

8. Ir jis turi *daug* žemės. 9. Ar buvai matęs *tiek (dešimtį, šimtą, tokią daugybę)* paukščių? 10. Dabar mes *dveja tiek* padirbsim. 11. Vienas obuolys *svarą* svėręs. 12. Ji man *trimis rubliais* skalna (skolinga). 13. Jie dirbo čia *penkiese.* 14. Jau *dusyk (dukart)* Petras sirgo.

Pabrauktieji šitų sakinių (A—E) žodžiai eina dažnai jų aplinkybėmis. Tos „aplinkybės", kaip matom iš pavyzdžių, yra labai įvairios.

Vietos aplinkybėmis (A) atsakome klausiami: *kur? į kur (į ką)? kurlink? kame? iš kur?...*

Laiko aplinkybėmis (B) atsakome klausiami: *kada (kuomet)? kiek laiko (kaip ilgai)? nuo kurio laiko? ligi kurio laiko (ligi kol)?...*

Priežasties aplinkybėmis (C) atsakome klausiami: *kodel (del ko, iš ko, nuo ko)? del kurios priežasties?...*

Tikslo ir siekimo aplinkybėmis (D) atsakom klausiami: a) *kam, kuriam tikslui, kuriam reikalui?* b) *ko? kurių galų* (kas eina, važiuoja, siunčia...)?

Būdo aplinkybėmis (E) atsakom į klausimus: a) *kaip? kuriuo* (kuriuo keliu, kuo būdu, kuriuo būdu)? b) *kiek? kiekuo? keliese? kelisyk (kiek kartų)?*

Būdo aplinkybes kartais skiriame kokybines *(a)* ir kiekybines *(b).*

§ 353. Taip skirstyti antrininkės sakinio dalys, kaip jos čia (§§ 350—352) suskirstytos, didelio reikalo nėra: tą skirstymą duodu čia tiktai senu gramatikų papratimu. Be to,

pabrauktaisiais tų vietų žodžiais atsakom į labai įvairius klausimus, ne vien į tuos, kurie ten jiems susakyti; antra vertus, žodžiai duonai, kirvio, miško, svarą... (§ 352, D, E) gali ir papildiniais eiti.... Čia svarbiausia yra mokamai ir visai suprantamai dėti klausimai ir į juos kaip reikiant atsakinėti sakinio reikalui (žr. § 350).

§ 354. A. 1. Šonas *šyla,* šonas *šąla,* galva *džiūsta,* kojos *pūsta.* 2. Aš tavo kepurę *švilpt!*
B. 1. Sėsk, *būsi svečias.* 2. Girtuokliui ir lašas *yra brangus.* 3. Jis *sakosi* daug *žinąs.* 4. Senelė *gýniojos* (sakėsi, tarėsi) *nemirsianti.* 5. Jo arklys *buvo kietų nasrų;* ji *trumpų akių* (žemažiūrė, žemų akių) *buvo.* 6. Visi jie *baltomis kepurėmis buvo.* 7. Pati *egle tapo.* 8. Kartais ir vilkai *lapėmis išvirsta.* 9. Mažas grūdelis didžiu *medžiu užauga.* 10. Skynimas *baigia mišku augti.* 11. Jo sūnus *mokosi račium.*

Tariniu gali eiti sakinyje veiksmažodžio lytis — viena (A) arba ir drauge su linksniuojamąja kalbos dalimi (B).

Veiksmažodžio lytis — viena, be linksniuojamojo žodžio — daro grynąjį tarinį (A); tokį tarinį gali padaryti ar atstoti ir ištiktukas (A, 2).

Veiksmažodžio lytis su linksniuojamuoju žodžiu padaro sudurtinį tarinį (B). Tam tariniui imami ir sudėtesni pasakymai (plg. „baigia mišku augti"). Iš veiksmažodžių šiam reikalui imami dažniausiai *būti, tapti, pavirsti*...

Linksniuojamoji tokio tarinio dalis vadinasi dar vardinė to tarinio dalis; pati veiksmažodžio lytis („padedamasis veiksmažodis"), tai tarinio daliai jungti su veiksniu, yra to tarinio jungtis.

§ 355. 1. Molis mūsų visų *brolis.* 2. Čia uogos *sveikos.* 3. Jo arkliai *ilgų gáršvų, greiti.* 4. Visi jie *vieno galo.* 5. *Ko meto* ligonis?

Sudurtiniai tariniai susidaro dažnai ir be jungties. Jungtis tokiuose sakiniuose — veiksmažodžio *būti* esamojo laiko lytis — kad ir išleidžiama (nepasakoma), bet visur ji numanu, beveik visur ji gali ir aikštėn iškilti.

§ 356. 1. Ar ligonis eina sveikyn? 2. Turiu skubėti. 3. Noriu valgyti. 4. Laukiu parvažiuojant. 5. Girdėjau giedant.

Ir čia turim tam tikros rūšies sudurtinius tarinius, tik antroji jų dalis yra nelinksniuojama, išreikšta tam tikrais nekaitomais žodžiais (žr. § 345). Antroji šitų tarinių dalis gali eiti ir kita sakinio dalimi: plg. „*ko* noriu? *ko* laukiu? *ką* girdėjau?"

Gramatika šituos tarinius, skirdama nuo anų sudurtinių (§ 354), vadina kartais ir suvestiniais tariniais.

§ 357. A. 1. *Svetimi* dūmai akis graužia. 2. *Juodoj* žemėj *balta* duona auga. 3. Sėjau savo *jaunas* dienas, kaip *žalią* rūtelę. 4. Nebūk *toks* kiaulė (*toks* akiplėša).

B. 1. *Aukso* žiedą mergelei pirko. 2. Jis *akmens* širdį turi. 3. *Proto* ligos sunku gydyti. 4. *Galvos* darbas labai vargina žmogų. 5. Aš *žalios rūtos* tai pasiskinsiu vainikėlį. 6. Buvo devyni broliai ir *jų* sesuo Elenytė. 7. Pagiedok man *šv. Jono* giesmę. 8. Sužvingo žvingilas ant aukšto kalno — *sidabro gálva, kanapių uodega* (varpas). 9. Ar buvai kuomet matęs tiek žmonių *raudonomis kepurėmis?* 10. Ar esi matęs žaltį *devyniomis galvomis?* 11. Nėr namų *be dūmų*. 12. Žadėjo stuomenį *nuo nosies ligi lūpos* (tokį ilgumo...). 13. Gavo vyrą ir *iš stuomens* ir *iš liemens*. 14. Išgirdo dainuojant kiti, paėmė ir juos noras *pašūkauti*.

Pažyminį skiriame derinamąjį (A) ir nederinamąjį (B). Jį kartais deriname su pažymimuoju sakinio žodžiu (A), kartais nederiname arba negalime derinti su juo (B).

a) Derinamąjį pažyminį reiškiame būdvardžiais ir kitais derinamaisiais žodžiais; su savo pažymimuoju jį deriname gimine, skaičium ir linksniu. Bet turime kalboje ir tokių pasakymų, kuriuose ką derindami žiūrime ne giminės derinamojo žodžio, bet visos jo prasmės (plg. A, 4).

b) Nederinamąjį pažyminį reiškiame linksniuojamąja kalbos dalimi, nesuderinta su pažymimuoju sakinio žodžiu. Šitą pažyminį sudaro dažniausiai — daiktavardžio (įvardžio) kilmi-

ninkas, daiktavardžio ir būdvardžio kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio (skaitvardžio, įvardžio) įnagininkas, įvairūs daiktavardžio linksniai su prielinksniais, veiksmažodžio bendratis.

§ 358. 1. Saulė *močiutė* kraitelį krovė, mėnuo *tėvelis* dalelę skyrė. 2. Ir atjojo bernužėlis, *baltas gražus dobilėlis.* 3. Liepas, *mūsų medžius,* jie iškirto. 4. Rankelė Tikrosios Teisybės nekenčia ir Širdelę, *jos vyrą,* išjuokia.

Derinamąjį pažyminį reiškiame ir daiktavardžiu, suderintu su savo pažymimuoju tiktai linksniu ir skaičium (žr. § 357, A.). Tas pažyminys gali ir pats sau turėti pažyminį. Tokį derinamąjį pažyminį vadiname paprastai priedėliu.

§ 359. 1. Jis miega *lovoje* (*kame* miega? ***kur, kurioje vietoje*** miega?). 2. *Į klaną* puolęs sausas nekelsi (*į* ***ką*** puolęs? ***kur*** puolęs?). 3. Jis ***laukais*** ėjo (***kuriuo*** jis ėjo? ***kuo*** jis ėjo? ***kaip*** jis ėjo?).

Kartais, žiūrėdami sakinio dalis, galime klausimus įvairiai sakyti. Tuo būdu, tyrinėdami sakinį dalimis, galime kartais į tas dalis įvairiai pažiūrėti. Jei kas pasakytų, jog čia sakinio žodis „*į klaną*" yra papildinys (ne vietos aplinkybė), turėtų tiek pat tiesos, kaip ir tas, kurs laiko tą žodį vietos aplinkybe. Taip ir kitur yra tame sakinio „tyrinėjime". Čia kokio griežto vienodumo nėra tuo tarpu gramatikos moksle (žr. § 353).

§ 360. 1. Tu, *tėve,* būk ir supūk, aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti. 2. Tylėk, *varle,* klausyk, ką dėdė sako. 3. *Vėjai,* ar nematei vilko? 4. Čia, *vaikeli,* visoje žemėje badas tada buvo. 5. Tu, *Jonai,* nueik po pietų į mūsų laukus pasižiūrėti. 6. *Tu nenaudėli,* del ko taip iškeli nosį? *Duon.* 7. Ko tu čia dabar drybsai, *tinginių panti?* 8. Ko verki, *sesele jaunoji?* 9. Ko liūdi, *sesele, balta lelijėle?*

Be didžiųjų ir antrininkių narių, tam tikruose sakiniuose esti kartais dar kryptis, arba šauksnys. Kryptimi pasakome, kreipdamiesi į kurį daiktą, jo vardą arba kitą kurį žodį tam vardui atstoti. Kryptimi į klausimą neatsakome: ji nėra „sakinio dalis (narys)".

Kryptį sudaro ir keli žodžiai; ji gali ir savo pažyminį turėti, prie jos gali ir priedėlis būti, — visus tuos žodžius laikome kryptimi. Krypčiai imama dažniausiai šauksmininko lytis.

§ **361.** 1. Pats aš gimiau viename Lietuvos kaime. 2. Kaime, mažas būdamas, ir gyvenau. 3. Dabar tenka man dažniausiai miestuose gyventi.

Šitie trys sakiniai, būdami paimti kiekvienas skyrium, yra visiškai suprantami; jų prasmė yra mums įmanoma, aiški. Visi trys šitie sakiniai yra kiekvienas ir saváime, nepareinamai nuo kitų, suprantamas; kitų sakinių jie nepriklauso. Šitie sakiniai yra pagrindiniai, saváiminiai (saváimingi), nepriklausomi.

§ **362.** 1. *Kas skaito rašo*, duonos neprašo. 2. *Ką mes vadiname debesimis*, yra tirštas šaltas rūkas. 3. Aišku, *jog didumo saulė baisiai didelė.*

4. Būk toks, *koks nori kitiems rodytis*, ir būsi geras žmogus. 5. Žalčio dantys toki smulkučiai, *jog negalėtų jais nė įdrėksti žmogui.*

6. Debesys yra tirštas šaltas rūkas, *iš kurio nieko aplinkui nematyti.* 7. Negeras paukštis, *kurs savo lizdą biaurioja.* 8. Skirk sau bernelį, *kur raudonais veideliais.* 9. Ar esat matę tokį žvėrį, *kokį aš vakar mačiau?*

10. Ar girdėjai ar regėjai, *kaip aguonas sėja?* 11. Peliutė žinojo, *kame padėti visi valgymai.* 12. Prašyk seną motinėlę, *kad parneštų rūtų vainikėlį.* 13. Ir višta kasus žiūri, *kad ką iškastų.*

14. *Kur mūsų nėra,* ten veršiai midų geria. 15. *Kame šuo loja*, ten ir laka. 16. *Kada mažas buvau*, šile ožius ganiau. 17. Devynias naktis miego nemigau, *devynias žvakes lig sužibinau.* 18. Margam dvarely raiba gegelė ryts vakaras kukavo, *lig iškukavo, lig išalsavo iš močiutės dukrelę.* 19. Mes, *jei rytoj bus gražus oras*, ketinam rugius pradėt vežti. 20. *Kad žmogus ir numiršta*, darbai gyvena. 21. Viršūnės dar žaliuoja, *nors jau šakos džiovi.* 22. *Kadangi saulė yra labai toli nuo mūsų ir betgi atrodo mums didokas rutulys,* tad aišku,

jog didumo ji baisiai didelė. 23. Ne tam aš jį auginau, *kad jis dabar žmonių šunis man lodytų.* 24. Siųsčiau tėvelį, *kad atvaduotų bėrą žirgelį.* 25. Peliutė taip priėdė, *kaip niekumet dar nebuvo ėdusi.* 26. Mirė žmonės, *it lapas rudenį krito.* 27. Buvo tiek obuolių, *jog medžių šakos obuoliais lūžo.* 28. Sakė būsią daug vaisių — būsią tiek obuolių, *jog medžių šakos obuoliais lūšią. Rt.*

a) Sakinys, kurs kito tėra sakinio dalis, didžioji arba antrininkė, vadinasi šalutinis sakinys. Jis yra priklausomas, nesavaiminis. Visą reikiamą reikšmę jis įgyja, kai pasakom jį su pagrindiniu sakiniu. Visišką reikšmę įgyja su juo, tiesą sakant, dažnai ir pagrindinis sakinys: ir šis be šalutinio sakinio kartais maža teturi žmogui reikšmės (plg. 3). Šalutinis sakinys nuo pagrindinio, kaip rodo šitie kalbos pavyzdžiai, skiriasi ypač savo sudėtim.

b) Tam tikri šalutiniai sakiniai, pasakyti skyrium klausiamai (1, 2, 10...) be pagrindinių, galėtų ir patys vieni, be tų pagrindinių, turėti visai suprantamos skaitytojui arba klausytojui reikšmės; bet, būdami sudėti su pagrindiniais, jie yra sakomi kiek kitaip, nesaváimingai, priklausomai, kaip kito sakinio dalis, ir tuo būdu jie įgyja priklausomo, nesavaiminio sakinio reikšmės.

c) Šalutiniai sakiniai, kaip ir paprastosios sakinio dalys, gali būti penkeriopi: a) veiksnio (1—3), b) tarinio (4, 5), c) pažyminio (6—9), d) papildinio (10—13), e) aplinkybių (14—28).

Aplinkybiniuose šalutiniuose sakiniuose skirti galime, žinoma, kur yra reikalo, aplinkybinius — vietos, laiko, sąlygos, nuolaidos ir t. t. šalutinius sakinius.

d) Kaip kada reikia žiūrėti į šalutinius sakinius, kada kur reikia jie skirti, parodo klausimai, į kuriuos atsakome tais sakiniais. Klausimai, skirstant šalutinius sakinius, daromi iš pagrindinių sakinių; jie taip reikia sakyti, kad šalutiniai sakiniai kaip tik atsakymams į juos tiktų, pavyzdžiui: „Kas duonos neprašo? Kas yra tirštas šaltas rūkas? Ką peliutė žinojo?..."

Ir čia gali būti įvairiai žiūrima į šalutinių sakinių vardus: ne tiek jų vardai svarbu kiekvieną kartą tiksliai žinoti, kiek aiškiai suprasti, į kuriuos pagrindinio sakinio klausimus jais atsakome (žr. § 359).

§ 363. 1. Eina *gaunąs*, eina *negaunąs*. 2. *Augąs* šuo rajus. 3. Sako tave šokti *nemokant*. 4. Čia laikom tiktai karves *melžiamas* ir jaučius *ariamus*. 5. *Jaunas buvęs* tur pasenti.

6. Trobelę sušildo savo kvėpavimu bemiegodama joje šeimyna, kartais ir keletas avelių, *čia visur šilimai troboje laikomų*. 7. *Būdamas dienos paukštis*, žmogus naktį nerimsta. 8. Jūs, *ir jauni būdami*, nebuvot perdaug išlaidūs. 9. Vilktakiai būdavę tie patys žmonės... *Būdami vilkais*, jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada būdavę žmonėmis, eidavę su kitais dirbti. 10. Aiškiai girdėjau romų, bet ryškų tėvo balsą, *šaukiantį mane vardu*. 11. Ar nėsat kur matę dvylikos brolių, *juodvarniais lakstančių?* 12. Kregždė išspruko ir nuskrido šalin, *palikusi žalčio nasruose tik savo uodegos vidurį*. 13. *Birstant (byrant) dirvoj*, birs ir jaujoj. 14. *Katei įsisukus*, nešmižinėja pelės. 15. Vieną kartą, *jam bevažiuojant su pinigais*, ėmė temti.

Sakymus, kuriuos reiškiame šalutiniais sakiniais kalboje („tas, kurs gauna,“ „šuo, kurs auga...“), galime dažnai ir trumpiau reikšti. Tų sakinių vietoje pasakom ar galim pasakyti ir trumpesnius pasakymus, neinančius kalboje atskirais sakiniais. Tie pasakymai, kaip ir šalutiniai sakiniai, yra tiktai pagrindinių sakinių dalys. Juos, kaip ir šiaipjau sakinio dalis, skiriame dažnai ir kableliais nuo kitų sakinio dalių (6—15).

Čia pažymėjom kalbos pavyzdžiais kelis šios rūšies pasakymus, kuriuos reiškiame, trumpiau kalbėdami, dalyviais, pusdalyviais, padalyviais (6—15); ėmėme pavyzdžiui ypačiai tuos pavyzdžius, kuriuos sudaro šitos lytys drauge su kitais pasakymais. Sakinyje tuos pasakymus tyrinėdami galime vadinti ir dalyvinėmis sakinio aplinkybėmis, dalyviniais veiksniais, ir tt. (nelygu sakinys).

§ 364. 1. Buvo senelis ir senelė. 2. Pasiuvo senelė gaidžiukui naujas kelnytes, o vištelei sijonuką, ir išleido vieną dieną abu juodu riešutauti. 3. Vištytė bėginėja

aplinkui (aplink lazdyną) ir karkia: „Kár, kar, kaar, kaar! Man bent kekelę!“

4. Atėjo ruduo, įsitaisė lyti, permirko žemė: nuo lietaus aptvino pelės urvas, lietus permirkė jos pilkuosius kailinėlius. 5. Peliutė apsirgo: krėtė ją drugys, net danteliai barškėjo.

Vienas sakinys (1) arba ir keli sakiniai (2—5), prasidėję po taško (.) arba kito tolygios reikšmės skirtuko ir pasibaigę tašku, vadinasi sintaksės pilnatis. Sintaksės pilnatyje gali būti tiktai vienas pagrindinis sakinys (1); bet joje gali būti ir keli pagrindiniai su keliais šalutiniais sakiniais.

Sakinį, sudėtą su kitu, vadinam ir sudėtiniu (jungtiniu) sakiniu, skirdami jį tuo būdu nuo ištisinio (vientisinio), nesudėto sakinio. Sudedami vienoje pilnatyje ir pagrindiniai su pagrindiniais, ir pagrindiniai su šalutiniais sakiniais.

Čia toliau pasikalbame dar apie kelis sintaksės dalykus, galinčius turėti kiek reikšmės šio vadovėlio skaitytojams.

§ 365. 1. Kas jam atsitiko? 2. Niekas nežino, kas jam atsitiko. 3. Keliomis ketino jis atvažiuoti? 4. Pasakyk, keliomis ketino jis atvažiuoti. 5. Kaip aguonas sėja? 6. Negirdėjau, kaip aguonas sėja. 7. Šitaip padarę, visi nekantriai laukė, be nepamatys jų iš laivo žmonės. 8. Nėr žinios, kur jis nuėjo. 9. Man nežinoma, kuomet (kada) jis pareis. 10. Dabar nebežymu, kiek čia buvo nuganyta.

Pagrindinius sakinius, kuriais ko klausiame, vadiname ir klausiamaisiais sakiniais, arba tiesioginiais klausimais (1, 3, 5). Klausiamuosius sakinius, kurie eina sintaksės pilnatyje šalutiniais (papildinio arba veiksnio) sakiniais, vadiname dar šalutiniais, arba netiesioginiais, klausimais (2, 4, 6—10).

§ 366. 1. Tu, *sako*, vakar mieste buvęs. 2. Jau tu buvęs ir Amerikoje, *sako Jurgis*. 3. Dieve saugok, nereikia! — *šokos Juozapas:* — įversiu į duobę, ir tiek. 4. Tu, *vadinas*, nieko čia gera nematai. 5. Rytoj, *gal*

būt, ir mes pradėsim vasarojų dėti. 6. Aš, ***apskritai sakant***, žalčių nemėgstu. 7. Jam tenai buvo, ***tarytum***, liežuvis visą laiką surištas. 8. Tada, ***pamatysit***, tikrai sumažės pelių. 9. Tenai galėsi, ***tarp ko kita***, ir kalbos pramokti. 10. Jam reiktų, ***mano gálva*** (***nuomone***), kitaip verstis.

Nepriklausomasis sakinys, kad, būdamas įterptas į kitą, neturi su juo gramatikos sąryšio ir įneša į visą pasakymą tiktai šiokį tokį minties paaiškinimą, pažymėjimą, susiaurinimą, — vadinas įterptinis sakinys.

Įterpiami, kaip matyt iš šios vietos pavyzdžių, ne vien sakiniai: įterpiami į sakinį dažnai ir atskiri pasakymai, žodžiai.

§ 367. 1. Senelei pagailo vištytės, ir ėmė bartis: „Gaidžiukai, gaidžiukai, kam tu vištytei akytes išmušei?“ 2. „Gryta!“, tariau, „kas kenk, kam bėgi taip išsižiojus?“ 3. Sukliko spiegiamu, skardžiu balsu kregždė: „vyt vyt! vyt vyt vyt!“, išgirdo jos triukšmo balsą kiti paukščiai — ir viskas sutriko, virto kitaip. 4. Tas tavo „rytoj“ man, sūneli, visai nepatinka.

Vienas žmogus kito žmogaus kalbą ir šiaipjau pasakymą gali mums jo paties žodžiais pasakyti — gali jo kalbą pasakyti lyginai taip, kaip ji buvo pirmiausia pasakyta. Čia sakytojas sako ką atsimindamas pažodžiui.

Svetimosios kalbos sakiniai, kad sakome juos tiksliai, išskirdami iš savųjų pasakymų, vadinas atmintiniai sakiniai.

Atmintinių yra ne vien sakinių: „atmintinių“ yra ir atskirų pasakymų, žodžių (4...). Tie pasakymai sakinio dalimis eina.

Kito žmogaus kalba, pasakyta taip, kaip ji buvo to paties žmogaus pasakyta, vadinasi tiesioginė kalba. Ji sudėta visa iš atmintinių sakinių.

§ 368. 1. Atsiskyrėlis dvylikos brolių seselei pasakė perguleti pas jį per naktį: jis rytoj sušauksiąs visus paukščius, tai jie, jei būsiąs koks kur apėjęs (jos brolius), ir jai pasakysią. 2. Kiškis sako: kur jis nebūsiąs nuliūdęs — jo niekas nebijąs, o jis turįs visų bijoti! 3. Vienas pirklys buvęs labai turtingas ir labai, labai šykštus. Vieną kartą, jam bevažiuojant su pinigais, ėmę temti ...

Visą kito žmogaus kalbą galime tiksliai ir savais žodžias kitam atpasakoti, galime ją ir sakyte tiksliai apsakyti. Taip atpasakota savais žodžiais, bet tikslių tiksliausiai, kito žmogaus kalba vadinas pasakojamoji, arba netiesioginė, kalba (žr. § 183).

Pasakojamoji kalba, kiek matyti ir iš šitų pavyzdžių, yra, kitaip sakant, dalyvių kalba: žmogus, tiksliai atpasakodamas kito žmogaus kalbą, tiesioginės nuosakos vietoje, joje dalyvių lytimis beveik visur tesinaudoja. Pasakojamoji kalba Lietuvos žmonių vartojama labai plačiai: žmonės labai dažnai ištisas pasakas, ištisus apsakymus pasakojamąja kalba teapsakinėja.

Įvardžiuotiniai būdvardžiai.

Kalbėdami apie įvardžiuotinius būdvardžius, turėsim čia visur galvoje ir kitus įvardžiuotinius žodžius (dalyvius, kelintinius skaitvardžius ir tam tikrus įvardžius). Be tų pavyzdžių, kurie jau duoti šiam reikalui tam tikrose vadovėlio vietose (§§ 60, 65...), įrašau čia, kaip ir toliau, dar kelis sakinius su tos rūšies būdvardžiais.

§ 369. 1. Kas ten šnibžda? — Ė šnypščia iš kelmo *piktoja*. Rt. (Bar.). 2. *Šventasis* naktį tris valandas temiegojo. 3. Ar *jaunoji* atvažiavo? 4. Pakinkykit *bėrąją*. 5. Pasakyk, *meldžiamasis*, kada pradėsi pagaliau darbą dirbti? 6. *Gerbiamasis!* Ką beveiki, kaip tavi̇škiai įsikabina? 7. Čyžylos, kėkštai, šarkos ir kitos vis saviškai gieda; *toj* (toja) juokias, *toj* vaitoja, ė *toj* niekus klieda. Rt. (Bar.). 8. Ką *šitasai (šisai)* dirba? (žr. § 60, a...).

Įvardžiuotiniais būdvardžiais pasakome tam tikros rūšies daiktus, tam tikrą skirtingą daiktų rūšį. Jais tiek pasakom, jog ir patys daiktavardžiai prie jų yra lyg nereikalingi, ir labai dažnai nesakomi. Tais būdvardžiais, vartojamais šitos vietos pavyzdžiuose beveik visur be daiktavardžių, pasakom ir išskiriamąjį vieno kito daikto priedėlį (epitetą) — tą priedėlį, kurį šiaip reiškiame paprastai daiktavardžiu.

Įvardžiuotiniais, arba rūšiniais, įvardžiais reiškiame tą pat skirtingąją daiktų ypatybę, bet jie vartojami kalboje ir raštuose, rodosi, ne taip griežtai, ne taip nuosekliai, retokai. Jais pažymime irgi daiktų rūšį, bet jais pasakome daug ką ir pabrėžiamai, primygamai.

§ **370.** 1. *Rausvasai* žiemos lapas sulaukdavęs žalio. *Rt. (Bar.).* 2. Čia mūsų *geroji* žemė. 3. *Tasai* veikalas yr Dvasios *šventosios. Rr.* 4. Gi vaikeliai mano *mylimieji,* ką jie beveikia? 5. Vieną *dešimtąją* dalį tegavo iš visos tos žemės. 6. Dabar eina tūkstantis devyni šimtai *aštuonioliktieji* metai (žr. § 60, b . . .).

Čia įvardžiuotiniai žodžiai eina sakiniuose beveik visur derinamaisiais pažyminiais. Jie kalboje pasakomi visur ar beveik visur tam tikrai daiktų rūšiai žymėti: jais išskiriame tuos daiktus iš kitų panašių į juos daiktų. Taigi jie yra lyg koki išskiriamieji būdvardžiai. Jais pasakome ir daikto išskiriamąjį arba žymųjį priedėlį, dedamą dažnai, kaip ir šiaipjau sakinio priedėliai, po pažymimojo daiktavardžio.

§ **371.** Išsirinko *patį* (visų, visu) *didįjį* arklį (žr. § 60, c . . .).

Su žodžiais *pats, visų* (*visu*) ir be tų žodžių (žr. § 370, sak. 2) įvardžiuotiniai būdvardžiai sudaro tam tikrą išskiriamąjį (visų aukščiausiąjį, visų aukštąjį arba patį aukštąjį) būdvardžių laipsnį (žr. § 47).

§ **372.** Kalbėdami apie šituos būdvardžius (§§ 369, 370) reikšmės atžvilgiu, galėtumėm juos ir rūšiniais vadinti. Jais, šiaip ar taip, ne patį daikto ypatumą reiškiame.

Sakome: „*labai* geras arklys, *visai* raudonas obuolys, *taip* jų vadinamas tas daiktas, *brangiai* mokamas daiktas“, — pažymėdami derinamaisiais tų pasakymų žodžiais (*geras, raudonas, vadinamas, mokamas*) tiktai tam tikrą daikto ypatumą. Bet nesakome šalia jų kalboje: „labai gerasis, taip gerąsis (žmogus), taip šventasis (žmogus), labai (visai) raudonieji dobilai, taip vadinamasis šeimininkas; daiktai, taip brangiai mokamieji, turi būt geri“. Įvardžiuotiniais būdvardžiais negalim pasakyti daiktų „ypatumo“ lyginamai (su „taip, labai“ ir tt.). Įvardžiuotiniai būdvardžiai, apskritai imant, neturi su savim nei aplinkybinių žodžių nei papildinių tam rūšies reikalui, kuriam jie vartojami.

§ 373. Šitam kalbos dalykui (§ 372) išaiškinti, imame dar kelis pavyzdžius:

1. Tuos daiktus turime skirti nuo kitų *panašių* į juos daiktų. 2. Žmonės, taip sunkiai *dirbę*, turi pasilsėti. 3. Žmogus, visą dieną *dirbęs*, vakare gali atsilsėti. 4. Vyrai, *pardavę* rugius, važiavo namó. 5. Gavau arklius visai *nepavažiuojamus*. 6. Kam keliesi į trobą, dabar nė pelių *nebegyvenamą?* 7. Vasarą *nedirbę*, žiemą kuo misit? 8. Jų troboje žiemą matysi ir avelių, šilimai *laikomų*. 9. Gyvuliai, *laikomi* troboje, žmonėms ir orą gadina. 10. Kaip jūs galėjot suniekinti žmogų, taip visų čia *gerbiamą* ir *branginamą?*

Šituose ir kituose tos rūšies pavyzdžiuose, paprastųjų dalyvių (ir būdvardžių) vietoje, negalėtumėm pasakyti įvardžiuótinių žodžių, nenorėdami iškrypti iš įprastinių žmonių kalbos dėsnių. Įvardžiuotiniai būdvardžiai negali turėti kalboje savo (ir sakinio) reikalui papildinių arba aplinkybės žodžių; kur sakomi sakinyje šitie žodžiai (papildiniai...) su būdvardžiais (dalyviais), šie (būdvardžiai...) yra paprastai neįvardžiuotiniai žodžiai.

§ 374. 1. Ar tau (žirgui) parūpo tolimas kelelis, gilioji upelė — *plaukte plaukiamoji, nerte neriamoji?* 2. Ko krioši kaip *vakar vestoji* (= k. jaunamartė)? 3. Čia mūsų *visų (visu) prastieji* rugeliai. 4. Dabar karvių *pats pieningasis* laikas.

Būdiniai *plaukte, nerte* (1) yra tik dalis rūšinių upelės žodžių, kuriuose jie su įvardžiuotiniais dalyviais pasako tik pačios upelės priedėlį, žymųjį jos epitetą — tą, kas pasakyta ir paprasčiau žodžiu *gilioji*. Ir pasakymu „vakar vestoji" (2) atstojamas, vaizdingai kalbant, tiktai žodis „jaunamartė": žodis *vakar* yra tiktai dalis tam tikro priedėlio. Šitie žodžiai (*plaukte, nerte, vakar*) čia sakiniuose, upelės ir tam tikros moteriškės priedėliams, yra tokia pat neatskiriamoji priedėlių dalis, kokia yra žodžiai *pats, visų, visu* (3, 4), pasakomi tam tikruose sakinių išskyrimuose (žr. § 371); jie tėra viena neatskiriamoji priedėlio dalis, kuri sakinyje neina atskiru aplinkybės arba papildinio žodžiu.

Pasakytieji šitos vietos būdiniai (su žodžiais *pats, visu, visų, vakar*) nėra, šiaip ar taip, išskyrimas iš to, kas mūsų pasakyta del šito dalyko pirmiau (žr. § 372).

Linksnių vartojimas.

Vardininkas (žr. § 87).

§ **375.** Veiksnio vardininkas (1—30). Vardininką, apskritai imant, vartojame daugiausia sakinio veiksniui išreikšti sakinyje (1—17). Tik sakinio veiksniais mūsų kalboje eina kartais ir ne visai įprasti kitų kalbų žmonėms mūsų vardininkai (plg. 9, 12, 13—17): mūsų vardininko reikšmė kartais esti ne visai įmanoma žmogui, pratusiam dažniau kitomis kalbomis reikšti savo mintis.

Veiksniui pavartojami raštuose kartais iš tarmių ir ne visai paprasti šiaip skaitytojui vardininkai: a) vardininkas (*kas?*) su esamuoju dalyviu (18—23) ir b) su tiesioginės nuosakos trečiuoju asmeniu, su antruoju geidžiamosios nuosakos asmeniu ir bevarde dalyvio gimine (24—30). Abu tuodu posakiu vartojamu beasmeniuose sakiniuose su veiksmažodžiais *yra* (*atsiranda*), *nėra* (*nėr*).

§ **376.** Tarinio vardininkas (I, 31—47, II, 1—30). Vardininkas vartojamas ir vardinei, arba linksniuojamajai, sudurtinio tarinio daliai, reiškiamai daiktavardžiu (I, 31—47), būdvardžiu arba dalyviu (II, 1—30).

Jei toji tarinio dalis reiškiama daiktavardžiu, tad vardininku su žodžio *būti* lytimis pasakom įprastinį asmens (veiksnio) darbą arba įprastinį daikto būvį. Tuo vardininku lyg pažymime, kas iš tikrųjų yra (yra buvęs, bus...) vienas kitas kalbamasis asmuo arba daiktas (31—41).

Tuo vardininku su žodžio *būti* lytimis pasakom ir váizdo asmenį arba daiktą (42—44) — pažymim, kuo ką įsivaizduojam, kuo ką tuo tarpu patys laikom (turim laikyti) arba kitiems vaidiname (scenoje).

Vardininką tos pat rūšies reikalui pasakom ir su keliais kitais veiksmažodžiais (45—47).

Jei vardinė tarinio dalis reiškiama derinamuoju žodžiu, tad imamas jai paprastai vardininkas (II, 1—30). Jungiamaisiais žodžiais (jungti veiksniui su tariniu) vartojami tada labai įvairūs veiksmažodžiai.

§ **377.** Tarinio vardininkui, kad geriau paaiškėtų jo dalykas, čia imami, del visa ko, dar keli pavyzdžiai:

1. Gyreis, svočiule, namų *namininkė,* darbų *darbininkė.* 2. Gyrės martelė labai *patogi.* *Rt.* 3. Gyreis,

berneli, labai *turtingas*. *Rt.* 4. Jei tu jį priglobsi, būsi mūsų *tėvas* (tave labai branginsime...). 5. Jį aptaisė, ir jis buvo vėl *karalius*. 6. Kas prie jos prijos ir ją pabučiuos, tas bus karaliaus *žentas*. 7. Katino kaileliai bus *pašluostės* (pašluostes atstos, pašluosčių vietoje galės būt vartojami), ė šunio kailiai bus *staldengtės*. *Rt.* 8. Kad *karvelis* būčia, skrisčia int mergelę. *Rt.* 9. Jis *didelis vagis* paliko. *Rt.*

§ **378.** Vardininkai kitoms sakinio dalims (III, 1—13). Vardininkai pasakomi kalboje ir į klausimus: *kaip senai? kiek jau laiko, kaip dažnai (kada)? kiek laiko atgal? kiek tolumo?...*

Kitoms sakinio dalims reikšti, ypač aplinkybėms, vardininkas yra dalykas nepaprastas. Toji vardininko aplinkybė arba šiaipjau antrininkė sakinio dalis bus atsiradusi kalboje trumpinimo keliu — iš viso sakinio, kuriame tas vardininkas galėjo eiti veiksniu, arba iš įterptinio sakinėlio: iš „šie metai negeri, maža tebus šieno...; brolis, bus jau visi metai, serga (kaip serga)...; atjoja šimtas brolelių, jų žirgų yra keturi šimtai kojelių (atj. š. br. keturiais šimtais žirgų kojelių)..."

§ **379.** 1. *Jonas* ar jau prausei? 2. Padėk *Dievs*, mergele, linų rovėja! 3. *Žirgelis* mano, taisyk kojas int panelę joti. *Rt.* 4. *Pelė, pelė*, duok man dantį geležinį. *Žt.*

Kartais vardininku ir kryptį, kaip čia, išreiškiame sakinyje.

Vardininku kreipiamės tiktai į labai paprastą mums asmenį, į visų dienų žmogų arba šiaip daiktą. Jei žmogus, į ką kreipdamasis, jaučiasi ir pats į jį kreipiąsis didesniu reikalu, tad vardininku savo krypties jisai nesako. Vardininku žmogus kreipiasi į ką nors tada, kada jis, tikrai sakant, apie ką kita tuo tarpu galvoja, ne apie patį tą asmenį arba daiktą, į kurį „kreipiasi" vardininko lytimi (plg. 1, 2). Tos vardininko krypties (*Jonas*, *Dievs*) mes čia nė kableliu dažnai neišskiriame sakinyje: laikome ją kaip ir sakinio veiksniu arba šiaip dalim (ne kryptim).

Žemaičių kalboje vardininku pasakoma ir paprastoji kryptis (4). Taip išreiškia tą savo kryptį kartais ir kai-ne--kurie aukštaičiai (3).

Kilmininkas (žr. § 88, I—XV).

§ **380.** Kilmės ir savybės kilmininkas (genit. originis et possessivus). Jis vartojamas nederinamajam pažyminiui ir tariniui. Tuo pažyminiu (arba tariniu) pasakome daiktą, iš kurio yra kilęs jo pažymimasis daiktas (1—5), arba daiktą, kurio jis yra savybė (6—12), nuosavybė. Sakinyje, kur nėr pažymimojo daikto (tam žodžio), tas k-kas eina jau, žinoma, papildiniu (13—18). Pažymimasis žodis ir čia (13—18) kartais esti, tik nutolęs nuo to kilmininko arba savaime suprantamas. Šituose sakiniuose prie savybės kilmininko, kur nėra pažymimojo žodžio, kalboje yra dar lyg savaime suprantami daiktavardžiai *savybė* (13, 14, 15), *ūkyje* (16), *namuose* (17), *ūkyje, lauke* (18).

§ **381.** Nederinamųjų pažyminių kilm-kas (II, 1—34). Juo pasakome, iš kur yra kilęs jo pažymimasis daiktas, kur jis gyvena (1—3), kuo jis išsiskiria, verčiasi, ką dirba ir tt. Juo atsakome paprastai, pažymėdami kurį daiktą, į klausimus: *kuris? koks? ko?* (gen. obiectivus, g. subiectivus...).

Šitie kilmininkai daug kuo skiriasi tarp savęs, tik vienas dalykas yra bendras jiems visiems: jie yra nederinamieji daiktavardžio pažyminiai.

Mūsų kaimynų kalbose jų vietoje pasakomi dažniausiai linksniai su prielinksniais.

§ **382.** Vardo, arba paaiškinamasis, kilm-kas (III, 1—9). Sakinyje jis eina irgi daiktavardžio pažyminiu. Juo paaiškiname dažniausiai daikto vardą (prie kito dar bendresnio daiktavardžio) — pasakome, kuriuo vardu eina tas daiktas visoj toj daiktų rūšyje (gen. explicativus).

§ **383.** Tos pat rūšies kilmininkas (IV, 1—13). Prie daiktavardžio arba būdvardžio reiškiamas daikto pažymys dažnai kitu tos pačios kilmės, arba rūšies, žodžiu (kilmininku). Tuo kilmininku iškeliame pabraukdami arba didiname vieną kurią pažymimojo daikto ypatybę.

§ **384.** Kilm-kas su neveikiamuoju dalyviu (V, 1—20). Tuo dalyviu dažniausiai tiktai papildome arba aiškiau pasakome tą pažyminį (tarinį), kurs reiškiamas ir vienu kilmininku (be da-

lyvio) arba vienu dalyviu (be kilmininko). Tuo kilmininku, pavartotu su neveikiamosios rūšies dalyviu, beasmeniui sakiniui ir prasmės (ne gramatikos) veiksnį pasakome (16—20).

§ 385. Daikto ypatybės, arba kokybės, kilm-kas (VI, 1—20). Ta ypatybė reiškiama daiktavardžio kilmininku, sudėtu su kitu, dažniausiai derinamuoju, kilmininku: čia turime tai ypatybei ne vieno žodžio kilmininką (gen. qualitatis).

§ 386. Nusakomasis kilm-kas (VII, 1—9). Jį galim drauge ir atžvilgio kilmininku (gen. relativus) vadinti: beveik visur čia prie jo numanu žodis *atžvilgiu*. Jis yra drauge ir apribojamasis kilmininkas (gen. limitationis).

§ 387. Kiekybės kilm-kas (VIII, 1—11). Po tam tikrų kiekybės žodžių tuo kilmininku pasakome, *ko* (*kurių daiktų*) yra ta kiekybė.

§ 388. Pilnio, arba daugybės, kilmininkas (IX, 1—13). Sakom jį po tam tikrų žodžių *ko nors* pilniui, arba daugiui, reikšti sakinyje: pilam (pildom) ką *ko*, pilnas esti kas *ko*, prīlenda kas *ko*...

§ 388a. Nežymybės, arba dalies, kilm-kas (X, 1—45). Vardininko arba galininko vietoje, jei tais linksniais nenorim pažymėti, daug ar maža, visas daiktas ar tiktai jo dalis turima galvoje, dažniausiai jei daikto dalis tesuprantama, ne visas daiktas, vartojame savo kalboje nežymybės, arba dalies, kilmininką.

Dažnai čia savaime suprantamas kiekybės žodis (*šiek tiek*, *dalis*, *nemaža*, *daug*...).

Raštų kalboje čia daug darome klaidų.

§ 389. Išskirties kilm-kas (XI, 1—10). Čia turimas galvoje tas dalies kilmininkas, kurs vartojamas su kai kuriais įvardžiais (1—6) ir su aukščiausiuoju būdvardžio laipsniu (gen. partitivus).

Keli šitie kilmininkai (§§ 387—389) yra artimi gentys — beveik vieno galo.

§ 390. Siekinio kilm-kas (XII, 1—45). Einame paprastai *ko*, siunčiame *ko*, ieškome *ko*, prašome arba dejuojame *ko*: tuo kilmininku — po tam tikrų, kartais ir

sakyte nepasakytų žodžių — siekiamą arba norimą daiktą pasakome. Juo ir priežastį pasakome tam tikruose posakiuose („*ko* tu rėki?"...).

§ **391.** Stokos kilm-kas (XIII, 1—12). Juo pasakom, *ko* mums trūksta, stinga, *ko* stokojam, *ko* mums reikia, *ko* neturim, *ko* mums nėra.

Siekinio (ieškinio) ir stokos kilmininkai yra abudu taip pat artimi gentys.

§ **392.** Neiginio kilm-kas (XIV, 1—11). Sakinio galininkas, jei jo veiksmažodis pasakomas neigiamai, pavirsta paprastai kilmininku (plg. § 90, VII).

§ **393.** Atskirties ir kitų galų kilmininkas (XV, 1—27). Jį sakom papildiniui po *bėgu, bijau, vengiu, tūriuos, gaila*... Šitas kilmininkas po žodžio *bėgti* (1) pasakomas kalboje dabar dažniausiai su prielinksniu (*nuo, iš*). Atskirties kilmininkas duotuose pavyzdžiuose (2—5) gali eiti ir kitos rūšies kilmininku.

Čia pat priskiriam ir kilmininkus, vartojamus visur ar tik vietomis po tam tikrų veiksmažodžių ir šiaip žodelių (6–27).

Naudininkas (žr. § 89, I—VIII).

§ **394.** Naudos ir nenaudos naudininkas (I, 1—12). Naudininko lytim pasakomas asmuo arba daiktas, kurio reikalui (naudai arba nenaudai) kas daroma arba pasidaro (dat. commodi et incommodi).

§ **395.** Paskirties n-kas (II, 1—9). Juo reiškiamas daiktas arba asmuo, kuriam kas skiriama (dat. destinativus). Naudos arba nenaudos dalykas reikšmės čia neturi. Tą naudininką pasakom ir ten, kur paskyrimą buvimas teatstoja (7—9).

§ **396.** Tikslo n-kas (III, 1—16). Naudininko lytim pasakome, kuriam tikslui (kam)kas darosi, atsitinka arba daroma; ją pasakom, vadinas, laukiamam iš ko dalykui sakinyje. Sakydami „plytas veža *bažnyčiai*", norim pasakyti, jog „tas plytas veža statomai, ketamai statyti arba laukiamai iš jų *bažnyčiai*".

Tos rūšies naudininką pasakom sakinyje ir su tam tikrais būdvardžiais arba kitais žodžiais (17—19). Sakome: „vadovėlis kalbos *mokslui* (v. k. m. eiti)..."

§ **397.** L a i k o n-kas (IV, 1—10). Juo pasakome, k u r i a m l a i k u i kas skiriama, daroma arba turi būti (tinka arba netinka).

Tarp kelių šitų naudininkų (§§ 395—397) labai daug yra bendrumo: sunku jie kartais ir atskirti nuo vienas kito.

§ **398.** N u o t y k i o, arba į v y k i o, n-kas (V, 1—20). Juo pasakom tą daiktą, k u r i a m kas savaime a t s i t i n k a (nutinka, įvyksta, darosi). R a š t u o s e šito naudininko vietoje pasakomas gana dažnai tuo tarpu, visai be reikalo, linksnis su prielinksniu (su *pas*, *su* . . .).

Šitą naudininką sakome įvairiausioms daikto b ū s e n o m s, geroms ir negeroms, tinkamoms ir netinkamoms. Šitiems sakymams imami su tuo naudininku įvairūs žodžiai: veiksmažodžiai, būdvardžiai, daiktavardžiai (21—35).

§ **399.** B ū v i o n-kas (VI, 1—8). Juo pasakom asmenį arba daiktą, kuriam kas b ū v a (kas y r a, ko y r a arba ko n ė r a). Užuot sakę „n ė r *man* tėvelio," kalboje pasakom dažniausiai: „*aš* n e t u r i u tėvelio . . ."

A. Šituodu naudininku (§§ 398 ir 399) — n u o t y k i o ir b ū v i o — yra abu vieno galo: antrasis pasakomas su išreikštomis arba savaime suprantamomis žodžio *būti* lytimis, pirmasis — jį dažniau vartojame kalboje — su įvairiais kitais veiksmažodžiais (ir šiaip žodžiais).

B. Tarp pasakymų: „*mano* dalgelis vieno plieno, nėr *mano* tėvelio, vakar *jo* sūnus gimė" (žr. § 88, I) ir „*man* dalgelis (dalgelė) vieno plieno, nėr *man* tėvelio, vakar *jam* sūnus gimė" (žr. § 89, VI) yra, žinoma, kiek skirtumo: ten keliama aikštėn daikto k i l m ė ir s a v y b ė, čia — jo į v y k i s arba b ū v i s yra gyvai jaučiamas.

§ **400.** L ė m ė j o n-kas (VII, 1—16). Tuo linksniu pasakoma papildiniui būtybė, k u r i a i kas r o d o s, kurios supratimu arba n u l ė m i m u yra kas gera arba negera pasaulyje, kurios n u o m o n e kas šiaip arba kitaip darosi arba turi būt suprantama tame pasaulyje.

Asmenį, kurio nuomone arba supratimu kas yra tinkama arba netinkama, gera arba negera, galim vadinti ir „nuomonės reiškėju, nuomoninku" . . . Pagal šitai galėtumėm ir šitą linksnį kiek kitaip vadinti (dat. i u d i c a n t i s, i u d i c i s . . .).

§ **401.** Valios n-kas (VIII, 1—7). Juo pasakom papildiniui asmenį, kurio valia arba noru kas daroma (pasidaro). Juo pasakom ir tą asmenį, kurs sakinio veiksmu tėra susirūpinęs.

Tam nepaprastajam naudininkui (4—7) vartojami ypač asmens įvardžiai; su jais derinami linksniu ir keli kiti sakinio žodžiai, taigi pasakomi drauge kartais keli nepaprasti naudininkai (7) . . .

Galininkas (žr. § 90, I—VII).

§ **402.** Tiesioginio papildinio (objekto) galininkas (I, 1—37). Jį vartojame (į klausimą: *ką?*) po vadinamųjų galiniuotinių mūsų veiksmažodžių (*darau, mokau, moku* . . .).

Kalboje skiriame: ieško *galvą* ir ieško *galvos,* prašo *kunigą* ir prašo *kunigo,* klausia *jį* ir klausia *jo* (plg. § 88, XII) . . . Čia mūsų kalba kiekuo skiriasi nuo kaimynų kalbų.

§ **403.** Tokio pat tiesioginio papildinio galininkas vartojamas ir su nedarybiniais ar negaliniuotiniais veiksmažodžiais (II, 1—70): šitie veiksmažodžiai, kaip yra žinoma, dažnai tam tikram prasmės reikalui gauna galiniuotinių veiksmažodžių prasmės (žr. § 139).

Kalboje šitą linksnį gauna veiksmažodžiai be priešdėlių ir su priešdėliais (1—46 ir 47—70).

Šitam galininkui, bent tam tikrai jo rūšiai, tūlas ir nusakomojo galininko vardą duoda.

Jam imamas kalboje dažnai ir bendros su veiksmažodžiu rūšies (kilmės) daiktavardis (71); jis (71) gali būt, vadinas, ir „tos pačios rūšies galininkas" (*accusativus eiusdem generis*).

§ **404.** (III, 1—6). Galiniuotinio veiksmažodžio reikšmės įgyja kalboje šitam papildiniui (§§ 402, 403) ir šiaip žodžiai (*te, takšt*. . .). Galiniuotinis veiksmažodis jam, kad ir nepasakomas sakinyje žodžiu, gali būt ir savaime kartais suprantamas (6).

§ **405.** Nusakomasis gal-kas (IV, 1—10). Tą galininką, tiksliau nusakyti sakinio minčiai (acc. relativus, limitativus), vartojame ir su neveikiamaisiais dalyviais (plg. § 403).

§ **406.** Dvejybinis gal-kas (V, 1—13). Dvejybės galininkas (acc. duplex) pasakomas su tam tikrais galiniuotiniais veiksmažodžiais; jį sudaro du sakinio galininku. Į jį panašus kiek dvejybinis (veiksnio ir tarinio) vardininkas, vartojamas su nedarybiniais ir negaliniuotiniais veiksmažodžiais (plg. § 87, II).

§ **407.** Laiko gal-kas (VI, 1—15). Jį vartojame sakinyje paprastajai laiko aplinkybei į klausimą: *kuomet*, arba *kada* (kas daroma, darosi, atsitinka)? Šiam galininkui vartojami į tą klausimą ypačiai daiktavardžiai, kuriais laiką paprastai reiškiame (*diena, naktis, vasara, ruduo*...).

Laiko galininką pasakom ir į kitus klausimus (16—25): *kaip ilgai? kaip toli? kiek kartų (sykių), kaip dažnai?*...

§ **408.** (VII, 1—5). Galininką tiesioginiam papildiniui vartojame gana dažnai ir po neigiamųjų galiniuotinių veiksmažodžių (plg. § 88, XIV).

Laiko galininkas, kuriuo atsakom į klausimą: *kada* (*kuomet*)?, po neigiamųjų veiksmažodžių kilmininku niekad nepavirsta (§ 90, VII, 6—8).

Įnagininkas (§ 91, I—X).

§ **409.** Įnagio įnagininkas (I, 1—29). Šitą įnagininką vartojame pirmiausia išreikšti sakinyje tam įnagiui, arba padárgui, kuriuo kas daroma. Jį vartojame, žinoma, tiktai į klausimą: *kuo* (kas daroma)? Tuo „sakinio įnagiu" eina, žinoma, labai įvairūs, ne tiktai paties įnagio, žodžiai (plg. sak. 22—25).

§ **410.** Kelio įn-kas (II, 1—27). Juo pasakome, kuriuo keliu (ruožtu) arba kuria vieta (kuriuo tarpu) kur einama arba šiaip slenkama. Šitas įnagininkas yra visai artimas pirmojo (§ 409) giminietis; jo nuo ano galėtumėm ir neskirti.

Pasiaiškinant čia reikia pažymėti, jog sakydami: „jis buvo savo *tėvu**) pasekęs" (27), norime pasakyti, jog „jis buvo savo tėvo *pėdomis* (*kėliais*), pavyzdžiu pasekęs".

Iš tų dviejų įnagininkų (§§ 409, 410) gauna pradžią ir keli kiti įnagininkai.

---

*) Reikia skirti linksniai: jie *mane* (gal.) seka (nori susekti), *tėvu* (įnag.) seka, eina (seka) paskui *tėvą*.

§ **411.** Laiko, arba meto, įn-kas (III, 1—28). Juo atsakome į klausimą: ***kuriuo tarpu*** (***laiku***) arba ***kuriais tarpais*** (***kuo metu, kuomet, kada***) kas daroma?

Jis skirtinas, kaip matyti iš kalbos pavyzdžių, nuo laiko galininko.

§ **412.** Priežasties įn-kas (IV, 1—46). Jį sakom į klausimą: ***kuo*** kas miršta, serga, leipsta, skundžias, dejuoja, nesitveria... (1—19)? Į panašius klausimus sakom jį ir su kitais veiksmažodžiais, sakom jį ir su būdvardžiais (20—37).

Šitas įnagininkas sakomas (su tam tikrais veiksmažodžiais) ir šiaip kalbos reikalui, laikomam dažniausiai, paprastai kalbant, ne veiksmo priežastim (1—46). Į klausimą: ***kuo*** (kas darosi)? juo ne visada atsakome (plg. sak. 38—46). Jį gali tūlas ir kita sakinio aplinkybe laikyti (daugelyje kalbos pavyzdžių).

§ **413.** Būdo įn-kas (V, 1—39). Juo atsakom į klausimus: ***kaip? kuriuo būdu? kuo?*** Atsakom juo ir į kitus klausimus. Trumputį būdo įnagininką (1) gali kartais ir būdo prieveiksmis atstoti. Jo vartojimas ir reikšmė, visas jos skirtumas, dažnai sunku ir išskirti iš kitų įnagininkų tarpo.

§ **414.** Skirtumo (skirto) įn-kas (VI, 1—7). Šitas linksnis yra tiktai būdo įnagininko skirtybė. Iš tos rūšies kalbos pavyzdžių įsidėmėtini yra tiktai tam tikri posakiai raštų kalbos reikalui.

§ **415.** Nederinamojo pažyminio įn-kas (VII, 1—15). Šitas įnagininkas sakomas dažniausiai išorės ypatybei žymėti ir eina sakinyje nederinamuoju pažyminiu arba tariniu.

Mūsų būdo įnagininkas, pavartotas su pažyminiu, imamas dažnai ir daikto ypatybei žymėti (plg. §§ 385 ir 88, VI).

§ **416.** Įvairūs tarinio įnagininkai (VIII, A—C).

A. Įnagininkui vartojami prie tarinio pirmiausia tam tikri sakinio palyginimai (A, 1—17). Tų įnagininkų vietoje pasakomi, paprastai kalbant, ir prieveiksmiai arba posakiai su ***kaip:*** tam tikruose pavyzdžiuose įnagininkus galėtų vienam kitam atstoti ir žodžiai ***veršiškai, jautiškai*** (1), ***kaip auksas*** (2)... Patys veiksmažodžiai tam tariniui vartojami labai įvairūs. Pačiais įnagininkais atsakom čia į klausimus: ***kuo? kaip?***

B. Tarinio įnagininkui vartojami ypač dažnai daiktavardžiai su veiksmažodžiais *versti, pavirsti, išvirsti, tapti, dėti, dėtis, verstis, rinkti, skirti, daryti* . . . (B, 1—23). Šituos įnagininkus (B) su pasakytais čia veiksmažodžiais įpratę arba linkę esam laikyti sakinio tariniais (vardinėmis tarinio dalimis); įnagininkus su kitais šios vietos veiksmažodžiais (13, 16—20), kaip ir daugelį anų palyginimų (A), laikom daug kas tiesiog antrininkėmis sakinio dalimis.

C. Tarp šitos rūšies įnagininkų pažymėtini yra ypačiai tarinio įnagininkai, kurie vartojami arba sakomi kalboje su veiksmažodžiu *būti* (C, 1—8). To *būti* reikšmė labai artima yra tokiems šio tarinio žodžiams, kaip antai: *virsti, tapti, tarnauti, vadinamam būti, paskirtam būti* . . . (B); čia turima galvoje ypačiai tam tikro tarpo, nenuolatinė veiksnio būsena. Tarinio vardininko reikšmė ir vartojimas šiuo atžvilgiu žymiai skiriasi (žr. § 87, I, 31—44).

§ 417. Atžvilgio, arba nusakomasis, įn-kas (IX, 1—5). Jam vartojami kalboje, rodos, tiktai keli daiktavardžiai *(vardu, pavarde, antrašte)*; sakomas jis kalboje tiktai su tikriniais daiktavardžiais. Jo vartojimas griežtai skiriasi nuo tos pat rūšies kilmininko (plg. § 88, VII).

§ 418. Draugės įn-kas (X, 1—9). Jį vartojame su keliais būdvardžiais: *nešinas, vedinas, velkinas, vežinas* . . . Tarmėse, kuriose nevartojami šiam reikalui tie būdvardžiai su įnagininku, sakomas tam pat reikalui dažniausiai, rodosi, tiktai prielinksnis *su* su įnagininku arba kiti tos reikšmės posakiai: plg. „įnamė išėjo *su* vaiku, išsinešė vaiką, išėjo nešdama vaiką, išėjo drauge *su* vaiku . . .“.

Vietininkas (§ 92, I—V).

§ 419. Paprastąjį savo vietininką (I, 1—56) vartojame sakinyje daugiausia vietos aplinkybei į klausimus: *kame? kurioje vietoje (kur)?*

Pasakome jį dažnai ir tam tikrai laiko aplinkybei, jungiamai sakinyje su vietos aplinkybe arba su tam tikra savaime suprantama vietos sąvoka (II, 1—15).

Įsidėmėtina: jei sakome čia tam tikram reikalui *stale, lovoje, kalne, žirge* (I, 20, 30, 41, 42, 47), tad nereik iš to manyti, jog

raštų kalboje visai nevartotini posakiai *ant stalo, ant lovos, ant kalno, ant žirgo*... Spręsti šitas dalykas lyginamai įvairiems raštų kalbos reikalams — vadovėlio autoriui šiuo tarpu nerūpi.

§ **420.** Einamieji vidaus vietininkai (III, 1—30) vartojami ypačiai rytų aukštaičių kalboje. Rašomojoje kalboje imami iš tų vietininkų dažniausiai tiktai trumpi vienaskaitos posakiai.

Raštuose, kaip ir šnekamojoje kalboje, tebevartojami iš senovės ir keli šios rūšies vietininkai, pavirtę kalboje jau prieveiksmiais, nebelaikomais tam tikromis daiktavardžių lytimis (*šalin, laukan, galan*...).

Šitie vietininkai rytuose vartojami kartais ne tiktai vietos aplinkybei: jie pasakomi sakinyje ir laiko aplinkybei arba kitiems sakinio galams (21, 30...).

§ **421.** Einamasis ir esamasis pašalio vietininkas (IV ir V). Linksnio reikalui šituodu vietininku sakomu dabar plačiai tiktai kurių - ne - kurių rytų aukštaičių. Rašomojoje mūsų kalboje retai juodu iškyla aikštėn.

Žodžiai *galop, rudenop* (*rudeniop*), *šalip* (žem.), *velniop*, tam tikri senovės vietininkai, eina raštuose dabar paprastai tiktai tam tikrais prieveiksmiais, jau atskilusiomis nuo tam tikrų daiktavardžių lytimis.

Laiko lyčių vartojimas.

§ **422.** Esamasis veiksmažodžio laikas (žr. § 187), kaip ir kiti veiksmažodžio laikai, esti ištisinis (A) ir sudurtinis (B). Sudurtinį laiką čia, kaip ir toliau, skiriame atliktinį (a) ir pradėtinį (b).

A. Ištisiniu esamuoju laiku pasakom dabar einant arba įvykstant veiksmą (1—4). Juo pasakom ir tokį veiksmą arba tokį veiksmo dalyką, kurs paprastai visada esti, kurs pasakomas lyg sveiko proto taisykle (5—8).

Šituo laiku, vaizdingai ką pasakodami, pasakom ir būtuosius kartinius veiksmus (9, 10). Būtąjį veiksmą, sakydami vaizdingai, reiškiame dažnai esamuoju ištisiniu laiku.

B. a) Esamuoju atliktiniu laiku (1—18) pasakom, jog dabar, kalbamuoju metu, yra vienas kitas būtojo veiksmo arba būtojo įvykio padarinys. Juo kalbame apie esamąjį to veiksmo arba

įvykio padarinį. Vartojame jį be jungiamojo veiksmažodžio (1—7) ir su jungiamaisiais veiksmažodžiais (8—16).

b) Esamuoju pradėtiniu laiku (1—5), vaizdingai ką pasakodami arba norėdami gyvai pasakyti, pasakom būtąjį pradėtinį veiksmo arba jo įvykio padarinį. Esamasis pradėtinis yra pasakomas drauge su esamuoju ištisiniu („žiūriu — jis bestóvįs“).

§ **423.** Būtasis kartinis laikas (žr. § 188).

A. Šiuo būtuoju ištisiniu laiku pasakom veiksmą, vienu kuriuo kartu arba tarpu buvusį (1—11). Juo pasakom kartais, vaizdingai ką pasakodami, ir gyvai matomą būsimąjį veiksmą arba to veiksmo įvykį (12).

B. a) Būtuoju atliktiniu laiku pasakom būtąjį veiksmo arba įvykio padarinį (1—15). Juo pažymim ir tą būtąjį veiksmo padarinį (tą būtąjį baigtinį arba pabaigtinį veiksmą), kurio dabar, kalbant, nebėr arba kurs yra buvęs prieš kitą būtąjį veiksmą.

b) Būtuoju pradėtiniu laiku (1—5) pasakom čia būtąjį pradėtinį veiksmą, jau mėgintą, veiktą, bet neįvykusį.

§ **424.** Būtasis dažninis laikas (žr. § 189).

A. Šiuo būtuoju ištisiniu (dažniniu) laiku pasakom būtąjį veiksmą, kurs dažnai ar paprastai atsikartodavo arba atsitikdavo (1—5). Juo pasakojam apie būtuosius kieno įpratimus.

B. a) Atliktiniu dažniniu laiku pasakome tuos būtuosius veiksmo padarinius (1—4), kurie dažnai atsitikdavo. Juo pasakom būtuosius kieno įpročius arba būtąsias kieno įprastines ypatybes.

b) Pradėtiniu dažniniu laiku pasakom būtąjį pradėtinį neįvykusį veiksmą, dažnai atsikartodavusį.

§ **425.** Būsimasis laikas (žr. § 190).

A. Būsimuoju ištisiniu laiku pasakom tą veiksmą arba tą veiksmo įvykį, kuris bus vėliau, paskum (1—8). Juo kalbame apie būsimuosius veiksmus arba jų įvykius. Juo reiškiam ir veiksmą, sveiko proto matomą arba numatomą, lyg taisykle kam pasakomą (9—15). Juo pasakom (1—20) klausiamai — nusiminę bėdoje, nustebę ar nebesumodami kas belieka daryti — ir negalimą ar nebegalimą toje bėdoje veiksmą, — tą teikiamą mums veiksmą, kurs klausėjui rodosi nebegalimas (futūrum dubitativum, fut. deliberativum). Tuo laiku pažymim klausiamai arba nusi-

minę ir veiksmą, kurs belieka ar bereikia nusiminusiam veikti. Į šios rūšies klausimus atsakymų, žinoma, nelaukiame, jų nėra.

Būsimasis ištisinis laikas sakytojams, ypač žemaičiams, atstoja vietomis būtąjį dažninį rašomosios kalbos laiką (23—25).

B. a) Būsimuoju atliktiniu laiku pasakom būsimąjį veiksmo arba jo įvykio padarinį (1—5).

Būsimuoju atliktiniu laiku (6—10) pasakom ir spėjamą sámprotaujamą veiksmo padarinį; juo pasakom, jog vienas kitas veiksmas „bus jau įvykęs“ (= yra, tur būt, įvykęs).

b) Būsimuoju pradėtiniu laiku pasakom veiksmą, kurs, mūsų supratimu, bus jau prasidėjęs arba įsigalėjęs, imant kitam veiksmui vykti. Šituo laiku („jis, taip sunkiai dieną dirbęs, bus dabar bemiegąs“) pasakom ir spėjamą pradėtinį kieno veiksmą arba to pradėtinio veiksmo spėjamą padarinį.

Kiti sintaksės dalykai.

§ 426. Kiti sintaksės dalykai trumpai nusakyti kitose šio rašinio vietose, bekalbant apie pačius etimologijos dalykus. Čia, apskritai imant, dėstomi buvo arba pabrėžiami tiktai keli pirmieji sintaksės dalykai. Kiek plačiau (§§ 375—421) buvo čia kalbama apie linksnių dalykus, bet ir tie dalykai, kaip ir daugelis kitų, šio vadovėlio autoriui negalėjo didžiausiai rūpėti: plačiau ir giliau įvairūs sintaksės dalykai dėstomi tiktai atskiruose sintaksės vadovėliuose, tame sintaksės moksle, kurs mokyklose einamas dabar skyrium, jau išėjus visą etimologijos mokslą ir „pirmuosius sintaksės dalykus“. Bet tie gilesnieji sintaksės dalykai gali būt einami ... ir be tam tikro vadovėlio: sintaksės mokslui jį gali atstoti ir pats raštų nagrinėjimas mokykloje.

§ 427. Norint visai gerai išmokti savos kalbos sintaksės, reikia dažnai skaityti nagrinėti (tyrinėti) žmonių dainos, pasakos, mįslės, priežodžiai patarlės (įvairūs tautosakos dalykai) ir mokamai naudotis reikalui jų kalbos taisyklėmis. Jų taisykles galim suvokti ir iš pačių kalbos tekstų, be sintaksės vadovėlio. Šiam tikslui — sintaksės ir apskritai kalbos mokslui — reikia dažnai skaityti tyrinėti ir didžiųjų rašytojų darbai, tie jų raštai, kuriuose yra iškilusios tikrosios, didžiosios tų rašytojų sveiko proto, jų sielos ir kalbos ypatybės.

Skiriamieji ženklai.

Skaitant reikia kartais stabtelėti, pakelti arba nuleisti balsas, vienas kitas dalykas šaukiamai arba klausiamai pasakyti... Parodyti, kaip kur turime skaityti raštą, vartojam atskirus ženklelius — skirtukus, arba skiriamuosius ženklus.

§ **428.** Paežerėje kvarkia, kukuoja drūtosios, didžiulės žaliosios varlės. Joms pritaria pievų varlės. Kaip neteptas ratas, girgžda kitos jų seselės. Varlių muzika dabar pati geroji.

Taškas. Tašku skiriame nuo vienas kito tokius sakinius, kurie eina apsakyme atskirais vienetais (sintaksės pilnatimis). Taškas rodo, jog tarp dviejų stovinčių šalia vienas antro sakinių beveik nėra gramatikos sąryšio.

§ **429.** 1. Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis. 2. Rygos, Latvių sostinės (Latvių sostinės, Rygos), labai gražus miestas. 3. Sūneli, patrauk žirgą nuo tako. 4. Palauki tu, ugnie, aš atsiųsiu vandenį. 5. Tai tau, tai tau, raganėle, degint mano gražuolėlė. 6. Jau, jau keliasi. 7. Mušė, mušė, ir primušė. 8. Taip, žvirblis dabar (rudenį) grobuonis ir vagis. 9. Taip, gerai, aš nueisiu. 10. Ne, aš taip nenoriu. 11. Ai, ką aš padariau! 12. Na, aš tau pirtį įtaisysiu. 13. Plaukti reikia ilgai, visas mėnuo. 14. Pabudau tik rytą, jau saulei pakilus. 15. Vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su triukšmu. 16. Rupūžė, dienai auštant, lenda į tamsias, drėgnas vietas. 17. Atėjo trys vyrai, būtent: Petras, Jonas ir Antanas. 18. Girios žvėrys, kaip antai vilkas, žvirblio nebijo. 19. Žemaitė, arba J. Žimantienė, buvo mūsų rašytoja.

Kablelis. A. Ištisiniame sakinyje kablelį dedame: a) norėdami išskirti priedėlį, stovintį po pažymimojo žodžio arba, jei priedėlis savo pažyminį turi, ir prieš tą žodį (1, 2); b) išskirdami iš sakinio kryptį, arba šauksnį (3, 4); c) atsikartojant tam pačiam žodžiui, kada tas žodis tariamas — vienodu balsu, stabčiojant (5, 6, 7); d) atskirdami pažymimus skyrium tam tikrus teigimo ir neigimo žodelius sakinius (8, 9, 10); e) atskirdami tariamus

nedidžiu balsu jaustukus ir kitas tos rūšies dalelytes (11, 12); f) išskirdami aplinkybės žodžius, kurie stovi po kitų aplinkybės žodžių ir lyg juos paaiškina (13, 14); g) skirdami kartais antrininkę sakinio dalį, sudėtą bent iš kelių žodžių, arba keldami ją aikštėn (15, 16); h) prieš sakinio dalis, kurios prasideda žodžiais *būtent, kaip antai, arba* (jei tuo *arba* ne kas nauja pasakoma, tik kitu žodžiu paaiškinama).

B. 1. Kunigas Strazdelis yra gražių dainų parašęs. 2. Pamotėlė raganėlė pylė duobę žarijėlių. 3. Maža maža trobelė, pilna kultuvėlių (*burna*). 4. Žiūriu žiūriu, ir išvydau savo dukrelę besėdinčią. 5. Pavasarį visi pluša dirba. 6. Ką tėvas motina sako? 7. Oi sese sese, sesaite mano! nepulk į vargus jauna būdama. 8. Nusipirk du arba tris viščiukus.

Del to kablelio (A) čia reikia šis tas skyrium pažymėti: a) jei priedėlis, padėtas prieš pažymimąjį arba po jo, yra išreikštas vienu žodžiu, kablelio jam išskirti nestatome (1, 2); b) du vienodu arba nevienodu žodžiu, kad stovėdamu greta įgyja naujo arba vieno žodžio reikšmės, kablelio tarp savęs dažniausiai neturi (3—6); c) kad jaustukas sudėtas (surištas) su tolesniais žodžiais, kableliu jo neskiriame (7); d) prieš *arba* nededam kablelio, jei tuo *arba* naujas dalykas pasakomas sakinyje.

C. 1. Siųsčiau tėvelį, kad atvaduotų bėrą žirgelį. 2. Ant kalno karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. 3. Pats atsisėdau prie vairo, vėjas išpūtė burę, ir eldija nuplaukė. 4. Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti. 5. Turiu jungą jaučių, tris žirgus nušertus ir namelius neskolingus. 6. Tenai teka trumpa, bet plati upė. 7. Ne į dvarus dvaružėlius, ne į miestus miestužėlius (nuduosiu dukrelę), tik į aukštą kalnužėlį, tik į pilką smiltynėlį. 8. Jis moka ir skaityti, ir rašyti, ir kitus pamokyti. 9. Ateik pas mane nei važiuota, nei raita, nei pėkščia. 10. Nei kulsi, nei malsi, nei duonos kepsi. 11. Rytoj bus, tur būt, svečių. 12. Taip, reikia tiesa sakyti, žvirblis dabar (rudenį) — grobuonis ir vagis.

Sudėtiniame sakinyje kablelį dedame: a) skirdami šalutinius sakinius nuo pagrindinių (1); b) skirdami nuo vienas kito trumpus jungtinius sakinius, kur nėra reikalo kitas kuris skirtukas

dėti (2, 3); c) skirdami nuo vienas kito šalutinius sakinius, nesurištus sudedamaisiais (*ir*...) jungtukais (4); d) skirdami nuo viena kitos vienodas sakinio dalis, nesurištas tam tikrais sudedamaisiais jungtukais (5, 6, 7); e) jungdami kelias vienodas sakinio dalis sudedamaisiais jungtukais (jungdami dvi dali, kablelio dažnai ir nededame); f) išskirdami įterptinius sakinius ir žodžius (11, 12).

§ 430. Taškas kablelis. 1. Pelė taip išsigando, jog visą tą naktį ir rytojų išlindėjo drebėdama urve; pasijuto pagaliau alkana, ir kitą vakarą, lig tiktai užgesus ugniakurui, vėl šoko maisto medžioti; priėdė, atsigėrė ir įlindo į plyšį. 2. Akys kaktoje švietė, kaip saulė; kasos ant galvos geltonavo, kaip auksas; pati visada buvo linksma, niekas jos nusiminusios nematė.

Tašką kablelį, arba tašką su kableliu, dedame: a) sintaksės pilnatyse, tarp atskirų sakinių, kurių dalys labai išplėtotos ir nesurištos tarp savęs jungtukais ir šiaipjau jungiamaisiais žodžiais. Naudojamės tašku kableliu, kur nepakanka vieno kablelio ir nėra reikalo dėti kitas ženklelis (skirtukas).

§ 431. Dvitaškis. 1. Atėjo trys vyrai: Petras, Jonas ir Antanas. 2. Drąsuoliai pasiėmė su savimi tiktai pačius reikalinguosius daiktus, būtent: šaudyklę su dvylika šovinių, kirvį, katiliuką, kiek miltų ir skiltuvą. 3. Visur gulėjo išmėtytų namų apyvokos daiktų, kaip antai: kraičių, strypų, puodų ir daug kita. 4. Prašė brolį, kad netrukus atvažiuotų: turįs didelį reikalą. 5. Marytė pasilenkė to daiktelio ir suriko iš džiaugsmo: būta kampaso, nesenai jai padovanoto. 6. Amerika yra antrapus žemės: kai čia diena, tenai — naktis. 7. Po slenksčiu žarijų duobė: kaip tik eisi, ir įpulsi. 8. Daug yr pasauly jaunųjų mergelių: nė vienos nemyliu, kaip tik tave vieną. 9. Vyrų tenai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. 10. Ne liga, vaikeli, jį į kapus nuvarė: jis senatve mirė. 11. Klausinėjo seserėlės: „Kas tave supynė?". 12. „Nelėkit į Prūsus!", sako parlėkusios musės: „Nors čia ir prasti metai, bet žmonės nešykštūs". 13. „Kas tai?", klausia ji: „Kieno ta dvylika paršų?" 14. Vienas paklausė: kieno ta mergaitė? 15. Pagalvok, tėveli: ar aš dykai

dirbau per visą vasarėlę? 16. Pasakyk man: ką tu dabar dirbsi, žemę pardavęs?

Dvitaškį dedame: a) prieš priedėlį, kuriuo yra kas išskaitoma arba tiksliau pažymima (1, 2, 3); b) tuose sakinių sujungimuose, kur vienu sakiniu kitą (kitą mintį) paaiškiname, kur tų sakinių santykis neišreikštas tam tikrais jungtukais (4 - 7); c) priešpriešiais sustatę du sakiniu (dvi minti), išleisto jungtuko vietoje (8—10); d) prieš tiesioginės kalbos žodžius, kurie pasakomi tuojau po rašytojo žodžių (prieš „atmintinį" sakinį, 11); e) po įterptinio sakinio, kuriuo buvo pertraukta tiesioginė kalba (12, 13), jei atmintinis sakinys prieš jį buvo pagrindinis (ir tolesniu sakiniu pirmąjį aiškiname); f) prieš netiesioginį klausimą, kurs gali ir pagrindiniu klausiamuoju sakiniu eiti (14—16).

§ 432. Brūkšnys. 1. Juoda duona — ne badas. 2. Žemė šlapia, kelias — vieni purvai. 3. Šikšnosparnis — nakties gyvulys. 4. Žiūri — ateina lietaus. 5. Klausos sustojęs — šneka. 6. Gi žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę bepiauną! 7. Be kirvio be kirvelio, be grąžto be grąžtelio, be medžio be medelio — pastato (padirba). tiltą. 8. Kur tik apsisuksi — biaurybė, nenauda, vagis, dykaduonis! 9. Soduose, daržuose, laukuose — karkla-žvirblis yra toks pat mūsų darbininkas, kaip ir naminis jo brolėnas. 10. — Mike kvailuti, ką tau davė senelė? — Ką gi duos. Veršelį man davė. — Kur dėjai veršelį? — O padariau, kaip liepei... 11. Laimės tenai — tikros gerovės ir rimties — nerasi. 12. Vieną kartą — mergaitė buvo jau dvylikos metų — ėmę šnekėtis dvariškiai. 13. Jei šaltinis mažas ir vandens jame nedaug tėra, — taip atsitinka labai dažnai, — tad geria vieni žmonės. 14. Neturėjo laiko — jovalą jovė. 15. Sykį šoviau — plunksnos sudulko. 16. Arbatos — nors galvą trink. 17. Nebūk saldus — nurys, nebūk kartus — išspiaus. 18. Gulėdamas liuobsi arklį — stačias važiuosi, stačias liuobsi — miegodamas važiuosi. 19. Nuaugo piemenės koja — ráišta, nepaeina, negalinti kiaulių ginti. 20. Prilijo laidarai — reikia ligi kelių po srutas braidyti. 21. Išsikalus žvirblaičiams vėl ateis sunkus tėvams darbas — vėl reikės ieškoti vikšrų vaikams penėti. 22. Aš nežinau — tu turi žinoti. 23. Tėvelis ne barte barė —

pamokė. 24. Tėvai atsisveikindami pasako: „Jūs dabar dideli, gyvenkite kaip tinkami, mes visa ko jus išmokėme“, — ir žvirblių šeima skirstos į visas šalis, ir visi ima gyventi savarankiškai.

25. Motinėlė pažiūrėjo ir vėl tarė:

— Jei nori pieno, šitai kamaros raktas.

26. — Et! — pamojo Gorys, — piršau keletą; bet jis vis atbulas.

Brūkšnį dedame: a) tarp veiksnio ir tarinio, kad tarp jų išleista jungtis ir norime geriau iškelti veiksnio santykį su tariniu (1—3); b) kad išleidžiame sintaksės pilnatyje tam tikrus žodžius, trumpai, sutrauktai kalbėdami (4—6); c) prieš nuostabų sakinio pabaigimą arba nelauktą mintį (7, 8); d) norėdami atskirti ilgesnę eilę vienodų sakinio dalių nuo kitų jo dalių (9); e) norėdami pokalbyje arba apsakyme atskirti dviejų žmonių žodžius (10).

Be to, brūkšnį vartojame kartais ir kitų skirtukų vietoje: f) ilgam priedėliui atskirti (11); g) įterptiniams sakiniams skirti; kad įterptinis sakinys įstatytas toje vietoje, kur turi būti kablelis, tad rašome brūkšnį su kableliu (12, 13); h) išleidus jungtuką arba kitus žodžius tarp šalutinio ir pagrindinio sakinio (14—18); i) nusakomajame sakinių sujungime, dvitaškio vietoje, kad išleidžiamas tam tikras jungiamasis žodis (t o d e l, b ū t e n t..., 19—21); j) priešpriešiais sustatant du visai priešingu sakiniu vienai minčiai išreikšti (22, 23); k) prieš tiesioginį sakinį, einantį po svetimos tiesioginės kalbos, dedame kartais kablelį su brūkšniu (24); l) po dvitaškio prieš tiesioginę kalbą, jei tą kalbą n a u j a eilute pradedame (25); m) prieš tiesioginės kalbos žodžius, prieš įterptinį sakinį ir po jo — ypačiai ten, kur tiesioginę kalbą nauja eilute pradedame (26).

Nuo brūkšnio reikia, žinoma, skirti b r ū k š n e l i s (plg. *kurie-ne-kurie*...).

§ **433. Daugtaškis.** 1. Jam atsilankius, man... tik akys reibo... 2. Ir žiūri drebėdama į medžių viršūnes... ir gaudžia, tik gaudžia giria.

D a u g t a š k į, arba t a š k e l i u s, dedame, parodydami pertrauktą ar nepabaigtą sakyti mintį arba nepaprastą jausmą reikšdami.

§ **434. Klaustukas.** 1. Kame buvai, sūneli? 2. Kur aš dainuosiu, kur linksma būsiu? 3. Pasakyk, mergele: del ko vakar jaunimėly nebuvai?

Klaustuką dedame: a) po tiesioginio klausimo (po pagrindinio klausiamojo sakinio); b) po netiesioginio klausimo, prieš kurį padėtas dvitaškis.

§ **435. Šauktukas.** 1. Broliukai, ginkitės nuo bado! 2. Žiede, žiede! gelbėk mane iš bėdos! 3. Oi tu, Dieve, Dievulėli! ką aš padariau. 4. Aa, matai, Onike, ir tau pamokslas! 5. Vagie! kepurė dega! 6. Ieva, Ieva! neganyk po pievą! 7. Ko tu čia lendi, biaurybe! 8. Dovanok, tėveli! 9. Oi sūne sūne, sūneli mano! nepulk į vargus jaunas būdamas! 10. Aa! gavai! dabar žinosi tingėti.

Šauktuką dedame: a) po šaukiamojo sakinio (1—4); b) po šauksnio, kuris tariamas primygamai arba stovi neklausiamojo sakinio gale (5—9); c) po jaustukų ir kitų kalbos dalelyčių, kad tariame tuos žodžius šaukiamai, primygdami (10).

Klaustukas ir šauktukas sintaksės pilnaties gale atstoja tašką (po jų didžioji raidė rašoma), kitais atsitikimais — kablelį arba tašką kablelį.

§ **436. Skliausteliai (skliaustai).** 1. Veikiai ateis metas, kada nė vienas vokietis išeivis (jų išeina kas metai iš Vokiečių į Ameriką per šimtą tūkstančių), kurs ketina verstis Amerikoje žemės darbu, neplauks tenai iš Europos be narvelio su keliais arba keliolika žvirblių. 2. Tenai teka trumputė, bet plati (varsto meto) upė.

Skliaustelius dedame ten, kur norime labai aiškiai išskirti įterptinį sakinį arba žodį.

§ **437. Kabutės.** 1. Ji nuėjo miškan, priėjo prie ąžuolo ir sugiedojo: „Oi, ąžuole, ąžuolėli, atsidaryk, atsiverki!" 2. Kregždžių balsai „vyt-vyt-vyt!" taip įgrysta vanagui, jog šis nėšinas, iš kur atvykęs.

Kabutes dedame pažymėti svetimai kalbai — atmintiniams sakiniams ir žodžiams skirti.

Čia reikia pastebėti, jog skirtukus, apskritai imant, ne visi mūsų rašytojai deda tuo tarpu vienodai: ne visi jų skirtukai ir ne visada dedami lygiai taip, kaip čia tie dalykai aiškinami.

Turinys.

Atitaisymai.

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
22	11 ap.	*rūšis*	*rūšis*
23	17 v.	*akisé, vagisé*	*akisè, vagisè*
29	18 v.	*naujutėlis... gerókas*	*naujutėlis... gerókas.*
29	19 v.	*juosvà*	*juosvà.*
33	11 v.	*grãžiasaí*	*grãžiasai*
48	19 v.	savo	*savo*
57	1 v.	*mįslę*	mįslę
60	4 v.	s i a s?	s i a s.
67	3 v.	I, 47	II, 47
83	3 v.	*(Rr.)*	*(Rr.).*
90	3 v.	*ràumi*	*ráumi*
93	2 v.	balsai	balsiai
93	18 ap.	gę-sta	gęs-sta
115	13 v.	c)	b)
115	17 ap.	rašyti	*rašyti*
116	1 v.	sakant	sakant,
133	18 ap.	dičturtėlė	didžturtėlė
144	10 v.	*Eisiąs*	*Einąs*
149	14 v.	elgtis	elgtes
153	4 v.	*(e, o)*	*(ė, o)*
159	14 ap.	tūlas	tūlas,
161	17 ap.	tarytum	tarytum,
173	13 v.	apsukuo	*apsukuo*
176	5 ap.	*linkam*	*linkan*
184	10 ap.	važiuok	„važiuok
191	9 v.	*vis-iems,*	*vis-iems*
193	5 v.	ganąs	ganas
212	17 ap.	Kručas	kručas
225	12 v.	*ė* ir *uo*	*ė* ir *ie*
237	6 ap.	, į. kitą	: į kitą
239	4 v.	d ž i ū - s n a	d ž i ū - s n a;
239	9 ap.	d r i b š a s	d r i b - š a s
239	14 ap.	p l o k - š ė t i	p l e k - š ė t i
257	10 v.	*(kas?)*	(kas...)
257	13 ir 14 v.	beasmeniuose	
265	10 v.	sakomas,	sakomas
272	15 v.	dedame: a)	dedame